

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**POSTKOLONYAL TEORİ ÇERÇEVESİNDE
KAZAKİSTAN'IN KÜLTÜR POLİTİKALARI**

ABZAL DOSBOLOV

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

ARALIK 2021

**POSTKOLONYAL TEORİ ÇERÇEVESİNDE KAZAKİSTAN’IN KÜLTÜR
POLİTİKALARI**

Abzal DOSBOLOV

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ARALIK 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Abzal DOSBOLOV
17.12.2021

POSTKOLONYAL TEORİ ÇERÇEVESİNDE KAZAKİSTAN'IN KÜLTÜR POLİTİKALARI

Doktora Tezi

Abzal DOSBOLOV

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Aralık 2021

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, kimlik inşa sürecini başlatmıştır. Bağımsızlığını güçlendirme ve milli kimlik inşa etme sürecinde kolonyal dönemin bıraktığı kültürel etkileri yıkmaya çalışmıştır ve bu süreç halen devam etmektedir. Özellikle 2000 yılından itibaren başlatılan kültürel değerleri canlandırma ve ulusal tarihin tekrar yazılması önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bu doğrultuda Sovyet döneminde üretilen Kazak tarihi ile ilgili kaynaklar tekrar gözden geçirilmektedir. Kazak halkının geçmişinin Sakalar, Hunlar, Göktürkler ve Altın Orda gibi köklü devletlere ve medeniyetlere dayandığı öne sürülmektedir. Çarlık Rusya'nın ve Sovyetler Birliği'nin etkisi altında geçirdiği sürede zorla unutturulmaya çalışılan Kazak kültürü ve kimliği bağımsızlık sonrası restore edilmeye başlanmıştır. Bu çalışmada, bağımsızlık sonrası Kazakistan'ın kültür politikaları postkolonyal teori çerçevesinde ele alınmıştır. Kazakistan'daki kültürel dekolonizasyon sürecinin devrimsel değil evrimsel yollarla gerçekleştiği görülmektedir. Barışçıl yollarla yürütülen dekolonizasyon süreci Kazakistan topraklarında yaşayan hiç bir etnik grubu ötekileştirmeden devam etmektedir. Çalışmada Çarlık Rusya'nın ve SSCB'nin Kazakistan'da uyguladıkları politikaları postkolonyal kuram çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca XX. Yüzyılda ortaya çıkan Kazak aydınlarının Çarlık Rusya'nın kolonyal politikalarına karşı milli mücadelesi de incelenmiştir.

Bilim Kodu : 114109

Anahtar Kelimeler : Kazakistan, Kültürel Politika, Postkolonyalizm, Dekolonizasyon

Sayfa Adedi : 186

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

CULTURAL POLICIES OF KAZAKHSTAN WITHIN THE FRAMEWORK OF POSTCOLONIAL THEORY

Ph. D. Thesis

Abzal DOSBOLOV

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
December 2021

ABSTRACT

Kazakhstan, which gained its independence with the collapse of the Soviet Union, started the process of identity construction. In the process of strengthening its independence and building a national identity, it tried destroying the cultural influences left by the colonial period, and this process continues. Reviving the cultural values and rewriting the national history, which has been started in 2000, has become one of the important issues. Accordingly, the sources related to Kazakh history produced in the Soviet period are revising. It is claimed that the past of the Kazakh people is based on deep-rooted states and civilizations, such as Saks, Huns, Gokturks, and Golden Horde. Kazakh culture and identity, which was forced to be forgotten during the period under the influence of tsarist Russia and the Soviet Union, began to be restored after independence. In this study, post-independence Kazakhstan's cultural policies are examined within the framework of postcolonial theory. It is seen that the cultural decolonization process in Kazakhstan occurred in an evolutionary rather than revolutionary way. The decolonization process performed by peaceful means continues without otherizing any ethnic group living on the territory of Kazakhstan. In the study, the policies implemented by tsarist Russia and the USSR in Kazakhstan were evaluated within the framework of postcolonial theory. Also, the national struggle of Kazakh intellectuals, who emerged in the 20th century, against the colonial policies of tsarist Russia was examined.

Science Code : 114109
Key Words : Kazakhstan, Cultural Policy, Postcolonialism, Decolonization
Page Number : 186
Supervisor : Prof. Dr. Firat PURTAŞ

TEŞEKKÜR

Gazi Üniversitesi'nde doktora eğitimim süresince beni her zaman destekleyen ve yönlendiren değerli danışmanım Prof. Dr. Fırat PURTAŞ'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Hocamın katkıları, anlayışları ve yönlendirmeleri olmasaydı bu çalışmanın tamamlanması mümkün olmazdı. Ayrıca tezimi titizlikle okuyarak, değerlendirerek ve eleştirerek katkı sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN'e, Prof. Dr. Bilal KARABULUT'a, Prof. Dr. Oktay TANRISEVER'e ve Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU'ya teşekkürü borç bilirim. Bununla birlikte, Türkiye'de eğitim görmeme imkan sağlayan Ahmet Yesevi Üniversitesi, Mütevelli Heyet başkanlığına, kurumun tüm çalışanlarına ve Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümündeki tüm hocalarıma maddi ve manevi desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Hayatımın her aşamasında özellikle evimden uzakta geçirdiğim süreçte hep beni destekleyen ve motive eden babam Emen SAMETOV'a ve sevgili annem Jupar TANAUOVA'ya, kız kardeşlerim Gulim ve Nazım'a sonsuz teşekkür ederim. Son olarak benim doktora eğitimim sırasında gönül rahatlığıyla çalışmalarına yoğunlaşmamı sağlayan ve anlayış gösteren eşim Ayzada KENZHEBAYEVA'ya sabrı ve fedakarlığı için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	ix
RESİMLERİN LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL AÇIDAN POSTKOLONYALİZM

1.1 Kültür ve Uluslararası İlişkiler	9
1.2 Temel Kavramların Tanımlanması	12
1.2.1 Emperyalizm.....	13
1.2.2 Kolonyalizm.....	18
1.2.3 Postkolonyalizm.....	22
1.3 Postkolonyal Teori Kökenleri.....	24
1.4 Postkolonyalizm'in Kutsal Üçlüsü (Holy Trinity)	30
1.4.1 Edward Said ve Şarkiyatçılık.....	31
1.4.2 Gayatri Chakravorty Spivak ve Madun	32
1.4.3 Homi Bhabha ve Melezlik, Taklitçilik.....	34
1.5 Uluslararası İlişkilerde Postkolonyalizm Teorisi	38
1.6 Postkolonyalizm ve Orta Asya	41

II. BÖLÜM

POSTKOLONYALİZM TEORİSİ BAĞLAMINDA KAZAK TARİHİ

2.1 Kazakistan Topraklarında Yaşayan Eski Medeniyetler ve Devletler.....	49
--	----

2.2 Kazak Toplumunun Sosyal Yapısı	62
2.3 Kazak Hanlığı.....	63
2.4 Rus Çarlığı'nın Kazak Hanlığı'nı İşgali	70
2.4.1 Rus Kolonyal Politikaları ve Toprak Meselesi	73
2.4.2 Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma Politikaları	81
2.5 Kazak Aydınlarının Ortaya Çıkışı	88
2.5.1 Eğitimci Aydınlar.....	90
2.5.2 İkinci Kuşak Aydınlar.....	93
2.5.3 Kazak Aydınları ve Ulusal Kimlik	97
2.6 Alaş Partisi'nin Kurulması	100
2.7 Alaş Orda Hükümeti	106
2.8 Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan	111
 III. BÖLÜM KAZAKİSTAN'IN KÜLTÜR POLİTİKALARI: KAZAK KÜLTÜRÜNÜN DEKOLONİZASYONU 	
3.1 Bağımsız Kazakistan'ın Kültür Politikalarının Oluşumu.....	121
3.2 Kazakistan'da Kültürel Dekolonizasyon Süreci.....	124
3.3 “Kültürel Miras” programı	128
3.4 “Geleceğe Bakış. Manevi Yenilenme”	132
3.4.1 Kazak dilinin Latin alfabesine geçişi	135
3.4.2 “Kazakistan'ın Kutsal Coğrafyası” Programı	141
3.5 Ulu Bozkırın Yedi Özelliği.....	144
3.6 Kazakistan'ın Kültür Politikalarının Uluslararası Boyutu.....	148
SONUÇ	157
KAYNAKLAR	163
ÖZGEÇMİŞ	187

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Kazakistan’da Etnik Gruplara göre nüfus oranı.....	124
Çizelge 3.2. Kuzey Kazakistan topraklarındaki eyaletlerde Kazak ve Rus nüfusun oranındaki değişimler	127
Çizelge 3.3. Kazakistan’daki Okulların Eğitim Dillerine Göre Ayırımı	140

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. 1929 Yılında Kazakistan'da Kabul Edilen Latin Alfabesi.....	137
Resim 3.2. Ocak 2021'de Kabul Edilen Yeni Kazak Alfabesi	139

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
KazSSC	Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
RSFSC	Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Uluslararası İlişkiler teorilerinde kültürün rolü ve yeri daha önemli hale gelmeye başlamıştır. “Kültür” insanın sosyal yaşamının neredeyse tamamını kapsayan çok geniş bir kavramdır. Kültür uluslararası politikanın bir unsuru olarak halkın gönlünü ve düşüncesini kazanmaya yönelik her zaman kullanılmıştır. Soğuk Savaş döneminde Federal Almanya'nın ilk cumhurbaşkanı Theodore Heuss, “siyasetle kültür oluşturulamaz, ancak kültür ile siyaset yapılabilir” diye kültürün önemini vurgulamıştır. İkinci dünya savaşı sonrası söylenen bu meşhür söz halen aktüelliğini yitirmemiştir.¹ Kültür devletlerin dış politikadaki çeşitli sorunları çözmede, ülkelerin yurtdışında olumlu imaj oluşturmada ve siyasi projelerin hayata geçirilmesinde başvurdukları temel araç olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kültürel bağlar etnik çatışmaların önlenmesine ve çeşitli etnik, siyasi, sosyal, dini grupların mensuplarını biraraya getirmede önemli rol üstlenmektedir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dünya haritasında yeni bağımsız cumhuriyetler ortaya çıkmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti bağımsızlığını elde eden beş Orta Asya cumhuriyetlerinden biridir. Bu çalışmada bağımsızlığını ilan ettiği tarihten günümüze kadar Kazakistan Cumhuriyeti'nin iç ve dış politikasının kültürel boyutu incelenecektir. Etkilerinin 1980'li yıllarda hissedilmeye başladığı küreselleşme sürecinin günümüzde evrimini tamamlamış olması ulus-devletleri dış ve iç politikada yeni unsurlar kullanmaya itmiştir. Kültür kuşkusuz bu unsurlardan biridir. Kültür daha önceki zamanlarda da bir politika aracı olarak kullanılmasına rağmen içinde bulunduğumuz küreselleşme çağında bu unsur devletler tarafından daha çok kullanıldığı gözlemlenmektedir.

XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Çarlık Rusya, Kazakistan topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren Kazakistan topraklarında süren Rus hakimiyeti 1991 yılında SSCB'nin dağılmasına kadar sürmüştür. 250 yıldan fazla bir zaman Rus hakimiyetinde yaşayan Kazaklar, önce Çarlık Rusya'nın sonra ise Sovyetler Birliği'nin ruslaştırma ve sovyetleştirme politikasına maruz kalmıştır. Dolayısıyla bağımsızlığına kavuştuktan hemen sonra Kazakistan kendi kültürel değerlerini ve kimliğini tekrar inşa

¹ Nye, Joseph. (2005). **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç**, (Çev. Rayhan İnan Aydın), Elips Kitap, Ankara, 50

etme sürecine girişmiştir. Günümüzde Kazakistan'ın halen ulusal kimlik inşa süreci devam eden bir ülke olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada Kazakistan'ın kültürel politikaları postkolonyal teori çerçevesinde ele alınacaktır. Postkolonyal teorinin Kazakistan için geçerli olup olmadığı konusu bilim adamları arasında halen tartışılmaktadır. Akademik ortamda bu konuda çeşitli fikirler mevcuttur. Bazı bilim adamlarına göre postkolonyal teori Orta Asya'daki bağımsız devletlerin uluslararası sistemdeki konumunu ve bölgedeki gelişmeleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Özellikle Güney-Doğu Asya bölgesindeki ve Afrika kıtasındaki ülkelerin Batılı emperyalist güçlerin sömürgesinden kurtulması sonrası durumunu tarif etmek için kullanılan postkolonyalizm kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. Rus bilim adamları ise bu kavramı Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan devletler için kullanmayı tercih etmemektedir. Rusya, Sovyet döneminde uygulanan kolonyal politikaları reddetmektedir. SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan devletleri her zaman “küçük kardeş” olarak gören Rusya, bu devletlerin ulusal kimlik inşası sırasında Sovyet dönemindeki ortak değerleri kolonyalizm çerçevesinde değerlendirmesine katlanamamıştır. Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını “XX. Yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi”² olarak değerlendirirken, post-Sovyet ülkeleri için ise Rus işgali altında geçirdikleri dönem en büyük felaket olarak algılanmaktadır.

Kelime olarak kolonyalizmin sonrası anlamına gelen postkolonyalizm, kolonyalizmin getirdiği kültürel ve sosyal etkilere odaklanmaktadır. Postkolonyal araştırmalar post-Sovyet ülkelerinde pek kullanılmayan ya da daha yeni kullanılmaya başlayan bir alandır. Adeeb Khalid çağdaş Rus tarihçilerinin çoğunun Orta Asya'daki meseleleri postkolonyal söylem çerçevesinde değerlendirmedeğinin altını çizmiştir. Khalid, Rus tarih yazımında Rus İmparatorluğunun işgal yoluyla değil, ilhak (gönüllü katılma) yoluyla genişlediği görüşünün hakim olduğunu dile getirmektedir. Stalin döneminde geliştirilen bu görüş, Çarlık Rusya'yı “kolonisi olmayan bir imparatorluk” olarak nitelendirir. Modern Rus tarihçilerin büyük çoğunluğu aynı görüşü savunmaktadır.³ Sovyetler Birliği'nin kurulduğu ilk yıllarda Çarlık Rusya'nın kolonyal bir imparatorluk olarak nitelendirilmesine rağmen Stalin döneminde durum değişmeye başlamıştır.

² 25 Nisan 2005 yılında Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Vladimir Putin, RF Federal Meclisinde yaptığı konuşmada dile getirmiştir.

³ Khalid, Adeeb. (2009). “Culture and Power in Colonial Turkestan”, *Cahiers d'Asie Centrale*, 17/18 s.416

Son dönem Rus tarihçileri arasında Svetlana Gorşenina Çarlık Rusya'nın Türkistan bölgesindeki yürüttüğü politikaların kolonyal nitelikte olduğunu öne sürmüştür. Özellikle Türkistan bölgesi genel valisi Kaufman'ın hazırlattığı "*Turkestanskiy Sbornik*", "*Turkestanskiy Albom*" başlıklı eserlerin kolonyal yönetimin çıkarları için üretilen bilgilerden oluştuğunu dile getirmiştir. Söz konusu eserlerde genel olarak Rusların bölgeye ileri medeniyet ve modernizasyon getirdiği algısı yaratılmaktadır. Bununla birlikte bir "öteki" olarak Orta Asya halkları ile ilgili yeni bilgiler üretilmiştir. Bu bilgilerde "ileri kültürlü ve Avrupalı" Ruslar karşısında Orta Asyalılar her zaman "geri kalmış ve barbar" olarak nitelendirilmiştir. Ne var ki, Çarlık Rusya'nın kolonyal arşivlerindeki belgeleri inceleyen Gorşenina, diğer Avrupalı devletlerin uyguladığı kolonyal politikalar ile Rus Çarlığı'nın Türkistan bölgesinde yürüttüğü politikaların benzer nitelikler taşıdığını öne sürmüştür.⁴ Bu doğrultuda Gorşenina'ya göre Çarlık Rusya, Orta Asya'yı işgal ederek ve onlara bir "gelişmemiş öteki" rolünü empoze ederek kendini bir emperyalist güç olarak tanımlamaya çalışmıştır. Böylece dünya siyasi sistemindeki konumunu değiştirmeyi ve Avrupalı kolonyal güçler ile eşit derecede olduğunu göstermeyi hedeflemiştir.⁵ Nitekim, Gorşenina Orta Asya'nın hem Çarlık Rusya hem de Sovyetler Birliği'nin parçası olduğu dönemlerini postkolonyalizm teorisi çerçevesinde değerlendirmenin mümkün olduğunu savunmuştur.

Batılı postkolonyal araştırmacıların Orta Asya bölgesini bir postkolonyal bölge olarak çok geç değerlendirmeye başladığını söylemek mümkündür. Zira Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki dönemde postkolonyal araştırmalar alanında yazılan eserlerde ve makalelerde eski Sovyet coğrafyası ile ilgili çalışmalara az rastlanır. Bu konuda en çok tartışılan meselelerden biri post Sovyet coğrafyasının postkolonyal teori çerçevesinde incelenmesi olmuştur. Kimilerine göre aynı Avrupalı emperyalist güçler gibi kolonyal bir devlet olan Sovyetler Birliği, kimilerine göre ise deniz aşırı kolonileri bulunmadığı için kolonyal devlet değildir. Çarlık Rusya'nın kolonyal devlet olduğu konusu bazı Rus bilim adamları hariç herkesçe kabul edilirken, Sovyetler Birliği'nin yürüttüğü politikaların kolonyal olarak değerlendirilmesi halen tartışılmaktadır. Buna rağmen, Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'da uyguladığı kimlik ve kültür politikaları kolonyal söylem çerçevesinde incelendiğinde Batı Avrupalı emperyal güçlerin kolonyal politikaları ile benzer nitelikler taşıdığına tanık

⁴ Gorşenina, Svetlana. (2007). "Krupneišie Proekty Kolonialnıh Arhivov Rossii: Utopičnost Ekzostivnoi Turkistaniki General-Gubernatora Konstantina Petroviča fon Kaufmana", *Ab Imperio*, 3/2007, s.291-354

⁵ Gorşenina, Svetlana. (2007). "İzveçna li Marginalnost Russkogo Kolonialnogo Turkestana, ili Voidet li Post Sovetskaya Srednyaya Aziya v Oblast Post-İssledovanii", *Ab Imperio*, 2/2007, s.256

olmaktayız. Partha Chatterjee ve Benedict Anderson’a göre emperyalist güçler kendi kolonyal politikalarını meşrulaştırmak için her zaman kolonize ettiği toplumlara “ileri medeniyet ve modernleştirme” getirdiklerine vurgu yaparlar.⁶ Bu görüş göz önünde bulundurulduğunda Sovyetler Birliği’nin de kolonyal bir devlet olduğu söylenebilir. Zira Sovyet tarih yazımında Orta Asya’nın SSCB döneminde hem kültürel hem de ekonomik anlamda geliştirildiğine vurgu yapılmaktadır. Hatta buna benzer söylemler günümüz Rusya siyasetçileri ve tarihçileri tarafından da sık sık dile getirilmektedir.

Adrienne Edgar Sovyetler Birliği’nin 1920-1930 yıllarındaki Orta Asya halklarını modernleştirmek için yürüttüğü politikalarının İngiltere ve Fransa’nın uyguladığı “medenileştirme” politikalarından pek farklı olmadığını dile getirmiştir.⁷ Benzer şekilde Georgiy Safarov da Sovyetler Birliği’nin 1920’lerde Orta Asya’da izlediği politikaları kolonyal politika olarak nitelendirmiştir. Bolşeviklerin Orta Asya’da güçlenmesinde önemli rolü olan devrimci Safarov, “Kolonyal Devrim. Türkistan Deneyimi” başlıklı eserinde Bolşevik Parti’nin Yedisu ve Türkistan bölgelerinde iktidara gelmesini kolonyal devrim olarak adlandırır. Safarov’a göre Bolşeviklerin Orta Asya’da iktidarı ele alması Rusya’da olduğu gibi iki devrim (Şubat ve Ekim devrimleri) değil, üç devrim aracılığıyla gerçekleşmiştir. Şubat devrimi Çar yönetimini devirdi ise Ekim devrimi geçici hükümeti iktidardan düşürmüştür. Bu iki devrim sonrası Orta Asya’da oluşmaya başlayan ulusal hareketlerin Bolşevikler tarafından yok edilmesi ise Safarov’un dile getirdiği üçüncü devrim olmuştur. İşte bu üçüncü devrimi Safarov kolonyal devrim olarak adlandırmıştır.⁸ Stalin döneminde yapılan siyasi baskı neticesinde Troçkist suçlamasıyla idam edilen Safarov, kendisi geliştirdiği bu kolonyal devrimi pratikte Orta Asya’da uygulayan adamdır.

SSCB’yi kolonyal bir devlet olarak tanımlayan diğer bir önemli isim Algimantas Prazauskas olmuştur. Ünlü Sovyet oryantalisti ve eski Sovyet coğrafyasını tarif etmek için kullanılan *postsovetskoe prostranstvo* (post Sovyet alanı) terimini ilk kullanan Prazauskas, Sovyetler Birliği’nin emperyal tipteki bir devlet olduğunu öne sürmüş ve hiçbir şekilde ortak yanı olmayan çeşitli Avrasya halklarını zorla bir arada tutan kolonyal devlet olarak

⁶ Bkz. Chatterjee, Partha. (1993). **The Nation and Its Fragments. Colonial and Postcolonial Histories.** Princeton: Princeton University press; Anderson, Benedict. (1991). **Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.** London: Verso

⁷ Edgar, Adrienne. (2006). “Bolshevism, Patriarchy, and the Nation: The Soviet “Emancipation” of Muslim Women in Pan-Islamic Perspective”, *Slavic Review*, Sayı 2, Cilt 65, s.252-272

⁸ Safarov, Georgiy. (1921). **Kolonyalnaya Revolyutsia: Opit Turkestana.** Moskova: Gosudarstvennaya İzdatelstvo

nitelendirmiştir. Dolayısıyla eski Sovyet coğrafyası için postkolonyal alan terimini de ilk kullanan Prazauskas olmuştur.⁹

Eski Sovyetler Birliği coğrafyasının postkolonyal teori çerçevesinde değerlendirilmesini sorunsallaştıran ilk ciddi çalışmalardan biri David Chioni Moore tarafından kaleme alınmıştır. 2001 yılında yayımlanan makalesinde Moore, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kurulan yeni cumhuriyetler ile İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupalı devletlerin kolonileştirdiği ülkeleri karşılaştırmıştır. Sonuç olarak bu ülkelerin kolonyal geçmişlerinin benzer nitelikte olduğunu öne süren Moore, bu benzerliklerin hem post-Sovyet alan çalışmalarında hem de postkolonyal çalışmalarda ihmal edildiğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla postkolonyal çalışmalar alanındaki akademisyenleri eski Sovyet coğrafyası ile ilgisiz kalmakla eleştirmiştir.¹⁰ Orta Asya ile Orta Doğu coğrafyalarındaki kolonizasyon ve modernleştirme ile ilgili kaynakları karşılaştıran Deniz Kandiyoti, iki coğrafyada uygulanan kolonyal politikaların benzerlikleri olduğu gibi farklılıklarının da olduğunu tespit etmiştir. Kandiyoti'ye göre eski Sovyet coğrafyasını postkolonyal teori bağlamında ele almak postkolonyal çalışmalar alanını daha da genişletecektir. Zira Avrupalı kolonyal güçlerle kıyaslandığında Sovyetler Birliği'nin uyguladığı kolonizasyon ve modernleştirme modelinin kendine has özellikleri mevcuttur. Bu özelliklerden ötürü postkolonyal çalışmaların yeni tanımının yapılması gerektiğini önermiştir.¹¹

Postkolonyalizm teorisinin Orta Asya için uygulanması konusunu sorunsallaştıran diğer bir önemli çalışma Laura L. Adams tarafından yazılmıştır. 2008 yılında yayımlanan makalesinde Adams, Orta Asya'daki gelişmeleri açıklamada postkolonyal teorisinin kullanılması bölgeye farklı açıdan bakmaya yardımcı olacağını dile getirmiştir. Ayrıca Orta Asya halklarını dünyanın diğer bölgelerindeki postkolonyal toplumlar ile karşılaştırmının mümkün olduğu görüşünü ortaya atmıştır. Adams'a göre Orta Asya bölgesinin incelenmesi postkolonyal çalışmalar alanını daha da genişletecektir. Böylece

⁹ Prazauskas, Algimantas. (1992). "SNG kak Postkoloniyalnoe Prostranstvo", *Novaya Gazeta*, 02 Şubat 1992

¹⁰ Moore, David Chioni. (2001). "Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Towards A Global Postcolonial Critique", *PMLA Journal of the Modern Language Association of America*, Sayı 1, Cilt 16 s.111-128

¹¹ Kandiyoti, Deniz. (2002). "Post-Colonialism Compared. Potentials and Limitations in the Middle East and Central Asia", *International Journal of Middle East Studies*, Sayı 34, s.279-297

Adams makalesinde postkolonyal teorinin Orta Avrasya bölgesi için kullanılabilir cevabını vermiştir.¹²

Tüm bu çalışmalardan yola çıkarak Sovyetler Birliği'ni kolonyal devlet, bağımsız Kazakistan'ı ise postkolonyal devlet olduğunu iddia etmek mümkündür. Dolayısıyla önce Çarlık Rusya'nın ardından Sovyetler Birliği'nin kolonyal politikalarına maruz kalan Kazakistan'ın bağımsızlık kazanmasından sonra geliştirmekte olduğu kimlik inşa politikalarının kültürel boyutu bu tezin konusu olarak belirlenmiştir. Orta Asya bölgesini genel anlamda postkolonyal teori çerçevesinde değerlendiren çalışmaların az da olsa mevcut olmasına rağmen sadece Kazakistan'ı postkolonyal teori bağlamında ele alan kapsamlı çalışmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle, çalışmada Kazakistan'ın postkolonyal dönemde gerçekleştirmekte olduğu dekolonizasyon ve desovyetizasyon süreçleri incelenecektir.

Bu çalışmanın temel argümanı postkolonyal devlet olan Kazakistan'ın kültür politikaları kolonyal yönetimin empoze ettiği düşünceleri ve bilgileri yıkmaya yönelik geliştirilmekte olduğu görüşüdür. Literatüre bakıldığında kolonyalizm konusu ile ilgili yapılan araştırmalar genel olarak Batı Avrupalı devletlerin kolonyal politikalarına odaklanmaktadır. Kuşkusuz bu devletlerin XV. Yüzyılda başlattığı coğrafi keşifleri kolonyalizm olgusunun ortaya çıkmasında çok etkili olmuştur. Fakat Rusya'nın da bir kolonyal imparatorluk olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bir kara imparatorluğu olan Rusya, Fransa ve İngiltere gibi deniz aşırı koloni topraklara sahip değildi. Bu nedenle Rusya'nın kendi toprakları ile koloni toprakları arasındaki sınırları belirlemek zordu. Buna rağmen Çarlık Rusya'nın ve Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'da yürüttüğü kolonyal politikalarından bahsetmek mümkündür. Etkilerinin halen hissedildiği bu kolonyal politikaların üstesinden gelmek için Orta Asya'daki bağımsız Türk Cumhuriyetleri kültürel dekolonizasyon sürecinden geçmektedir. Bu bağlamda, çalışmada Kazakistan'ın kültür politikalarının dekolonizasyon sürecinde ne kadar etkili olduğu sorusunun cevabı aranacaktır. Ayrıca, genellikle Batı Avrupa devletlerinin yürüttüğü kolonyal politikalarına tepki olarak ortaya çıkan postkolonyalizm teorisinin Kazakistan'ın bugünkü durumunu açıklamada ne kadar geçerli olduğu sorusuna cevap aranacaktır.

¹² Adams, Laura L. (2008). "Can We Apply Postcolonial Theory to Central Eurasia?", *Central Eurasian Studies Review*, Sayı 1, Cilt 7 s.2-7

Çalışmada araştırma konusu ile ilgili mevcut kaynakların incelenmesi yoluyla veriler elde edilerek tarama yöntemi kullanılacağı uygun görülmüştür. Kazakistan'ın kültür politikalarına ilişkin birincil kaynaklar ve bu konuyla ilgili olarak çeşitli uzmanların görüşleri ve makaleler taranacaktır. Kazakistan'ın kültür politikalarının temelinin oluşturan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in halka sesleniş konuşmaları, stratejik makaleleri ve eserleri incelenecektir. Bununla birlikte, basılı kitaplar, çeşitli makaleler, haberler ve resmi belgeler de taranacaktır. Kullanılan kaynakların büyük çoğunluğu Kazakça ve Rusça kaynaklardan oluşmaktadır, ayrıca İngilizce ve Türkçe kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Teorik ve Kavramsal çerçeve başlığı altındaki birinci bölümde konu ile ilgili temel kavramların tanımı yapılacaktır. Ayrıca kültür unsurunun uluslararası ilişkiler disiplinindeki önemi ve postkolonyalizm teorisi gibi konular da bu bölümde incelenecektir. İkinci bölümde ise Kazakistan'ın tarihi geçmişine yer verilmiştir. Günümüzdeki Kazakistan topraklarında yaşayan eski medeniyetler ve devletler, Kazakların hanlık kurması, Kazakların Rus Çarlığı tarafından işgal edilmesi ve Kazak topraklarındaki özgürlük mücadeleleri de ikinci bölümde incelenecektir. Bu bölüm, Kazakistan'ın tarihi geçmişinden bağımsızlığına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nin kültürel politikalarına yer verilecektir. Bağımsızlık sonrası Kazakistan'da geliştirilen kültürel politikalar Kazak halkının kolonyal dönemin bıraktığı etkilerden arındırılmasında ne kadar etkili olduğu sorusu etrafında değerlendirmeler yapılacaktır.

I. BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL AÇIDAN POSTKOLONYALİZM

1.1 Kültür ve Uluslararası İlişkiler

Kültür kelimesinin kökeni İtalyanca “cultura” sözcüğünden gelmektedir ve ilk 13. ve 14. yüzyıl kaynaklarında kullanılmaya başlamıştır. İtalyanca olan “cultura” kelimesinin anlamı ise “to cultivate” yani “yetiştirmek”tir. Buradaki yetiştirmek dediğimiz toprağı sürmek, ekip-biçmek ve hayvan yetiştirmek anlamındadır. Görüldüğü gibi kültür ilk başta tarım için kullanılmıştır. İtalyanca’dan Fransızca’ya geçen bu kelime önce dikiş anlamına gelen “couture”, sonra ise tarım anlamındaki “culture” olarak kullanılmıştır. 18. yüzyılda ise yetiştirmek anlamındaki bu terime Fransızlar zihinlerin yetiştirilmesi, insan zekasının oluşumu ve gelişimi anlamını kazandırmıştır.¹³ Daha sonra Fransızlardan Almanlara geçen kültür kelimesi uygarlık ve kültürel evrimin karşılığı anlamında kullanılmaya başlamıştır.¹⁴ Böylece İtalyanca’da “toprağı sürmek” anlamına gelen kültür kelimesi Batı Avrupa dillerinde “ileri bilgi” anlamı kazanmıştır ve bu şekilde Türkçe’ye girmiştir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde kültür kavramı “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlanmıştır. Aynı sözlükte kültür “bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü” olarak da tanımlanmaktadır.¹⁵ Başka bir tanıma göre ise “kültür bir toplumu, topluluğu ya da sosyal grubu karakterize eden, onu diğerlerinden farklı kılan maddi ya da manevi değerler bütünüdür”.¹⁶ Kültür kavramının çeşitli kaynaklarda bunlara benzer çok sayıda tanımına rastlamak mümkündür. Osmanlı

¹³ Reeves, J. (2004). **Culture and International Relations. Narratives, natives and tourists.** (Birinci Baskı). London ve New York: Routledge. 14

¹⁴ Koç, Nurgün. (2011). “Kültür ve Medeniyet Kavramları Etrafındaki Tartışmalar ve Atatürk”ün Düşünceleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(13), s.104

¹⁵ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a9dd37731b749.88234623 adresinden 10 Eylül 2018 ‘de alınmıştır

¹⁶ Purtaş, Fırat. (2013). “Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi”, *Gazi Akademik Bakış*, 7 (13), 4

Devleti'nin batılılaşma döneminde Türkçe'ye giren kültür kavramını ilk ele alan ve tartışan Ziya Gökalp olmuştur.¹⁷

Kültür konusunu hars adı altında Türk düşünce hayatına getiren ve ilk olarak tanımını yapan Ziya Gökalp, medeniyet ve kültür kavramlarının birbirinden ayrı olarak ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre kültür'ün Türkçedeki karşılığı harstır. Hars medeniyetin her millette aldığı özel biçimleridir. Medeniyet ise birçok millete ortak maldır. Dolayısıyla Gökalp'a göre medeniyet uluslararası bir olgu iken, hars millidir.¹⁸ Raif Necdet Kestelli ise hars kelimesini telaffuz olarak soğuk ve kaba olduğunu, mana olarak da kültürün tam karşılığını veremediğini söylemiştir. Ona göre kültür kelimesinin mana itibariyle Türkçe karşılığı irfandır.¹⁹ Cemil Meriç kültür'ün tanımını şu şekilde vermiştir: “Gerçekten de, kültür, Batı'nın düşünce sefaletini belgeleyen kelimelerden biri: kaypak, karanlık, samimiyetsiz. Tarımdan idmana, balıkçılıktan medeniyete kadar akla gelen ve gelmeyen düzinelerce mânâ”²⁰ Meriç'e göre Batı'nın uydurduğu bir kavram olan kültür, Türkçeye iki ayrı kaynaktan (Fransızca ve Amerikanca) girmiştir. Fransızca kaynaklardan giren kültürün Türkçe karşılığı irfan, Amerikancadan giren kültürün karşılığı ise medeniyettir.²¹

Görüldüğü gibi kültür tek kelime ya da cümle ile anlatılması mümkün olmayan bir kavramdır. Britanyalı kültür uzmanı Raymond Williams kültürü İngiliz dilindeki çok karmaşık iki ya da üç kelimedenden biri olarak nitelendirmiştir.²² Kültür dünyada uzmanların uzlaştığı tek bir tanım bulunmayan kavramlardan biridir. Bazı kaynaklarda kültür kavramının 160 farklı tanımının²³ olduğu varsayılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan kültür kavramı insan topluluğunun oluşturduğu maddi ve manevi değerlerin tümü olarak anlaşılmalıdır.

Kültür, uluslar ve toplumlar arası ilişkilerin bir biçimi olarak ilk insanların toplum halinde yaşamaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Toplumlar arasındaki kültürel etkileşime ticaret,

¹⁷ Arslanoğlu, İbrahim. (2000). “Kültür ve Medeniyet Kavramları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (15).

¹⁸ Gökalp, Ziya. (2018). **Türk Medeniyeti Tarihi**. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 22

¹⁹ Meriç, Cemil. (2017). **Kültürden İrfana**. (Beşinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 35

²⁰ Meriç, C., a.g.e., 31

²¹ Meriç, C., a.g.e., 37

²² Smith, Philip., Riley, Alexander. (2016). **Kültürel Kurama Giriş**. (Çev. S. Güzelsarı, İ. Gündoğdu). Ankara: Dipnot Yayınları, 19

²³ Meriç, Cemil. (2015). **Umrandan Uygarlığa**. (Yirmi ikinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 87

fetihler ve göç gibi olguların aracılık ettiğini söylemek mümkündür. Eski zamanlarda toplumlar ya da uluslar arasındaki kültürel alışverişin sağlanmasında dönemin diplomatları yani elçiler çok büyük rol oynamıştır. O dönemlerde elçiler sadece mesaj iletmek için değil aynı zamanda gittiği ülke ya da bölge hakkında bilgi toplamak için de gönderilmiştir. Ayrıca kendi kültürünün başka bir topluma tanıtılmasında ve topluluklar arasında iletişimin sağlanmasında elçilerin çok önemli katkısı olmuştur.

Kültürel faaliyetlerini ilk kurumsallaştıran devlet Fransa olmuştur. Kendi diline ve kültürel değerlerine çok önem veren Fransızlar, 1635 yılında Fransız Akademisi'ni (*Academie Française*) kurmuştur. 1629 yılından itibaren yazar Valentin Conrart'ın evinde toplanan aydınlar kulübü, 1635 yılında Kardinal Richelieu tarafından resmi bir kurum olarak kurulmuştur. Bu akademinin fransız dilinin denetlenmesi ve yayımlanan kitapların denetlenmesi gibi önemli sorumluluğu vardır. Devletin yurtdışındaki prestiji ve nüfuzunun frankofoninin (*la francophonie*) hayatta kalmasına bağlı olduğunun farkına varan Fransa, kendi dilinin dünyada daha da yaygınlaşması ve tanıtılması için 1883 yılında Fransız Kültür Merkezi *Alliance Française*'yi kurmuştur. Aynı yöntemi uygulamaya başlayan Avrupa'nın diğer emperyalist güçleri de 18. yüzyılın ortalarına doğru kendi kültürel kaynaklarını ve başarılarını yurtdışında tanıtan kurumlar açmıştır. 1934 yılında Birleşik Krallık tarafından kurulan *British Council* ve 1951 yılında Almanlar tarafından kurulan *Goethe Institut* bunun bir örneği olarak söylenebilir.²⁴ Bu kuruluşlar kurulduğundan günümüze kadar kendi dilleri ve kültürlerini ülke dışında başarılı bir şekilde tanıtmaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplininde kültür hep ihmal edilen konulardan biri olmuştur. Ulusal güç, ulusal çıkar ve uluslararası ekonomik işbirliği hem siyasetçilerin hem de akademisyenlerin özellikle yoğunlaştığı konulardır. Avrupa merkezli Uluslararası İlişkiler Teorileri de genelde bu konular üzerine odaklanmıştır. Güç ve güvenlik konularına öncelik veren Realizm, uluslararası işbirliği, uluslararası hukuk ve ticaret gibi olguların başlıca ilgi alanları olduğu Liberalizm ve uluslararası ilişkileri sınıf mücadelesi üzerinden açıklamaya çalışan Marksizm bunun bir nevi örneği olarak söylenebilir.

²⁴ Stelowska, Diana. (2015). "Culture in International Relations. Defining Cultural Diplomacy". *Polish Journal of Political Science*. 1(3). s. 54

Uluslararası ilişkiler, devletler arasındaki ilişkilerin siyasi, ekonomik ve hukuki boyutu kadar kültürel boyutunu da kapsadığı için kültür ve siyasetin bir birlerine bağlı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kültür ve siyaset arasındaki bağı üçe ayırmak mümkündür.

- a. Siyasetin üstünlüğü. Burada kültür siyasete bağımlıdır ve kültür kendi başına müstakil bir olgu olarak değerlendirilemez. Bu yaklaşım Marksistler tarafından savunulmuştur. Kültür ve siyaseti üstyapı, ekonomi ve üretimi altyapı (temel) olarak değerlendiren Marksistlere göre kültür tarih dışı bir oluşum değildir. Özgül tarihsel koşullar içinde ortaya çıkan kültür, hakim sınıfın çıkarlarını meşrulaştırma işlevi görmektedir.²⁵
- b. Kültürün üstünlüğü. Bu yaklaşımı savunanlar farklı bir görüşe sahiptirler. Uzmanlara göre kültürün siyasetten üstün olması milliyetçiliğe yol açmaktadır. Bu yaklaşım Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse ve Jürgen Habermas gibi Frankfurt Okulu temsilcileri tarafından savunulmuştur. Frankfurt Okulu temsilcilerinin Marksist teoriden etkilendiği söylenebilir. Ayrıca bu okul mensupları Marksizmin “ekonomik bir altyapı ve bu altyapıya bağlı ideolojik üstyapı” teorisini eleştirmiştir ve kültürün bağımsız bir olgu olduğunu öne sürmüştür.²⁶
- c. Karşılıklı etkileşim. Bu görüşe göre ne kültür ne de siyaset birbirinden üstündür. Kültür ve siyaset karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Günümüzde çeşitli kültürel teşkilatlar devletlerle yakın işbirliği içinde çalışırlar ve yöneticilerin karar almasında etkili olurlar. Önceki yaklaşımlara göre günümüzde bu görüşe daha çok yer verildiğini söylemek mümkündür.²⁷

1.2 Temel Kavramların Tanımlanması

Postkolonyalizm teorisi hakkında bahsetmeden önce bu teori ile ilgili olan temel kavramların tanımlanmasını yapmak gerekmektedir.

²⁵ Zabcı, Filiz. “Marksizm ve Kültür Üzerine Bazı Değirmeler ve Sorular”. https://www.academia.edu/12999461/Marksizm_ve_K%C3%BClt%C3%BCr_%C3%9Czerine_Baz%C4%B1_De%C4%9Firmeler_ve_Sorular adresinden 10 Eylül 2018 ‘de alınmıştır

²⁶ Kasumzade, F. (2013). “Kultura i Politika v Sisteme Mezhduarodnih Otnoşenii” (Uluslararası İlişkiler Sisteminde Kültür ve Politika). *Vektor Nauki TGU*. 15 (4). s. 33

²⁷ Kasumzade, F. A.g.m

1.2.1 Emperyalizm

Emperyalizm kavramı 19. Yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de yaygın şekilde kullanılmaya başlamıştır. Kavramın ilk baştaki anlamı günümüzdeki anlamından biraz farklıydı. Yayılma sürecini tamamlayıp artık sömürgelerinin dağılmaması için onları bir federasyon halinde birarada tutmaya çalışan İngiliz İmparatorluğu’nun yürüttüğü politika “emperyalist politika”, bu politikanın yürütülmesi için hazırlanan program ise “emperyal federasyon” olarak adlandırılmaktaydı. Görüldüğü gibi bu kavramın ilk baştaki anlamı genişleme ve yayılma ile değil, mevcut olan imparatorluğun dağılmasını önleme ile daha çok ilgilidir. Ancak sonradan geliştirilen çalışmalarda kavramın anlamı değişikliklere uğramış ve büyüme, genişleme anlamlarında kullanılmaya başlamıştır.²⁸ Günümüzdeki anlamı ile emperyalizmi basitçe bir devletin komşu toprakları işgal ederek imparatorluk kurma çabası diyebiliriz. Latince’deki “imperator” sözcüğüne dayanan emperyalizm terimi diktatörlük gücü, aşırı merkeziyetçi hükümet ve keyfî yönetim yöntemleri anlamına da gelmektedir. Ayrıca 1830’larda Fransa’da Napolyon imparatorluğuna hayranlık duyanları nitelendirmek için ve 1848 yılından sonra ise Napolyon III’ün kötü yönetimini ifade etmek için de bu terim kullanılmıştır. 1870’lerde ise emperyalizm kavramı İngilterede kullanılmaya başlamıştır. Dönemin başbakanı Disraeli’nin İngiliz imparatorluğunu güçlendirme ve genişletme politikaları emperyalist politikalar olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Böylece İngiliz imparatorluğu ve diğer büyük güçler tarafından uygulanan sömürge politikaları ile birlikte emperyalizm kavramı da yaygın kullanılmaya başlamıştır. 19. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde artık emperyalizm terimi sömürgecilik ile aynı anlama geliyordu: yani bir devletin siyasal egemenliğinin diğer devletler ve bölgeler üzerinde kurulması ve yaygınlaşması.²⁹

Türk Dil Kurumu sözlüğünde emperyalizm kavramı “bir milletin sömürü temeline dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya yayılmayı istemesi, yayılmacılık, yayılımcılık, emperyalistlik” olarak tanımlanmıştır.³⁰ Oxford sözlüğünde ise bu kavram “bir devletin kendi gücünü ve nüfuzunu

²⁸ Gönübol, Mehmet. (2014). **Uluslararası Politika. İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**. (Altıncı Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi. 304

²⁹ Cohen, Benjamin J. (1973). **The Question of Imperialism. The Political Economy of Dominance and Dependence**. London: Palgrave Macmillan, 10

³⁰ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c034ac0da8562.68395125 adresinden 15 Eylül 2018 ‘de alınmıştır

sömürgeleştirme, askeri güç kullanma veya başka yollarla genişletme politikası” şeklinde tanımlanmaktadır.³¹ Encyclopedia Britannica emperyalizmi “bir devletin başka bir ülke topraklarını doğrudan işgal ederek ya da siyasi ve ekonomik kontrolünü eline geçirerek kendi gücü ve egemenliğini genişletme politikası” olarak tanımlar.³² Görüldüğü gibi genel anlamda emperyalizm tanımını yapanlar bir devletin genişlemesi veya başka bir ülkeyi kontrol altına alma gibi kavramlara odaklanmaktadır. Ancak realizm teorisinin önde gelen isimlerinden Amerikalı bilim adamı Hans Morgenthau devletlerin gücünü arttırmak amacıyla giriştiği bütün faaliyetleri emperyalizm olarak nitelendirmenin yanlış olduğunu öne sürmektedir. Morgenthau emperyalizmi “statükoyu altüst etmek, iki veya daha fazla devlet arasındaki güç ilişkisini tersine çevirmek ve yeniden kurmak” şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla mevcut istikrarın devam etmesinden yana olan status quocu bir politika izleyen ülke emperyalist olarak sayılmaz. Böylece mevcut güç ilişkilerine dokunmayan politikalar Morgenthau’ya göre emperyalist değildir.³³ Benjamin J. Cohen ise emperyalizmi “bir ulusun diğer bir ulusu siyasi veya ekonomik, dolaylı veya dolaysız etkin şekilde hakimiyet altına almasına yönelik her türlü ilişki”³⁴ olarak tanımlar. Micheal Barratt Brown “*After Imperialism*” adlı eserinde emperyalizmi “ekonomik yönden az gelişmiş ülkelerin gelişmiş olanlara tabi olmasını sağlayan ekonomik, siyasi ve askeri ilişkileri niteler. Emperyalizm dünya ekonomisindeki eşitsiz ilişkiler sistemini tanımlayan en uygun kelimedir” olarak tanımlamıştır.³⁵

Emperyalizm kavramını tanımlamada Marksist yazarların da çok büyük katkısı olmuştur. Karl Marks’ın kendisi emperyalizm ve savaş gibi tüm toplumsal olguların nedenlerinin ekonomik olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Marks kendisi bir emperyalizm kuramı geliştirmemiştir.³⁶ Emperyalizme neden olan esas faktörleri araştıranlar genelde Marks’ten sonra gelenler olmuştur. Fakat emperyalizmin ortaya çıkma sebeplerini araştırmaya başlayan ilk isimlerden biri John A. Hobson’dur. İngiliz tarihçi Hobson’a göre emperyalizm kapitalizm sisteminin yanlış uygulamalarına karşı bir tepkidir. Böylece Hobson kapitalizm ve emperyalizm arasında bir bağlantının mevcut olduğunu ve bu

³¹ Oxford Sözlüğü, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/imperialism> adresinden 15 Eylül 2018 ‘de alınmıştır

³² Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/imperialism> adresinden 15 Eylül 2018 ‘de alınmıştır

³³ Arı, Tayyar. (1999). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları. 223-224

³⁴ Cohen, Benjamin J. A.g.e 16

³⁵ Bağcı H. Emre. (2003). “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No.28 s. 65

³⁶ Gönlübol, Mehmet. a.g.e 306

bağlantının yetersiz tüketim sorunundan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Toplum içindeki zengin azınlık grup aşırı tasarruflar yaparken çoğunluğu teşkil eden halk fakirlik içinde yaşamaktaydı. Kapitalistler fazla üretim ve az tüketim neticesinde artan servetlerini toplumun kalkınması için harcamanın yerine kendine yeni pazarlar aramaya başlar. Yeni pazarlar bulma çabası ve sürekli artan rekabet ülkeleri sömürgecilğe itmiştir ve sömürgeleştirme politikası sonucunda patlayan savaşlar tüm uluslararası sistemi etkilemiştir.³⁷ Sonuç itibarı ile Hobson'a göre emperyalizmin kökenini oluşturan esas sorun kapitalizmin kendisi değil, kullanılmayan sermaye artığıdır.

Emperyalizm konusunu kaleme alan diğer bir önemli isim Rusya'daki Bolşevik İhtilalinin önderi olan Vladimir İliç Lenindir. Lenin "*Emperyalizm: kapitalizmin en yüksek aşaması*" adlı eserinde emperyalizm kapitalizmin temel özelliklerinin devamı ve gelişmiş hali olarak ortaya çıktığını öne sürmüştür. Lenin'e göre kapitalizmin temel özelliklerinden biri serbest rekabettir ve kapitalistlerin serbest rekabetten tekele geçmeye başlaması emperyalizmi doğuran temel nedenlerden biridir. Lenin kitabının yedinci bölümünde emperyalizmi çok kısaca kapitalizmin tekel aşaması olarak tanımlar.³⁸ Ayrıca Lenin emperyalizmi tanımlarken dikkat edilmesi gereken beş belirtiyi şöyle sıralamaktadır:

1. Üretim ve sermaye yoğunlaşması gelişiminin yüksek aşamasına ulaşarak ekonomik hayatta önemli rol oynayan tekelleri yaratmıştır;
2. Banka sermayesinin sanayi sermayesi ile birleşmesi ve bu "finansal sermaye" temelinde bir finansal oligarşinin yaratılması;
3. Sermaye ihracatının mal ihracatı ile kıyasla daha da önemli olarak değerlendirilmesi;
4. Dünyayı kendi aralarında paylaşan kapitalistlerin uluslararası tekелci birliklerinin kurulması;
5. Büyük kapitalist güçlerin dünyayı paylaşmasının tamamlanması;³⁹

Lenin'in bu eserini kısaca özetleyecek olursak kapitalizm en sonunda kaçınılmaz olarak emperyalistleşecektir. Kapitalist güçler kendi dinamikleriyle ayakta duramayacaklar ve bu yüzden daha zayıf ülkeleri sömürgeleştirmeye başlayacaktır. Neticede ortaya çıkan savaş

³⁷ Ongur, H.Ö ve Yavçan, B. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar". Ramazan Gözen (Editör). A.g.e 267

³⁸ Lenin, V. (1969). **İmperializm Kak Vıssaya Stadia Kapitalizma** (Emperyalizm Kapitalizmin en Yüksek Aşaması). (Beşinci Baskı). Moskova: İzdatelstvo Politicheskoi Literaturiy. 91-92

³⁹ Lenin, V. a.g.e 92

bütün ulusları etkiler. Örneğin Birinci Dünya Savaşını emperyalist sistemin doğurduğu savaş olarak nitelendirmek mümkündür.

Böylece günümüzde emperyalizm kavramının birbirinden farklı anlamları ve tanımları bulunmaktadır. Kavramın tanımını yapan uzmanlar bazen emperyalizmin ekonomik boyutunu bazen ise siyasal veya kültürel boyutunu dikkate almıştır. Bazı zamanlarda ise emperyalizm kavramı gerçek anlamından, amacından ve içeriğinden saptırılarak ideolojik amaçla da kullanıldığı bilinmektedir. Bir ülkenin yürüttüğü dış politikayı kötülemek için emperyalist kavramını kullananlar da vardır. Örneğin İkinci Dünya Savaşına katılan tüm devletleri Sovyetler Birliği kendisi savaşa katılınca dek “emperyalist” savaşa girişmekle suçlamıştır. Ancak 1941 yılında Sovyetler Birliği’nin de savaşa katılmasıyla Moskova bu savaş “emperyalizme karşı” savaş olarak nitelendirmeye başlamıştır.⁴⁰ Ayrıca her devlet başka bir devleti emperyalist olarak suçlayabilir. Ruslara karşı olanlar Moskova’nın dış politikadaki her tutumunu emperyalist olarak değerlendirmektedir. Aynı şekilde ABD karşıtı olanlar da hep Amerikan emperyalizminin bahsetmektedir. Dolayısıyla emperyalizm kavramının uluslararası politikada böylece rastgele kullanılması neticesinde bu kavramın somut bir anlamı kalmamıştır.⁴¹

20. yüzyıla kadar dünyada en büyük iki emperyalist güç Fransa ve Britanya idi. Bu iki emperyalist gücün kurmuş oldukları sömürgecilik sistemleri bir birine zıttı. Fransızlar kendilerine ait sömürgelerde asimilasyon sistemi kurmuştur. Bu sisteme göre Fransızlar sömürgeleştirdikleri ülkelerde yerlileri asimile etmeye çalışıyordu. Dolayısıyla Fransa ile bütünleştirilen sömürgeler teknik olarak sömürgeci sayılmıyordu.⁴² Bu sistemin sonra Ruslar tarafından kısmen benimsendiği söylenebilir. Ruslar da Orta Asya topraklarını işgal ederken aynı Fransızlar gibi asimilasyon sistemini kullandığı görülmektedir. Fransa emperyalizminin bu asimilasyon modeli merkezileşmiş bir bürokrasiye ihtiyacı vardı. Çünkü sömürgeleştirdiği toprakları her zaman bir merkezden yönetmeye çalışmaktaydı. İngilizler ise bunun tam tersi bir ortaklık modeli geliştirmişti. Bu modele göre her sömürgeye ayrı ayrı statü veriliyordu ve bu sömürgeler birbirlerinden ayrı yönetiliyordu. Örneğin bir sömürge ile ilgilenen üç ayrı bakanlık (Sömürge Bakanlığı, Hindistan

⁴⁰ Gönlübol, Mehmet. a.g.e 304

⁴¹ Arı, Tayyar. a.g.e 223

⁴² Young, Robert J. (2016). **Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş**. (Çev. Burcu T.Köprülü ve Sertaç Şen). İstanbul: Matbu Kitap. (Eserin Orijinali 2001’de yayımlandı), 42-43

Bakanlığı ve Dışişler Bakanlığı) vardı.⁴³ Bu iki büyük emperyalist güçten sonra günümüzde Amerikan emperyalizminden bahsetmek mümkündür. Zira 20. Yüzyılın başından bugüne kadar dünyada etkili olan süper güçlerden biri Amerika Birleşik Devletleri hem ekonomik hem kültürel alanda bir hegemon devlettir. Amerikan emperyalizmi deyince ekonomik emperyalizmle beraber ilk akla gelen emperyalizmin kültürel boyutudur. Emperyalizmin en yumuşak yöntemi olan kültürel emperyalizm aynı zamanda başarı şansı en yüksek olanıdır. Bir ulus kendi kültürünü ve ideolojisini başka bir ülkenin halkına benimsetmeyi başarır, onların zihinlerini işgal edebilirse bu askeri ya da ekonomik işgalden daha etkilidir. Kültürel emperyalizmin bir özelliği kalıcı etki yaratmasıdır. Örneğin bir yabancı ülkenin kültürel değerlerini benimseyen halk her zaman o ülkeye daha ılımlı bakmaya başlar. Hatta kendi ülkesinden daha çok o ülkeyi destekler. İçinde bulunduğumuz çağda imkanı olan herkes ABD'ye çalışmaya ya da yaşamaya gitmek istemesi Amerikan kültürel emperyalizminin etkisidir.

Bunların yanı sıra Rus emperyalizminden de söz etmek mümkündür. Genelde emperyalizm konusu tartışılmaya başlandığında herkes Avrupa ya da Amerika'dan bahseder ve kimse pek fazla Rus emperyalizminden söz etmez. Aslında Rusya da I. Petro döneminden itibaren güneye doğru yayılma ve emperyalist vizyonları olan bir devlettir. I. Petro'nun sıcak denizlere inme ve dünya hakimiyetini eline geçirme politikası günümüzde halen devam ettiği söylenebilir. Vladimir Putin yönetimindeki Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu'daki meseleleri yakından takip etmesi ve bölgede varlığını sürdürmesi bunun bir örneğidir. Dolayısıyla Rusya'nın da bir emperyalist devlet olduğunu söyleyebiliriz. Rus emperyalizmi Fransızların asimilasyon sistemini model olarak kullanmıştır. Özellikle Rusya'nın “yakın çevresi” ya da “arka bahçesi” olarak adlandırdığı Orta Asya'ya genişlemesinde bu asimilasyon yöntemini kullandığına tanık olmaktadır. Asimilasyon politikası neticesinde Orta Asya devletleri 30 yıldır bağımsız olmalarına rağmen halen de Rusya'nın etkisinden kurtulamamaktadır. Çarlık Rusya'nın Orta Asya'da uyguladığı Ruslaştırma politikasının sonucunda Türkistan coğrafyasında yaşayan Türk halkları kendi kültürlerinden uzaklaştırılmıştır. 1917 yılında Ekim devriminin ardından Sovyetler Birliği'nin kurulması ve Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle beraber Ruslaştırma politikasının yerini Sovyetleştirme politikası almıştır. “Sovyet halkını oluşturmak” temeli üzerine kurulan bu politikanın amacı Orta Asya halklarını kendi kimliklerinden ve kültürel değerlerinden uzaklaştırarak dilinin Rusça, dininin ise ateizm olduğu bir Sovyet insanı

⁴³ Young, Robert J. a.g.e 45

yetiştirmek olmuştur. Rus emperyalizmi sadece Orta Asya'yı değil aynı zamanda Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerini de etkilemiştir.

1.2.2 Kolonyalizm

Kolonyalizm çeşitli birey ya da grupların topraklarının ve davranışlarının başka bir birey ya da grup tarafından kontrol edilmesi olgusunu tanımlayan hakimiyet biçimidir. Ayrıca Marksist ve Leninist literatüre göre kolonyalizm ekonomik faktörlere dayanan sömürü biçimidir.⁴⁴ Başka bir topraklara yerleşen ancak metropol ile ilişkisini kesmeyen topluluk anlamına gelen kolonyalizm teriminin literatürde birçok tanımına rastlamak mümkündür. Türk Dil Kurumu sözlüğünde kolonyalizm tanımı “genellikle bir devletin başka ulusları, devletleri, toplulukları, siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılması veya yayılmayı istemesi, müstemlekecilik, kolonyalizm” şeklinde yapılmıştır.⁴⁵ Kolonyalizm kelimesinin kökü “çiftlik” ve “yerleşim” anlamına gelen Latince “*colonia*” sözcüğünden gelmektedir ve yabancı topraklara yerleşen ama vatandaşlıklarını koruyan Romalılar için kullanılmıştır. Oxford English Dictionary kolonyalizm kavramını “yeni topraklara yerleşim.. yeni topraklara yerleşen fakat anavatanı ile bağını kesmeyen insanlar grubu” olarak tanımlamaktadır.⁴⁶ Kolonyalizm teriminin Fransızca yetiştirmek anlamındaki “*colere*” kelimesinden türediğini de ileri sürenler vardır. Webster’s 1905 sözlüğünde kolonyalizm “anavatandan uzak bölgelere ya da ülkelere nakledilen, ancak vatanının hukuk kurallarına göre yaşayan insanlar grubu” olarak tanımlanmıştır.⁴⁷ Böylece çeşitli tanımları olan kolonyalizm kavramı genel anlamda insanların anavatan ile bağını kesmeden, kendi ülkesi sınırları dışında kalan bir toprağı işgal etmesi ve oraya yerleşmesidir. Dolayısı ile bu eylemi gerçekleştiren emperyalist güce *kolonici/sömürgeci* denirken, bu eyleme maruz kalan ülkenin yerli halkına *kolonize/sömürülen* ve emperyalist gücün işgal ettiği bölgeye yerleştirdiği kendi halkına *koloni/sömürge* denir. Bütün bu eylemin uygulama biçimi ise *kolonizasyon* olarak adlandırılmaktadır.⁴⁸

⁴⁴ Horvath, Ronald J. (1972). “A Definition of Colonialism”. *Current Anthropology*. 13 (1). 46

⁴⁵ Türk Dil Kurumu Sözlüğü,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c12f8125e2c87.75103436 adresinden 18 Eylül 2018 ‘de alınmıştır

⁴⁶ Loomba, Ania. (2005). **Colonialism/Postcolonialism**. (İkinci Basım). London and New York: Routledge,

7

⁴⁷ Mishra, Vijay., Hodge, Bob. (2005). “What Was Postcolonialism?”. *New Literary History*. 36 (3). 379

⁴⁸ İpek, Volkan., Oyman, Çağlar. a.g.m 406

Kolonyalizm ve emperyalizm kavramları bazı literatürde birbirinin eş anlamlısı gibi kullanıldığına tanık olmaktadır. Bu kavramların anlamı özünde birbirine yakın olmalarına rağmen aralarında ayırım yapmak gerekmektedir. En genel anlamda emperyalizm kavramını bir imparatorluk kurma çabası, kolonyalizmi ise bu imparatorluk kurma çabasının belli bir kısmı olarak tanımlayabiliriz. Farklı bir ifade ile, emperyalizm siyasal, kültürel ve ekonomik baskı biçimlerinin bütünüdür, kolonyalizm ise doğrudan topraksal egemenlik ve nüfussal yerleşim biçimidir.⁴⁹ Bu iki kavram arasında ayırımı Edward Said *Kültür ve Emperyalizm* başlıklı kitabında şu şekilde yapmıştır: “emperyalizm terimi uzak topraklara tahakküm eden egemen metropolün uygulama, kuram ve tavırları anlamına geliyor; emperyalizmin sonucu olarak ortaya çıkan sömürgecilik ise uzak topraklarda yerleşim yerlerinin kurulması demektir”.⁵⁰ Robert J. Young hem kolonyalizmin, hem de emperyalizmin bir halkın başka bir halka tabi kılınma biçimlerini kapsadığını ileri sürmüş, ancak bu kavramların birbirinden kesinlikle farklı olduğunu ve çoğu zaman da birbiriyle çeliştiğini dile getirmiştir. Yazara göre emperyalizm, merkezi yönetimin bürokratik kontrolü altında bulunan, ideolojik ve ekonomik hedeflerle büyütülen bir imparatorluk yapısıdır. Kolonyalizm ise münferit toplulukların yerleşim amacıyla ve ticari şirketlerin ticari sebeplerle oluşturdukları bir imparatorluktur. Emperyalizm bir kavram olarak analiz edilmeye elverişliken, kolonyalizm her şeyden önce bir pratik olarak incelenmelidir.⁵¹

Kolonyalizmin bir halkın topraklarının başka bir halk tarafından fethedilmesi ve kontrol edilmesi anlamını taşıdığı yukarıda da belirtilmiştir. Bu manada kolonyalizmi sadece Avrupa devletlerinin 16. yüzyıldaki coğrafi keşifler ile birlikte başlattığı olgu değil, tarih boyunca çeşitli büyük devletlerin genişlemek için başvurduğu bir girişim olarak nitelendirmek mümkündür. Zira tarihte büyük devlet olmanın temel şartlarından biri daha zayıf olan devletlerin topraklarını fethetmek ve başkalarını sömürmek olmuştur. Dolayısıyla kolonyalizm tarihinin insanlık tarihi kadar eski bir olgu olduğu söylenebilir. Kolonyalizm 19. yüzyıl Avrupa dış politika ideolojisi olmadan önce pek çok değişim geçirmiştir. Roma İmparatorluğu dönemi öncesi yaşayan toplumların kolonyalizm anlayışı sadece yabancı toprakların askeri işgalinden ibarettir. Roma dönemi ve sonrasında yaşayan toplumlar ise kolonyalizmi asimilasyon olarak düşünmüşlerdir.⁵² Cengiz Han

⁴⁹ İpek, Volkan., Oyman, Çağlar. a.g.m 405-406

⁵⁰ Said, Edward. (2016). **Kültür ve Emperyalizm**. (Dördüncü Baskı). (Çev. Necmiye Alpay). İstanbul: Hil Yayınları. (Eserin orijinali 1993’de yayımlandı), 40

⁵¹ Young, Robert J. a.g.e 20-21

⁵² İpek, Volkan., Oyman, Çağlar. a.g.m 407

yönetimindeki Moğollar'ın 13. yüzyılda Çin, Türkistan bölgesi ve Orta Doğu'yu işgal etmesi, 14. ve 16. yüzyıllar arasında Orta Amerika bölgesine hakim olan Aztek İmparatorluğu'nun da işgal ettikleri halkları sömürmesi, Güney Amerika kıtasının Pasifik okyanus kıyılarına hakim olan İnka İmparatorluğu'nun da komşu kavimleri işgal etmesi kolonyalizmin Avrupalılardan başka halklar tarafından da uygulandığının kanıtıdır. Ancak 15. yüzyıldan itibaren Avrupalı kaşifler ve gezginler tarafından başlatılan kolonyalizm diğer halkların uyguladığı kolonyalizmden farklı bir şekilde gelişmiştir.

15. yüzyılda Rönesansla birlikte Avrupalılık bilincinin ortaya çıkması 16. yüzyılda coğrafi keşiflerin hız kazanmasına ve kolonyalizm faaliyetlerinin şekillenmesine neden olmuştur. Ayrıca matbaa, barut ve pusulanın bu dönemlerde kullanılmaya başlaması Avrupalılar lehine önemli bir üstünlük sağlamıştır. Avrupa ülkeleri arasında kolonyalizm faaliyetlerine ilk başlayan ülke Portekiz ve ardından İspanyadır. 15. ve 16. yüzyıllarda bu iki devlet Hindistan ve Cava'ya kadar gitmiştir. Daha sonra Fransa, İngiltere ve Hollanda bunları takip etmiştir.⁵³ Avrupalı sömürgeciler daha eski sömürgeci güçler gibi fethettiği toprakların sadece zenginliklerini sömürmekle yetinmemişler, işgal ettiği toprakların halklarının tüm düşünce ve davranışlarını değiştirmeye çalışmışlar. Bu amaçla kolonizelerin tüm tarihi ve toplumsal değerlerini yok edip, fethettiği halkın kimliklerini yeniden inşa ettiler. Marksist düşünürler eski kolonyalizmi kapitalizm öncesi, Avrupalı kolonyalizmini ise kapitalizmle beraber gelişen kolonyalizm olarak nitelendirir.⁵⁴

Kolonyalizmin temel iki biçiminin olduğunu söylemek mümkündür. Yerleşim amaçlı kurulan sömürgeler ve yerleşilmeksizin sadece ekonomik sömürü için kullanılan sömürgeler. Yerleşim amaçlı kurulan koloniler Britanyalılar için Kuzey Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda, Fransa için Cezayir, Portekizliler için ise Brezilya'dır. Doğrudan veya dolaylı şekilde yönetilen, yerleşim amaçlı değil iktisadi sömürü için kurulan sömürge olarak ise ABD için Filipinler ve Porto Riko, Britanya için Hindistan, Fransa için Yeni Kaledonya, Almanya için Togo ve Japonya için Tayvan gibi kolonileri söylemek mümkündür.⁵⁵ Böylece Avrupalı devletlerin Afrika, Amerika ve Asya'daki halkları sömürgeleştirmeye başlaması Batı ile Doğu arasında büyük ayrımlar yaratmıştır. Kendini daha gelişmiş ve daha kültürlü olarak gören Batılı devletler "gelişmemiş ve

⁵³ Uygur, Erdoğan., Uygur, Fatma. (2013). "Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 17 (3). 274

⁵⁴ Loomba, Ania. a.g.e 9

⁵⁵ Young, Robert J. a.g.e 20

barbar” olarak nitelendirdikleri Doğu toplumlarını “medenileştirmeye” başlamıştır. Batılı devletler kendi emperyal hırslarını “barbar toplumları medenileştirme” planı ile meşrulaştırmaya ve yasal zemine sokmaya çalışmıştır.

Diğer Doğulu halklar gibi Kazaklar da Çarlık Rusya’nın, sonradan ise SSCB’nin kolonyal politikalarına maruz kalmıştır. Rusların Orta Asya’da yürüttüğü sömürge politikası neticesinde Kazak halkının tarihi ve kimliği değiştirilmeye çalışılmıştır. Ruslar günümüz Kazakistan topraklarındaki doğal kaynakları sömürmekle yetinmemiş, bölgede yürüttüğü “ruslaştırma” sonradan ise “sovyetleştirme” politikaları gereği Kazak halkını kendi tarihinden, dininden ve kültüründen uzaklaştırmaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra kendi bağımsızlığına kavuşan Kazakistan günümüzde halen de Rusların sömürge politikalarının doğurduğu sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Hukuki olarak çağdaş dünyada kolonyalizm sona ermiş olmasına rağmen, sömürgecilik, kılıf değiştirerek, farklı bir biçimde yine de bazı devletler tarafından uygulanmaktadır. Gana’nın eski lideri Kwame Nkrumah “Neo-Kolonyalizm, Emperyalizmin Son Aşaması” adlı eserinde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde emperyalist güçlerin uygulamakta olduğu kolonyalizmin yeni türüne *neo-kolonyalizm* adını vermiştir. Nkrumah’a göre eski sömürgecilik sistemi tamamen sona ermemiştir. Emperyalizmin temel aracı olan kolonyalizm kendi yerini neo-kolonyalizme bırakmıştır. Yazar neo-kolonyalizmi emperyalizmin son ve muhtemelen en tehlikeli aşaması olarak nitelendirmiştir.⁵⁶ İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan özgürlük mücadeleleri sonucunda kendi bağımsızlığına kavuşan Üçüncü Dünya devletleri günümüzde halen eski sömürgeci güçlerin ekonomik, kültürel ve siyasi baskısını hissetmektedirler. Dolayısıyla teorik olarak bağımsız ve egemen olan bazı devletler eski metropol ile ekonomik ve kültürel bağlarını koparmayı başaramamaktadır. Böylece 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Afrika başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde kolonyalizme karşı gerçekleşen özgürlük mücadeleleri ve dekolonizasyon hareketleri sonucunda kolonyalizme maruz kalan ülkeler bağımsızlıklarını elde edebilmiştir. Bu devletlerin egemenliklerine kavuşmasında Avrupa devletlerinin iki büyük savaştan yıpranması ve iktisadi sorunlardan dolayı kolonyal politikaları artık devam ettirememesi neden olmuştur.

⁵⁶ Nkrumah, Kwame. (1965). *Neo-Colonialism, The Last Stage of Imperialism*. New York: International Publishers, 9

1.2.3 Postkolonyalizm

Postkolonyal kavramı basitçe kolonyalizmin sonrası anlamına gelmektedir. Bu terim emperyalist güçlerin kolonyal politikalarına maruz kalan Asya-Amerika-Afrika ülkelerinin toplumları ile Batılı devletlerin toplumları arasındaki tarihsel ilişkilere ve bu ilişkilerin kolonyalizm sonrası devam eden yansımalarına işaret etmektedir. Kendini başkalarından daha üstün olarak gören bir kültürün, diğer bir kültür ile etkileşime girmesinin devam eden yansımaları üzerine odaklanan Postkolonyal çalışmalar, kolonileşme sürecinin kimlikel ve kültürel etkilerini sorunsallaştırmaktadır.⁵⁷ İkinci Dünya Savaşı sonrası tarihçiler postkolonyal kavramını sömürgecilikten kurtulan devletler için kullanmıştır ve terim sadece kronolojik anlam taşımaktaydı. Ancak 1970’li yılların sonlarına doğru edebiyatçılar söz konusu terimi kolonyalizmin çeşitli kültürel etkilerini tartışmak için kullanmaya başlamıştır.⁵⁸

Postkolonyalizm, “post” öneki olan tüm kavramlar gibi bitmeyen tartışmalara neden olmaktadır. Bu kavram çeşitli bilim adamları tarafından eleştirilmektedir. Eleştirilerin bazılarına göre “post” önekinin anlamı netleşmelidir. Bir durumun sonrasını ifade etmek için kullanılan “post” öneki genelde iki vaziyette kullanılmaktadır. Birincisi zamansal açıdan var olan durumun sonrası anlamında, diğeri ise ideolojik açıdan “bir şeyin yerine geçmek ya da değiştirmek” anlamında. Postkolonyalizmdeki “post” hangi anlamda kullanıldığı konusu halen tartışılmaktadır. Başka bir eleştiriye göre kolonyal yönetimin bıraktığı izler tamamen silinmeden kolonyalizmin çöküşünü ya da sona erdiğini ilan etmek biraz erken olabilir. Aksi takdirde bir devlet resmi olarak bağımsızlığını aldığı için postkolonyal, eski sömürgeciye ekonomik veya kültürel anlamda halen bağımlı olduğu için neo-kolonyal olacaktır. Bu bağlamda bir zamanlar sömürgeleştirilmiş ülkelerin tam anlamıyla postkolonyal olduğu tartışmalıdır.⁵⁹ Dolayısıyla “post” öneki sonrası anlamına gelmesine rağmen, postkolonyalizmin sömürgeciliğin tamamen sona erdiği döneme işaret ettiğini ileri sürmek pek doğru sayılmaz. Zira postkolonyalizm dönemi sömürgeciliğin modern türü olan neo-kolonyalizm dönemi ile paralel yaşanmaktadır ve postkolonyalizm bu dönemi eleştirel bir dille incelemektedir.⁶⁰ Postkolonyalizm kavramına yöneltilen

⁵⁷ İpek, Volkan., Oyman, Çağlar. a.g.m 405

⁵⁸ Ashcroft, Bill., Griffiths, Gareth., Tiffin, Helen. (2007). **Post-Colonial Studies. The Key Concepts.** (İkinci Baskı). London ve New York: Routledge, 168

⁵⁹ Loomba, Ania. a.g.e 12

⁶⁰ Çıtak, Emre. (2014). “Postkolonyalizm ve Batı Sinemasında Doğu-Batı Ayrımına Yönelik Postkolonyal Öğeler”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 565

bunlara benzeyen birçok eleştiriye rastlamak mümkündür. Ancak bu eleştiriler kavramın zayıflığını değil zenginliğini göstermelidir. Yani postkolonyalizme kusurlu ve incelediği konuları açıklayamayan bir kavram olarak değil, sorunlu ve sorunlaştırılması gereken bir kavram olarak yaklaşılmalıdır.⁶¹

Ne var ki, literatürde günümüze kadar postkolonyalizm kavramının çeşitli tanımları yapılmıştır. Alan uzmanları arasında çok tartışılan ve halen de tartışılmakta olan postkolonyalizm kavramının tek bir tanımını yapmak çok zordur. Simon During postkolonyalizmi “emperyalizmin kurbanı olan milletlerde veya gruplarda, evrenselci veya avrupa merkezli kavramlar ve imgelerle kirletilmemiş bir kimliğe ulaşma ihtiyacı” olarak tanımlamıştır.⁶² Bill Ashcroft, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin “The Empire Writes Back” başlıklı çalışmalarında postkolonyalizm terimini “sömürgeleştirdiği döneminden günümüze kadar emperyalizm sürecinden etkilenen tüm kültürlerle” atıfta bulunmak için kullanmıştır.⁶³ Stuart Hall’a göre ise postkolonyalizm sömürgeciliğin sona erdiğine işaret etmemektedir. Zira bu kavram belli bir sömürgeciliğin, belli bir yüksek emperyalizm ve sömürge işgalinin sonrası anlamındadır.⁶⁴ Buradaki Hall’ın kastettiği “belli bir sömürgecilik” Avrupa devletlerinin 16. yüzyılda coğrafi keşiflerle beraber başlattığı kolonyalizm olduğu söylenebilir. Yani postkolonyalizm dendiğinde akla Avrupalıların uyguladığı sömürgecilik politikaları gelmelidir. Pınar Bilgin “postkolonyal” ve “küresel güney” kavramlarının birbirine yakın olduğunu ileri sürmektedir. Bilgin’e göre postkolonyal devletler olarak sadece doğrudan ya da dolaylı olarak sömürgeleştirilen ülkeler değil, aynı zamanda güney toplumlarının tümü düşünülmesi gerekmektedir.⁶⁵ Robert Young postkolonyalizm teriminin sömürgecilik ve emperyalizme karşı verilen mücadelenin siyasal ve kültürel tarihinin günümüze kadar uzanan yankılarından hareketle geliştirilen bir dizi eleştirel kavramın, muhalif siyasal kimliğin ve hedefin tarifini yapmak üzere ortaya çıktığını öne sürmüştür.⁶⁶

⁶¹ Mutman, Mahmut. (2010). “Post-kolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatıra Defteri”. *Toplumbilim*, (25), 118

⁶² Xie, Shaobo. (1997). “Rethinking the Problem of Postcolonialism”. *New Literary History*, 28 (1), 7

⁶³ Ashcroft, Bill., Griffiths, Gareth., Tiffin, Helen. (2002). **The Empire Writes Back. Theory and Practice in Post-Colonial Literatures**. (İkinci Baskı). London ve New York: Routledge, 194

⁶⁴ Mishra, Vijay., Hodge, Bob. a.g.m 377

⁶⁵ Bilgin, Pınar. (2018). “Securing the Postcolonial”, Olivia U. Rutazibwa ve Robbie Shilliam. (Editörler). **Routledge Handbook of Postcolonial Politics**. Birinci Baskı. London. Routledge, s. 48-57

⁶⁶ Young, Robert J. a.g.e 93

1.3 Postkolonyal Teori Kökenleri

Postkolonyal araştırmaların gelişmesinde kolonyal baskıya maruz kalan devletlerin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra yeni ulusal devlet kurma ve ulusal kimlik inşa etme çabası önemli olmuştur. Avrupa’da eğitim almış Üçüncü Dünya ülkelerinden gelen bilim adamları kendi anavatanı ve genel anlamda Doğu’nun temsilcileri olarak Avrupa merkezci düşünceye farklı görüşler kazandırmıştır. Postkolonyal araştırmalar sadece bir zaman dilimini anlatmak için değil aynı zamanda Doğu halklarının kolonyal geçmişini “ötekinin” gözüyle anlatmayı hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşma doğrultusunda postkolonyal akademisyenler Batı’nın Doğu hakkındaki bazı görüşlerini sorgular ve yeniden değerlendirmeye çalışır. Hint kökenli Amerikalı bilim adamı, Leela Gandhi postkolonyal çalışmaları kolonyalizmin doğurduğu ana sonuçlardan biri olan kolonileştirilen halkların geçmişlerinin zorla unutturulmasına karşı entellektüel direnç olarak tanımlar. Bu doğrultuda postkolonyalizmin, kolonyal geçmişi tekrar gözden geçirmek, hatırlamak ve en önemlisi sorgulamak için ortaya çıkan akademik yaklaşım olduğunu dile getirir.⁶⁷

Postkolonyal yaklaşım Avrupa’daki kolonyal döneme ait olan felsefi fikirleri sorgulayarak ve eleştirerek geleneksel Avrupalı düşünceye karşı çıkmıştır. Postkolonyal yazarlar Batı ile Doğu arasındaki karşılıklı ilişkilerde Doğu’nun “ötekileştirilmesi” ve kendini temsil edememesi ile ilgili sorulara cevap aramıştır. Bu arayışlar, Batı’da geleneksel olarak kabul edilen bazı kavramlara ve olaylara yeni açıdan bakmayı mümkün kılmıştır.

Postkolonyal çalışmaların oluşumunda Fransa’da ortaya çıkan *negrituda* hareketinin de etkili olduğu söylenebilir. Fransa’nın sömürge yönetimine ve asimilasyon politikalarına karşı tepki olarak 1930’larda Paris’te başlayan bu hareketin faaliyetleri Fransızca konuşan Afrikalı ve Karayıplı yazarlar tarafından yürütülmüştür. Negrituda hareketi, Sorbonne’da eğitim gören siyah öğrencilerin faaliyetleriyle tanınmaya başlar. İlk liderleri arasında Leopold Sedar Senghor (Senegal’in ilk Cumhurbaşkanı), Martinik’ten Aime Cesaire ve Fransız Guyanası’ndan Leon Damas gibi önemli isimler vardır. Cesaire, Senghor ve Damas, Harlem Rönesansı’nın (Harlem Renaissance)⁶⁸ Afrika kültürel kimliğini teşvik etme çabalarından ilham alarak, Fransız asimilasyon politikalarına karşı çıktılar ve 1934’te

⁶⁷ Gandhi, Leela., (1998). **Postcolonial Theory: A Critical Introduction**. Sydney: Allen&Unwin s.4

⁶⁸ Harlem Renaissance, New York, Manhattan, Harlem’de Afro-Amerikalılar tarafından 1920’lerde başlatılan hareket. Afro-Amerikan kültürüne ait olan müzik, dans, sanat, moda, edebiyat, tiyatro ve siyasetin canlandırılması hareketi.

Paris'te "*L'Étudiant Noir*"(Siyah Öğrenci) adlı dergi çıkarmaya başladılar.⁶⁹ Negrituda bir kültürel milliyetçilik türü olarak ve Afrikalı gençlerin kendi kültürlerini, insanlık onurlarını canlandırma arzusunu ifade etmek için ortaya çıktı. Fransız sömürgeciliğine ve ırkçılığına karşı Siyahi kimliğin etrafında toplanmayı hedefleyen Negrituda yazarları, tüm Afrikalıların ortak siyah mirasının (black heritage) Fransız siyasi, kültürel, entelektüel hegemonyasına ve egemenliğine karşı mücadelede en iyi araç olduğuna inandılar.⁷⁰

Aime Césaire'nin 1955 yılında "*Discourse on Colonialism*"(Kolonyalizm üzerine söylem) adlı eseri yayımlanır. Bu eserinde Césaire, Avrupalı sömürgecileri kolonileştirdiği topraklarda yaşayan yerel halkı, onların kültürünü ve tarihini düşünmeden sadece kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmakla suçlar. Yazara göre sömürgecilerin yaptıkları eylemler hiçbir şekilde olumlu olarak kabul edilemez ve sömürgeciliği haklı çıkaran bir medeniyet ahlaki olarak hasta olan medeniyettir.⁷¹ Sömürgecileri yerli halka karşı tutumlarından dolayı barbarlıkla suçlayan Césaire, söz konusu eserinde sömürgeciliğin Batılı ülkeler için doğal bir süreç olduğunu vurgular. Hitleri örnek olarak gösteren Césaire, faşizmin kınanması onun eylemlerinin Orta Doğu, Asya veya Afrika halklarına yönelik değil Avrupalılara yönelik olmasından kaynaklandığını öne sürer. Césaire'nin bu yazısı postkolonyal çalışmaların temeli olarak nitelendirilebilir.

Césaire'nin fikirlerini devam ettiren ve geliştiren diğer bir yazar Tunuslu Albert Memmi olmuştur. Memmi de aynı Césaire ve Senghor gibi Sorbonne'da eğitim almıştır. Yazarın 1957 yılında yayımladığı "*The Colonizer and the Colonized*" kitabı kolonyalizmin hem sömürgecinin hem de sömürgeleştirilenin üzerindeki psikolojik etkilerini araştırır. Memmi, sömürgecinin ve sömürgeleştirilenin psikolojik portresini yapar ve onların ilişkilerini kolonyalizm çerçevesinde açıklamaya çalışır. Kitabın ana fikrini, sömürgecilik sadece sömürgeleştirileni değil aynı zamanda sömürgeciyi de insanlıktan çıkarır tezi oluşturur.⁷² Memmi'ye göre insan bulunduğu ortama göre şekillenmektedir. Yani sömürgecilik sömürgeleştirileni etkilediği gibi sömürgeciyi de psikolojik olarak etkiler. Mesela kendi

⁶⁹ Thieme, John., (2011). "Aime Césaire: Founding father of Negritude", *Independent*, <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/aime-cesaire-founding-father-negritude-811812.html> (Erişim Tarihi: 20.02.2021)

⁷⁰ Galafa, Beaton, (2018). "Negritude in Anti-colonial African Literature Discourse", *Africology: The Journal of Pan-African Studies*, 12(4), s. 289

⁷¹ Césaire, Aime., (1972). **Discourse on Colonialism**. (Çeviren: Joan Pinkham). Monthly Review Press, s.4 Eserin Orijinali 1955 tarihinde *Discours sur le colonialisme* adıyla yayınlanmıştır.

⁷² Memmi, Albert., (2003). **The Colonizer and the Colonized**. (Çeviren: Howard Greenfield). Earthscan Publication Ltd, s.19 Eserin Orijinali 1957 tarihinde *Portrait du Colonise precede du Portrait du Colonisateur* adıyla yayınlanmıştır

lkelerinde sıradan bir vatandaş olan Avrupalılar sömürge topraklara geldiğinde sömürgeciye mahsus davranışları (zulüm, fanatizm, kibir, taciz v.b) kabul eder. Sömürgeci davranışlar ise sömürgeleştirilen insana aşağılık kompleksi aşılar. Memmi sömürgeciliğin, sadece devrim yoluyla son bulacağını söyler. Hoşgörü ve liberal reformlar aracılığıyla sömürgeci sistemin kmeyeceğini vurgulayan Memmi, bu sistemin reforme edilemediğini ancak bir devrim yoluyla kırılacağını dile getirir. Burada yazarın kastettiği devrim Avrupalı için kendi içindeki kolonyalist varlığı yok etmektir, sömürgeleştirilen için ise kolonyalizmin aşıladığı tüm aşağılık komplekslerden kurtulmaktır.⁷³ Postkolonyal dünya düzenine atıfta bulunarak Memmi, sömürge sisteminden kurtulan halkların her şeyden önce kendi geleneksel sosyal yapılarını restore etmesi gerektiğini öne sürer. Bu da sömürgecilerin kurmuş olduğu sosyal kurumları dağıtarak ulusal dil ve kültürün güçlendirilmesiyle mümkündür.⁷⁴

Aime Cesaire koloniyalizm sistemindeki sömürgeci ve sömürgeleştirilen ilişkisini çoğunlukla edebiyat ve şiir yoluyla dile getirmiştir. Cesaire'nin ğrencisi olan Frantz Fanon ise kolonyalizmin kolonileştirilmiş insanlar üzerindeki etkisini psikolojik açıdan incelemektedir. Gandhi ve Mandela gibi kolonyalizme karşı şiddet içermeyen mücadeleyi önerenlerin aksine, Fanon kolonyalizme karşı mücadelenin şiddetle yapılması gerektiği fikrini savunmaktadır. Fanon'a göre dekolonizasyon her zaman şiddet içeren bir olgudur, şiddetin kaynağı ise sömürgeciliğin kendisidir.⁷⁵ Gandhi de Fanon da Batı'nın emperyal girişimleri karşısında her milletin kendi kültürü ve kimliğini koruması gerektiği konusunda hemfikirdir, ancak ikisinin sunduğu yöntemler farklıdır. Fanon, ezilenlerin kendini koruması için şiddet kullanmayı tercih etmesini meşru olarak görürken, Gandhi şiddeti bir araç olarak kullanmayı ahlaki değerlere aykırı olarak nitelendirmiştir. Mandela ise şiddet kullanmanın doğru olmadığını vurgular, fakat nihayetinde şiddeti sınırlı bir şekilde kullanmayı tercih ederek orta yolu seçmiştir.⁷⁶

Frantz Fanon, ırkın kolonici ve kolonize arasındaki ilişkileri nasıl şekillendirdiğini anlatır. Fanon, kolonyal yönetim altında kalan bazı insanların, smrgeleştirilenleri beyaz

⁷³ Memmi, Albert., a.g.e s.195

⁷⁴ Memmi, Albert., a.g.e s. 84

⁷⁵ Fanon, Frantz., (1963). **The Wretched of the Earth.** (ev. Constance Farrington). New York: Grove Press s.33 Eserin orijinali 1961 yılında *Les Damns de la Terre* adıyla yayınlanmıştır.

⁷⁶ Presbey, Gail M. (1996). "Fanon on the Role of Violence in Liberation: A Comparison with Gandhi and Mandela", Lewis R. Gordon, T. Denean Sharpley Whiting ve Rene T. White (Editrlr). **Fanon: A Critical Reader.** Massachusetts: Blackwell Publishers s.283

Avrupalılara göre daha aşağı olarak tanımlayan ırksal farklılık fikirleri kabullenmeye başlamasına dikkat çeker. Sömürgeciler kendi kültürü, dili, dini ve eğitim sistemlerinin dayatılması gibi sömürgeciliğin psikolojik yöntemlerini kullanarak siyah ırkın beyaz ırka göre daha aşağı olduğuna sömürgeleştirileni zorla inandırmıştır. Bu tür dayatmalar sonucunda sömürgeleştirilen halk kendini kültürel anlamda aşağı olarak görmeye başlar. Böylece sömürgeci “barbar toplumları medenileştirme” adıyla başlattığı kolonyal yönetimi meşrulaştırır. 1952 yılında yazdığı “*Black Skin White Masks*” (Siyah Deri, Beyaz Maskeler) adlı eserinde Fanon kolonyalizmi sömürgeleştirilenler üzerinden eleştirir. Fanon, beyaz adamın kendini siyahlardan üstün gördüğünü, siyah adamın ise ne pahasına olursa olsun akıl ve zekaca beyazdan geri olmadığını her zaman kanıtlamak zorunda olduğunu tartışılmaz bir gerçek olarak görür. Bu doğrultuda, kolonyal yönetimin getirdiği zulümlere rağmen sonunda nasıl olur da siyahların beyazları taklit eder hale geldiğini anlatmaya çalışır.⁷⁷ Örnek olarak Antillerden Fransaya giden bir siyah adamı anlatır. O adam Fransaya yerleşerek, Fransız kültürü ve dilini benimseyerek “beyazlaştığını” sanıyor. Fransa’da biraz kaldıktan sonra anavatanına geri döndüğünde ise kendini diğer siyah adamlardan üstün görmeye başlayacağını dile getirerek eleştirir. Bu eserde Fanon’un dil, ırkçılık ve sömürgecilik üzerine düşüncelerini aktardığı bölümü büyük iddia ile başlar: bir dili konuşmak bir kültürü özümsemek, bir uygarlığı benimsemek demektir.⁷⁸ Dolayısıyla Fransızca konuşan bir siyah adamın fransız kültürü ve uygarlığını benimsediği sonucu ortaya çıkar. Fakat siyah adam Fransız kültürünü benimsemesine ve bir Parisli kadar fransızcası mükemmel olmasına rağmen, beyaz fransızlar için her zaman bir siyah, yani bir “öteki” olarak kalır. Bu bağlamda, beyaz adamın dilini, kültürünü ve davranışlarını içselleştirerek kendini “beyazlaştırmaya” çalışan bir siyah adam giderek siyahlıktan uzaklaşır, ancak beyazların gözünde o adam her zaman siyah olarak kalır. Böylece siyah adam iki arada kalır ve kendi kimliğini kaybeder.

Söz konusu eserinde Fanon siyah kadınları da eleştirir. Beyaz erkekle evlenmek isteyen bir Martinik’li siyah kadının hayat hikayesini anlatan “*Je suis Martiniquaise*”(Ben Martinikli Kadınım) adlı romanı inceleyerek bu kadının davranışlarını “sağlıksız” olarak niteler.⁷⁹ Beyaz erkeğin onu her zaman kendisinden aşağı göreceğini bildiği halde siyah kadının sırf

⁷⁷ Fanon, Frantz, (2008). **Black Skin White Masks**, (Çev. Charles Lam Markman). London: Pluto Press s.4 Eserin orijinali 1952 yılında *Peau Noire, Masques Blanc* adıyla yayımlanmıştır

⁷⁸ Fanon, Frantz, (2008). A.g.e s.8

⁷⁹ Fanon, Frantz, (2008). A.g.e s.28

onun mavi gözleri ve beyaz teni için evlenmeyi istemesi, biraz “beyazlaşarak” kendini kurtarmaya çalışması Fanon’a göre siyahların kurtulması gereken aşağılık kompleksidir.

1961 yılında yayımlanan “*The Wretched of the Earth*” (Yeryüzünün Lanetlileri) eseri Frantz Fanon’un gerçek anlamda devrimci ve postkolonyal düşünür profilinin oluşmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. Kolonyalizmin getirdiği psikolojik, kültürel ve siyasi etkilerinin geniş bir şekilde incelendiği bu eserini Fanon, kolonyal sistemdeki şiddet olgusunun açıklamasıyla başlar. Fanon’a göre dekolonizasyon süreci her zaman şiddet içerir. Sömürgecilik sistemi şiddet üzerine kurulan, şiddet ile yönetilen bir sistemdir ve onun sona ermesi “bir arkadaşlık anlaşması” ile barışçıl yollarla gerçekleşemez. Sömürgeciliğin doğası şiddetten oluşur ve onu ancak daha büyük bir şiddetle durdurmak mümkündür. Zira dekolonizasyon bir birine düşman olan iki gücün karşı karşıya gelmesi demektir. Dekolonizasyonu Fanon, tek cümle ile tam olarak “sonuncunun birinci, birincinin ise sonuncu olması” ifadesiyle tanımlar.⁸⁰ Fanon söz konusu eserinde sömürgeleştirilen halkların sömürge yönetiminden kurtulması için şiddetin önemini defalarca vurgular. Dolayısıyla Avrupalı bilim adamları tarafından aşırı şiddet yanlısı olmakla eleştirilir. Fanon, beyaz Avrupalıların kolonyalizmin getirdiği şiddet ve baskıyı bizzat kendileri yaşamadığı için anlayamayacağını söyler.

Fanon sömürgeleştirilen toplumu *köylü sınıfı, ulusal burjuvazi ve lümpen proletarya* olarak üç sınıfa ayırır. Köylü sınıfı sömürgeleştirilen halkın çoğunluğunu oluşturmaktadır ve genel olarak şehirlerden uzak, geleneksel hayat tarzında yaşarlar. Dekolonizasyon sürecinde sömürge yönetimine karşı direnecek olan tek devrimci güç köylü sınıfıdır. Ulusal burjuvazi ise toplumun sadece yüzde birini oluşturan yerli halk arasından seçilen gruptur. Kolonyal dönemde sömürgeci ile sömürgeleştirilen arasında bir aracı rolünü üstlenen bu sınıf, toplumun en ayrıcalıklı kesimidir. Ulusal burjuvazi, genelde sömürgeci tarafından yetiştirilen, sömürgecinin kültürünü benimseyen ve sömürgecinin dilinde konuşan sınıftır. Postkolonyal dönemde genellikle sömürgecinin yetiştirdiği bu zenginler sınıfı, yönetimi kendi ellerine alırlar. Sömürgecinin yerine geçen söz konusu sınıf ülkeyi sömürgecinin menfaatleri doğrultusunda yönetmeye devam eder. Sömürge ülkelerin ulusal burjuvazileri psikolojik olarak Batı burjuvazisini taklit eder. Bu nedenle, kolonyal sisteme karşı gerçekleştirilen devrim sonrası ulusal burjuvazi siyasi yönetimi devralırsa, yeni kurulan devlet, hukuki olarak bağımsız olmasına rağmen, sömürgecinin yönetiminde kalır. Ulusal

⁸⁰ Fanon, Frantz., (1963). A.g.e s. 36

burjuvazinin amacı ülkeyi kültürel ve kimliksel anlamda dekolonize etmek değil, ellerinde bulundurdukları iktidarı sürdürmektir. Dolayısıyla halkın çoğunluğunu oluşturan köylüler sınıfı sömürge yönetimi sona erdikten sonra bile istedikleri gibi özgür yaşayamazlar ve kolonyal dönemde olduğu gibi ezilmeye devam eder. Bu süreci Fanon, neokolonyalizm olarak adlandırır ve onun en az kolonyalizm kadar tehlikeli olduğunu dile getirir.⁸¹ Lümpen proletarya ise sınıf dışı bırakılan, haydut, eşkiya, dilenci v.b gibi toplumun en alt kesimidir. Fanon, lümpen proletarya ve köylü sınıfı devrim için birleşirse sömürgeciye karşı büyük tehdit olacağını öne sürmektedir.

Fanon, devrimci şiddetin kolektif kimlik oluşumu, ulusal kimlik bilinci ve en önemlisi ulusal kültürün oluşumu ile ilişkili olduğuna vurgu yapar. Anti-kolonyal devrim ile bağımsızlığını kazanan bir devlet Avrupalı devletlerin kopyası ya da taklidi olamaz. Avrupa gelişmişliğini ve zenginliğini Üçüncü Dünya devletlerini sömürgeleştirerek elde etmiştir. Dolayısıyla anti-kolonyal mücadele ile ortaya çıkan bir halk kolonyal sistem ile gelişen devletleri kendine örnek alamaz. Aynı zamanda, Fanon, yeni dekolonize olmuş halklara sömürge öncesi dönemdeki tarihin fazla romantize edilmemesi gerektiğini de önerir. Fanon eserini sömürge halka hitaben “her şeye yeniden başlayın, yeni düşünceler üretin ve yeni insan yaratın” ifadeleriyle bitirir.

Fanon’un bu iki eseri Postkolonyal çalışmaların gelişmesinde büyük katkı sağlamıştır. *Black Skin, White Masks* eseri siyahlara karşı yapılan ırkçılığı eleştirerek dünyanın çeşitli bölgelerindeki ırkçılığa karşı mücadele eden tüm ezilen halkların seslerini duyurmuştur. *The Wretched of the Earth* eserindeki şiddet, devrim ve dekolonizasyon kavramlarının etraflıca incelenmesi, ezilen halkların postkolonyal dönemdeki karşılaşılabileceği bazı sorunları dile getirmesi Fanon’u postkolonyal eleştiri alanında önemli isim haline getirmiştir. Söz konusu eser 1966 yılında ABD’de siyahların haklarını savunan “Black Panthers” hareketi tarafından devrimin el kitabı olarak tanıtılmıştır.

Lewis R. Gordon, Fanon’un şiddet ile ilgili düşünceleri genellikle yanlış anlaşıldığını öne sürmektedir. Gordon’a göre Fanon’un şiddet olgusu hakkındaki görüşlerinden onun şiddetten nefret ettiğini anlamak mümkündür. Bu nedenle Fanon ne pahasına olursa olsun kolonyalizmin getirdiği şiddeti sona erdirmeyi düşündü. Fanon’un fikrinde kolonyalizmi

⁸¹ Fanon, Frantz., (1963). A.g.e s. 152

sona erdirmenin tek yolu şiddetli devrimdir.⁸² Ayrıca Gordon, Fanon'u şiddet yanlısı düşüncelerinden dolayı eleştiren Avrupalı bilim adamlarını ırksal çifte standart yapmakla suçlar. Gordon'a göre İkinci Dünya Savaşı sırasında faşizme karşı şiddetli direnişi destekleyen Avrupalı düşünürler, Üçüncü Dünya ülkelerinin kolonyalizme karşı direnişinde şiddet kullanması fikirlerini eleştirirler. Klasik liberal düşüncenin öncüsü olan John Locke ve John Stuart Mill gibi İngiliz filozoflar şiddet olgusunu içeren kolonyalizmi desteklemiştir. Georg Hegel ve İmmanuel Kant gibi filozoflar da şiddet yoluyla gerçekleşen Fransız Devrimini Avrupa'daki Aydınlanma çağını şekillendiren önemli olay olarak değerlendirmiştir.⁸³ Bu arada belirtmek gerekir ki, Fanon'un eserlerinde Batı'yı eleştirmesindeki temel amacı Batı'yı yıkmak ve yok etmek değil, kolonyalizme maruz kalan kendi halkını ve benzer duruma düşen tüm halkları uyandırmak, ayağa kaldırmaktır. Dolayısıyla Fanon'un desteklediği sömürülen halkların uyanmasını tetiklemek için uygulanacak bir şiddettir. Başka bir deyişle Fanon'un bir şiddeti durdurmak için kullanılan şiddetten yana olduğunu söylemek mümkündür.

1.4 Postkolonyalizm'in Kutsal Üçlüsü (Holy Trinity)

Postkolonyal Teorinin gelişiminde üç isim önemli rol oynamaktadır. Bunlar Filistin kökenli, Amerikan edebiyat teorisyeni Edward Said, Hindistan kökenli edebiyat teorisyeni, Columbia Üniversitesi'nden Gayatri Chakravorty Spivak ve Fars kökenli, Hindistanlı kültür uzmanı, Harvard Üniversitesi'nden Homi K. Bhabha. Robert Young 1995 yılında yazdığı *Colonial Desire Hybridity in Theory, Culture and Race* başlıklı kitabında bu üç teorisyeni Postkolonyalizm alanına yaptığı katkılarından dolayı Postkolonyalizmin Kutsal Üçlüsü (Holy Trinity)⁸⁴ olarak adlandırmıştır. Young, söz konusu üç yazarın ulus, kültür ve etnisite arasındaki ilişkileri radikal bir şekilde yeniden kavramsallaştırdığını öne sürmektedir. Said'in geliştirdiği *Şarkiyatçılık(Orientalism)* ve *Ötekileştirme(Othering)*, Spivak'ın geliştirdiği *Madun(Subaltern)* ve Bhabha'nın ortaya attığı *Melezlik(Hybridity)* ve *Taklitçilik(Mimicry)* kavramları günümüz Postkolonyal çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Her üç teorisyenin de temel amaçlarının küresel ölçekte ezen ve ezilen grupların çatışmasına ilişkin mevcut söylemleri(discourse) yıkmak, küresel Kuzey ve

⁸² Kirchgassner, Brooks., (2016). "On Frantz Fanon: An Interview with Lewis R. Gordon", <https://www.aaihs.org/on-frantz-fanon/> (Erişim Tarihi: 15.03.2021)

⁸³ Pithouse, Richard., (2016). "Violence: What Fanon Really Said", <https://mg.co.za/article/2016-04-07-violence-what-fanon-really-said/> (Erişim Tarihi: 15.03.2021)

⁸⁴ Young, Robert, (1995). *Colonial Desire Hybridity in Theory, Culture and Race*, London: Routledge s. 154

Güney arasındaki güç eşitsizliğini sona erdirmek olduğunu söylemek mümkündür. Üç yazar da önemli ölçüde Fransız postyapısalcı felsefeciler olan Michel Foucault, Jacques Derrida ve Jacques Lacan'ın fikirlerinden etkilenmiştir.⁸⁵

1.4.1 Edward Said ve Şarkiyatçılık

Postkolonyalizm'in kavramsal gelişimine ve teorik tarihçesine bakıldığında Edward Said'in 1978 yılında yayımladığı “Şarkiyatçılık”(Orientalism) eserinin önemi büyüktür. Said, şarkiyatçılığı, Aydınlanma sonrası dönemde Avrupa kültürünün doğuyu politik, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel ve yaratıcı bir şekilde yönetebildiği ve hatta üretebildiği bir söylem olarak görür. Said, Marksizm (Gramsci), Adorno'nun negatif diyalektiği ve daha belirgin bir şekilde Foucault'nun güç ve söylem analizinden yararlanarak, Batılı emperyalist kültürün hegemonyasının doğasını açığa çıkaran Şarkiyatçılık çalışmaların yaratıcısı olmasıyla ünlü olmuştur. Said'in kültürel emperyalizme yönelik sözleri aynı zamanda nispeten bütünlüklü bir Postkolonyalizm kültür teorisini oluşturur. Bu teorinin Postkolonyalizm teorisi araştırmalarının gelişiminde büyük bir rolü ve postmodern edebiyat ve kültür çalışmalarının gelişiminde muazzam bir etkisi olmuştur. Ayrıca Şarkiyatçılık, çirkinleşmiş bir sosyo-kültürel söylemin tarihsel yıkımının mihenk taşı ve “emperyalist kültüre karşı tetikte olan çalışmalar için bir şablon olmuştur”⁸⁶ Devrim yaratan kitabında Said, Şark tanımını bu şekilde yapar: “Şark, Avrupa'nın sadece komşusu değildir; Avrupa'nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en derin, en sık yinelenen Öteki imgelerinden biridir”.⁸⁷ Şark'ı Batı'nın karşısındaki öteki olarak tanımlayan Said, Şarkiyatçılığın birkaç anlamı olduğunu dile getirir. Said'e göre:

“Şarkiyatçılık en kolay kabul gören nitelemeye göre, akademik bir şeydir; bu etiket birtakım akademik kuruluşlarda hala kullanılıyor. İster özel ister genel yönleriyle uğraşsın -antropolog, sosyolog, tarihçi ya da filolog olması fark etmez- Şark hakkında yazan, ders veren ya da Şark'ı araştıran kişi Şarkiyatçıdır, yaptığı iş de Şarkiyatçılıktır.”⁸⁸

Said'in yaptığı daha tarihsel ve daha somut olan diğer bir tanıma göre ise:

⁸⁵ Moore-Gilbert, Bart, (1997). **Postcolonial Theory Contexts, Practices, Politics**, London: Verso s.35

⁸⁶ Jacobs, Jane M. (2002). **Edge of Empire: Postcolonialism and the City**. New York: Routledge 13

⁸⁷ Said, Edward W. (2010). **Şarkiyatçılık. Batı'nın Şark Anlayışları**, (Çev. Berna Yıldırım). İstanbul: Metis Yayınevi. (Eserin orijinali 1978'de yayımlandı), 11

⁸⁸ A.g.e 12

“kabaca belirlenmiş bir başlangıç noktası olarak on sekizinci yüzyılın sonu alınır, Şarkiyatçılık, Şark’la – Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğretmek, oraya yerleşerek, onu yöneterek – uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark’a egemen olmakta, Şark’ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçimi olarak incelenebilir, çözümlenebilir”⁸⁹

Bu eserinde Said Batı’nın Doğu halklarının kültür ve tarihini betimlemek için nasıl da çarpık bir çerçeve ya da merceğin kullanımına dayandıklarını göstermiştir. Batı sözde bir ‘Şark’ düşüncesi inşa eder ve Şark ile orada yaşayanlara ikili ya da dualistik bir düşünce biçimiyle özünde Batı’nın karşıtı nitelikler yükler. Örneğin Şark halkları egzotik, duygusal, kadınsı, geri, zevk düşkünü, rasyonel olmayan vb. şekillerde betimlenir. Bu, genellikle Batıyla ilişkilendirilen rasyonellik, erillik, medeniyetli ve modernlik gibi daha olumlu niteliklere karşıttır. Batının, “Doğu dünyasına ilişkin bilgisi” olarak tanımlanan Şarkiyatçılık, tıpkı doğuyu geri, irrasyonel ve vahşi bir yer olarak tanımlayan bir Batılının fantezisi gibidir. Doğuyu siyasi ya da kültürel olarak kontrol etmeye çalışan Batı’nın, yarattığı siyasi ve kültürel bir doktrindir.⁹⁰ Said’in Şarkiyatçılığı Postkolonyal çalışmalar alanında temel bir metin haline gelmiştir.

1.4.2 Gayatri Chakravorty Spivak ve Madun

Postkolonyalizm teorisi için diğer bir önemli isim hintli edebiyat eleştirmeni ve teorisini Gayatri Chakravorty Spivak’tır. Emperyalizme yönelik yapısökümcü yorumları ve dekolonizasyon mücadelesiyle bilinen Spivak, “Madun Konuşabilir mi?”(Can the Subaltern Speak?)⁹¹ adlı makalesinde Gramsci’nin ortaya attığı madun kavramını genişletmesiyle tanınmaktadır. Spivak, Gramsci’nin kapitalizmin etkilerine bağlı olarak Avrupa’daki açlık sınırında yaşayan insanları nitelemek için kullanmış olduğu “madun” kelimesini, sömürgeleştirme sürecini yaşamış Üçüncü Dünya ülkeleri içindeki çeşitli gruplar için kullanmaktadır.⁹² Postkolonyalizm teorisinde, madun terimi, toplumun sınırlarında yaşayan, alt sınıfları ve toplumsal grupları tanımlar. Bunlar kendilerini temsil edemezler ve sesleri daima başkaları tarafından duyurulmuştur. Gramsci’ye göre, madun en alt sınıftır ya da sermaye toplumu tarafından ciddi biçimde göz ardı edilen şehirli alt-proletaryanın en alt katmanıdır. Spivak’ın düşüncesine göre ise madun terimi,

⁸⁹ A.g.e 13

⁹⁰ Wang, Yufeng (2018). “The Cultural Factors in Postcolonial Theories and Applications”, *Journal of Language Teaching and Research*. 9(3) 651

⁹¹ Spivak, Gayatri Chakravorty. (1988). “Can the Subaltern Speak?”, C. Nelson ve L. Crossberg (Editörler), *Marxism and the Interpretation of Culture*, Basingstoke: Macmillan Education ss. 271-313

⁹² İpek, Volkan., Oyman, Çağlar. a.g.m 418

Postkolonyalizm teorisine uygulandığında proletaryayla aynı anlama gelir. Onlar bırakın aklındakileri dile getirme hakkı olmasını, sesini bile duyuramayan fakir, mazlum ve mağdur insanlardır. Spivak gerçekten de sömürge rejimlerinin baskıladığı madun halkların kulluklarını ispat etmeye ve onları kurtarmaya çalışmıştır.⁹³

Söz konusu makalesinde Spivak, özne ve nesne, ben ve öteki, Batı ve Doğu, çoğunluk ve azınlık arasındaki karşıtlığı yıkmaya çalışır. Cinsiyet ve cinsel farklılık sorununa vurgu yapar. Spivak’a göre, madun genel olarak cinsiyet, sınıf, kast, bölge, din gibi çeşitli gruplara bölündüğü için seslerini yükseltmezler ve birlikte hareket edemezler. Spivak, Hint geleneğinde dul kalan kadının kocasıyla birlikte yakıldığı Sati ritüelini ele alıyor. İngilizler Hindistanı işgal ettiğinde bu geleneği ortadan kaldırmıştır. Spivak, İngilizlerin bu ritüeli ortadan kaldırarak bazı kadınların hayatlarını kurtarmakla beraber bölgedeki kendi egemenliğini de sağlamlaştırdığını öne sürmektedir. Ancak hayatları kurtarılan kadınlar İngiliz sömürge yönetimi altında yine de eskisi gibi kendilerini temsil edemez halde yaşamaya devam ederler. Spivak’a göre İngilizlerin Sati ritüelini yasaklamasından “Beyaz erkekler, Hintli kadınları Hintli erkeklerden kurtardı” gibi sonuç çıkar. Bu da Hintlilerin barbar, İngilizlerin ise medeni olduğu ve onların getirdikleri kurallar Hintlilerin eskiden uyguladığı kurallara göre daha doğrudur varsayımını yarattığını öne sürer.

Spivak’ın bu yazısında değindiği diğer bir önemli mesele Avrupa merkezci fikirlerin Avrupalılar tarafından kolonyalizmi meşrulaştırmak için faydalandığı görüşüdür. Özellikle Michel Foucault ve Gilles Deleuze gibi Avrupalı düşünürlerin fikirlerini Batı merkezci olarak değerlendiren Spivak, bu fikirlerin Batı’nın ekonomik çıkarlarını desteklemek için üretildiğini iddia eder.⁹⁴ Spivak, bilginin asla masum olmadığını ve genelde üreticilerinin çıkarlarını desteklediğini savunur. Dolayısıyla Batı akademik düşüncesi Avrupa’dan Üçüncü Dünya ülkelerine ihraç edilen herhangi bir emtia gibi Batı emperyalizmine hizmet eder. Avrupalılar bu bilgiler aracılığıyla Doğulu halkların kimliklerini inşa ederler ve Avrupa’yı yerli halkların gözünde ideal olarak gösterir.

Spivak, “araştırma” ve “bilgi” olgusunun Avrupalıların diğer kültürleri fethetmesinde ve kolonileştirmesinde önemli rol üstlendiğini iddia eder. Batılı bilim adamları Doğu hakkında ürettikleri bilgileri objektif olarak niteler. Ancak Spivak bu görüşe karşı çıkar ve

⁹³ Lopez, Alfred J. (2001). **Posts and Pasts. A Theory of Postcolonialism**. New York: A State University of New York Press 22

⁹⁴ Spivak, Gayatri Chakravorty. (1988). A.g.m s.272

Üçüncü Dünya hakkındaki bilgilerin her zaman Batı'nın siyasi ve ekonomik çıkarlarıyla lekelendiğini savunur. Batı'da üretilen “öteki” ile ilgili tüm bilgiler kolonyal söylem çerçevesinde çalışılmalıdır. Spivak, Batı'nın kendi kendisiyle ve kendi dilinde “ötekiler” hakkında tartıştığına işaret eder. Sömürgeleştirilen toplumlardan Batı'ya götürülen tüm mallar gibi bilgi de sömürge topraklardan toplanarak Avrupa'ya götürülür ve orada işlenir. Sömürge toplumları hakkındaki bu bilgiler Batılı okurlara ve yazarlara sunulur. Sonuçta Batılı entellektüeller tarafından geliştirilen Doğu hakkındaki bilgiler tekrar sömürge toplumlara Batı'nın çıkarları doğrultusunda geri sunulur. Böylece Spivak, Batı'nın Doğu hakkındaki bilgileri kolonyal söylem çerçevesi dışında değerlendirilmesi mümkün olmadığı sonucuna varır.

Spivak makalesinde “Madun konuşabilir mi?” sorusuna hayır cevabını verir. Zira kolonyal sistemin uyguladığı baskı nedeniyle madun kendi adına ve kendi sesiyle konuşabilme hakkına sahip değildir. Sömürgeleştirilen kadın için bu daha da imkansızdır. Kolonyal sistem ile beraber ataeril toplumun baskısı sömürge kadınların kendi seslerini duyurmasına engel olur. Bu hususta Spivak ataeril toplumda “sesini duyurmayı” başaramamış genç Hintli kadının intiharından bahseder. Genç kadın Hindistan'daki bağımsızlık için silahlı mücadele eden bir gruba katılır. Nihayetinde ona siyasi nedenlerden dolayı intihar etmesi görevi verilir. Genç kadın bu görevi yerine getirir ve intihar eder. Ancak kadının ailesi ve kamuoyu bu intiharı başarısız aşk hikayesi ile ilişkilendirir. Spivak genç kadının intihar ederek sesini duyurmaya çalıştığını fakat başaramadığını yazar.⁹⁵ Bu nedenle kolonyal sistemde ve ataeril toplumda kadınlar kendilerini temsil edemediği, konuşmaya çalışsa bile seslerini duyuramadığı sonucuna varır. Böylece Spivak'ın postkolonyal feminizm akımının gelişmesine de katkı sağladığını söylemek mümkündür.

1.4.3 Homi Bhabha ve Melezlik, Taklitçilik

Fars asıllı, Hindistan'da doğmuş ve büyümüş olan Homi Bhabha Postkolonyal çalışmalar alanına Melezlik ve Taklitçilik gibi kavramları kazandırmıştır. Ancak bu iki kavram Bhabha'nın icat ettiği kavramlar değildir. Bhabha postkolonyal söylem çerçevesinde melezlik ve taklitçilik kavramlarını yeniden anlamlandırmıştır. Harvard Üniversitesi profesörü olan Bhabha'nın 1994 yılında yayımladığı *The Location of Culture*⁹⁶ başlıklı

⁹⁵ Spivak, Gayatri Chakravorty. (1988). A.g.m s.307

⁹⁶ Bhabha, Homi K. (1994). **The Location of Culture**. New York: Routledge

eseri Postkolonyal teoride en önemli eserlerden biridir. Bu eser Bhabha'nın çeşitli yıllarda yazdığı makalelerinden oluşmaktadır. Kitapta yer alan on iki başlığın sekizi daha önce akademik dergilerde makale olarak yayımlanmıştır.

Kolonyal ve postkolonyal araştırmalar literatüründe Batı kültürünü, ideolojisini ve yaşam tarzını benimseyen bireyleri nitelenmek için taklitçilik kavramı kullanılır. Sömürgeleştirilmiş toplumun üyeleri Batılı sömürgecilerin dilini, kıyafetlerini, kültürel değerlerini kopyalayarak aynı onlar gibi davranmaya çalışırlar. Bu taklitçi tavırlar sömürgeleştirilen toplumu kendi kültürel kimliklerinden uzaklaştırır. Fakat sonuçta taklit eden adam sömürgecinin gözünde hiç bir zaman tam Avrupalı gibi olamaz ve daima sömürgeciyi taklit eden adam olarak kalır.⁹⁷ Kolonyalizm bağlamında taklitçilik fırsatçı bir davranış modeli olarak kabul edilir. Zira taklitçi her zaman yönetici sınıfın davranışlarını kopyalayarak onun gibi iktidar sahibi olmayı hedefler. Bunu yaparken de sömürgeleştirilen kendi kültürel kimliğini kasıtlı olarak bastırması gerekir. Sömürge toplumunda Batı'ya giden ve Batı kültürünü benimseyerek değiştiğini ve başka adam olarak geri döndüğünü varsayan insana taklitçi denir. Frantz Fanon da *Black Skin White Masks* eserinde Fransa'ya seyahat ederek kendini diğer soydaşlarından daha üstün olarak gören Martinikli adamın hikayesini anlatarak bu tarz davranışları ironik bir dille eleştirir. Homi Bhabha ise taklitçiliğin taklit edilen için tehlike oluşturan tarafını açığa çıkarmaya çalışır.

Taklitçilik genellikle utanç verici bir davranış olarak nitelenir ve taklit eden adam kendi toplumunun diğer üyeleri tarafından alay edilir. Hiç kimse taklitçiliği olumlu olarak değerlendirmez ve dolayısıyla kendisinin taklitçi olduğunu kabul etmez. Fakat Bhabha taklitçiliğin düşünüldüğü gibi sadece kötü bir davranış olmadığını iddia eder. Bhabha taklitçiliğin yıkıcı tarafının da olduğunu ve sömürgeci için tehdit oluşturabileceğini dile getirir. Böylece Bhabha'ya göre taklitçilik sömürgeci için bir benzerlik olmakla beraber tehlike de olabilir.⁹⁸ Adalet, özgürlük, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi Batı'da yaygın olan kavramları benimseyen bir taklitçi, sömürgeci için her zaman tehlikelidir. Zira bağımsızlık mücadeleleri genellikle bu kavramların sömürge toplumunda yaygınlaşmasıyla başlatılmıştır. Asya ve Afrika'daki birçok sömürge karşıtı milliyetçi hareketlerin aslında Batı'da gelişen siyasi fikirlerin taklidi olarak başladığını söylemek mümkündür. Hintli tarihçi Partha Chatterjee Hint milliyetçiliğini Hint kültürüne uyarlanmış Batı

⁹⁷ Ashcroft Bill., Griffiths Gareth ve Tiffin Helen., (2007). **Post-Colonial Studies. The Key Concepts** (İkinci Baskı). London ve New York: Routledge s.124-125

⁹⁸ Bhabha, Homi. A.g.e s.123

milliyetçiliğinin kopyası/taklidi olarak nitelendirmektedir.⁹⁹ Batı'da geliştirilen adalet, demokrasi ve eşitlik gibi kavramlar yerli halkın kültürüne adapte edilerek Batılılara karşı eylemlerde kullanılmıştır. Bunun en büyük örneği olarak Gandhi'yi söylemek mümkündür. Londra'da eğitim aldığı zamanda Batı kültürü ile yakından tanışmaya fırsat bulan Gandhi, sosyalizm ve milliyetçilik gibi Batılı kavramları Hint kültürü ile sentezleyerek yerli halkı sömürgecilere karşı ayaklanmaya ikna etmiştir.¹⁰⁰ Böylelikle Batı'da geliştirilen milliyetçiliğin taklidi olarak ortaya çıkan Hint milliyetçiliği, Gandhi sayesinde Hintlere özgü ve benzersiz bir milliyetçilik haline gelmiştir. Görüldüğü gibi Batı'yı taklit eden sömürgeleştirilen toplum, sömürgecinin çizdiği sınırları aştığında sömürgecinin otoritesine son verebilecek kadar tehlikeli olabilir. Bu nedenle sömürgeci sömürdüğü topraklarda yaşayan yerliler için *"neredeyse aynı benim gibi, fakat tamamen aynı değil"*¹⁰¹ şeklindeki taklit metodunu aşılır. Ancak Bhabha'ya göre bunun gibi kısmi taklitçilik bile sömürgeci otoritesinin zayıflığını açığa çıkarabilir. Sonuç olarak Bhabha taklitçiliği kolonyal yönetimden kurtulmanın bir yolu olarak düşünmenin yanlış olmayacağını öne sürer.

Bhabha'nın postkolonyal çalışmalara kazandırdığı diğer bir kavram olan Melezlik, temel anlamda Batı ve Doğu kültürlerinin karışımı anlamına gelmektedir. Kolonyal ve Postkolonyal literatürde bu kavram Doğu ve Batı kültürleri arasında bir denge bulan kolonize edilmiş toplumların halklarına atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Bahçecilikte iki tür bitkinin aşılama veya çapraz tozlaşma yöntemleriyle üçüncü bir tür oluşturmasını tanımlamak için kullanılan melezlik, Postkolonyal teoride en yaygın ve en tartışmalı kavramlardan biridir. Melezliğin dilbilimsel, kültürel, siyasal ve ırksal v.b çeşitli biçimleri vardır.¹⁰² Postkolonyal yazarların bazıları genellikle kolonyal kültürün bu melezleşmiş doğasını onun zayıflığı değil gücü olarak değerlendirir. Kolonyalizm sadece ezenin ezileni yok etmeye çalıştığı tek taraflı süreç olmadığını, belli bir süre sonra ezilenin de ezeni psikolojik etkileyeceği ileri sürülmektedir.¹⁰³

Melezliğin Postkolonyal teoride en çok etki yaratan ve tartışılan kavram haline gelmesi Homi Bhabha tarafından kullanılmaya başlamasıyla ilişkilidir. Bhabha, *Signs Taken For*

⁹⁹ Chatterjee, Partha., (1993). **Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse.** London: Zed Books

¹⁰⁰ Steger, Manfred B.,(2000). "Mahatma Gandhi on Indian Self-Rule: A Nonviolent Nationalism?", *Strategies: Journal of Theory, Culture and Politics*, Cilt 13, Sayı 2, s.251 ss.247-263

¹⁰¹ Bhabha, Homi. A.g.e s.123

¹⁰² Ashcroft Bill., Griffiths Gareth ve Tiffin Helen., a.g.e s.108

¹⁰³ Ashcroft Bill., Griffiths Gareth ve Tiffin Helen. (2003). **The Post-Colonial Studies Reader.** London ve New York: Routledge s. 183

*Wonders..*¹⁰⁴ başlıklı yazısında melezliği sömürgeleştirilmiş insanların kolonyal baskıya karşı meydan okumasında kullandıkları bir araç olarak niteler. Bhabha hiçbir kültürün saf ve homojen olmadığını iddia eder. Dolayısıyla tüm kültürel kimlikler çeşitli kültürlerin karıştığı “Üçüncü Alanda”(Third Space) inşa edilir. Bhabha melezliği kolonyalizmin getirdiği müphemlik ve eşitsizlik koşullarında kültürel kimliğin oluşumunu tanımlamak için kullanır. Bhabha’ya göre kolonyal otorite kolonize edilmiş ötekinin kimliğini kendi belirlediği çerçevede inşa etmeye çalışır. Ancak bu süreci başaramadığında ortaya çıkan yeni melez kimlik otoritenin kendisi için tehdit oluşturur. Zira melez kimlik sömürgecinin ve sömürgeleştirilenin kimliklerinin karşılıklı etkileşiminden ortaya çıkar.

Bu bağlamda, Bhabha kolonyal sistemin müphemliğine (ambivalence) dikkat çeker. Müphemlik kolonyal ve postkolonyal çalışmalar alanında Homi Bhabha tarafından kullanılmaya başlanan önemli kavramlardan biri. İlk olarak psikanaliz alanında bir şeyi istemek ve onun tam tersini istemek arasında sürekli dalgalanma hissini tanımlamak için kullanılan bu terim, aynı zamanda bir nesneye, kişiye veya eyleme yönelik eşzamanlı hem olumlu hem olumsuz davranışa atıfta bulunmak için kullanılmaktadır.¹⁰⁵ Bhabha, söz konusu kavramı postkolonyal çalışmalarda sömürgecinin sömürgeleştirilene karşı çelişkili davranışlarını açıklamak için kullanır. Sömürgeci güç daha kolay yönetebilmek için kendi kültürel değerlerini ve alışkanlıklarını kabul eden, uyumlu toplum üretmeyi hedefler, ancak aynı zamanda onların özgürlük ve eşit haklar talep etmelerinden endişelenerek onların kendisi gibi olmasından çekinir. Böylece Bhabha, kolonyalizmin müphemliği kolonyal otoritenin gücünü azaltacağını ve kolonize tarafından sorgulanmaya başlanacağını ileri sürer. Örnek olarak 1792 yılında Hindistan’da Hristiyanlığı yaymak isteyen ancak bunun Hindistanlıların özgürlük için ayaklanmasına sebep olabileceğinden endişelenen Charles Grant’ın yazısını¹⁰⁶ gösterir. Sonuç olarak Grant istedikleri gibi yönetebilmesi için Hindistan’da kısmi Hristiyanlığın yayılmasının ve İngiliz kültürel değerlerinin de bir kısmının öğretilmesinin doğru olacağını ifade eder.¹⁰⁷ Bhabha, kolonyalizmin müphemliği kolonyal otoritenin gücünü zayıflatacağını, sonunda ise kaçınılmaz olarak sistemin çöküşüne neden olacağını öne sürer.

¹⁰⁴ Bhabha, Homi. (1985). “Signs Taken for Wonders: Question of Ambivalence and Authority under a Tree Outside Delhi, May 1817”, *Critical Inquiry*, Cilt 12, Sayı 1 pp.144-165

¹⁰⁵ Young, Robert., (1995) A.g.e s.153

¹⁰⁶ Bkz. Grant, Charles. (1972). “Observations on the State of Society among the Asiatic subjects of Great Britain” *Sessional Papers of the East India Company*, Cilt 10, Sayı 282

¹⁰⁷ Bhabha, Homi. A.g.e s. 124

1.5 Uluslararası İlişkilerde Postkolonyalizm Teorisi

Disiplin olarak ortaya çıkmaya başladığı yıllardan itibaren Uluslararası ilişkiler kendi olgusunu tanımlamak, açıklamak, anlamak ve mümkünse öngörebilmek için bir dizi fikirler üretmeye başlamıştır. Bu fikirlerin ilk aşaması olarak İdealizm teorisi geliştirilmiştir. İlerleyen yıllarda uluslararası ilişkiler olgusundaki gelişmelere bağlı olarak yeni ve farklı teoriler de üretilmiştir.¹⁰⁸ Ancak bu geliştirilen teoriler genel olarak Batı’da veya Batılı bilim adamları tarafından üretilmiştir. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler gerek felsefik temelleri, gerekse de incelemeye aldığı sorunsalları açısından bir Batılı disiplin olarak söylenebilir. Thomas Hobbes ve İmmanuel Kant gibi Batılı düşünürlerin eserleri realizm ve liberalizm gibi uluslararası ilişkilerin geleneksel teorilerinin temel kaynakları sayılır. Ayrıca disiplinin temel sorunsalları genelde ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin dış politika öncelikleri ile örtüşür.¹⁰⁹ Uluslararası ilişkiler’in bu Batı-merkezli yapısı çeşitli bilim adamları tarafından eleştirilmektedir ve artık Batılı olmayan uluslararası ilişkiler teorileri de ortaya çıkmaya başlamıştır.¹¹⁰ Batı’nın diğer toplumlara göre daha üstün olduğunu varsayan ve bu doğrultuda hareket eden tüm yaklaşımları eleştiren postkolonyalizm teorisi de bunlardan biridir. İkinci Dünya savaşı sonrası Avrupa sömürgeciliğinin sosyal, kültürel, siyasi ve iktisadi sonuçlarını sorunsallaştıran bir akademik yaklaşım olarak ortaya çıkan postkolonyalizm, Batı’nın Batılı olmayan bir topluma bakış açısı Avrupa’nın sömürgeci ve emperyalist politikaları sonucunda geliştiğini öne sürmektedir. Ayrıca evrensel olarak kabullenen normların ve doğruların aslında pek de evrensel olmadığını, aksine bunların hepsinin Avrupa ve Batı’ya özgü normlar olduğunu vurgular.¹¹¹

Uluslararası ilişkiler teorileri alanında yayımlanan kitaplarda genelde postkolonyalizm teorisi uluslararası ilişkiler disiplininin ayrı bir yaklaşım olarak sınıflandırılırdı. Ancak 1980’lerden itibaren disiplinde yaşanan teorik tartışmalar sonucunda postkolonyal yaklaşımların popülaritesinin arttığı görülmektedir.¹¹² Son 30 yılda uluslararası ilişkiler disiplinine edebiyat ve kültürel çalışmalar alanından gelen teoriler mevcuttur.

¹⁰⁸ Gözen, Ramazan. (2014). “Giriş: Uluslararası İlişkiler, Teori ve Türkiye Tecrübesi”., Ramazan Gözen (Editör). **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. İletişim Yayınları. 16

¹⁰⁹ Rumelili, Bahar. (2016). a.g.m s.203

¹¹⁰ bkz. Acharya, A., Buzan, B., (2010). **Non-Western International Relations Theory. Perspectives on and beyond Asia**, London and New York, Routledge.

¹¹¹ Rumelili, Bahar. a.g.m s. 212

¹¹² Dirlik, Arif. (1994). “The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism”. **Critical Inquiry** (20) s.330

Konstrüktivizm, postkolonyalizm ve cinsiyet çalışmaları bunlardan bazılarıdır. Bu yaklaşımlar önce edebiyat alanında tanınmaya başladı sonradan ise uluslararası ilişkiler disiplinine katılmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplindeki geleneksel teorilerin Soğuk Savaş sonrası bağımsızlığını elde eden Üçüncü Dünya ülkelerindeki gelişmeleri anlamlandırmada yetersiz kalması, Soğuk Savaşın sona ermesini tahmin edememesi, devletler arasındaki güç politikaları ve rekabet üzerine fazla odaklanması postkolonyal yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Postkolonyalizm kimlik inşası, şövenizm, milliyetçilik, emperyalizmin devam eden etkileri, kendi kaderini tayin etme gibi klasik teoriler tarafından ihmal edilmiş konulara odaklanmaktaydı. Böylece postkolonyalizmin realizm ve liberalizm gibi klasik teorilerin önemsemediği konuları inceleyerek bu eksikliği doldurmaya çalıştığı söylenebilir. Ayrıca postkolonyalizm Marksizmin düşüşünden sonra oluşan boşluğu doldurmayı amaçladığını da söylemek mümkündür.¹¹³ Ancak Postkolonyal yaklaşım kolonyalizmi ve onun günümüze kadar devam eden etkisini Marksistler gibi ekonomik temelli değil, daha çok kültürel ve kimliksel açıdan incelemektedir.¹¹⁴ Postkolonyalizm, ırkların tarihi nasıl şekillendirdiklerini göstermek yerine tarihsel değişimin temelinde sınıf savaşının olduğunu savunan Marksist bakış açısına meydan okur. Marksistlerin sadece sınıfa odaklanan analizleri, Üçüncü Dünya ülkelerinin “gerilik”, “ilkellik” ya da “rasyonel olmamıyla” özdeşleştirilmesinin nasıl olup da kalıcı ekonomik marjinalleştirmeye bağlantılı olduğunu kaçırmazlar.¹¹⁵ Bu eleştirilere rağmen Postkolonyal yaklaşımın ortaya çıkmasında ve gelişmesinde Marksizmin önemi de reddedilemezdir. Zira teorinin önde gelen isimlerden birçoğunun Marksist ortamdan geldiği bilinmektedir.¹¹⁶

Güç, devlet ve güvenlik gibi temel kavramların statükoyu yeniden üretmeye hizmet ettiklerini söyleyen Postkolonyalizm, bu tür kavramlara geleneksel teorilerden çok daha karmaşık bir yaklaşım sunar. Örneğin, egemenlik kavramı ve ona eşlik eden modern devlet tanımları, sömürge dünyasına Avrupalı güçler tarafından empoze edildiğini dile getirir. Bu kavramları realizm ve liberalizm gibi geleneksel teori yazarları genellikle sorgulamadan kabul etmektedir. Ayrıca ana akım Uluslararası İlişkiler teorileri uluslararası sistemi bir anarşi olarak görürlerken, Postkolonyalizm akademisyenleri onu bir hiyerarşi olarak

¹¹³ Chibber, Vivek. (2016). **Post-Kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti**. Afife Yasemin Yılmaz (çev.) İletişim Yayınları. s. 15

¹¹⁴ İpek, Volkan., Oyman, Çağlar. a.g.m 412

¹¹⁵ Nair, Sheila.,(2017). “Postcolonialism”, Steven McGlinchey, Rosie Walters, Christian Scheinpflug, (Editörler), *International Relations Theory* , E-International Relations Publishing, 70

¹¹⁶ Chibber, Vivek. a.g.e 15

görürler. Sömürgecilik ve emperyalizm, Batı'nın dünyanın geri kalanı üzerinde uzun süren sürekli hakimiyetini beslemiştir ve kültürel, ekonomik, siyasi hâkimiyet hala küresel siyasetin belirleyicisidir.

Postkolonyalizm, büyük devletlerin ve onların egemen çıkarları ile dünyaya bakış biçimleri tarafından belirlenen bir dünya düzenini sorgular. Devletlerin nasıl davrandıkları ya da eylemlerde bulundukları ve onları nelerin güdülediğine ilişkin anlayışlara meydan okur. Hiyerarşik bir uluslararası düzenin nasıl ve neden ortaya çıktığına ilişkin zorlu sorular sormaya ve ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin güç ve gücün nasıl işlediğine dair kavrayışının temel varsayımlarını sorgulamaya iter. Postkolonyalizm, belirli bir kriz anında en keskin biçimde gösterebilen günlük adaletsizlik ve baskıları dikkate almaya zorlar. İster Batılı piyasalar için seri üretim yapan fabrikalardaki işçi ölümleri isterse de nükleer silah tehdidiyle ilişkili olsun, Postkolonyalizm bu meseleleri güçten yoksun olanların bakış açısından çözümlenmesini doğru bulur. Postkolonyalizm bu açıdan diğer eleştirel teorilerle belirli bir zemini paylaşırsa da, farklı bir bakış açısı da sunar. Sömürgecilik ve emperyalizm tarihlerini, bunların nasıl günümüze taşındıklarını (ırk, sınıf ve cinsiyet ilişkilerine küresel ölçekte sinmiş eşitsizlik ve baskıların uluslararası ilişkilere yönelik anlayışımız açısından önemli olduğunu) derin bir kaygıyla ifade eder. Küreselliğin bu yönlerinin belirli bağlamlarda nasıl işlediğine yakından dikkat ederek, Postkolonyalizm bu dünyanın karmaşıklıklarını çözmeyi sağlayacak farklı bir teorik araç seti sağlayan önemli ve alternatif bir kavramsal mercek sunar.¹¹⁷

Postkolonyalizm teorisi, uluslararası ilişkiler alanında nispeten yeni bir teoridir. Ama postkolonyal yaklaşım yazarları sadece birkaç yıl içinde hem geleneksel yaklaşımlara meydan okumuş hem de güncel uluslararası ilişkiler anlayışına ciddi katkılar yapmışlardır. Postkolonyalizm yaklaşımları, özellikle Batı merkezci analiz biçimlerinin yetersizlikleri ve sessizliklerine dikkat çekerek, Güney ülkeleri ve halklarının uluslararası ilişkilerde daha görünür hale gelmelerine yardımcı olmuştur. Gittikçe küreselleşen, melez ve karşılıklı bağımlı, yine de son derece eşitsiz bir dünyada uluslararası siyaseti anlama açısından Postkolonyalizm teorisi, çok önemli ve değer biçilemez tespitler sunar.

¹¹⁷ Nair, Sheila a.g.m 75

1.6 Postkolonyalizm ve Orta Asya

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan Cumhuriyetleri'nin toprakları bulunduğu bölgeye günümüzde Orta Asya denmektedir. Ancak Orta Asya bölgesini konu edinen literatür incelendiğinde, bölgenin sınırlarının sadece bu beş cumhuriyetten ibaret olmadığını görmekteyiz. UNESCO'nun 2003 yılında yayımladığı "Orta Asya Medeniyetler Tarihi" başlıklı eserinde bölgenin sınırları "Afganistan, Kuzeydoğu İran, Pakistan, Kuzey Hindistan, Batı Çin, Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan" topraklarını kapsamaktadır.¹¹⁸ Ayrıca bu bölge tarih boyunca Türk halklarının hakimiyetinde olduğu için Türkistan adıyla da anılmıştır. Örneğin 19. Yüzyılın ortalarına kadar Hazar denizinden Çin sınırlarına kadar olan bölgeyi Batı Türkistan (bazı kaynaklarda Rus Türkistanı), Çin'in Batı bölgesini Doğu Türkistan, Afganistan'ın kuzey bölgesi ise Afgan Türkistan'ı olarak adlandırılmıştır. 1920'lerden itibaren Sovyet yönetimi Türkistan terimini ortadan kaldırarak bölgeyi Orta Asya (Srednyaya Aziya) olarak adlandırmaya başlamıştır. 1924'ten sonra Orta Asya Cumhuriyetleri'nin kurulmasıyla iki ekonomik bölgeye ayrılır. Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti(SSC) ayrı ekonomik bölge olur, Kırgız SSC, Tacik SSC, Türkmen SSC ve Özbek SSC'leri ise birleştirilerek Orta Asya ekonomik bölgesi olarak kurulur. Böylece günümüz Orta Asya bölgesi Sovyet literatüründe "Orta Asya ve Kazakistan" (Srednyaya Azia i Kazakhstan) olarak adlandırılmaya başlar. 1992 yılında Kazakistan'ın ilk cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Orta Asya cumhuriyetleri zirvesinde eski "Orta Asya ve Kazakistan" (Srednyaya Aziya i Kazahstan) terimini kaldırarak 5 eski Sovyet cumhuriyetini Orta Asya diye tanımlamayı önerir. Bu öneri diğer cumhurbaşkanları tarafından kabul görülür. Fakat bu terim genelde medyada ve siyasi ortamlarda kullanılır. Coğrafi olarak Orta Asya sadece günümüzdeki bölgeyi değil daha geniş alanı kapsar.

Orta Asya'nın okyanuslara uzak olması ve büyük kısmının kurak iklime ve dağlık alanlara sahip olması hem ticaret hem tarım için elverişli değildir. Dolayısıyla tarih boyunca bu topraklar göçebe hayat yaşayan Türk halkları tarafından kontrol edilmiştir. Göçebe toplumların bölgedeki hakimiyeti 18. yüzyılda sona erdi ve ardından bölge Çarlık Rusya tarafından işgal edilmiştir. Bolşevik devrimine kadar Çarlık Rusya'nın hakimiyetinde olan

¹¹⁸ Adle, Chahryar ve Habib, İrfan. (2003). **History of Civilizations of Central Asia. Volume V. Development in contrast: from the sixteenth to the mid-nineteenth century.** Paris: UNESCO Publishing
30

söz konusu bölge devrim sonrası Komünistlerin eline geçmiştir. Orta Asya'daki 18. yüzyıldan 20. yüzyılın sonlarına kadar süren bu Rus hakimiyetini Rusya'nın emperyal genişlemesi ve kolonyal deneyimi olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak Rus kaynaklarında genelde Orta Asya bölgesinin Çarlık Rusya topraklarına “gönüllü” bir şekilde dahil olduğu söylenir. Rus ve Sovyet tarihinde Çarlık Rusya'nın Orta Asya'ya doğru yayılması tamamen bölge halkının isteği üzerine gerçekleştiği ya da Rusya'nın “barbar” toplumlara getirdiği nimet olarak tasvir edilir. Klasik Sovyet tarihinde ise bu süreç ekonomik ve sosyal olarak geri kalmış halkların oldukça gelişmiş bir Avrupa devleti tarafından ilhak edilmesi, kapitalizmin feodalizm karşısındaki ya da merkezîyetçi yapıya sahip bir devletin parçalanmış toplumlara karşı zaferi olarak nitelendirilir. Sovyet kaynakları özellikle bu konuda sınıf faktörüne vurgu yapar. Bölgedeki yönetici sınıflar kendi hakimiyetlerini koruyabilmek için Rus himayesi altına girmeyi kabul ettiğine işaret eder.¹¹⁹ Bu açıklama bazı durumlarda tarihi gerçeklerle doğrulanabilir. Fakat Rusların tüm bölgeye yönelik yayılmasını böyle “gönüllü” olarak nitelendirmek de doğru sayılmaz.

Rus İmparatorluğu I. Petro dönemine kadar Avrupalı rakiplerine göre daha “az gelişmiş” bir ülke olarak tanımlanırdı. Üstelik Rus İmparatorluğu'nun izlediği dış politikalar da hep Batı Avrupalı devletlerin izlemiş olduğu politikaların taklidi gibi nitelenirdi.¹²⁰ I. Petro iktidara geldikten sonra Rusyayı Avrupada söz sahibi bir ülke konumuna getirmek için çalışmalara başlar. Rusya'nın da Avrupalılar gibi güçlü bir orduya ve donanmaya sahip olması için reformları başlattı. Askerliğin zorunlu hale getirilerek ilk Rus milli ordusunun ve donanmasının kurulması da I. Petro döneminde gerçekleşmiştir. Avrupalıların izlemiş olduğu politikaları takip eden Rusya, böylece uluslararası konumunu sağlama alabilecekleri sonucuna vardılar. Ülkenin modernleşmesi ve kalkınması için model olarak Batı Avrupa yöntemini benimseyen Rusya'nın, Rus olmayan komşu toplumlara ve halklara karşı tutumu değişmiştir. Eskisi gibi sıradan bir devlet olmadığını kanıtlamakla beraber kendi siyasi ve ekonomik gücünü pekiştirmek için Rusya komşu halkları kolonileştirme projeleri üretmeye başlamıştır. Avrupa'nın kolonyalizmi “barbar toplumları medenileştirme” söylemi ile meşrulaştırmasıyla beraber Ruslar da yakın komşularını “medenileştirmeye” başlamıştır. 18. yüzyılın ortalarından itibaren Rus yetkililer

¹¹⁹ Laumulin, Murat. (2016). **İstoriya Kazakhstana i Tsentralnoi Azii v Mirovoi Orientalistike (Dünya Şarkiyatçılığında Kazakistan'ın ve Orta Asya'nın Tarihi)** Cilt IV. Astana: KİSİ yayınları s. 8

¹²⁰ Kreiten, Irma. (2009). “A Colonial Experiment in Cleansing: the Russian Conquest of Western Caucasus 1856-65”. *Journal of Genocide Research* 11(2), 213

Avrupa'nın deneyimlerini model alarak kendi kolonyal politikalarını geliştirmiştir.¹²¹ Yayılmacı politikalar izlemeye başlamasıyla Rusya, Balkanlardan Pasifik okyanusuna kadar birçok alanda Batı Avrupalı güçler ile rekabete girdi. Orta Asya'daki Rusya İngiltere arasındaki rekabete ise "Büyük Oyun" adı verildi. İngiltere "tac mücevheri" olarak gördüğü en değerli kolonyal bölgesi Hindistan'daki varlığını koruyabilmek için Rusların Asya'ya doğru yayılmasını her zaman bir tehdit olarak algılamıştır. Dolayısıyla dönemin Dışişler Bakanı Aleksandr Mihailoviç Gorçakov 21 Kasım 1864'te Avrupalı devletlere, özellikle İngiltere'ye, Rusya'nın Orta Asya politikalarını açıklayan bir genelge gönderir. Ayrıca bu genelge kamuoyuna Rusya'nın kolonyal politikalarını meşrulaştırmayı da amaçlamaktaydı. *"Rusya'nın Orta Asya'daki durumu, sağlam sosyal yapıya sahip olmayan, yarı-vahşi ve göçebe halklar ile temasta bulunan tüm medeniyetli ve eğitilmiş devletlerin durumuyla aynıdır. Böyle durumlarda daha medeni olan devlet her zaman kendi sınır güvenliğini ve ticari ilişkilerini vahşi ve saldırgan olan toplumlardan korumak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda önce onların baskınları ve soygunlarına son vermek gerek, sonradan ise bunların tekrarlanmaması için o halkların mecburi kontrol altına alınması lazım. Kontrol altına alınan halk sakinleşir ancak bu sefer onlar daha uzaklarda olan gruplar tarafından saldırılara uğramaya başlar. Dolayısıyla devlet kontrolü altındaki halkları korumakla yükümlüdür ve bu huzursuzlukları yaratan grupları da cezalandırması gerekir. Bu nedenle uzak mesafeli, uzun süren ve periyodik seferlere ihtiyaç duyulmaktadır. Eğer devlet, söz konusu vahşi toplumları cezalandırdıktan sonra askeri geri çekerse bu bizim zayıflığımız olarak algılanır. Asya halkları genelde sadece kaba kuvvet karşısında saygı duyar. Bu durumda yapılacak iki seçenek vardır. Ya bütün bu çalışmalardan vazgeçerek refah, güvenlik ve eğitimi imkansız kılan bu tehlike karşısında sınırlarımızı riske atmak. Ya da bu vahşi ülkelerin topraklarının içlerine girmek. Benzer durumda kalan tüm devletlerin karşılaşacağı bir sorundur bu. ABD Amerikada, Fransa Afrikada, Hollanda kendi kolonilerinde ve İngiltere Hindistanda benzer sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu devletlerin hepsi ilerleme yolunu tercih etmiştir..."*¹²² Bu genelgeye göre Rus Çarı'nın Orta Asya'yı işgal etmedeki amacı sadece nüfuzunu genişletmek değil, orada yaşayan halkın güvenliğini sağlamak, yarı-vahşi topluma refah, eğitim ve medeniyet

¹²¹ Kreiten, İrma. A.g.m 215

¹²² Şirokorad, Aleksandr. (2011). **Anglia. Ni Voini Ni Mira (İngiltere. Ne savaş ne de barış)**. Moskova: İzdatelstvo Veçe 167

götürmektir.¹²³ Görüldüğü gibi Rusya Orta Asya'yı sömürgeleştirmede “medenileştirme”, “eğitim götürme” v.s gibi Batılıların kullandığı temel kavramlara başvurmıştır.

Rusya'nın Asya'da yürüttüğü kolonyal politikalarının Avrupa kolonyal politikalarından farklı olduğunu söyleyenler de olmuştur. Denis Sinor'a göre Avrupa kolonyal devletleri deniz imparatorluğu, Rusya ise kara imparatorluğudur. Dolayısıyla onların yürüttüğü kolonyal politikalar da birbirinden farklıdır ve kolonileştirdiği toplumlara getirdiği etkilerde de farklılıklar bulunmaktadır.¹²⁴ Bazı akademisyenler Rusların sadece kendi kıtasında genişlediğini öne sürerek Rusya'nın bir kolonyal imparatorluk olarak sınıflandırılmadığı görüşündedir. Tarihçi Michael Khodarkovskiy ise Rusya'nın sadece kendi kıtasında genişlediğini ancak bu genişleme esnasında kolonyal yöntemlerin kullanıldığını vurgulamıştır. Bu nedenle Rus yayılcılığının hem karasal hem sömürgeci niteliklere sahip olduğuna dikkat çeken Khodarkovskiy, Rusya'yı bir “melez imparatorluk” olarak sınıflandırmıştır. Ayrıca Khodarkovskiy'e göre Rusya “kendi sömürgeciliğini ısrarla inkar eden” bir kolonyal imparatorluktur.¹²⁵

Bolşevik devrimi sonrası komünistlerin iktidara gelmesiyle, 1920-30'larda Sovyet tarihçiler arasında Çarlık Rusya'nın Orta Asya'yı güçle kolonileştirdiği ve bu topraklardaki yerel halkların başlattıkları ulusal kurtuluş hareketlerinin şiddetle bastırıldığı görüşleri yaygınlaştı. Kasım 1917'de Sovyet iktidarının kabul ettiği ilk belgelerden biri olan “Rusya Halklarının Hakları Beyannamesi” Halk Komiserleri Konseyi tarafından yayımlandı. Lenin ve Stalin'in imzaladığı bu beyannameye göre Rusya halkları kendi kaderini özgürce tayin etme hakkına, hatta Rusyadan ayrılma ve bağımsız devlet kurma hakkına da sahipti. Ayrıca Sovyet yöneticileri Çarlık dönemdeki ulusal politikayı katliamlar, pogromlar ve halkların köleleştirilmesi ile sonuçlanan ulusal baskı politikası olarak eleştirdi.¹²⁶ Lenin, beyannameye halkların kendi kaderini tayin etme hakkını tanımasına rağmen, Orta Asya halklarının bağımsız devlet kurmalarına pek sıcak bakmadı. Baltık ülkeleri, Polonya ve Finlandya'nın bağımsızlığını tanıyan Sovyet hükümeti, Ukrayna, Beyaz Rusya, Kafkaslar ve Orta Asya'ya bu hakkı tanımadı. Üstelik bu bölgelerin Moskova'nın etkisi altında

¹²³ Gluşenko, Evgenii. (2010). **Rossia v Srednei Azii. Zavoevaniya i Preobrazovaniya (Rusya Orta Asya'da. Fetih ve Dönüşüm)**. Moskova: Tsentrpoligraf 58

¹²⁴ Sinor, Denis. (1969). **Inner Asia. History-Civilizations-Languages. A Syllabus**. Bloomington: Indiana University Press 199

¹²⁵ Khodarkovskiy, Michael. (2014, Nisan). *Empire of the Steppe: Russia's Colonial Experience on the Eurasian Frontier*. Eurasian Empires and Central Asian Peoples seminerinde sunuldu, Los Angeles

¹²⁶ Bohanov, A., Gorinov M., Dmitrenko V.(2001). **Istoriya Rossii. XX vek. (Rusya Tarihi. XX. yüzyıl)**. Moskova: İzdatelstvo AST, 102

kalmaya devam etmesi için bu devletlerdeki bağımsızlık mücadeleleri güçle bastırıldı. Basmacılar hareketinin 1930'ların ortalarına kadar süren ve güçle bastırılan Bolşeviklere karşı mücadelesi bunun bir örneğidir. Bolşeviklerin Orta Asya ve Kafkas halklarına kendi kaderini tayin etme hakkı tanımaması Lenin'in devrim ihraç politikasının sonucudur. Çünkü Lenin Bolşevik ihtilalini eski Rus İmparatorluğu coğrafyası dışına ihraç etmeyi planladı.¹²⁷ Dolayısıyla Orta Asya, Kafkaslar, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın Sovyetler'in kontrolü altında kalması Lenin için önemli idi. Böylece kurulduğu ilk yıllarda, Sovyetler Birliği yöneticileri iktidar tamamen ellerine geçene kadar Çarlık dönemini emperyalist politika yürütmekle suçlamıştır. Fakat tüm gücü ellerine topladıktan ve Orta Asya'yı kontrolü altına aldıktan sonra Sovyetler'in bölgeye yönelik izlediği politikaları Çarlık Rusya'nın kolonyal politikalarından pek farklı değildi.

Bu dönemlerde Çarlık Rusya'nın kolonileştirme politikaları şiddetle eleştirilmesine rağmen bu sürecin olumlu yönlerinin de olduğunu vurgulayan tarihçiler var. Örneğin Sovyet tarihçisi Naftullah Halfin "Rusya'nın Orta Asya'daki politikaları" başlıklı kitabında Rusya'nın güneye doğru yayılması sonucunda Orta Asya toplumlarının "ileri Rus kültürü" ile tanışmaya fırsat bulduklarını açıklar.¹²⁸ Bununla birlikte akademik ortamlarda Rus sömürgeci politikalarının Batı Avrupalı devletlerin yürüttüğü kolonyal politikalar ile kıyaslandığında daha "barışçıl ve gönüllü" olduğunu savunan görüşler hakim olmaya başlar. Ancak 1930'lara gelindiğinde Komünist Parti, kontrolü altında yaşayan rus olmayan halklar arasında milliyetçi düşüncelerin yaygınlaşmaması için Çarlık Rusya'nın kolonyal politikalarına karşı çıkan ulusal kurtuluş hareketlerin hepsi "feodal monarşi rejimi" geri getirmek için atılan adımlar olarak değerlendirir. Çarlık Rusya'nın yayılmacı politikalarına karşı mücadeleleri "ulusal kurtuluş hareketler" olarak nitelendirilen tüm yazılı eserler tekrar gözden geçirilir. Bu konu ile ilgili olarak bazı sovyet tarihçileri "burjuva milliyetçiliği" suçlamasıyla tutuklanır. "Bekmahanov davası" olarak bilinen ünlü kazak tarihçisi Ermuhan Bekmahanov'un 25 yıla hapsedilmesi bunun bir örneğidir. 1943 yılında yayımlanan "Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihi" adlı çalışmanın "Kenesarı Kasimov önderliğindeki Kazakların kurtuluş mücadelesi" başlıklı bölümünü yazan Bekmahanov, 1948'de bu konuyu daha da genişleterek "19. yüzyılın 20-40. yıllarında Kazakistan" adlı eserini yayımlar. Bu çalışmalarında Bekmahanov Kenesarı

¹²⁷ Jelenin, Aleksandr. (Mayıs 2017). "K İstorii Sovetskogo İmperializma" (Sovyet Emperyalizmi Tarihine). <https://www.rosbalt.ru/blogs/2017/05/07/1613551.html> adresinden 30 Kasım 2019'da alınmıştır

¹²⁸ Halfin, Naftullah. (1960). **Politika Rossii v Srednei Azii (1867-1868). (Rusya'nın Orta Asya Politikası)**. Moskova: İzdatelstvo Vostočnoi Literaturi 5

Kasimov liderliğindeki mücadeleyi Kazak halkının “ulusal kurtuluş hareketi” olarak nitelendirdiği için Komünist Parti tarafından 25 yıl hapis cezası alır. Böylece SSCB önce Çarlık Rusya’nın kolonyal politikalarını şiddetle eleştirir sonradan ise Komünist Parti’nin “halklar dostluğu” konseptini geliştirmesiyle Çarlık dönemdeki Rusya’nın Orta Asya politikalarını farklı yorumlamaya başlar.¹²⁹

Ayrıca SSCB’nin bir kolonyal imparatorluk olup olmadığı konusu tartışılmaya başlamıştır. Bu konuda bazı araştırmacılar Sovyetler Birliği’nin Avrupalı sömürgecilerden hiç bir farkı olmadığını, aynı onlar gibi işgal ettiği topraklarda yaşayan, Rus olmayan halklara ve toplumlara karşı şiddet uyguladığını ve eşitsiz davrandığını öne sürmektedir.¹³⁰ Diğer bir görüşler ise Sovyetler Birliği’nin “ulusal egemenlik kavramının korunduğu ve işgal edilen topraklardaki halkların hukuki olarak bağımsız bir şekilde yaşadığı” spesifik bir 20. yüzyıl imparatorluğu¹³¹ olduğunu savunmaktadır. Ancak 1917-1954 yılları arasında Sovyetler Birliği’nde yaşanan “Kızıl Terrör”, “Büyük Terör” olarak bilinen olaylar incelendiğinde SSCB’nin bir kolonyal imparatorluktan farklı olmadığına tanık olmaktadır. Özellikle Stalin döneminde yaşanan “Büyük Terör” Orta Asya halklarını çok etkilemiştir. Sovyetler Birliği yöneticilerinin kendi halkına karşı uyguladığı bu şiddet Uluslararası Hukukta “Devlet terörü” olarak adlandırılmaktadır.

Çarlık Rusya’nın ve Sovyetler Birliği’nin bir kolonyal imparatorluk olarak Orta Asya’yı kolonileştirdiğine göre günümüz Orta Asya bölgesindeki beş cumhuriyeti postkolonyal devletler olarak adlandırmak yanlış olmaz. Dolayısıyla bu bölgeyi incelemede Postkolonyal Teori kullanılabilmektedir. Ancak Orta Asya bölgesindeki devletler Çarlık Rusya dönemini kolonyal olarak değerlendirmelerine rağmen, Sovyetler Birliği dönemindeki geçmişlerini henüz kolonyal olarak nitelememektedir. Bunun birkaç sebebi olabilir. Öncelikle Orta Asya devletlerinde (Özellikle Kazakistan ve Kırgızistan’da) halen azımsanmayacak kadar Rus nüfus yaşamaktadır. Buna rusça konuşan yerli halk da ilave edilebilir. Bu nedenle ülke yöneticileri Sovyet karşıtı politikaların ülke içinde toplumsal gerginlik kaynağı olacağından endişelenmektedir. Diğer bir neden ise günümüz Orta Asya Cumhuriyetleri liderleri ve üst düzey yöneticilerinin hepsi Sovyet döneminde kariyer

¹²⁹ Tillet, Lowell R. (1964). “Soviet Second Thoughts on Tsarist Colonialism”. *Foreign Affairs*, 42(2), 311

¹³⁰ bkz. Hirsch, Francine. (2005). **Empire of Nations: Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union**. İthaca: Cornell University Press

¹³¹ Khalid, Adeeb. (2007). “The Soviet Union as an Imperial Formation. A View from Central Asia. Ann Stoler, Carole McGranahan and Peter Perdue (editörler). **Imperial Formations**. Santa Fe: School of Advanced Research Press 124

yapan ve o dönemde yükselen insanlardır.¹³² Ayrıca hepsi gençliğinde Komünist Parti'nin gençlik kolu olan Komsomol üyesi, sonradan ise Sovyetler Birliği Komünist Partisi üyesi olmuştur. Bu nedenle geçmişlerini sömürgeci bir ülke ile ilişkilendirmek onlar için hassas bir konudur.

Orta Asya'da Postkolonyal çalışmaların halen gelişmemesinin sebeplerinden biri olarak bölgedeki beş cumhuriyetin dış politikalarında Rusya Federasyonu'nun etkili olması söylenebilir. Jeopolitik, ekonomik ve siyasi olarak Rusya'ya bağlı olan Orta Asya devletleri Moskova'dan tamamen bağımsız bir dış politika yürütememektedir. Bu da bölgedeki sosyal bilimlerin devletin ideolojisi ve siyasi gündemi ile ciddi şekilde sınırlandığını göstermektedir.

Postkolonyal teori Edward Said, Gayatri Chakravorty Spivak ve Homi Bhabha gibi postkolonyal araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Bu araştırmacılar kolonize toplumlarda doğmasına rağmen metropollere göç etmiş, Batı'da eğitim almış ve orada tanınmıştır. Bütün bunlar postkolonyal teorinin önce eski metropollerde ortaya çıktığı ve geliştirildiği, sonradan ise kolonize edilmiş toplumlara aktarıldığı anlamına gelmektedir. Orta Asya'daki bilim adamlarının çoğunluğu ise Sovyet döneminde doğmuş, rusça eğitim almış, Sovyetler Birliği hakkındaki görüşlerini değiştirmemiş ve SSCB dönemini özlemle hatırlayan akademisyenlerden oluşmaktadır. Bu tip adamları Rus oryantalisti Sergei Panarin "imparatorluk çocukları" olarak adlandırır. Panarin, kendini sovyet kültürü ile özdeşleştiren ve sovyet adamı olarak tanımlayan herkesi "imparatorluk çocukları" olarak nitelendirmiştir.¹³³ Bu durumda Orta Asya'da postkolonyal çalışmaların gelişmesi için Sovyetler dönemine eleştirel bakış açısıyla yaklaşabilen, kariyerini o döneme borçlu olmayan ve hür düşünceye sahip akademisyenlere ihtiyaç vardır.

¹³² Abaşin, Sergei. (2011). "Nations and Postcolonialism in Central Asia, Twenty Years Later: Rethinking Categories of Analysis/Practice". **Ab Imperio**. Sayı 3, 201

¹³³ Panarin, Sergei. (1999). "Etničeskaya Migratsiya v Postsovetском Prostranstve" (Post-Sovyet Bölgelerinde Etnik Göç). Vyatkin A, Kosmarskaya N ve Panarin S. (editörler). **V Dvijenii Dobrovolnom i Vinujdennom. Postsovetskie Migratsii v Evrazii**. Moskova: Natalis Yayınevi 61

II. BÖLÜM

POSTKOLONYALİZM TEORİSİ BAĞLAMINDA KAZAK TARİHİ

2.1 Kazakistan Topraklarında Yaşayan Eski Medeniyetler ve Devletler

Kazakistan topraklarında bulunan ilk insanların izleri erken paleolitik çağa kadar uzanmaktadır. Bu dönemde yaşayan insanların kullandıkları aletler taştan yapıldığı için eski taş çağı olarak da bilinmektedir. Eski taş çağına ait ilk kalıntılar Kazakistan'ın Mangıstau eyaletindeki Aleksandrov (şimdiki adıyla Fort Şevçenko) şehri yakınlarında 1862'de bulunmuştur. Fakat 1940'lara kadar ortaya çıkan paleolitik dönemi kalıntılarının genel itibarıyla tesadüfi bulunduğu söylenebilir. Zira bu dönemde bulunan kalıntılar sadece taştan yapılmış bıçak benzeri tabakalar, ok uçları, kaya ve mağaralardaki resimlerden oluşmaktaydı. 1946-1948 yıllarında ise Kazakistan topraklarındaki ilk resmi arkeolojik araştırma ekibi taş çağına ait yerleşim yerleri keşfetmeye başlamıştır. Arkeolog Alkey Margulan başkanlığında kurulan ekibin Betpak Dala çölünün çeşitli bölgelerinden onlarca taş çağı yerleşim yerlerini bulması bunun bir örneğidir.¹³⁴ Ancak Kazakistan topraklarındaki paleolitik ve neolitik çağlardan kalma anıtların az incelenmesi bu dönemlere ait insanların oluşumu ve evrimini anlamada yetersiz kalmaktadır.¹³⁵ Taş çağının sonlarına doğru insanların taş aletlerle birlikte bakırı da kullanması eneolitik çağın başlangıcı olarak sayılır. Kazakistan topraklarında eneolitik çağa ait olduğu bilinen çok sayıda yerleşim yeri mevcuttur. Bunlardan en önemlisi Botay yerleşim yeridir. Botay kültürü diye de adlandırılan bu yerleşim yeri Kuzey Kazakistan'daki Botay kasabası yakınlarında 1980'lerde arkeolog Viktor Zaybert tarafından keşfedilmiştir. MÖ. 3700-3000'li yıllara ait olan Botay kültürü atların ilk evcilleştirildiği yer olarak da bilinmektedir.¹³⁶ Bu yerleşim yerinde bulunan yaklaşık 300 bin kemik kalıntısının %90-ı atların kemikleri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kalıntıların detaylı incelenmesi sonucunda Botay kültürüne ait insanların at eti ve at sütü de tükettiği öğrenilmiştir.¹³⁷ Böylece insanlık

¹³⁴ Cheha, Andrei. (2017). "İstoriya İssledovanie Kamennogo Veka Kazakhstana", *Vestnik NGU* 16(7) s. 16

¹³⁵ Abdakimov, Abdijappar. (1994). *İstoriya Kazakhstana (s drevneișih vremen do nașih dnei*. Almatı: RİK yayınları s. 21

¹³⁶ Levine, Marsha. (2005). "Domestication and Early History of the Horse", *The Domestic Horse: The Origins, Development, and Management of its Behaviour*, (editörler) D. S. Mills ve S. M. McDonnell, Cambridge University Press. s.6-7

¹³⁷ Olsen, Sandra. "The Early Horse Herders of Botai",

<https://biodiversity.ku.edu/archaeology/research/early-horse-herders> (Erişim Tarihi: 13.11.2020)

tarihindeki en önemli gelişmelerden biri olan atların evcilleştirilmesi Kazakistan topraklarında yaşayan insanlar tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir.

Tunç çağında ise Kazakistan topraklarında Andronovo medeniyetine ait insanlar topluluğu yaşadı.¹³⁸ Andronovo medeniyeti Avrasya kıtasındaki Tunç çağına ait en büyük medeniyet sayılır. Andronovo medeniyetine ait kalıntılar ilk Sibirya'daki Açinsk şehrine bağlı Andronovo köyü yakınlarında bulunmuştur. Bu medeniyete ait kalıntılar Kuzey-Batı ve Merkezi Kazakistan'da da rastlanmaktadır. Merkezi Kazakistan bölgesinden Andronovo medeniyetine ait olduğu bilinen 30'dan fazla yerleşim yeri ve 150'den fazla mezar bulunmuştur.¹³⁹ Tunç çağının Kazakistan'daki en dikkat çekici özellikleri şu şekilde sıralanabilir; madencilik gelişmesi (kalay ve bakır karışımından tunç madeni elde edilmesi) ve endüstriyel yolla elde edilmeye başlaması, tarım ile beraber hayvancılığın da gelişmesi (evcil hayvan türlerinin çoğalması), Andronovo kabilelerinin göçebe yaşam tarzına geçmeye başlaması.¹⁴⁰ Tarım, Hayvancılık ve Metalurji'nin gelişmesi toplumdaki erkek egemenliğinin yükselmesine neden olmuştur. Erkeğin ön plana çıkması ile toplumdaki ataerkil düzenin bu dönemde daha belirginleştiğini söylemek mümkündür.¹⁴¹

Tunç çağının sonlarında Kazakistan'ın Karagandı bölgesinde Begazı-Dandibay medeniyeti hakim olmuştur. Begazı ve Dandibay yerleşim yerlerindeki kalıntıları inceleyen arkeolog Alkey Margulan, buralarda yaşayan insanların Andronovo medeniyetinden farklılıklarını keşfetmiştir. Bulunan seramik çömleklerin çeşitliliği, mezarların farklı olması ve kendine has ölü gömme geleneklerinin olması Begazı-Dandibay kültürünü Andronovo medeniyetinden farklı kılmaktadır. Bu kültürün temel özellikleri arasında sosyal statüsü yüksek olan adamların mezarlarının türbe şeklinde yapılması ve inşaat malzemesi olarak ağır taşların kullanılması söylenebilir. Ayrıca mezarlarda seramik tabaklarla yanı sıra hayvan kemiklerine de rastlanmıştır. Tunç çağının erken dönemlerine ait olan mezarlıklarda genelde küçükbaş hayvanların kemikleri bulunduyorsa, tunç çağının son dönemlerine ait mezarlıklardan at, deve gibi büyükbaş hayvanların kemikleri de bulunmuştur. Bu da söz konusu kültürde ölü için kurban kesildiğine ya da ölümler için mezar içine çeşitli yemekler bırakıldığına işaret etmektedir. Tüm bunlar tunç çağının sonlarında

¹³⁸ Abdakimov, Abdijappar. A.g.e s. 21

¹³⁹ Amirhanov. M. ve Sandıkbayeva, Ö. (2007). *Ejelgi jane Orta Gasırlardağı Kazakstan Tarihi*. Almatı: Nur-Press s.9

¹⁴⁰ Karazhan, Kuanişbek. (2009). *Kazakistan Tarihi*. Almatı: Nur-Press s. 14

¹⁴¹ Margulan, Alkey. (1998). *Ortalık Kazakstandağı Begazı-Dandibay Madenieti*. Almatı: Atamura s.313

Kazakistan topraklarında hayvancılığın tarıma göre daha öncelikli meslek halinde olduğunu kanıtlar.¹⁴² MÖ. 1. Bin yılın başlarında Kazakistan toprakları çölleşerek tarım için elverişsiz hale gelir. Bu iklim değişikliği hayvancılıkla uğraşan halkı da derinden etkiler ve yeni otlak alan aramasına neden olur. Böylelikle Kazakistan bozkırlarında yaşayan halk göçebe hayat tarzını benimsedi.¹⁴³

Demirin bulunması ve demirden yapılan çeşitli aletlerin kullanılması ile başlayan demir çağında Kazakistan bozkırlarında göçebe kabileler yaşamaktaydı. MÖ. 1. Bin yılda Kuzey Hindistan, Afganistan, Orta Asya ve Kazakistan topraklarında Saka olarak adlandırılan göçebe kabileler topluluğu hayat sürdürdü. Saka dönemine ait kurganlarda bulunan kalıntılara bakıldığında, Sakaların günlük hayatta kullandıkları eşyalarda, giydikleri elbiselerde, silahlarda ve at takımlarında daha önceki dönemlerde pek kullanılmayan hayvan motifleri ağırlık basmıştır. Bu da Sakaların hayatında hayvan uslûbû önemli yer tuttuğunun göstergesidir. Genel olarak hayvan motiflerinin sıkça kullanılması Sakaların dünya görüşünün doğal bir ifadesi olarak gelişmiştir.

Sakalar ile ilgili bilgilere antik Yunan tarihçisi Herodot'un yazılarında ve Ahameniş Kralı I. Darius döneminde yazılan Behustin yazıtlarında rastlanmaktadır.¹⁴⁴ Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta'da ise Orta Asya bölgesinde hayvancılıkla uğraşan göçebe kabileleri Turlar olarak adlandırır. Bazı tarihçiler Avesta'daki Turların Sakalar olduğunu savunmaktadır.¹⁴⁵ Yunan kaynaklarında ise Sakalar Asyalı İskitler olarak geçer.¹⁴⁶ Tarihi kaynaklardan anlaşıldığı üzere, İskitler, Sauramatlar ve Büyük İskender dönemindeki yunanlar ile aynı zamanda yaşayan Sakalar, savaşçı bir millettir. Herodot, MÖ. 5 yüzyılda yazmış olduğu Tarih adlı eserinde, Persler ile Sakalar arasındaki savaşı ve Ahameniş Kralı Büyük Kiros'un Sakalarla savaşta öldürüldüğünü yazar. Ayrıca Büyük İskender'in Doğu'ya doğru ilerlemesini durduran da Sakalar olarak bilinmektedir.¹⁴⁷

Sakalar dönemine ait kurganlar Kazakistan'ın Talas, Şu, İli nehirlerinin kenarlarında bulunmaktadır. Bunların en meşhuru Almatı'dan 50 km uzaklıktaki Esik kurganlarıdır. MÖ. 5. Yüzyıldan kalma olduğu bilinen bu kurgandan Altın elbiseli adam zırhı

¹⁴² Margulan, Alkey. A.g.e. s. 313-315

¹⁴³ Baypakov, Karl. (2001). **Kazakistan Tarihi**. Almatı: Mektep yayınevi s.57

¹⁴⁴ Karazhan, Kuanişbek. A.g.e 20

¹⁴⁵ Kadirkulova, Gulim. (2005). **Kazakistan Tarihi**. Almatı: Kazakparat yayınevi s.15

¹⁴⁶ Akişev, Kemal., Baypakov, Karl., İsmagulov, Orazak., Komekov, Bolat. (1996). **Kazakistan Tarihi. Cilt I**. Almatı: Atamura. 158

¹⁴⁷ Abdakimov, Abdijappar. A.g.e 23

bulunmuştur. 1969 yılında Kemal Akişev başkanlığındaki arkeolojik araştırma ekibi tarafından bulunan bu altın zırh o dönemlerde Kazakistan topraklarında büyük bir medeniyetin yaşadığını kanıtlamaktadır.¹⁴⁸ Üstelik Kazakistan'ın Güneyinde ve Yedisu bölgesinde keşfedilen kurganların büyüklüğü ve bulunan kalıntılara bakarak bu bölgelerin Sakaların merkezi olduğu söylenmektedir. Soviyet arkeologu Aleksandr Bernştam'a göre Sakaların hükümdarları ve üst düzey yöneticileri burada defnedilmiştir.¹⁴⁹ Besşatır kurganlarında bulunan çam ağaçlarından yapılan mezarlıklar bu bölgedeki en eski ahşaptan yapılan mimari eser olarak kabul edilmektedir. Bu kurganları ilk inceleyen arkeolog Kemal Akişev, Saka toplumunun üç sınıfa ayrıldığını ileri sürmektedir. Büyük kurganlara hükümdarlar ve askeri komutanlar, orta büyüklükteki mezarlara soylu aileden gelenler ve üst düzey yöneticiler, küçük mezarlara ise sıradan vatandaşlar defnedilmiştir.¹⁵⁰ Toplumdaki sınıf ayrımını gösteren bu ölü gömme geleneği, Sakaların ölümden sonra yaşamın olduğuna inandığına da işaret etmektedir. Zira mezarlıklarda vefat eden insanın hayatta kullandıkları eşyalarının ve yiyecek yemeklerin de kalıntıları bulunmuştur.

MÖ. I. bin yılda Güney Moğolistan'dan Hazar Denizine kadar olan geniş topraklarda çeşitli göçebe halklar yaşamıştır. İlk "Bozkır İmparatorluğu" olarak da tanımlanan Hunlar, onlardan biridir. Hunlar hakkındaki en çok bilgi Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Bu kaynaklardan alınan bilgilere göre Hunlar eski Türk dilinde konuşan, göçebe hayat tarzına sahip halktır. Çin tarihçi Sima Qian Hunların konuştuğu dilin Türkçeye benzediğini, ancak biraz farklı olduğunu yazar.¹⁵¹ Alman tarihçi Franz Altheim Hunlar hakkındaki tüm yazılı kaynakları ve arkeolojik buluntuları inceleyerek Hunların Türk olduğuna işaret eder. Üstelik Hun uygarlığının doğrudan varisi olarak Hazar Kağanlığını gösterir. Söz konusu eserin birinci cildinde Altheim, Orta Asya ve Kuzey Asya'daki göçebe halkların maddi, manevi ve dilsel öncülerinin Hunlar olduğu sonucuna varır.¹⁵² Hun İmparatorluğu, 24 farklı kavim ve boydan oluşan konfederasyondur. MÖ. III. Yüzyılda Mete han Hun konfederasyonuna bağlı tüm kabileleri birleştirerek düzenli ordu kurmuştur. Dolayısıyla Hunların tarih sahnesinde güçlü bir devlet olarak ortaya çıkması Mete han ismi ile ilişkilendirilir. Orta Asya bozkırlarında egemenlik kuran Hunlar, Çin'in kuzey sınırlarına

¹⁴⁸ Altın elbiseli adam hakkında detaylı bilgi almak için bkz: Akişev, Kemal. (1978). **Kurgan İssyk. İskusstvo Sakov Kazahstana.** Moskova: İsusstvo

¹⁴⁹ Karazhan, Kuanişbek. A.g.e 24

¹⁵⁰ Akişev, Kemal. (2013). **Drevnie i Srednevekovie Gosudarstva na Territorii Kazahstana (Etyudi İssledovaniya).** Almatı 56-57

¹⁵¹ Amanzholov, K. (2004). **Kazakistan Tarihi.** Almatı: Bilim baspası 64

¹⁵² Laumulin, Murat. (2015). **İstoriya Kazahstana i Tsentralnoi Azii v Mirovoi Orientalistike. Cilt 2.** Astana: Kisi Yayınları 310

devamlı saldırılar düzenlemiştir. Bu saldırılar neticesinde Çin İmparatoru Hunlara karşı korunabilmek için Çin Seddi'ni inşa etmiştir. Hunlar, Avrasya'nın jeopolitik durumunu derinden etkileyen büyük imparatorluktur. Attila önderliğindeki Hunlar'ın Avrupa'ya doğru ilerlemesi Roma İmparatorluğunun yıkılmasına sebep olan Kavimler göçünün başlangıcı olmuştur.

VI. yüzyılın ortalarında Kazakistan topraklarında önemli değişiklikler yaşandı. Moğolistan, Altay ve Sibirya topraklarında yaşayan çeşitli Türk kabileleri güçlerini birleştirerek tarihte ilk kez Türk adını taşıyan güçlü devlet kurdular. Türk adı tarihte ilk olarak 542 yılına ait olan Çin kaynaklarında geçmektedir. Anlamı ise dağ şeklindeki miğfer olarak belirtilmektedir. Savaşçı bir millet olan Türklerin savaşlarda demir başlık ya da miğfer kullanmalarından dolayı böyle adlandırıldıkları öne sürülmektedir. Ayrıca Çin kaynaklarında Türkler Hunların varisleri olarak da geçer.¹⁵³ Lev Gumilev'a göre ise Türk kavramı güçlü, sağlam anlamına da gelmektedir.¹⁵⁴

Göktürk kağanlığı Moğolistan'dan Doğu Avrupa'ya kadar uzanan geniş topraklarda egemenlik kurmuştur. Göktürk kağanlığı hakkındaki en eski yazılı bilgilerden biri Orhun ve Yenisey yazıtlarıdır. Türklerin yaşadığı Orhun nehrinin etrafında ve Yenisey nehrinin kenarında bulunan bu yazıtlar Türk alfabesinde yazılmıştır. VII-VIII yüzyıllarda yazıldığı bilinen bu yazıtlar Türk halklarının tarihi ve kültürü hakkında yazılan en önemli eserlerdir. Bu yazıtların arasında Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk yazıtları tarihi değeri açısından öne çıkmaktadır. Orhun abidelerinde genel itibarıyla Türk halklarının tarihi, kültürü, askeri zaferleri, kahramanlık destanları, vatanseverlik ve egemenlik hakkındaki düşünceleri yazılmaktadır. Türk halklarının kendine özgü bozkır medeniyetinin, alfabesinin ve geleneklerinin olduğunu kanıtlayan bu yazıtlar günümüz Türk halklarının ulusal kimlikleri inşa etme sürecinde çok önemli yer almaktadır. Bu nedenle Kültigin yazıtlarının kopyası 2001 yılında Nur-Sultan şehrindeki Avrasya Milli Üniversitesi rektörlüğü binasının önüne dikilmiştir. Böylece Kazak halkının köklü geçmişe sahip olduğunu ve Ulu Bozkırda imparatorluk kuran Göktürklerin torunları olduğuna işaret edilmektedir.

¹⁵³ Karazhan, Kuanişbek. A.g.e 35

¹⁵⁴ Gumilev, Lev., (2003). *Drevnie Tyurki. İstoria Obrazovania i Rassveta Velikogo Tyurkskogo Kaganata*. St.Petersburg: Kristal yayınevi 13

Ayrıca Göktürkler hakkındaki yazılara Çin, Bizans, Ermeni, Fars ve Arap kaynaklarında da rastlanmaktadır. Göktürk kağanlığı 552-744 yılları arasında Avrasya'ya egemen olan büyük bozkır imparatorluğudur. Altay dağlarının güney eteklerinde yaşayan Aşina ailesinden gelen Bumin ve İstemi tarafından kurulmuştur. Hükümdarlarını kağan olarak adlandıran Göktürklerin ilk kağanı Bumin olmuştur. Uzak Doğu'dan Karadeniz'in Kuzeyine, Güney Sibirya'dan Horasan ve Kuzey Hindistan'a kadar uzanan geniş topraklara sahipti. İpek Yolu üzerinde etkili olabilmek için Çin, Bizans ve Sasanilerle savaşımıştır.¹⁵⁵

552 yılının sonlarına doğru Bumin kağanın ölümünden sonra tahta oğlu Kara kağan geçer. Ancak Kara kağan'ın sadece bir yıl sonra ölmesiyle tahta kardeşi Mukan kağan geçer. 553-572 yılları arasında ülkeyi yöneten Mukan kağan bozkırdaki Göktürk egemenliğini pekiştirmiştir. Göktürkler oğuz, karluk, türkeş, kıpçak, kırgız ve uygur gibi farklı türk boylarından oluşan bir devlettir. Bu boylar Doğu'dan Batı'ya doğru ilerleyerek şimdiki Kazakistan topraklarında yaşayan uysun ve kangju tayfalarını kendine katmıştır.¹⁵⁶ Göktürkler Orta Asya'ya geldiğinde Doğu Türkistan'dan Hazar Denizine kadar olan topraklara Ak Hun İmparatorluğu adıyla da bilinen Eftalitler hükmetmekteydi. 557 yılında Sasanilerle ittifak kuran Göktürkler, Buhara Savaşında Ak Hun İmparatorluğuna karşı savaşımıştır. Savaş sonucunda Ak Hun İmparatorluğu yıkılmış ve toprakları Sasaniler ve Göktürkler tarafından paylaşılmıştır. Ceyhun nehrinin kuzey tarafı Göktürklerin, güneyi ise Sasanilerin eline geçmiştir. Ancak bu ittifak Göktürkler'in, Çin'den Akdenize kadar uzanan İpek Yolu güzergahını kontrol etmek için girişimlerde bulunmasıyla sona ermiştir. İpek Yolu güzergahı için Sasanilerle mücadele eden Göktürkler, Bizans İmparatorluğu ile ittifak yapar.¹⁵⁷ 571'de İstemi yabgu Kuzey Kafkasya'yı, ardından 576'da ise Kırım'ı ele geçirir. Bumin kağanın kardeşi İstemi yabgu Türklerin Batı'ya doğru genişlemesini yönetti ve tarihi kaynaklarda Batı Türk kağanlığının kurucusu olarak geçer.¹⁵⁸ Ancak İstemi yabgu'nun vefatından sonra kağanlık içerisinde taht mücadelesi başlar. Taht mücadelesi kağanlığı zayıflatır, neticede 588'de Herat savaşında Sasanilerden yenilir, 590'da Bizanslılar Kerç boğazını geri alır. Çin'de Sui hanedanı da güçlenerek 581 yılından itibaren Doğu sınırlarını istila etmeye başlar. Tüm bunlar Göktürklerin daha da zayıflamasına ve 603 yılında Doğu ve Batı kağanlıklar olarak ikiye ayrılmasına neden

¹⁵⁵ Kıdırali, Darhan., (2018). **Ulu Dala Tarihi**, Astana: Uluslararası Türk Akademisi s.187

¹⁵⁶ Akişev, Kemal., v.d (1996). A.g.e 299

¹⁵⁷ Karazhan, Kuanişbek. A.g.e 36

¹⁵⁸ Jumakayeva, Bereke., (2014). **Kazakistan Tarihi**, Almatı: Evero yayınevi s.41

olmuştur.¹⁵⁹ Doğu Göktürk Kağanlığı 630 yılında Tang hanedanının baskılarına dayanamayıp bağımsızlığını kaybetmiştir. Batı Göktürk Kağanlığı ise Tang hanedanına hizmet eden kağanlar tarafından yönetilmeye başlamıştır. Tarihte bu dönem “Tabgaç Kağanlar” dönemi olarak da anılmaktadır. Bilge Tonyukuk Türklerin bu zor dönemini anlatan Tonyukuk yazıtında kendisinin Tabgaç (Çin) yönetimi zamanında doğduğunu ve Türklerin Tabgaçlara bağlı olduğunu dile getiren Bilge Tonyukuk, o dönemde meydana gelen önemli olaylardan bahsetmektedir.¹⁶⁰ 680 yılında Kutluk Kağan ve Bilge Tonyukuk önderliğinde Türkler bağımsızlık mücadelesi vererek II. Göktürk devletini kurmuştur. Bu yüzden Kutluk Kağan’a “halkı toplayan” anlamına gelen İl Teriş ünvanı verilmiştir.¹⁶¹

Orta Asya bölgesi için VI. Yüzyıl ekonomik ve kültürel anlamda kalkınma asrı olmuştur. Daha önce bölgeye hakim olan Eftalitler, Orta Asya’da yaşayan halk arasında hiç bir zaman olumlu karşılanmamıştır. Ayrıca Eftalitlerin sürekli komşularıyla savaş halinde olması bölge halkının barış ve huzur içinde yaşamasına ve gelişmesine engel olmaktaydı. Cücenlerin soygunları da Çin’den gelen ticari kervanlara tehdit oluşturmaktaydı. Ancak Orta Asya’da Türklerin egemen olmasıyla bölgede ticaret tekrar gelişmiştir. Bunun sayesinde şehirler zenginleşmiş, tarım, zanaat ve ticaret gelişmiştir. Soğdlular eski kervan yollarını kullanarak Çin ile Akdeniz arasındaki ticareti canlandırdılar.¹⁶²

Göktürk kağanlığının taht mücadelesi için iç savaşlar ve Tang hanedanının sürekli saldırıları sonucu yıkılmasıyla Orta Asya bozkırlarında etnik yapısı çoğunlukla Türk halklarından oluşan çeşitli kağanlıklar ortaya çıkmıştır. VIII. Yüzyılın başlarında Batı Göktürk Kağanlığının zayıflamasıyla Türkeşler tarih sahnesine çıkmıştır. Türkeşler, Batı Göktürk Kağanlığına bağlı Şu ve İli nehirleri arasında yaşayan Türk kökenli kabile konfederasyonudur. Batı Göktürk Kağanlığı’nın varisi olarak da bilinen Türkeşler, “on ok budun” ismiyle de tanınmaktadır. Türkeşler Yedisu bölgesine hükmetmek isteyen Çin’e karşı ve Orta Asya’yı ele geçirmeye çalışan Araplara karşı mücadele etmiştir. İran, Irak, Suriye ve Filistin topraklarını ele geçiren Araplar, VIII. Yüzyılın başında Maverâünnehir’e doğru ilerlemiştir. Sulu Kağan döneminde Türkeşler Arap işgallerine karşı mücadelede başarılı olmuştur. Fakat 738’de Sulu Kağan’ın ölümünden sonra Türkeşlerin kendi

¹⁵⁹ Akişev, Kemal., v.d (1996). A.g.e 302

¹⁶⁰ Sartkojaulı, Karjaubay., Joldasbekov, Mırzatay., (2007). **Orhon Eskertkişterinin tolık Atlası**, Astana: Kültegin s.315

¹⁶¹ Kadirkulova, Gulim. A.g.e s.34

¹⁶² Gumilev, Lev., A.g.e 27

arasında taht mücadelesi patlak vermiş ve bu da Türkes Kağanlığının “sarı türkesler” ve “kara türkesler” olarak ikiye parçalanmasına neden olmuştur.¹⁶³ Bu durumdan istifade eden Türk kökenli Karluk kabileleri Altay dağlarından Yedisu bölgesine göç etmeye başlar. Karluklar ve Türkesler arasındaki mücadele Karlukların zaferi ile sonuçlanır.

Türkes Kağanlığı yıkıldıktan sonra Orta Asya topraklarında çeşitli Türk devletleri kurulmuştur. Tien Şan dağlarının Kuzeyi ile Yedisu bölgesinde kurulan Karluklar devleti, Hazar denizi ve Aral denizi arasında ve civarlarında kurulan Oğuz devleti, Orta ve Kuzey Kazakistan bozkırlarında kurulan Kimek Kağanlığı bunlardan bazılarıdır.¹⁶⁴ Türkler tarafından kurulan devletlerin isimleri farklı olmasına rağmen bu devletlerin siyasi, ekonomik, askeri ve etnik yapısı aynıydı.

VIII. yüzyılın ortalarında Orta Asya’da hakimiyet sağlamayı amaçlayan Araplar ile Tang hanedanı arasında Talas savaşı meydana gelmiştir. 751 yılında Talas nehri yakınlarında gerçekleşen bu savaşta Karluklar Araplarla destek vererek Çin askerini büyük yenilgiye uğratmıştır. Talas savaşı Orta Asya tarihi için en önemli olaylardan biri olarak bilinmektedir. Söz konusu muharebe sonucunda ağır yenilgiye uğrayan Çin, sadece Orta Asya topraklarını değil Doğu Türkistan’ı da terk etmiştir.¹⁶⁵ Dolayısıyla Orta Asya’daki Türk halkları yüzyıllar boyunca devam eden Çin baskısından kurtulmuştur ve İslam medeniyeti ile tanışmıştır.¹⁶⁶ Talas savaşının önemli sonuçlarından biri de kağıt imalatının dünyaya yayılması olduğunu söylemek mümkündür. Zira savaşta esir düşen Çin askerleri arasında kağıt imalatı uzmanları olduğu ve onların bu teknolojiyi Araplara öğrettiği bilinmektedir.¹⁶⁷ Araplar Talas savaşını kazanmasına rağmen Soğdluların ayaklanmasını bastırmak için Orta Asya’dan geri çekilmeye mecbur kalmıştır. Dolayısıyla Karluklar bölgede hükmeden tek egemen güç oldular. Lev Gumilev, Arap istilasının başlamasıyla Orta Asya topraklarında bozkır medeniyetinin tek koruyucusu Karluklar olduğunu dile getirir. Arapların bölgeye İslam dinini yaygınlaştırmasına 200 yıldan fazla direnen Karluklar, 960 yılında Müslümanlığı kabul etmiştir.¹⁶⁸ X. Yüzyılın ortalarında Karluk devleti yıkıldıktan sonra yerine Karahanlılar devleti kurulur. Karahanlılar döneminde Orta

¹⁶³ Akişev, Kemal. (2013). A.g.e s.124

¹⁶⁴ Akişev, Kemal. (2013). A.g.e s.124-125

¹⁶⁵ Karazhan, Kuanişbek. A.g.e s.38

¹⁶⁶ Daulethan, Alimgazi., (2018). **Tarihi Zertteuler. Ejelgi jane Orta Gasırdagi Turkiler**, Astana: Gılım Yayinevi s.99

¹⁶⁷ Kan, G., Şayahmetov, N., (2007). **Kazakistan Tarihi**, Almatı: Almatikitap Yayinevi s.49

¹⁶⁸ Gumilev, Lev., (1967). **Drevniye Tyurki**. Moskova: Nauka Yayinevi s.371

Asya'yı etkileyen en önemli olay Karahanlıların İslam'ı devlet dini olarak kabul etmesi olmuştur. İslam dininin yaygınlaşması ise bölgede arap dili ve arap yazısının etkin olmasına yol açtı. Neticede eski Türk yazısı yerine Arap yazısına dayalı yeni bir yazı geliştirildi ve Türkçeye Arapça kelimeler karışmaya başladı.¹⁶⁹ Toplumdaki bu değişiklikler sayesinde bozkır medeniyeti ile İslam medeniyeti sentezleşerek yeni Türk-Müslüman medeniyetinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Orta Asya bozkırlarında egemenlik kuran Türk kavimleri o zamanlar için gelişmiş kültüre sahipti. Sadece göçebe ekonomi türüne değil, aynı zamanda zengin bir ticaret ve zanaat geleneğine sahip orijinal kentsel kültür de yaratmıştır. Böylece, günümüz Kazakistan'ın Türkistan bölgesinde, Bizans ve Çin'i birbirine bağlayan Büyük İpek Yolu olarak bilinen ünlü kervan ticaret yolunun geçtiği şehirler ve kervansaraylar ortaya çıkmıştır. Farab(Otrar), Taraz, Kulan, Yesi (Türkistan), Sauran ve Balasagun şehirleri bunlardan bazılarıdır. Büyük İpek Yolu ticaretin gelişmesini teşvik etmekle beraber bilim ve kültürün de gelişmesine neden olmuştur. Felsefe, astronomi, müzik teorisi ve matematik alanlarında yaptığı araştırmaları ile ünlü, Doğu'da Aristoteles'ten sonraki ikinci öğretmen olarak bilinen el-Farabi bu bölgede doğmuştur. Türkçe'nin bir bilim dili olduğunu gösteren en önemli eserlerden Kutadgu Bilig'in yazarı Yusuf Balasagun da söz konusu bölgede yaşamıştır. Müslüman dünyasında Divan-i Hikmet eseriyle bilinen ve Türkler arasında Müslümanlığın yaygınlaşmasında önemli rol oynayan Hoca Ahmet Yesevi de günümüz Türkistan şehridir. Ayrıca İpek Yolu güzergahındaki kentlerde bulunan mimari eserler o dönemlerde bölgedeki şehirciliğin geliştiğini göstermektedir. Ottrar'daki Arıstan Baba türbesi, Türkistan'daki Hoca Ahmet Yesevi türbesi, Taraz'daki Karahan türbesi ve Ayşe Bibi türbesi bunun örneği sayılır.

XIII yüzyılın başlarında Cengiz Han önderliğindeki Moğol kabileleri Orta Asya bozkırlarını fethetmeye başlamıştır. 1215 yılında Kuzey Çin topraklarını işgal eden Cengiz Han, Orta Asya'ya doğru ilerlemeye başladı. Moğolların askeri üstünlüğü ve Orta Asya'daki devletlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları Cengiz Han askerinin bölgeyi hızlı işgal etmesine neden olmuştur. Ayrıca Doğu Türkistan ve Yedisu bölgesindeki Müslüman halkın Nayman hanı Kuçluk'un yönetimine hoşnutsuzluğu da Moğolların işgalini hızlandıran faktörlerdendir. Zira Cengiz Han işgal ettiği topraklarda yaşayan halkın dini inançlarına hoşgörü ile yaklaşıyordu. Bu yüzden Doğu Türkistan ve Yedisu bölgesi

¹⁶⁹ Akişev, Kemal., v.d (1996). A.g.e 340

Cengiz Han askerine karşı pek direnmedi. Balasagun savaşı teslim olmuştur.¹⁷⁰ Hatta Naymanlar tarafından ezilen yerel nüfus Moğol askerlerini bir kurtarıcı olarak karşılamıştır.¹⁷¹ Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğu'nun Orta Asya bozkırlarında yaşayan Türk kabilelerinin askeri idari yapısı temelinde inşa edildiği söylenebilir. Cengiz Han'a yönelik kağan ünvanının kullanılması ve kağan'ın Gökyüzü (Gök Tengri) ile kutsal bağlantısının olduğu görüşleri Türk halklarının görüşleriyle aynıdır. Ayrıca Kağan'ın toplumdaki rolü, yeri ve işlevi de aynı Türklerin kurdukları devletlerdeki gibiydi. Moğol İmparatorluğu'nun askeri sistemi de Mete Han'ın MÖ. 209 yılında kurduğu onlu sisteme göre oluşturulmuştur. Tüm bunlar Moğolların işgal ettiği bölgelerin askeri-idari yapısını, teknolojisini ve ekonomik kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda çok iyi kullandığına işaret eder.¹⁷²

Moğolların Orta Asya bozkırlarına doğru ilerlemesi tüm Moğol kabilelerin bu topraklara göç etmesiyle sonuçlanmadı. Moğol İmparatorluğu kurulduktan sonra bile Moğol kabilelerinin büyük çoğunluğu kendi topraklarında kaldı. Cengiz Han işgal ettiği toprakları oğullarına paylaştırırken Cuci ve Çağatay'a sadece 4000 Moğol askerden bırakmıştır.¹⁷³ Dolayısıyla Cuci ve Çağatay'ın askerlerinin çoğunluğu işgal ettiği bölgelerde yaşayan Türk kökenli halklardan oluşmaktaydı. Bu da ilerleyen dönemlerde Cuci ve Çağatay uluslarının hızlı bir şekilde Türkleştiğini açıklamaktadır. Cengiz Han oğullarının kurduğu devletlerde sadece Cengiz Han'ın soyundan gelenler yönetici olabilirdi.

Cengiz Han, Orta Asya bozkırlarını tamamen kendi kontrol altına aldıktan sonra henüz hayatta iken oğullarına kendi ölümünden sonra yönetmeleri için *uluslar* bıraktı. Kurduğu muazzam imparatorluğu parçalanmaması için ise oğlu Ögeday'a İmparatorluğun tamamını yönetme görevini verdi. Cengiz Han'ın en büyük oğlu Cuci'ye ise günümüzde Rusya ve Kazakistan'ı kapsayan Batı'daki topraklar verilmişti ve bu *uluslar* arasında en büyüğüydü. Ancak Cuci Cengiz Han'dan önce öldü ve ardından toprakları iki oğlu Orda ve Batu arasında bölüştürüldü. Orda'ya günümüzde Kazakistan'ı oluşturan Doğu'daki topraklar verildi. Ruslara karşı kazandığı sayısız zaferden ötürü Batu'ya, Batı'daki Rusya toprakları

¹⁷⁰ Abdıkalkov, M., Pankratova, A. (2011). *İstoria Kazahstana. S Drevneișih Vremen do Nașih Dnei*, Almatı: BolathanTaizhan Vakfi s.124

¹⁷¹ Laumulin, Murat. (2015). *İstoria Kazahstana i Tsentralnoi Azii v Mirovoi Orientalistike*, II. Cilt, Almatı: KİSİ Yayınları s.344

¹⁷² Allsen, Thomas. (1987). *Mongol Imperialism. The Policies of the Grand Qan Monke in China, Russia and Islamic Lands*, Los Angeles: University of California Press s.7

¹⁷³ Barthold, V. (1963). *Soçineniya. Tom II. Obșıye Raboty po İstorii Srednei Azii*. Moskova: İzdatelstvo Vostoçnoi Literaturıy, s.258

verildi.¹⁷⁴ Cucioğullarına ait bu iki bölgeye genellikle Altın ve Ak Ordalar denir. Batu Altın Ordanın lideriyken, Orda Ecen Ak Orda'nın lideri oldu. Barthold, Cuci ulusunun Batu'ya verilmesine rağmen, Orda Ecen'in hükmündeki Ak Orda aslında bağımsız bir devlet olduğunu yazar.¹⁷⁵

Altın ve Ak Orda terimleri akademisyenler arasında bir tartışma konusu olmuştur. Rene Grousset terimlerin kafa karıştırıcı olduğunu ifade eder ve Batu'nun topraklarını Kıpçak Hanlığı, Orda Ecen'in topraklarını ise Mavi Orda olarak adlandırır.¹⁷⁶ David Morgan Altın Orda teriminin Ruslar tarafından sonradan geliştirildiğini ve Doğu kaynaklarında Batu'nun topraklarının genelde Kıpçak Hanlığı olarak adlandırıldığını öne sürer.¹⁷⁷ Ancak çalışmanın geri kalan bölümlerinde yazar Batu'nun hükmettiği toprakları Altın Orda, Orda Ecen'in topraklarını ise Ak Orda olarak adlandırmaya devam eder. Uli Şamiloğlu, Altın Orda'yı konu alan çalışmasında Altın Orda teriminin orta çağlarda kullanılmadığını ve sonradan yaratılmış olduğunu ileri sürer. Batu'nun toprakları gerçekten de Ak Orda iken Orda Ecen'in topraklarının Mavi Orda olduğunu yazar.¹⁷⁸ Kazak tarihçileri Sabitov ve Kuşkumbayev Ak Orda ve Mavi Orda terimlerinin bir devlet adı değil, Cucioğulları hanlarının karargahları için kullanıldığını öne sürmektedir. Yazarlara göre Ak Orda, Batu Han ve oğullarının karargahına verilen isimdir. Mavi Orda ise Orda ve oğullarının karargahıdır. Dolayısıyla Ak Orda denildiğinde Batu Han'ın kurduğu Altın Orda devletinden ayrı bir devlet düşünülmemelidir. Ak Orda, Cuci Ulusu ya da Uluğ Ulus'un karargahı ve ya merkezidir. Mavi Orda ise Uluğ Ulusun bir kanadıdır.¹⁷⁹ Zeki Velidi Togan “Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi” başlıklı eserinde Cuci Ulusu'nun asıl merkezi ordasının Ak Orda olduğunu dile getirir. Altın Orda ile Ak Orda terimlerinin aynı devlet olarak gören Zeki Velidi Togan, Cuci Ulusu'nun sol kanadına ise “Gök Orda” demektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Grousset, Rene. (1970). **The Empire of the Steppes: A History of Central Asia**. New Brunswick: Rutgers University Press s.253-254

¹⁷⁵ Barthold, V. A.g.e s.242

¹⁷⁶ Grousset, Rene. A.g.e s.393

¹⁷⁷ Morgan, David. (2007). **The Mongols**. Oxford: Blackwell Publishing s.125

¹⁷⁸ Şamiloğlu, Uli. (2002). “Altın Ordu”, H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). **Türkler**. Cilt 8. Ankara. Yeni Türkiye Yayınları, s.706

¹⁷⁹ Sabitov, Zhaxılık., Kuşkumbayev, Aibolat. (2016). “Terminiy Ak Orda i Kok Orda v Pismennih i Ustnih Istochnikah”, *Mangilik El konferansı bildiri kitabı*, Astana: Ulusal Tarih Enstitüsü s.567-568

¹⁸⁰ Togan, Zeki Velidi. (1981). **Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi**. İstanbul: Enderun Kitabevi s.34-35

Ak Orda'nın Altın Orda'dan ayrı bir devlet, Kazak Hanlığı'nın ise Ak Orda'nın varisi olduğu görüşü Sovyetler Birliği döneminde geliştirilmiştir. Bu tezin yaygınlaşması Sovyet tarihçileri Boris Grekov ve Aleksandr Yakubovski'nin 1941 yılında yayımladıkları *Altın Orda*¹⁸¹ başlıklı eserinde Altın Orda'nın varisleri olarak sadece Kırım, Kazan ve Astrahan hanlıklarını göstermesiyle başlamıştır. 1943 yılında yayımlanan Kazak SSC tarihi kitabında ise ilk defa Kazak Hanlığı'nın Ak Orda devletinin varisi olduğu görüşü ortaya atılır. Fakat bu görüşün yanlış olduğunu savunan Sabitov ve Kuşkumbayev, Ak Orda'nın aslında Cuci ulusunun (Altın Orda) merkezi olduğunu ileri sürmektedir.¹⁸² Dolayısıyla Kazak Hanlığı da Kırım, Kazan ve Astrahan hanlıkları gibi Altın Orda'nın varislerinden biridir. Kazak Hanlığı tüm Deşt-i Kıpçak bozkırını kontrol altına alarak Cuci Ulusu'nu tekrar canlandırmayı amaçladığını söylemek mümkündür. Mirza Muhammed Haydar "Tarih-i Reşid" adlı eserinde Kasım Han döneminde Kazak Hanlığı'nın güçlü bir devlet olduğuna işaret ederek "Kasım Han tüm Deşt-i Kıpçak topraklarını boyun eğdirerek Cuci Han'dan sonra kimsenin yapamadığını başardı"¹⁸³ diye yazmıştır. Ayrıca Altın Orda devletinin topraklarının büyük çoğunluğu Kazak Hanlığı'nın kontrolünde oldu. Bununla beraber Kazak Hanlığı'nı kuran sultanlar Cuci Han'ın soyundan gelmektedir. Bu yüzden Kazak Hanlığı bazen Cuci Ulusu diye de adlandırılmıştır. Cuci Han mezarının bulunduğu Ulıtau (*Uludağ*) bölgesi Kazakistan topraklarındadır. Altın Orda devletine bağlı olan göçebe kabileler Kazak Hanlığı'nın kurulmasında da önemli rol üstlenmiştir. Tüm bunlara ek olarak Kazak Hanlığı, Altın Orda'dan miras aldığı göçebe geleneğini korumaya çalışmıştır. Kerey ve Janibek Hanların Ebul Hayır Hanlığın'dan ayrılmasının temel nedenleri arasında Ebul Hayır Han'ın göçebe geleneğinden uzaklaşarak şehir medeniyetine önem vermesi olduğu söylenebilir.¹⁸⁴ Yukarıda bahsı geçen nedenlerden dolayı Şokan Ualıhanov "Kazaklar kendilerini Altın Orda'nın mirasçısı olarak görmektedir"¹⁸⁵ diye yazmıştır.

Kazakistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla beraber, tarih yazımında ve kimlik oluşturma politikalarında Kazakistan'ın Altın Orda devletinin halefi olduğu görüşleri savunulmaktadır. Dolayısıyla Altın Orda'nın mirasçısı olarak Kazakistan, Altın Orda'nın

¹⁸¹ Grekov, Boris., Yakubovski, Aleksandr. (1941). **Zolotaya Orda**, Leningrad: Gospolitizdat

¹⁸² Sabitov, Zhaxılık., Kuşkumbayev, Aibolat. (2013). "Ulusnaya Sistema Zolotoi Ordıy v XIII-XIV vekah: k voprosu o lokalizatsiy Ak Ordıy i Kok Ordıy", *Golden Horde Review*, Sayı 2, s.69

¹⁸³ Mirza Muhammed Haydar Duğlat. (1999). **Tarih-i Reşidi**. Rusça baskı., Almatı: Sanat Yayınevi s.324

¹⁸⁴ Kıdırali, Darhan. A.g.e s.256-257

¹⁸⁵ Ualıhanov, Şokan. (1961). **Bes Tomdık Şıgarmalar Jınağı. I. Cilt**. Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyası Baspası s.107-109

kuruluşunun 750. Yıldönümünü kutlamıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Jomart Tokayev'in 2 Eylül 2019 tarihindeki "ulusa sesleniş" konuşmasında Altın Orda devletinin kuruluşunun 750. Yıldönümü ülke genelinde kutlanması gerektiğine dikkat çekmesi bunun bir örneği olabilir.¹⁸⁶ Kutlamalar esnasında Tokayev, Ulıtau (*Uludağ*) bölgesindeki Cuci Han Türbesini ziyaret etmiştir. Ayrıca Kazakistan'ın Kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev te konuşmalarında Kazak halkının tarihi köklerinin Hunlardan başlayıp, Göktürk kağanlığı ve Altın Orda devleti ile devam ederek Kazak Hanlığı'na dayandığını dile getirmektedir. Uludağ'da verdiği bir röportajda Kazak gençlerinin kendi tarihini doğru kaynaklardan öğrenmeleri gerektiğini, Kazak halkının sonradan ortaya çıkan bir halk olmadığına dikkat çekerek Hunların ve Altın Orda devletinin devamı olduğunu vurgulamıştır.¹⁸⁷ Böylece Kazak tarih yazımında Ruslar tarafından yazılan bazı tarihi yanlışlıklar son dönem çalışmalarda düzeltilmeye çalışılmaktadır.

Nitekim, Moğol istilasını Orta Asya halklarını büyük ölçüde etkilemiştir. Öncelikle Sır Derya nehri kenarında ve Yedisu bölgesinde oluşmaya başlayan yerleşik hayat tarzına dayanan şehir medeniyetinin gelişimi Moğolların gelmesiyle yavaşlamıştır. Moğol istilasında Orta Asya bozkırlarında yaşayan Türk kabilelerinin rolü de önemli olmuştur. Zira Cengiz Han ve oğulları sadece Moğollardan oluşan bir askerle tüm Avrasya'yı fethetmesi imkansızdı. Cengiz Han askerlerinin ve önemli kumandanlarının çoğunluğu Türk kökenli halk arasından çıkmıştır. Diğer taraftan Moğolları durdurmayı başaranlar da yine Orta Asya bozkırlarından çıkan Türk kökenli hükümdarların yönettiği (Memlükler ve Delhi Sultanlığı) devletler olmuştur. Ayrıca tamamen fethetmesine rağmen Moğollar Orta Asya'nın etnik yapısına ciddi bir şekilde etkilememiştir. XIV. Yüzyılın başlarına doğru Moğollar Türk halkları ile asimile olarak Türkleşmiştir. Sadece Doğu Türkistan'ın kuzey batısında Moğolca konuşan yeni bir etnik grup Oyratlar ortaya çıkmıştır. Moğol döneminin Orta Asya'daki Türk halkları üzerinde bıraktığı en önemli etki yerel halk arasında Cengiz Han'ın soyundan gelen üst sınıf *töre*lerin oluşmasıydı. Kazak toplumunda *aksyuek* olarak adlandırılan bu *töre*ler sınıfından gelen sultanlar Kazak Hanlığı döneminde halkı yönetme hakkına sahip olmuştur. Bu gelenek Kazak halkının Ruslar tarafından kolonize edilmesiyle son bulmuştur.

¹⁸⁶ "Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Jomart Tokayev'in 2 Eylül 2019 tarihindeki "ulusa sesleniş" konuşması", https://akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy (Erişim Tarihi: 20.07.2021)

¹⁸⁷ "Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Uludağ'daki Röportajı", 25 Ağustos 2014, https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/akorda_other_events/kazakstan-prezidenti-nenazarbaevty-n-ulytau-torindegi-suhbaty (Erişim Tarihi: 20.07.2021)

2.2 Kazak Toplumunun Sosyal Yapısı

XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli yazılı kaynaklarda kazak adını taşıyan hanlık hakkında yazılara rastlanmaktadır. Kazak adının ilk nasıl ortaya çıktığı tarihçiler arsında halen tartışılmakta olan konulardan biridir. Bazı kaynaklarda Kazak adının XI. yüzyılda Kıpçak bozkırında kendi kabilesinden ayrılan özgür, serbest, bağımsız dolaşan adam için kullanıldığı yazılmaktadır.¹⁸⁸ Kazak adı çoğunlukla siyasi bir amaçla, bir isyan neticesinde ailesiz halde veya aile ile birlikte cemiyetten uzaklaşarak dağ ve sahalara çekilen kimselere kullanılmıştır. Ayrıca Türk halklarında ergenlik çağına erişen erkek çocukları hayata alıştırmak için sahraya çıkarma adedine de kazaklık etme olarak adlandırılmaktadır.¹⁸⁹ Önce tek adam için kullanılan bu terim sonradan sosyal bir içerik kazanarak insanlar topluluğu için kullanılmaya başlar. XV. Yüzyılda Kerey ve Janibek hanları takip ederek Ebül Hayır hanlığından ayrılan halkı önce özbek-kazak olarak adlandırır. Kerey ve Janibek'in güçlenmesi ve etrafında toplanan göçebe kabilelerin çoğalmasıyla onlar Kazaklar olarak adlandırılmaya başlar.¹⁹⁰ Böylece Kıpçak Türkçesinde hür ve serbest gezgin adam için kullanılan kazak terimi etnik içerik kazanarak bir kabileler konfederasyonunun adı oldu.

Kazak toplumu üç *cüz*den oluşmaktadır. Kazak cüzlerinin oluşumu Kazak Hanlığı'na bağlı olan kabilelerin yaşadığı toprakların iklim koşulları ve kazak halkının göçebe yaşam tarzı ile bağlantılıdır. Ulu (büyük) cüz, Orta cüz ve Kişi (küçük) cüz kendi içinde pek çok boya ayrılmaktadır. Bu boylara *ru* denilmektedir. Her cüz kendine ait topraklarda göç etmiştir. Ulu cüz Sır Derya nehri kenarından Yedisu bölgesine kadar olan topraklarda yaşamıştır. Orta Cüz ise Kazakistan'ın Orta ve Kuzey-Doğu topraklarında yaşamıştır. Aral gölü ile Hazar denizi arasındaki Kazakistan'ın Batı kısmı Küçük cüz'ün toprakları sayılmaktadır.¹⁹¹ Martha Brill Olcott'a göre XV. Yüzyılın sonu ve XVI. Yüzyılın başında kazaklar bir etnik gruptan ziyade siyasi birlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazaklar adını taşıyan bu siyasi birlik Deşt-i Kıpçak bozkırında dağınık halde yaşayan çeşitli Türk kökenli kabilelerin birleşmesiye oluşmuştur. Zaman geçtikçe Nogay, Özbek ve Moğol (Altay) kökenli farklı kabilelerin dahil olmasıyla Kazak Hanlığı, siyasi bütünlüğünü koruyabilmek için toplumsal

¹⁸⁸ Baipakov, K., Kumekov, B. (2003). "The Kazakhs". Chahriyar Adle, İrfan Khabib, Karl Baipakov (Editörler). **History of Civilizations of Central Asia**. Cilt V. Paris: UNESCO Publishing s.89

¹⁸⁹ Togan, Zeki Velidi. A.g.e s.37

¹⁹⁰ Kan, G., Şayahmetov, N. (2007). A.g.e s.74

¹⁹¹ Kan, G., Şayahmetov, N. (2007). A.g.e s.73

örgütlenmeye başlar. XVI. Yüzyılın başlarında Kasım Han döneminde Kazak Hanlığı'nda üç cüz oluşmuştur.¹⁹² Ancak üç cüz ayırımına rağmen Kazaklar her zaman ortak dil, kültür ve ekonomiye sahip tek halk olarak yaşamıştır. Dolayısıyla Kazaklar üç cüze ayrılır ifadesi yerine Kazaklar üç cüzden oluşur ifadesini kullanmak daha doğrudur. Rus kaynaklarına dayanarak ayırıcı bir söylem kullanmanın yerine birleştirici söylemin kullanılması Kazak halkının sosyal yapısını doğru anlamada yardımcı olacaktır.

Kazakların sosyo-ekonomik yaşamı göçebelğe dayalıdır. Bu tip bir toplumda, ekonomik ilişkiler iki önemli temeli merkez alır: hayvanların özel mülkiyeti ve otlakların ortak mülkiyeti.¹⁹³ Kazaklar toprakları eşit bir şekilde paylaşırlar. Özel toprak mülkiyeti düşüncesi göçebeler arasında bulunmaz. Otlaklar toplumun mülkiyeti olarak kabul edilse de su kaynakları ve yolların düzgün dağılımını teminat altına almak için arazinin boylar ve *aullar* arasında bölünmesi gerekmiştir. Her boyun, ailelerin içine yerleştikleri geleneksel toprakları vardır. Bu, göç yolları ve otlak arazilerinin tahsis etme işlemi toplumda hiyerarşiyi gerektirmiştir. Cengiz Han soyundan gelen *aksuyekler* ya da sultanlar bu hiyerarşinin en üst sınıfıdır. Bu geleneksel yöneticiler, boyların her yıl ne kadar kaynak kullanabileceklerine ve hangi yönde göç edeceğine karar verirler. Bu üst katman, belirli imtiyazlara sahip olsalar da toprak sahipliği iddiasında bulunamazlar. Egemenlerin en iyi arazileri alma güçleri, ama aynı zamanda boylarının iyiliğini gözetme sorumlulukları da vardır. Kendisi muazzam bir zenginlik sürerken yandaşlarına hayatta kalmaları için ihtiyaç duydukları kaynakları vermemek *aksuyek*'in çıkarına değildir. Göçebeler, eğer belirli bir han ya da sultanın yönetiminden rahatsız olmaya başlarlar ya da egemeni zayıf görürlerse bulunduğu topraklardan çıkıp giderler ya da daha da kötüsü ona karşı ayaklanırlar.¹⁹⁴ Dolayısıyla geleneksel Kazak toplumunda egemenin rolü, Kazakların kazançlarını sömürmek değil boylar, kabileler ve orduların hayatta kalmalarını güvence altına alacak şekilde kaynakları tahsis etmektir.

2.3 Kazak Hanlığı

XIV. yüzyılın ortalarında Maverayennehir'de Timur İmparatorluğu yükselmiştir. Timur'un Altın Orda'ya karşı yürüttüğü seferler Orta Asya'daki Moğol İmparatorluğuna son vermiştir. Yıkılan Altın Orda devletinin İdil ve Ural nehirleri arasındaki topraklarında

¹⁹² Olcott, Martha Brill. (1995). **The Kazakhs**, Stanford: Hoover Institution Press s.10-11

¹⁹³ Khazanov, A. (1984). **Nomads and the Outside World**. Cambridge: Cambridge University Press s.123

¹⁹⁴ Bacon, Elizabeth. (1980). **Central Asia under Russian Rule**. İthaca: Cornell University Press s.37

halkının çoğunluğu Kıpçak kabilelerinden oluşan Nogay Ordası, Sır Derya ve İrtiş nehrleri arasındaki topraklarında Özbek hanlığı kurulur. Bu sıralarda, modern Kazakistan ve Özbekistan topraklarında göçebe hayat yaşayan tüm Türk kabilelerini ifade eden Özbek terimi kullanılmaya başlamıştır. Özbek ismini Altın Orda'nın hükümdarı olan Özbek Han'dan aldığı bilinmektedir. Özbek hanlığı Ebül Hayır döneminde Orta Asya bozkırlarında çok güçlenmiştir. Kırk yıllık iktidarı süresinde Ebül Hayır (1428-1468) Harezm ve Ürgenç'i işgal ederek, Sibir Hanlığı'ndan Maverâünnehir'e kadar olan geniş toprakları kontrol etmiştir. Ancak Doğu'da Oyratların güçlenmesi Özbek Hanlığına tehdit oluşturmaya başlar. 1456-57 yıllarında Ebül Hayır Oyratlarla olan bir savaşta yenilgiye uğrar ve Oyratlar Sır Derya nehrinin kuzey kıyılarındaki bazı toprakları yağmalar. Bu olay Ebül Hayır'ın otoritesinin zedelenmesine neden olur.¹⁹⁵ Ebül Hayır han'ın yönetiminden rahatsız olan Kerey ve Janibek sultanlar bu durumdan istifade ederek kendi kontrolündeki kabileleri alarak Doğu Deşt-i Kıpçak topraklarından Batı Yedisu bölgesine göç eder. Yedisu bölgesinde hükmeden Doğu Çağatay Hanlığının (Moğolistan Hanlığı) hükümdarı Esen Buga Kazak sultanlarına Talas ve Şu nehirleri arasındaki toprakları verir. Esen Buga, Kerey ve Janibek sultanları Ebül Hayır'a karşı kullanmak için kendi topraklarında kalmasına izin vermiştir. Bu olayı Mirza Muhammed Haydar Duğlat "Tarih-i Reşidi" eserinde şu şekilde anlatır: *"o dönemlerde Deşt-i Kıpçak bozkırında Ebül Hayır Han hükmetmekteydi. Cucioğullarından olan sultanlara kötü davranırdı. Kerey Han ve Janibek Han ondan ayrıldı ve Doğu Çağatay Hanlığına göç etti. Esen Buga Han onları sevinçle karşıladı ve Doğu Çağatay Hanlığı'nın Batı sınırlarından toprak verdi."* Ardından Mirza Muhammed Haydar bu olayın 870 (1465-1466) yılında gerçekleştiğini yazar.¹⁹⁶ Dolayısıyla 1465-1466 yılları kaynaklara resmi olarak Kazak Hanlığı'nın kuruluş tarihi olarak geçmiştir. Böylece Doğu Çağatay Hanlığı'nın Batı'sında dağılmış Türk kabileleri ve Ebül Hayır yönetiminden kaçan Türk boyları Kerey ve Janibek yönetiminde birleşmiştir.

Yedisu bölgesinde Kazak Hanlığı'nın güçlenmesinden rahatsız olan Ebül Hayır han 1468 yılında Doğu Çağatay hanlığına karşı sefere çıkar. Fakat sefer esnasında Ebül Hayır han vefat eder ve Özbek hanlığı gücünü kaybeder. Özbek Hanlığındaki birçok kabile Kerey ve Janibek'in tarafına geçer. Ebül Hayır'dan sonra tahta geçen oğlu Şeyh Haydar, Kazak Hanlığı ile aradaki savaşta vefat etti. Sonra Özbek hanlığı'nın tahtına geçen Ebül Hayır'ın torunu Muhammed Şeybani Kazak Hanlığına karşı Sır Derya nehri kenarındaki şehirler ve

¹⁹⁵ Grousset, Rene. A.g.e s. 479-480

¹⁹⁶ Mirza Muhammed Haydar Duğlat. A.g.e s.323-325

Deşt-i Kıpçak bozkırları için savaşmıştır. Savaşı kaybeden Muhammed Şeybani Harezmi topraklarına kadar geri çekilmiştir.¹⁹⁷ Ancak Muhammed Şeybani ile Kazak Hanları arasındaki Sır Derya kenarındaki şehirler için savaş XV. Yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Bu savaşlar neticesinde Sır Derya ve Yedisu bölgesindeki geleneksel göçebe ekonomisi ciddi bir şekilde hasar görmüştür.¹⁹⁸

XVI. yüzyılın başında Maverâünnehir'i işgal eden Muhammed Şeybani, hanlığın merkezini oraya taşıdı ve Şeybani hanedanlığını kurdu. Doğu Deşt-i Kıpçak toprakları ise Kazak Hanlığı yönetiminde kaldı. Güney sınırlarında güçlü bir Özbek Hanlığı'nın varlığı Kazak Hanlığı'nın güçlenmesine engel olmuştur. Fakat Janibek Han'ın oğlu Kasım Han döneminde (1511-1521) Kazak hanlığı Deşt-i Kıpçak bozkırlarındaki göçebe kabileleri birleştirerek hanlığı genişletmeyi ve merkezileştirmeyi başarmıştır. Kazak Hanlığı, Kasım Han döneminde hızlı bir şekilde Kuzey'e ve Batı'ya doğru genişlemiştir. Bu topraklarda yaşayan kıpçak, nayman, kerey, argın gibi pek çok göçebe kabileler hanlığa dahil olmuştur. Bunun sayesinde Kazak halkı nüfusu 1 milyona ulaşmıştır.¹⁹⁹ Kültürel, ekonomik, sosyal hayatlarının benzerliği ve ortak dili konuşmaları tüm bu kabilelerin beraber yaşamasını kolaylaştıran faktörler olmuştur. Ayrıca Kasım Han döneminin diğer bir başarısı Sır Derya nehri kenarındaki şehirleri elinde tutmayı devam etmesi olmuştur. Bozkır medeniyeti ile yerleşik hayat tarzında yaşayan halkın birleştiği nokta olan bu şehirler hem Özbekler için hem de Kazaklar için çok önemli olmuştur. Kazak Hanları yeni kurmuş oldukları hanlığın siyasi ve ekonomik olarak güçlenmesinde Sır Derya nehri kenarındaki Sauran, Otırar, Sığanak, Türkistan, Sozak ve Sayram gibi ticaret merkezi olan şehirleri kendi kontrolü altında tutmaya çalıştı. Özbekler ise Kazak Hanlığı'nın güçlenmesine engel olmak için bu şehirleri her zaman kuşatmaya çalışmış. Bu amaca ulaşmak için Muhammed Şeybani söz konusu şehirleri ekonomik ablukaya almayı da denemiştir. Kazak tüccarları ile ticaret yapmayı yasaklayan Şeybani, Kazak tüccarların kervanlarını yağmalamaya izin vermiştir. Ancak Muhammed Şeybani'nin tüm çabalarına rağmen Sır Derya kenarındaki şehirler Kazak Hanlığı yönetiminde kalmıştır.²⁰⁰ Kasım Han babası Janibek Han'ın yürüttüğü politikayı devam ettirerek Doğu Çağatay Hanlığı ve Nogay Ordası ile arada iyi ilişkiler kurmuştur. Ayrıca Kazak Hanlığı'nın uluslararası arenaya açılması da Kasım Han

¹⁹⁷ Kadirkulova, Gulim. A.g.e s.90-91

¹⁹⁸ Olcott, Martha Brill. A.g.e s.4

¹⁹⁹ Olcott, Martha Brill. A.g.e s.9

²⁰⁰ Pişulina, K. (1969). "Prisırdarinskie Goroda i ih Znaçenie v İstorii Kazahskih Hanstv v XV-XVIII vekah", Suleymenov B. (Editör). *Kazahstan v XV-XVIII vekah*, Almatı: Nauka yayınevi s.42

döneminde gerçekleşmiştir. Moskova Knezliği'nin hükümdarı III. Vasiliy ile diplomatik ilişki kurmuştur. Böylece Kazak Hanlığı adı Batı Avrupa'da bilinmeye başlamıştır.²⁰¹ Kasım Han kazak halkının örf-adetlerine uygun bir şekilde hukuk sistemi de geliştirmiştir. Bu sistem halk arasında "Kasım Han'ın Kaska Joly"(Kasım Han'ın Işık Yolu) olarak anılmıştır. İslam öncesi bozkırda yaşayan göçebe toplum arasında yaygın olan geleneksel hukuk normlarından oluşan bu sistem, Cengiz Han'ın getirdiği "yasa" kuralları temelinde geliştirildiği söylenebilir.²⁰²

Kasım Han'dan sonra Kazak Hanlığı'nda taht mücadelesi başlar. Yaklaşık 15 yıl süren bu kargaşa dönemin neticesinde tahta Kasım Han'ın ikinci oğlu Hak Nazar Han (1538-1580) geçer. Hak Nazar Han Oyrat ve Doğu Çağatay Hanlığı ile savaşarak Yedisu bölgesinin Doğu ve Güney topraklarını korumayı başarmıştır. Bununla birlikte Nogay Ordası'nın Doğu topraklarını işgal ederek Kazak Hanlığı'nın Batı sınırlarını İdil nehrine kadar genişletmiştir. Hak Nazar'ın iktidarı döneminde Kazak Hanlığında kısa da olsa istikrar sağlanmıştır. Bunun sayesinde Sır Derya nehri kenarındaki şehirlerde ticaret canlanmıştır ve bozkır ekonomisi gelişmiştir. XVI. Yüzyılın sonlarına doğru bu şehirler gelişmiş bir yapıya sahip büyük şehirlere dönüşmüş ve bozkır, Kaşgar ve Maveräünnehir'den gelen tüccarların bulunduğu ticaret merkezi haline gelmiştir.²⁰³ Hak Nazar Han 1580 yılında Taşkent hükümdarı Baba-Sultan tarafından öldürülmüştür. Hak Nazar'dan sonra tahta geçen Şıgay Han, Buhara sultanı Abdulla'nın himayesini kabul etmiştir. O dönemde hanlığın tüm askeri faaliyetleri Şıgay Han'ın oğlu Tauekel'in elindeydi. Buhara sultanı Abdulla'nın Taşkent hükümdarı Baba-Sultan'a karşı seferi sırasında Tauekel Baba-Sultanı öldürmüştür. 1586'da Kazak Hanlığı'nın tahtına oturan Tauekel Han, Buhara sultanı Abdulla'ya karşı müttefik aramaya başlamıştır. Bu doğrultuda Çarlık Rusya ile diplomatik ilişki kurmaya çalışmıştır. 1594 yılında Tauekel Han Çarlık Rusya ile dostluk anlaşması yapmak için Kazak Hanlığı'nın ilk resmi elçisini Moskova'ya göndermiştir. Rus Çarı cevap olarak Kazak Hanlığı'nın kendi himayesi altına girmesini istemiştir. Kendi himayesine giren Kazak Hanlığı'na Buhara sultanı Abdulla'ya ve Sibir Hanı Küçüm'e karşı savaşması için ateşli silah göndereceğini bildirmiştir. Fakat Tauekel Han Rus Çarı'nın teklifini reddederek Abdulla'ya karşı kendisi savaş başlatmış.²⁰⁴ 1586 ve 1588

²⁰¹ Klyastorniy, S., Sultanov, T. (1992). **Kazahstan. Letopis Treh Tısayçiletii**. Almatı: Prosveşenie Yayınları s.275

²⁰² Karazhan, Kuanişbek. A.g.e s.81-82

²⁰³ Olcott, Martha Brill. A.g.e s.23-24

²⁰⁴ Abdıkalkov, M., Pankratova, A. A.g.e s.160

yıllarında Taşkent'i fethetmek için sefere Çıkan Tauekel Han başarısız olmuştur. Ancak 1598 yılında Buhara'daki taht mücadelesini faydalananarak Turkistan, Taşkent ve Semarkand şehirlerini kontrolü altına almayı başarmıştır. Böylece Kazak Hanlığı'nın kurulduğu tarihten itibaren uzun yıllar sürdürdüğü Sır Derya nehri kenarındaki şehirler için mücadelesi ancak Tauekel Han döneminde 1598 yılında sona ermiştir. XVIII. Yüzyılın ortalarında Çarlık Rusya'nın Kazak Hanlığı'nı işgal etmeye başlamasına kadar Türkistan, Otırar, Sayram, Sozak ve Taşkent şehirleri Kazak Hanlığı kontrolü altında kalmıştır.²⁰⁵ Rus Çarlığı ile dostluk anlaşması ve askeri müttefiklik anlaşması yapma çabaları başarısız olmasına rağmen Tauekel Han'ın gönderdiği elçiler sayesinde iki devlet arasındaki ticari ilişkiler başlatılmıştır.²⁰⁶ 1598'de Semarkand'ı işgal eden Tauekel Han, oraya hükümdar olarak kardeşi Esim sultanı bırakır ve kendisi Buharaya sefere çıkar. Ancak Buhara için savaşta vefat eder.

Tauekel Han döneminde meydana gelen ve Kazak Hanlığı'nı yakından ilgilendiren en önemli konulardan biri Çarlık Rusya'nın Küçüm Han önderliğindeki Sibir Hanlığı'nı işgal etmesi olmuştur. Rus Kozakları atamanı Yermak Rus tüccarları Stroganovların finanse etmesiyle 1582 yılında Sibir Hanlığına sefer düzenlemiştir. 1598 yılına kadar Rus işgallerine karşı direnen Küçüm Han sonunda yenilgiye uğramıştır. Zira Maveraynnehir'deki müttefikleri Şeybani Hanedanlığı yıkılarak Aştahan Hanedanı iktidarı yeni ele almıştı ve Küçüm Han'a yardım edecek durumda değildi. Sonuçta 1598 yılında Sibir Hanlığı yıkıldı ve hanlığa bağlı olan Türk kökenli kabileler Kazak Hanlığı'na dahil olmuştur.²⁰⁷ Böylece Sibir Hanlığı'nın Ruslar tarafından işgal edilmesiyle Çarlık Rusya'nın Orta Asya'yı kolonileştirme faaliyetleri başlamıştır.

1598 yılında tahta geçen Esim Han (1598-1628) Kazak Hanlığı'nın başkentini Türkistan şehrine taşımıştır. Esim Han döneminde Sır Derya nehri kenarındaki şehirler tamamıyla Kazak Hanlığına dahil edilmiştir ve kısa süreliğine Fergana bölgesi de kontrol altına alınmıştır. Buhara hükümdarı İmam-Kuli'nin Taşkenti ele geçirmek için yaptığı saldırıları Esim Han önderliğindeki Kazak Hanlığı askerleri püskürtmüştür. Sonuç olarak Taşkent 200 sene boyunca Kazak Hanlığı'na bağlı kalmıştır. Ayrıca Kazak tarihinde "Esim Han'ın Eski Yolu" olarak bilinen yasalar da Esim Han döneminde yürürlüğe girmiştir.²⁰⁸ Esim

²⁰⁵ Akişev, K., Baipakov, K., Erzakoviç, L. (1972). **Dervnii Otrar**, Almatı: Nauka Yayınevi s.121

²⁰⁶ Karazhan, Kuanişbek. A.g.e s. 89

²⁰⁷ Karazhan, Kuanişbek. A.g.e s. 91

²⁰⁸ Kadirkulova, Gulim. A.g.e s.97-98

Han'dan sonra iktidara gelen Jangir Han dönemi (1643-1652) Kazak Hanlığı için zor dönemlerin başlangıcı olmuştur. XVII. Yüzyılın ortalarında Kazak Hanlığı'nın Doğu sınırlarında Çungar Hanlığı yükselmeye başlamıştır. XIV. Yüzyılda Oyratlar olarak bilinen Moğol kökenli kabileler birliği güçlenerek XVII-XVIII. Yüzyıllarda Batı Moğolistan toraklarında güçlü Çungar Hanlığı'nı kurdular. Jangir Han aynı zamanda Sır Derya nehri kenarındaki şehirler için Aştrahan Hanedanlığı ve Yedisu'daki otlak alanlar için Çungar Hanlığı ile savaşmak zorunda kalmıştır. Çungar istilasını Kazak halkı için büyük kayıplara neden olmuştur. Kazak cüzleri arasındaki anlaşmazlıklar ve taht mücadelesi Çungarların tüm Yedisu bölgesini ve Güney Kazakistan'ı işgal etmesiyle sonuçlanmıştır.

1680 yılında tahta çıkan Jangir Han'ın oğlu Tauke Han Kazak bozkırlarındaki kabileler arasındaki anlaşmazlıklara son vererek tüm kabileleri ve sultanları Çungar istilasına karşı birlikte mücadele etmeye ikna eder. Bu zamanlarda Çungarlar Karatau dağlarını geçerek Kazak Hanlığı'nın başkenti Türkistan'ı işgal etmişlerdi. Tauke Han kazak toplumundaki sadece Cengiz Han'ın soyundan gelenlerin yönetici olabildiği geleneğine son vererek tüm toplumun ülke yönetimine katkı sağlayabilecek zeki, bilge ve saygılı adamlarını yanına toplar. Böylece Kazak toplumunda *biler meclisi*²⁰⁹ oluşmuştur. Biler meclisi, Tauke Han'ın Kazak toplumuna getirdiği en önemli yenilik olduğunu söylemek mümkündür. Zira iç ve dış politikadaki önemli meseleleri çözmeye yetki sahibi olan biler meclisinin aldığı kararlara Hanlar ve sultanlar itiraz etmezdi. Dolayısıyla Kazak toplumunda halkın yönetimi Han yönetiminden üstün olmaya başladı. Tauke Han biler meclisini kurarak Cengiz han soyundan gelen sultanların otoritesini sınırlamıştır. Ayrıca biler meclisi yargı yetkisine de sahip olmuştur.²¹⁰ Tüm bunlar Batı Dünyasında geliştirilen demokratik yönetim sistemi olarak da bilinen parlamenter sisteme benzeyen bir devlet yönetim biçiminin Kazak Hanlığı'nda Tauke Han döneminde de oluşturulmaya başladığına işaret etmektedir. Tauke Han meşhur bileri ve bilgelerini biraraya getirerek Kazak halkının gelenekleri ve örf-adetlerine dayanan yeni yasalar geliştirmiştir. Tarihi kaynaklarda Jetti Jargı (Yedi Yargı) ve ya Tauke Han Kanunları adıyla da bilinen bu yasalar Kasım han ve Esim han'ın geliştirdiği yasaların gözden geçirilmiş hali olduğu söylenebilir. Tauke Han döneminde Kazak halkı tekrar biraraya gelerek, bir merkeze bağlı güçlü devlet konumuna gelmiştir. Bunun sayesinde Çungarlara karşı savaşlarda kaybettiği bazı topraklarını geri

²⁰⁹ Biler Meclisi – Geleneksel Kazak toplumunda Han'ın danıştığı ve çoğunlukla her kabilenin aksakalı ya da saygılı bilge adamlarından oluşan danışma kurulu

²¹⁰ Karazhan, Kuanişbek. A.g.e s. 96-97

almış ve Çungar istilasını kısa süreliğine olsa bile durdurmayı başarmıştır. Tauke Han döneminde barış ve huzur içinde yaşayan Kazak halkı, bu dönemi “*koy üstüne boztorğay yumurtkalagan zaman*” (Koyun üstüne kuşun yumurtladığı bir dönem) olarak nitelendirmiştir.

Tauke Han döneminde Kazak Hanlığı ve Çarlık Rusya arasındaki ilişkiler de kötüleşmeye başlamıştır. Zira Kazak Hanlığı topraklarını Orta Asya ve Hindistan’a açılacak kapı olarak gören Çar I. Petro, Tauke Han ile diplomatik ilişkilere büyük önem vermiştir. Bu doğrultuda I. Petro Feodor Skibin’i elçi olarak göndererek Kazak Hanlığı’nı Rus himayesi altına girmeye ikna etmeye çalışmıştır. Karşılığında ise Çungarlara karşı savaşta askeri yardım verecekti. Fakat Tauke Han biler meclisinin kararına uyarak Rus himayesine girmeyi reddetmiş, elçi olarak gelen Feodor Skibin’i askeri esir olarak almıştır. Diplomatik müzakerelerin yanı sıra I. Petro Orta Asya’yı zorla ele geçirmek için 1714 yılında askeri saldırılar düzenlemiştir. Fakat askeri saldırıları Kazak Hanlığı tarafından yenilgiye uğratılmıştır. 1716’dan itibaren Çarlık Rusya Kazak Hanlığı ile sınır hattına askeri kaleler inşa etmeye başlamıştır. Omsk, Semipalatinsk, Yamişevski, Jelezinski ve Ust-Kamenogorsk kaleleri daha sonra Çarlık Rusya’nın Kazak Hanlığı’nı işgal etmesi için bir destek üssü haline gelen İrtiş askeri sınır hattının başlangıcı olmuştur.²¹¹

1718 yılında Tauke Han’ın ölümüyle kazak cüzleri arasında siyasi ve ekonomik bağlar zayıflamaya başlar. Tauke Han’dan sonra tahta çıkmak isteyen bazı sultanlar arasında taht mücadelesi Kazak Hanlığı’nın gücünün azalmasına yol açar. İlerleyen dönemlerde Çungar Hanlığı’nın baskısı Kazak halkının kendi topraklarını bırakarak Güneyde Maveräünnehir’e ve Kuzeyde Çarlık Rusya sınırlarına doğru göç etmesine neden olmuştur. Tauke Han’dan sonra Kazak cüzlerinin her biri kendine han seçmeye başladı ve her boyu yöneten sultanlar bu hanlara bağımlı oldu. Siyasi bütünlüğünü kaybeden Kazak Hanlığı Doğudan gelen Çungarlara ve Kuzeyden gelen Ruslara karşı direnemedi. Neticede küçük cüz hanı Ebül Hayır Çarlık Rusya’dan yardım isteyerek St.Petersburga elçi gönderdi. Çariçe Anna, küçük cüz hanı Ebül Hayır’a Rus egemenliğini tanınması durumunda yardım edeceğini bildirdi. Böylece bağımsız Kazak Hanlığı’nın Rus Çarlığı egemenliği altına girmesi başladı.

Doğu ve Batı’yı birbirine bağlayan en önemli ticaret yolu olan İpek Yolu aracılığıyla Türk halklarının yaşadığı Sır Derya nehri etrafındaki bölge, dünya ticaretinin merkezi

²¹¹ Abdıkalkov, M., Pankratova, A. A.g.e s.172-173

konumunda olmuştur. Hunlar, Göktürkler, Karahanlı ve Altın Orda devirlerinde tüm Avrasya'daki kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal gelişimin merkezi olan İpek Yolu güzergahı, Kazak Hanlığı'nın da bu topraklarda güçlü devlet kurmasına neden olmuştur. Fakat Avrupalı gezginlerin deniz yoluyla alternatif ticaret yollarını keşfetmesi İpek Yolu'nun önemini yitirmesine yol açmıştır. İpek Yolu'nun öneminin azalması ise Orta Asya bozkırlarında kurulan büyük imparatorluklar ve hanlıkların zayıflamasıyla sonuçlanmıştır. Çin, Hindistan, Mısır ve Fars medeniyetleriyle bin yıla yakın komşu olan Türkler, Avrasya bozkırlarında kendine özgü göçebe bozkır medeniyeti kurmuştur. Bu nedenle Türkleri işgalci ve vahşi bir millet olarak değil, medeniyet kurucu millet olarak algılamak gerekmektedir. Türklerin kurduğu bu göçebe bozkır medeniyetini benimseyen ve yaşatan son devlet Kazak Hanlığı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Çarlık Rusya'nın Orta Asya'yı işgal etmesini "vahşi toplumları medenileştirme" adı altında meşrulaştırma çabaları Avrupa devletlerinin yürüttüğü kolonyal projelerin aynısıydı. Zira Kazakların temsil ettiği bozkır medeniyeti yüzyıllar boyunca etrafındaki yerleşik medeniyetlerden üstün olmuştur.

2.4 Rus Çarlığı'nın Kazak Hanlığı'nı İşgali

Rus Çarlığı'nın Güneye doğru ilerleyerek Kazakistan topraklarını işgal etmesi XVII. Yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Hazar Denizi'nin Kuzeyinde Ural nehri kıyılarına ticari ve askeri kaleler inşa ederek başlayan bu genişleme, XVIII. Yüzyılın ortalarında Kazak bozkırlarının Kuzey sınırında Semipalatinsk, Ust-Kamenogorsk kalelerinin kurulmasıyla devam etmiştir. Çungar ve Kalmukların istilasından zayıflayan Kazak sultanları başta küçük cüz hanı Ebül Hayır olmak üzere Ruslardan yardım istemiştir. İlk başta Ebül Hayır Çungarlara ve Kalmuklara karşı Ruslar ile geçici ittifak kurmak istedi. Bu doğrultuda Ebül Hayır 10 Ekim 1731'de Kazakların Rusların himayesine gireceğini bildiren bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre Kazaklar, Çarlık Rusya'nın Doğu sınırlarını koruma, istendiğinde hizmet etme, vergi ödeme ve Rus ticari kervanların güvenliğini sağlama gibi yükümlülükleri üstlenmiştir. Karşılığında ise Çungarlara ve Kalmuklara karşı askeri yardım almayı ve Rusya sınırlarındaki otlak arazileri kullanmayı amaçlamıştı.²¹² Britanyalı tarihçi Alan Bodger, Ebül Hayır için bu bağlılık yemini hiç bir önemi olmayan ve her an iptal edilebilecek bir formalite olarak algılandığını yazar. Ruslar

²¹² Kireev, F., Aleinikova, A., Semenyuk, G., Şoinbayev T. (1961). **Kazahsko-Russkiye Otnoşeniya v XVI-XVIII vekah: Sbornik Dokumentov i Materialov**, Almatı: İzdatelstvo Akademii Nauk Kazahskoi SSR s.35

ise bu bağıllık yeminine daha ciddi yaklaştı. Buna rağmen XIX. Yüzyılın ortasına kadar Ruslar Kazak bozkırı üzerinde tam egemen güç olamamıştı.²¹³ Ayrıca Ruslar, Kazakları kullanarak Başkurtların Çar yönetimine karşı ayaklanmalarını bastırmayı planlamaktaydı. Başkurtlar XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren Rus Çarlığı'nın tebaası olmasına rağmen sürekli Çar hükümetine karşı ayaklanmalar yapıyordu. Dolayısıyla Çarlık Rusya, Kazakları kullanarak Başkurtları, Başkurtları kullanarak ise Kazakları yönetmeyi planladı. Böylece bozkırda yaşayan iki milleti bir birine karşı koyarak Rusya'nın Doğu'ya doğru ilerlemesini hızlandıracaktı.²¹⁴

Alan Bodger küçük cüzün Rus himayesine girmesi ile ilgili tüm verileri inceleyerek Ebül Hayır'ın Rus Çarlığı'na bağıllık yemini vermesindeki ana hedefinin kişisel olduğu kanıtına varır. Zira Kazak Hanlığı'ndaki sultanlar Tauke Han'dan sonra büyük han olma arzusuyla bir birleriyle çatışma halindeydi. Bu durumda Ebül Hayır büyük han olmak için Rusları kullanmayı tercih etmiştir. Yazara göre Çungarlar tehdidi ikinci planda kaldı ve müzakerelerde pek bahsedilmedi.²¹⁵ Olcott da benzer bir şekilde Ebül Hayır'ın 1730'da Çariçe Anna'ya Rus himayesini kabul edeceğini bildiren mektup gönderdiğini yazar. Ancak Olcott'a göre bu mektup tüm Kazak halkının arzusunu bildirmiyordu. Bu mektup, Kazak halkının veya diğer Kazak sultanlarının bilgisi veya desteği olmadan gönderilmiştir. Dolayısıyla bu sadece Ebül Hayır'ın Çariçe Anna'ya biat etmeye istekli olduğunu belirten mektuptu.²¹⁶ Steven Sabol ise Ebül Hayır'ın diğer Kazak sultanları gibi sadece askeri müttefik aradığını yazar. Ruslar ise Ebül Hayır'ın bu isteğini kendilerinin Kazak bozkırlarına doğru genişlemesi için fırsat olarak gördü. Nihayetinde, Rus Çarlığı, Ebül Hayır önderliğindeki küçük cüz Kazaklarını işgal ederek Başkurtları ve Ural nehri kenarındaki topraklarını sağlama almıştır.²¹⁷ Kazak tarihçi Sancar Asfendiyarov Kazak topraklarının Ruslar tarafından kolonize edilmesinin kaçınılmaz bir süreç olduğunu yazar. Zira Rusya'nın Orta Asya ve Hindistan ile güvenli bir şekilde ticaret yapabilmesi için bozkırda yaşayan göçebe halkın mutlaka boyun eğdirilmesi gerekmektedir.²¹⁸

²¹³ Bodger, Alan. (1980). "Abulkhair, Khan of the Kazakh Little Horde, and His Oath of Allegiance to Russia of October 1731", *The Slavonic and East European Review*, Cilt 58, Sayı 1. s. 40

²¹⁴ Abdıkalkov, M., Pankratova, A. A.g.e s.230

²¹⁵ Bodger, Alan. A.g.m s.42-43

²¹⁶ Olcott, Martha Brill. A.g.e s. 31

²¹⁷ Sabol, Steven. (2003). **Russian Colonization and the Genesis of Kazak National Consciousness**, New York: Palgrave Macmillan s.28-29

²¹⁸ Asfendiyarov, Sancar. (1935). **İstoriya Kazahstana (S Drevneișih Vremen)**. Cilt I. Almatı: Kazakistan Ökelik Baspası s.111

1731'de Ebül Hayır'ın Rus Çarlığına bağımlılık yeminini kabul etmek için St. Petersburg'ten bozkıra elçilik gönderilir. Elçiliğin başında tatar kökenli, Çarlık Rusya'nın Dışişleri bakanlığında tercüman olarak görev yapan Kutlu-Muhammed Tevkelev vardı. Tevkelev'in küçük cüz topraklarına gelmesiyle biler meclisi kurulur ve küçük cüzün Rus tebaası olmayacağı kararı alınır. Ebül Hayır bazı bileri ve aksakalları Rus egemenliğinin tanınması kendileri için en doğru karar olacağına ikna eder. Fakat halkın büyük çoğunluğu Ruslara karşı çıkar. Hatta bazı bilerin ve sultanların Tevkelev'i öldürmek istediği hakkında da yazılar vardır.²¹⁹ Bu olay Rus Çarlığı'nın egemenliğini kabul etme kararının sadece Ebül Hayır ve yakın çevresindekilerin isteği olduğunu kanıtlar. Kazak halkının Rus egemenliği altına girmesi Kazak soyluları (aksuyek) ile Çarlık hükümeti arasındaki anlaşmanın sonucu olduğu söylenebilir. İlerleyen dönemde bu süreç Kazak topraklarının Rus İmparatorluğu'nun kolonisi olmasıyla sonuçlanmıştır.

Ne var ki, 1750 yılına gelindiğinde tüm kazak cüzlerinin hanları ve sultanları Rus egemenliğini kağıt üzerinde olsa bile tanımıştır. Rus Çarlığı yeni dahil olan topraklarını daha iyi kontrol edebilmek için bölgeye askeri kaleler yerleştirmeye başlar. Bu doğrultuda Omsk (1716), Semipalatinsk (1718), Pavlodar (1720), İlek (1731), Orsk (1735), Orenburg (1743) kalelerinden oluşan İrtiş hattı oluşturulur.²²⁰ Ural Nehrinden Oskemen'e kadar 3500 km uzunluğunda inşa edilen askeri kaleler hattına kozak birlikleri yerleştirildi. Kozaklardan oluşan askeri birlikleri yerleştirmedeki hedef Güney Siberya ve Kuzey Kazakistan topraklarını hem askeri hem de ekonomik anlamda kontrol altına almaktır.²²¹ Kazak halkının yıllar boyunca göç ettiği topraklara askeri kalelerin inşa edilmesi, göçebe halk için önemli olan otlak arazilerin azalmasına yol açtı. Özellikle İşim, Tobol, İrtiş ve Ural nehirleri kenarındaki otlak alanlardan uzaklaştırılan Kazaklar Ruslara karşı ayaklanmaya başladı. Böylece toprak meselesi hızla Kazak-Rus ilişkilerinde önemli bir gerilim kaynağı haline gelmiştir.

Rus egemenliğini kabul eden ve Rusları destekleyen Kazak soylularına Çariçe II. Katerina büyük miktarda toprak hediye etmiştir. Yerleşik hayat tarzı ve tarım işi Ruslar için daha medeni bir yaşam biçimi olarak algılanıyordu. Bu nedenle bozkırda her zaman ortak kullanılan topraklar özel mülkiyete verilmeye başlar ve bu Rusların Asya'da yürüttüğü

²¹⁹ Karazhan, Kuanışbek. A.g.e s.115

²²⁰ Sabol, Steven. A.g.e s.27

²²¹ Akiner, Shirin. (1995). **The formation of Kazakh identity: from tribe to nation-state**, London: Royal Institute of International Affairs s.22

“medenileştirme” misyonunun bir parçası olarak kabul edilir.²²² Ayrıca Kazakları yönetmede Çar hükümeti yerli elitler ile ittifak yaptı. Onlara çok miktarda hediyeler gönderdi ve bazı toprakları özel mülkiyete verdi. Bu ittifak bozkır halklarının daha çok ayaklanmasına neden oldu. Aksuyekleri Ruslar ile ittifak yaparak kendi halkına karşı çıkmakla suçlayan Kazaklar, aksuyeklere karşı ayaklandı. Bu ayaklanmalar aksuyek olmayan kabile liderleri tarafından yürütüldü. Ayaklanmalar neticesinde Çarlık Rusya, yerel elitlerin halkı yönetemediğini ve han yönetiminin zayıfladığının farkına varır. Sonuç itibarıyla Çar hükümeti han ve sultanların yönetimini kısıtlamaya başlar.

1782 yılına kadar Kazak cüzleri ile Çar hükümeti arasındaki ilişkiler dış işleri bakanlığı (Kollegiya po inostrannym delam) aracılığıyla yürütüldü. Hanlara ve sultanlara gönderilen elçiler ise yabancı devletlere gönderilen elçilikler gibi yola çıktı. Fakat II. Katerina'nın iktidara gelmesiyle Kazak Hanlığı ile ilişkiler imparatorluğun iç işleri gibi yürütülmeye başlandı ve başsavcılığın yetkisine verildi. Ancak ulu cüz ile ilişkiler 1847 yılına kadar dış işleri bakanlığı aracılığıyla yürütüldü.²²³

2.4.1 Rus Kolonyal Politikaları ve Toprak Meselesi

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Çar hükümetine karşı şiddetli ayaklanmalar başlar. Bunlardan en büyüğü 1773-1775 yılları aralığında Yemelyan Pugaçov önderliğindeki Ural kozaklarının Çariçe II. Katerina'ya karşı ayaklanması olmuştur. İrtiş hattına bağlı bazı kaleleri ele geçirerek eyalet merkezi Orenburg'u 5 ay boyunca kuşatan bu ayaklanmaya Ural nehri kıyılarında yaşayan küçük cüz Kazakları da katılmıştır. Ayaklanmanın şiddetle bastırılması ve Pugaçov'un infaz edilmesi sonrası Çar hükümeti bozkırdaki huzursuzluktan endişe ederek sınır hattını güçlendirmeye başlar. Kazak bozkırındaki hanlar ve sultanlar yönetimi sınırlandırılarak bozkır yönetimi Simbirsk (Ulyanovsk) ve Ufa Genel valiliğine devredilir. Simbirsk ve Ufa genel valisi 1775-1782 yılları arası Rusların kontrolündeki Ural nehrinin Batı kısımlarını Kazakların kullanmasını yasaklar. Ancak yüzyıllar boyunca Kazak halkının geleneksel göç yolları olarak kullanılan bu toprakları Kazaklar kullanmaya devam eder. Neticede kozak birlikleri ile Kazaklar arasında çatışmalar yaşanır. Çar hükümeti sadece küçük cüz hanı Nurali ve ailesinin bu toprakları kullanmasına izin verir. Bu durumu daha da gerginleştirir. Zira Kazaklar, Nurali önderliğindeki han yönetimini

²²² Sabol, Steven. A.g.e s.30

²²³ Akiner, Shirin. A.g.e s.24

Ruslarla birleşerek Kazaklara karşı çıktığını düşünür. Böylece toprak meselesi ve Çar hükümetinin baskısı 1783 yılında küçük cüz topraklarında Sırım Datulı önderliğindeki ayaklanmaların başlanmasına sebep olur.

Sırım Datulı Kazak topraklarında Rus varlığına karşı çıktı ve Nurali hanı Rusların ajanı olarak gördü. Ayaklanmanın asıl amacı Rusların güçle işgal ettiği Ural nehri kıyılarındaki Kazak topraklarının geri verilmesi ve Nurali han'ın tahtı bırakması oldu.²²⁴ Sırım Datulı ayaklanması esnasında 1786'da Orenburg valisi Osip Andreeviç İgelstrom küçük cüz Kazaklarını yönetmenin yeni yöntemini sundu. Tarihte *İgelstrom reformları* olarak adlandırılan bu projeye göre bozkır topraklarının imparatorluk temelinde yönetilmesi için küçük cüzde han yönetimi kaldırılması gerekmekteydi. Bozkırdaki asıl yetki Kazak ve Rus temsilcilerden oluşan Hudut Mahkemesine devredilmelidir. Genel valiye bağlı olan bu Hudut Mahkemesi Orenburga yerleştirildi. Bozkırda ise Hudut Mahkemesine bağlı olan yeni idari merkez *raspravalar* kuruldu. Küçük cüz sultanları ve han ailesi bu reforma şiddetle karşı çıkmıştır. Çar hükümetine mektuplar yazarak bu reform devreye girerse Rusların Orta ve Büyük cüzleri kontrol altına almaları imkansız olacağını savunmuştu. II. Katerina tarafından kabul edilen İgelstrom reformları 1790 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Çar hükümeti Fransız Devrimi esnasında Avrupa'da yayılmaya başlayan monarşizme karşı ayaklanmalardan endişelenerek İgelstrom reformlarını durdurmuş ve İgelstromu görevden almıştır.²²⁵ 1790 yılında han yönetimini tekrar başlatan Çar hükümeti, Kazak sultanlarının yardımıyla Sırım Datulı ayaklanmasını 1797 yılında bastırmıştır. Sırım Datulı Hive hanlığı topraklarına kaçmış ve 1802 yılında orada vefat etmiştir. Sırım Datulı ayaklanması tarihte Kazak halkının hem Rus kolonyalizmine hem hanlar yönetimine karşı direnen ilk ayaklanma olarak geçmiştir.

XVIII. yüzyılın sonlarında Kazak halkının çoğunluğu halen siyasi bağımsızlığını korumuştur. Çarlık Rusya'nın sınırları Ural nehri ile İrtiş nehri kıyılarından geçmemiştir. Sınırdan uzak bölgeler Rusların egemenliğini tanımamıştı. Ancak Rusların amacı Britanya'nın işgal ettiği Hindistan sınırlarına ulaşana kadar bozkır topraklarına hakim olmak ve Hindistan ile ticaret yolunu güvenlik altına almaktır. Kazak soyluları hanlar ve sultanların bu güvenliği sağlayamadığı gerekçesiyle Çar hükümeti han yönetimini

²²⁴ Abdıkalkov, M., Pankratova, A. A.g.e s.269-270

²²⁵ Çatibekova, K. (2012). "Antikolonyalnaya Borba Kazahov v XVIII veke", *Nauka i Novie Tehnologii*, Sayı 3, s.174

kaldırmayı planladı.²²⁶ Ayrıca XIX. yüzyılın 20-30. yıllarında Rusya ve İngiltere arasındaki rekabetin artması Rusya'nın Orta Asya'daki etkisini güçlendirmesine neden olmuştur. Ulu cüz topraklarının Buhara ve Hive hanlıkları tarafından işgal edilmeye başlaması, Yedisu bölgesinin ise Çin istilasına uğraması Rusya'nın Kazakistan topraklarını kolonize etmesini hızlandıran faktör olmuştur. Bu doğrultuda Kazak bozkırındaki han yönetimine resmi olarak son veren ve yeni idari sistemin kurulduğuna işaret eden iki önemli belge kabul edilir. Onlar Sibiry genel valisi Mihail Speranskiy'nin hazırladığı ve 1822 yılında yürürlüğe giren *Sibiry Kırgızları Hakkında Tüzük*. Diğeri ise Orenburg genel valisi Petr Essen'in hazırlamış olduğu ve 1824 yılında yürürlüğe giren *Orenburg Kırgızları Hakkında Tüzük*.²²⁷ Kabul edilen bu tüzüklere göre Kazak bozkırı *okrug-bolis-aul* olmak üzere üç idari yapıya ayrıldı. Her okrug 15-20 bolıstan, her bolıs 10-12 auldan, her aul ise 50-70 aileden oluşmaktaydı. Kazaklara sadece kendi okruglerinde göç etmelerine izin verildi. Bir okrug topraklarından başka bir okrug topraklarına göç etmek için yerel makamlardan izin alınması gerekiyordu.²²⁸ Yeni idari yapılanmaya göre Kazakların geleneksel yargı sistemine de değişiklikler yapılmıştır. Vatana ihanet, cinayet, hırsızlık ve iktidara karşı gelme gibi ağır suçlar Çarlık Rusya kanunlarına göre yargılanmış. Köylerde yaşanan ufak davalar ise geleneksel biler mahkemesi aracılığıyla çözülmüştür.²²⁹ Ayrıca söz konusu tüzüğe göre her aile başına 40 dönüm arazi özel mülk olarak verilecekti. Göçebeliği bırakarak çiftçilikle uğraşan ailelere Çar hükümeti çiftçilik için gerekli olan aletler ve her türlü yardımı verecekti. Çiftçilikle uğraşmaya başlayan Kazak soylularına ve sultanlarına ise 100 dönüm arazi verildi. Böylece Ruslar göçebe Kazakların yerleşik hayata geçirmek için teşvik etti. Çünkü göçebe kabileleri yönetmek yerleşik halkı yönetmekten daha zordu.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde küçük cüz ve orta cüz Kazakları Rusların egemenliğinde oldu. 1824'te Ruslar Yedisu bölgesini işgal etmiştir. Kazakistan'ın Güney kısmındaki ulu cüz Kazaklarının toprakları ise Hokand hanlığına bağımlı oldu. XIX. Yüzyılın başında Hokand ve Hive hanlıkları Güney Kazakistan topraklarında askeri kaleler inşa etmeye başladı. 1864-1865 yılları arasında Rus askerleri Güney Kazakistan'daki Çimkent,

²²⁶ Olcott, Martha Brill. (1983). "Pastoralism, Nationalism and Communism in Kazakhstan", *Canadian-American Slavic Studies*, Cilt 17, Sayı 4. s. 30-31

²²⁷ Rus resmi kaynaklarında Kazakların adı Kırgızlar, Kırgızların adı ise Kara Kırgızlar olarak geçmektedir. Ayrıca Orta Cüz Kazakları Siberya Kırgızları, Küçük Cüz Kazakları ise Orenburg Kırgızları olarak adlandırılmaktadır.

²²⁸ Kan, G., Şayahmetov, N. (2007). A.g.e s.105-106

²²⁹ Karazhan, Kuanişbek. A.g.e s.140

Türkistan, Taraz ve Taşkent şehirlerini Hokand hanlığının elinden aldı. Dolayısıyla günümüz Kazakistan toprakları bu tarihte tamamen Çarlık Rusya'nın kontrolü altına girdi. Rusların Kazakistan topraklarını tamamen işgal etmesiyle Çar hükümeti fethedilen bölgenin idari yapılanmasına ilişkin reformlar başlattı. 1865 yılında İçişleri bakanlığı konseyi üyesi Feodor Girs'in önderliğinde Rus yetkililer ve subaylardan oluşan "bozkır komisyonu" kurulur. Komisyon yeni işgal edilen bölgeyi inceleyerek yeni idari yapılanma taslağı hazırlar. Komisyonun hazırladığı taslak dikkate alınarak yeni yönetmelikler 1867 ve 1868 tarihlerinde Çar II. Aleksandr tarafından imzalanır. "Yedisu ve Sır derya bölgelerinin Yönetimine ilişkin geçici yönetmelik"²³⁰ ve "Turgay, Ural, Akmolâ ve Semipalatinsk bölgelerinin Yönetimine ilişkin geçici yönetmelik"²³¹ olarak bilinen bu yönetmelikler 1 Mayıs 1869 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İlk defa Çarlık Rusya'nın yaptığı idari reformlar Kazakistan topraklarının tamamını kapsamaktaydı. Yapılan idari reformlar neticesinde Kazak bozkırı bölgesel birimlere bölündü. Orenburg valiliğine bağlı olan Türkistan bölgesine valilik statüsü verildi. Böylece Kazakistan toprakları Türkistan, Orenburg ve Batı Sibirya olmak üzere üç valiliğe bölündü.²³² Ayrıca bu belgelerde Kazak bozkırlarının mülkiyet hakkı Çarlık Rusya'ya ait olduğu yazılmaktaydı. Akiner'e göre 1867-68 yıllarındaki idari yapılanma Kazakistan topraklarını Rus İmparatorluğu'nun geri kalan kısmıyla birleştirmeyi hedeflemekteydi. Aynı zamanda söz konusu reform Kazakistan topraklarının tek idari yapıda birleşmesini engellemiştir. Kazak cüzleri ve boyları arasındaki anlaşmazlıkların devam etmesi, otlak arazi için çatışmaların sürmesi her zaman Rusların lehine olmuştur. Bu nedenle Çar hükümeti valiliklerin sınırlarını çizirken göçebe halkın göç ettiği rotaları dikkate almamıştır. Bu da göçebe kabileler arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Akiner'e göre 1867-68 idari reformların getirdiği diğer bir sonuç Kazak halkının daha sonraki kaderini de etkilemiştir: Kuzey Kazakistan topraklarının daha sanayileşmiş bir bölgenin parçası olması ve Rus medeniyetine yaklaşması, Güney Kazakistan topraklarının ise daha çok tarıma dayalı bölgenin parçası olması ve güneyden gelen İslam'ın etkisinde kalması bu düzenin getirdiği sonuçtur. Akiner, Rus emperyalisteri

²³⁰ "Vremennoe Polojenie ob Upravlenii Semireçinskoi i Sırdarinskoi oblasti"ami"

²³¹ "Vremennoe Polojenie ob Upravlenii Turgaiskoi, Uralskoi, Akmolinskoi i Semipalatinskoi oblasti"ami"

Bu yönetmelik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.prilib.ru/item/328769>

²³² Gluşenko, Evgeni. (2010). *Rossiya v Srednei Azii. Zavoevaniya i Preobrazovaniya*. Moskova: Tsentrpoligraf s.165

tarafından yapılan bu tarihsel farklılığın bugün bile Kazakistan'da hissedildiğini ileri sürmektedir.²³³

Orta Asya'nın bölünmesinin özellikle bölgedeki ulusal grupları parçalamak için tasarlandığını ve bu da bölgeyi boyun eğdirmeyi hem kolaylaştırdığını hem de az maliyetli yaptığını söylemek mümkündür.²³⁴ Rusların yaptığı bu idari yapı Kazakların ekonomik hayatını derinden etkilemiştir. Zira Kazak bozkırı oblastlara ayrılırken orada yaşayan göçebe kabilelerin otlakları kullanma geleneği dikkate alınmadı. Her kabile sadece kendi oblastı toprakları içerisinde göç edebiliyordu. Bu da göçebelerin geleneksel göç yollarının bozulmasına neden oldu. Bazı bilim adamları Çarlık Rusya'nın Kazak bozkırlarındaki istikrarsızlığın temel sebebi olarak göçebe hayat tarzını gördüğünü ileri sürmektedir. Bu nedenle göçebelerin yerleşik hayat yaşamaları gerektiğini öne sürmekteydi. Tarihçi Rebecca W. Wendelken Rusların Orta Asya'yı işgal etmesini Avrupalıların Amerika kıtasını fethetmelerine benzetir. Aynı Avrupalıların yaptığı gibi Çarlık Rusya yönetimi de ülkenin iç kısımlarında yaşayan köylülerin Kazak bozkırlarına göç etmesini teşvik etmiştir. Köylüler ise bol miktarda toprak ve özgürlük için göçebelerin yaşadığı topraklara göç etmiştir. Bozkıra göç eden Rus köylüler göçebe halkı bir engel olarak algılamış. Sonradan ise göçebeleri daha “medeni” olan yerleşik hayat tarzına geçirmeyi kendileri için bir “beyaz adamın yükü”(white man's burden) olarak görmüştür. Tüm Avrupalı emperyalist güçler gibi Rusya da Kazakların kültürel değerlerini ve geleneksel yaşam tarzlarını değiştirmek istedi. Sovyet döneminde de devam eden bu süreç Kazak toplumunu, kültürünü ve ekonomisini önemli ölçüde etkilemiştir.²³⁵

Başka bir görüşe göre ise Çarlık Rusya'nın Kazak bozkırını işgal etmedeki amacı sadece ekonomik olmuştur. Ticari kervanların güvenliğini sağlamak için Rus birlikleri bozkırdaki göçebe kabileleri boyun eğdirmek zorundaydı. İşgal ettiği topraklardaki yöneticilerin bölgede istikrarı sağlamada zorlandığını anlayan Çar hükümeti, Rus yetkililerden oluşan yeni yönetim sistemi geliştirmiştir. Zira Orta Asya ve Hindistan ile ticaret yapmada önemli güzergah olan Kazak bozkırı, Rusların tam kontrolünde olmalıydı. Böylece Kazakları

²³³ Akiner, Shirin. A.g.e s.23-24

²³⁴ Carrere d'Encausse, Helene. (1994). “Organizing and Colonizing the Conquered Territories”, Edward Allword (Editör). *Central Asia. 130 years of Russian Dominance, A Historical Overview*. 3.Baskı. London: Duke University Press s.159

²³⁵ Wendelken, Rebecca W. (2000). “Russian Immigration and its Effect on the Kazak Steppes, 1552-1965” Andrew Bell-Fialkoff (Editör). *The Role of Migration in the History of the Eurasian Steppe. Sedentary Civilization vs. “Barbarian” and Nomad*. London: Macmillan Press s.71

yerleşik hayata geçirmek Çar Hükümetinin asıl hedefi olmamıştır.²³⁶ Buna benzer görüşler genelde Rus kaynaklarında çok rastlanmaktadır. Çarlık Rusya'nın ticaret bakanı Nikolay Rumyantsev 1802 yılında devlet konseyine sunduğu bir yazıda Avrupa'nın önde gelen ülkelerinin yaptığı gibi Rusya'nın da Hindistan ve İran ile ticari ilişkileri güçlendirmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Rumyantsev Kazakistan topraklarının transit yolu olarak kullanılmasının uygun olduğunu savunmuştur.²³⁷ Sonuç olarak Çar hükümeti Rusya'nın Kazaklar üzerinde daha etkili bir idari kontrol oluşturmaması durumunda, Rus ticaretinin geleceği ve Güneye doğru yayılması tehlikede olacağının sonucuna varır. Fakat yeni idari kontrol oluşturulurken de Kazak halkının toplumsal yapısı ve gelenekleri gözardı edilir. Kazak halkı göçebe kültüründen uzaklaştırılır. Tüm göçebe ekonomisini ayakta tutan hayvancılığın azalması halk arasında açlığa ve fakirliğe neden oldu.

XIX. Yüzyılda yapılan reformları Rusya'nın kolonyal politikalarının son aşaması olarak değerlendirmek mümkündür. Zira bazı bilim adamları Rusya'nın Orta Asya'yı işgal etmesini aşamalara ayırarak incelemektedir. Catherine Poujol, Rusya'nın Kazakistan'ı işgal etmesi üç aşamada gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Yazara göre ilk aşamada Ruslar askeri kalelerden oluşan sınır hattı oluşturdu. İkinci aşamada Kazak topraklarını işgal ederek Kazakları kendine bağımlı yaptı. 1889 yılındaki Rus köylülerinin Kazak topraklarına serbest yerleşimine izin verilmesiyle Rusya'nın idari ve ekonomik kolonizasyon dönemi üçüncü aşama olmuştur.²³⁸

Rebecca Wendelken de Rusya'nın Doğu'ya doğru yayılması bağlamında Çar hükümetinin Kazakistan topraklarını işgal etmesinin üç dönemde tamamlandığını ileri sürmektedir. 1550-1830 yılları arasında süren ilk dönemde Rusya'nın bozkır ile temasları genelde ticari ve güvenlik amaçlı gelişti. Bu dönemde Rus yetkililer ülkenin Doğu sınırlarındaki göçebe kabilelerden korunmak ve bölgedeki ticari kervanlarının güvenliğini sağlamaya çalıştı. 1830'dan 1880'lerin ortalarına kadar olan ikinci dönemde Çarlık hükümeti bozkır halkını kendi kontrolüne alarak pasifleştirmeye çalıştı. 1880'lerin sonunda başlayan üçüncü dönemde ise Çar hükümeti tarafından desteklenen kolonizasyon politikaları başlatılmıştır.²³⁹ Çok sayıda Rus köylülerinin Orta Asya topraklarına yerleştirilmesiyle

²³⁶ Rottier, Peter. (2003). "The Kazakness of Sedentarization: Promoting Progress as Tradition in Response to the Land Problem", *Central Asian Survey*, Cilt 22, Sayı 1 s.70-71

²³⁷ Abdıkalkov, M., Pankratova, A. A.g.e s.282-283

²³⁸ Poujol, Catherine. (2000). **Le Kazakhstan** Paris: Presses Universitaires de France s.41 aktaran Laumulin, Murat A.g.e s.126

²³⁹ Wendelken, Rebecca W. A.g.m s.71-72

bozkır halkının geleneksel göçebe hayat yaşaması zora düşmüştür. Çarlık Rusya'nın uyguladığı toprak ve göç politikası Kazak halkının göçebe ekonomisinin çökmesine yol açtı. Kazak kültürünün ve ulusal kimliğinin temel kaynağı olan göçebe hayvancılığın giderek zorunlu bir şekilde azaltılması ve bozkırdaki verimli toprakların Rus köylülerine verilmesi göçebe Kazaklar ile Rus köylülerini karşı karşıya getirmiştir. Bu karşılık Stolypin'in 1906'da başlattığı tarım ve toprak reformları sırasında daha da derinleşti. Zira Stolypin Rusya'daki toprak meselesini çözmek için milyonlarca Rus ve Ukraynalı köylüleri Kazak topraklarına göç etmesini sağlamıştır. Olcott, XX. Yüzyılın başında Kazakistan'daki en önemli sorunlardan birinin toprak meselesi olduğunu ileri sürmüştür. 1916 ayaklanmaları başlamadan önce Kazak bozkırında 5 milyondan az Kazak ve yaklaşık 3 milyon Rus yerleşimci yaşamaktaydı.²⁴⁰ Çar hükümetinin yaptığı idari reformlar, toprak ve göç politikaları giderek Kazakların kolonyal baskıya karşı ayaklanmalarına zemin hazırlamıştır.

Ekonomik ve idari reformlarla beraber Rusların kültürel anlamda da Kazakları etkilediği söylenebilir. Kültürel emperyalizm bağlamında Ruslar Kazak topraklarında devlet destekli okullar açmaya önem verdi. İlk Rus okulları bozkırda XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Omsk, Orenburg ve Petropavlovsk'ta açılmaya başladı. Bu okulların asıl görevi Rus kolonyal yönetimine hizmet edecek yeni personel yetiştirmektir. Ayrıca 1879'dan itibaren Kazak soylularının çocuklarını imparatorluğun yüksek eğitim kurumlarında eğitim alması sağlandı. Eğitim politikasının hedefi sömürge yönetiminin çıkarları doğrultusunda çalışacak personel yetiştirmekle beraber bozkır halkı ile Rusların arasını yakınlaştırmak, onların Rusya'ya olan sevgi ve saygı duygularını güçlendirmek olmuştur. Kazaklar arasında eğitimi teşvik eden bu politikanın bir sonucu olarak Kazakistan'ın Kuzey kısımlarında Rus dili ve kültürünün etkisi artmıştır. 1789 yılında Omsk'ta bozkır yönetiminde yardımcı olacak tercümanlar yetiştirmek için Asya okulları açıldı. Bu okullarda Rus diliyle beraber aritmetik ve coğrafya dersleri okutuldu.²⁴¹ 1825'te Orenburg'ta Neplyuev Askeri okulu ve 1846'da ise Omsk Harp Okulu (Omskiy Kadetskiy Korpus) açıldı. 1850'de tamamen devletin finanse ettiği Rus-Kazak okulu açıldı. Rus-Kazak okulları kısa süre içerisinde bozkırın Kuzey kısımlarında açılmaya başladı. 1895 yılında Rus-Kazak ilkokulu sayısı 37 ise, 1913 yılında onların sayısı 157'ye yükselmiştir.

²⁴⁰ Olcott, Martha Brill. (1995) A.g.e s.96

²⁴¹ Sembayev, Abdihamit. (1962). **İstoriya Razvitiya Sovetskoi Şkolny v Kazahstane**. Alma-Ata: Kazakhskoe Gosudarstvennoe Učebno-Pedagogičeskoe Izdatelstvo s.11-12

Fakat söz konusu politikanın etkileri sadece Rus nüfusun yoğun olduğu bölgelerde görülmüştür. İlk başta söz konusu okullar genellikle Kazak soylularının çocuklarına eğitim verdi. Fakat yerli idari merkezlerin daha çok personel ihtiyacını karşılamak için kısa süre sonra tüm Kazak halkının bu eğitim kurumlarında okumasına izin verildi.

Çarlık Rusya'nın bozkırda uyguladığı eğitim politikalarını “bozkır halkını ruslaştırma” olarak değerlendirmenin yanlış olacağını savunan bilim adamları da vardır. Pete Rottier, Rus İmparatorluğu'nun Orta Asya'da uyguladığı eğitim politikaları esnasında açtığı Rus okulları Kazakları ruslaştırmayı amaçlamadığını öne sürmektedir. Yazara göre bu faaliyetleri ruslaştırma olarak değerlendirenler genelde Orta Asya'ya sempati duyan bazı Batılı bilim adamlarıdır. Adeeb Khalid'in yazısına atıfta bulunarak Ruslar da aynı Britanyalıların Hindistanda yaptığı gibi yerli halkı modernleştirmeyi amaçladığını öne sürmektedir. Khalid de Britanya'nın Hindistanda yürüttüğü kolonyal politikaları Hintlileri İngilizleştirme değil modernleştirme olarak değerlendirmiştir.²⁴² Hem Ruslar hem de İngilizler işgal ettiği topraklarda yaşayan yerli halkı asimile etmeye çalışmıyordu. Bunun yerine ikisi de daha kolay yönetilebilen istikrarlı koloni yaratmak istedi. Dolayısıyla Rusların eğitim politikasının amacı bozkır yönetiminde kendilerine yardımcı olacak seçkin sınıf yaratmaktı. Rus-Kazak okullarında sınırlı sayıda Kazak gençlerinin eğitim alması bunun göstergesidir.²⁴³ Fakat asimile etmek her zaman tüm halka eğitim vermek anlamında değildir. Bu kolonyalizm doğasının müphemliğinden (ambivalence) kaynaklanan bir sorundur. Homi Bhabha'nın dediği gibi kolonyal yönetim her zaman kolonize olan toplumu kendisi kadar eğitilmiş olmasını istemez. Bu nedenle eğitim politikaları sınırlı düzeyde uygulanır. Rusların da Kazaklara yönelik uyguladığı kolonyal politikası ruslaştırma olarak adlandırılmasına rağmen, Ruslar hiç bir zaman Kazakları tam bir Rus yapmayı hedeflemedi. Ruslaştırma politikasının asıl hedefi Kazakları kendi kültürel kimliklerinden uzak, Rusların kültürünü kısmi taklit eden melez kimlik ortaya çıkarmak olmuştur. Bhabha'nın *taklitçilik* olarak adlandırdığı bu kolonyal politikanın neticesinde Kazak toplumunda Rus kültürünü ve dilini benimseyen Kazaklar yetiştirilmiştir.

²⁴² Khalid, Adeeb. (1997). **The Politics of Cultural Change**. Berkeley: University of California Press s.16-17

²⁴³ Rottier, Pete. (2005). *Creating the Kazak Nation: The Intelligentsia's Quest for Acceptance in the Russian Empire, 1905-1920*, Doktora Tezi, University of Wisconsin s.51-52

2.4.2 Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma Politikaları

Orta Asya'nın Ruslar tarafından kolonize edilmesiyle Ruslar bu bölgeye yönelik ruslaştırma politikaları uygulamaya başlamıştır. Bu politikaların amacı Orta Asya'da yaşayan Müslüman toplulukları kendi dininden, dilinden, kimliğinden, kültüründen, örf-adetlerinden ve geleneklerinden uzaklaştırarak rus kültürüne yaklaştırmak, asimile etmektir. Çarlık Rusya Orta Asya'yı ruslaştırmakla beraber Hristiyanlaştırmayı da hedeflemekteydi. Bu doğrultuda kolonize edilen bölgelerde şiddet ve baskı da kullanıldı. XVI. Yüzyılda işgal edilen Kazan, Astrahan ve Siberya hanlıklarında yaşayan halkları Hristiyanlaştırmak için bu toprakardaki camiler ve İslami eğitim veren merkezler yıkılmıştır. Hristiyanlığı kabul etmedikleri için baskı altında kalan Müslümanların çok az kısmı vaftiz olmayı kabul etmiştir. Vaftiz olanlar genelde büyük topraklara sahip olan yerli feodaller olmuştur. Çar Hükümeti daha bağımlı ve daha itaatkar olmaları için öncelikle yerel elitleri Hristiyanlaştırmaya çalışmıştır. Yerel elitlerin birçoğu çeşitli maddi ve hukuki menfaatler veya statü kaybı korkusu ile Hristiyanlığı kabul etmiştir. Rus soyluları arasındaki Godunovlar, Yusupovlar, Urusovlar, Tenişevler vb onlarca Ortodoks soylu Müslüman kökenli ailelerin olması bunun bir örneğidir.²⁴⁴ Müslüman nüfusun çoğunluğu ise devletin uyguladığı insanlık dışı tedbirlere karşı daha çok direnmeye ve protesto etmeye başlamıştır.²⁴⁵ Neticede nehir kenarlarındaki verimli topraklardan ve büyük şehirlerden Müslümanlar kovulmuştur.

Rusların Müslümanlara yönelik izledikleri politika açıktı. Müslümanlar ya vaftiz olarak Çar yönetimi ile işbirliği yapar, ya da tüm varlıklarına el konularak köylere kovulur. Büyük şehirlerdeki tüm camiler yıkılır ve din adamları şehirlerden kovulur. Böylece İslam dini sadece köylü dini olarak kalma tehdidiyle karşı karşıya kalır. Özellikle I. Petro, Çariçe Anna ve Elizaveta dönemlerinde Müslümanlara yönelik şiddet artar. Ancak durumlar II. Katerina'nın iktidara gelmesiyle değişir. Daha önceki yöneticilere göre II. Katerina İslam dinine ılımlı bakar. II. Katerina Asya'nın işgal edilmesi ve Rus İmparatorluğu topraklarına dahil olması için İslam dininin araç olarak kullanılması Hristiyanlığa göre daha uygun olduğu kanaatindeydi. Kırım'ın fethedilmesiyle bu bölgede yaşayan Müslümanlar Rus

²⁴⁴ Bobrovnikov, Vladimir. (2006). "İslam in the Russian Empire". Dominic Lieven (editör). **The Cambridge History of Russia. Volume II. Imperial Russia, 1689-1917**. Cambridge: Cambridge University Press 204

²⁴⁵ İskender Gilyazov. "XVI-XVIII. Yüzyıllarda Çarlık Rusyası'nda İdil-Ural Tatarları". Web: <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=356172&/XVI-XVIII.-Yüzyıllarda-Çarlık-Rusyasında-İdil-Ural-Tatarları/-Prof.-Dr.-İskender-Gilyazov-> adresinden 21 Aralık 2019 tarihinde alındı

vatandaşlığına kabul edilir ve Ruslarla eşit haklara sahip olur. Üstelik dinlerini de özgürce yaşama hakkı tanınır. Ayrıca Kırım camilerinde okunan hutbelerde Osmanlı halifesinin ismi de değiştirilmez. Bununla birlikte İdil Tatarlarına karşı yapılan güçle Hristiyanlaştırma politikaları da kaldırılır. Vaftiz olan Tatarların çocukları için kilise nezdinde kurulan özel okullar da kapatılır.²⁴⁶ Böylece Çariçe II. Katerina kolonize ettiği topraklarda yaşayan Müslüman halkın sempatisini kazanmak istiyordu.

Rus İmparatorluğu'nun kolonize ettiği bölgelerde yaşayan Müslüman ve putperest halkın kontrolünün kolaylaştırılması için uyguladığı zorla Hristiyanlaştırma politikaları başarısız olmuştur. Bu politikalar çeşitli ayaklanmalara neden olmuştur. Şiddet yöntemiyle istedikleri neticeyi elde edemeyen Çar yönetimi, İslam'ı hakimiyet altına almak için Müslüman din adamlarını kendi tarafına çekmeyi amaçlayan yöntemlere başvurmuştur. Önce Dinsel Hoşgörü Kararı ile din ve mezhep hürriyeti ilan edilmiştir. 1788'de ise Orenburg Dini İşler İdaresi (*Orenburgskoe Magometanskoe Dukhovnoe Sobranie*) kurulur. İdare tüm Rusya Müslümanlarını kontrol altında tutmaktaydı, İdare başındaki Müftü ise Çar Hükümeti tarafından tayin ediliyordu.²⁴⁷ Çarlık Rusya, Orenburg Din İşler İdaresini kurarak kendi topraklarında yaşayan Müslümanların üzerindeki Osmanlı padişahlarının ve İstanbul'daki şeyh-ül İslam'ın yetkisine son vermiştir. II. Katerina Tatarlara dini hürriyeti getirmekle beraber tüm ticari faaliyetlerine getirilen kısıtlamaları da kaldırmıştır. Artık İdil Tatarları Başkurdistan, Siberya ve Kazak Bozkırlarında ticari faaliyetler yapmada serbestti. Böylece Tatarlar Orta Asya topraklarına İslam misyonerleri olarak gitmeye başladı. Rus devletinin yardımıyla gittikleri bölgelere cami ve İslami okullar açıldılar.²⁴⁸ Müslüman topluluklarına Hristiyanlığı kabul ettirmede başarısız olan Rusya, Müslümanların dini ve yasal uygulamalarını devlet kontrolü altına almıştır. Görüldüğü gibi, Rusya İmparatorluğunun İslam'a yönelik politikaları XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru değişmiştir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rusya İmparatorluğu'nun Kazak bozkırları üzerindeki siyasi ve ekonomik etkilerinin genişlemesi, Rusya'nın İslam'a yönelik genel politikalarının ılımlı yöne değişmeye başlaması dönemine denk gelmiştir. Önceleri koruma amaçlı başlayan Rusların Kazak toplumlarıyla ilişkisi, XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru Rusların Kazakları kolonize etmesiyle sonuçlanmıştır. Rusların kolonize etmeye başladıkları ilk dönemlerde Kazak bozkırlarında İslam dini Tatarlardaki ya da Türkistan bölgesindeki Türk

²⁴⁶ Murat Laumulin, a.g.e 21

²⁴⁷ İskender Gilyazov, a.g.m

²⁴⁸ Murat Laumulin. A.g. e 22

halklarındaki kadar etkili değildi. Kazak toplumunda İslam dini genelde yönetici sınıf olan Kazak soyluları (*aksüyek*) arasında yaygındı. Halkın inancı ise İslam ile Gök Tanrıcılığın senteziydi. Kazak toplumunda İslamiyetin yaygınlaşmasında İdil Tatarlarının katkısı büyük olmuştur. II. Katerina döneminde Tatarların Kazak bozkırında serbest ticari faaliyetler yapmaya hak kazanması ve göçebe halkın yaşadığı stepte devlet desteğiyle camiler inşa etmesi Kazakların İslam dinini daha derinden tanınmasına neden olmuştur. Camiler inşa ederek bozkırda göçebe hayat yaşayan Kazakların yerleşik hayata geçirilmesi düşünülmüyordu. Yani camiler, etrafında Kazak topluluklarının ve yerleşimlerinin oluşabileceği bir çekim merkezi olacaktı. Ayrıca bu camilerin genelde Rus yerleşimlerine ve şehirlerine yakın yerlerden inşa edildiği göz önünde bulundurulursa Kazakların Ruslarla iç içe yaşayacağı öngörülmektedir.²⁴⁹ 1782 yılında Kazak bozkırında devlet tarafından camiler inşa edilmesi hakkında kararname yürürlüğe girer. Ardından 1785 yılında bu camiler nezdinde İslami eğitim veren okullar açma kararı alınır. 1787’de Çariçe II. Katerina’nın fermanıyla Kazaklara dağıtılmak üzere Kuran’ın arapça baskısı basılır.²⁵⁰

II. Katerina’dan sonra tahta çıkan I. Pavel döneminde de Rusya’nın İslam’a yönelik politikası değişmemiştir. Aralık 1800’de Rusya’da İslami eserlerin yayınlanmasına ilişkin kısıtlamalar kaldırılır ve bu tarihte Kazan’da ilk matbaa açılır.²⁵¹ Tatarlara gösterilen bu imtiyazların aslında onları Orta Asya bozkırlarının incelenmesinde ve Rusya’ya bağımlı kılmada kullanmak için yapıldığı söylenebilir. Rus yöneticilerine göre göçebe hayat tarzına sahip olan Kazak toplumlarının yerleşik hayata geçmesi ve tarımla uğraşmaya başlaması için Tatarlar yardımcı olacaktı. Ayrıca geleneksel Orta Asya Müslüman merkezleri olan Buhara, Taşkent ve Hive’den gelebilecek dini tahditlere karşı Tatarların kullanılması düşünülmektedir. Kazaklarla aynı din, dil ve kültürel köklere sahip olan Tatarlar, Kazak bozkırlarının Rus İmparatorluğuna dahil edilmesinde bağlayıcı rol üstlenmiştir. Tatar dili ise Rus Çarlığı yöneticileri ile Kazak soyluları arasındaki ilişki dili olmuştur. Tatar mollaları ve tüccarları Rus yönetimi için Kazak bozkırları ve Orta Asya bölgesi hakkında bilgi sağlayıcı konumundaydı. Böylece Tatarlar Bozkırın yönetimi, eğitimi, ticareti ve hatta bilimsel incelenmesinde arabulucular haline gelmiştir.²⁵² Ruslar Orta Asya’yı işgal

²⁴⁹ Remnev, Anatoli. (2006). “Tatari v Kazakhskoi Step: Soratniki i Soperniki Rossiiskoi İmperii”. *Vestnik Evrazii*, (4),

²⁵⁰ Golubtsov, S. (2011). “Kirgizskaya (Kazakhskaya) Missiya Russkoi Provaslavnoi Missii”. *Vestnik Omskogo Universiteta*. (2), 314

²⁵¹ Gabdelganeeva, G. (2012). “Tatarskaya Kniga Kazani v Pervoi Polovine XIX veka”. *Vestnik Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta Kulturi i İskusstv*. (3)1 126

²⁵² Remnev, Anatoli. A.g.m 6

etmede Tatarları ve İslam'ı bir araç olarak kullandı. Ancak sonradan Ruslar, Tatarların Kazak bozkırlarında din, eğitim ve ticaret alanlarını tekele dönüştürmesinden rahatsız olmaya başlar. Zira Tatarlar Kazakların yönetiminde önemli rol üstlenmeye başlamıştı ve kendi menfaatleri doğrultusunda onları Ruslara karşı kışkırtabilirdi.

Tüm bunlarla beraber kolonize edilmiş topraklardaki halkı Hristiyanlaştırma politikaları daha farklı yöntemlerle devam etmekteydi. Ruslar, Kazak topraklarını işgal etmeye başladığı ilk dönemlerde hemen ruslaştırma ve hristiyanlaştırma politikalarını uygulamadı. Öncelikle İdil Tatarları ve İslam dini aracılığıyla Kazak yöneticilerinin (*hanlar ve töreler*²⁵³) güvenini kazanmaya çalıştı. Ardından bozkırın siyasi, idari ve mali yapısında rus dilinin uygulama alanını genişletmeye ve yerel yönetim için rusça bilen personel yetiştirmeye başladılar. Bunlara paralel olarak Rus Ortodoks Kilisesi Kutsal Sinodu Çar hükümetine Kazakların dini durumuna dikkat çekerek bozkırda misyonerlik faaliyetlere başlanması gerektiğini öne sürmekteydi. 1860'larda Kazan İlahiyat Akademisi mezunu, misyoner Nikolay İvanoviç İlminski, dönemin Dışişleri bakanı Dmitri Andreeviç Tolstoy'un yardımıyla Çar II. Aleksandr'ı Kazakları İslam'ın etkisinden korumaya ve Hristiyanlaştırma politikalarını başlatmaya ikna eder. Neticede bozkır bölgesindeki Müslüman din adamları sayısı azaltılır. Daha önce Orenburg Dini İşler İdaresi yönetiminde olan dini okullar, evlilik ve miras ile ilgili yasal işlemler yerel yönetime devredilir. Büyük çoğunluğunun Tatarlardan oluştuğu mollaların Kazak köylerine girmesi yasaklanır.²⁵⁴ Ayrıca 1865 yılında Ortodoks Misyoner Derneği kurulur. Derneğin amacı Rusya İmparatorluğu topraklarında yaşayan halk arasında Hristiyanlığı yaygınlaştırmak ve Hristiyan olmayanları vaftiz ettirmek olarak belirlenir. Dernek kurma fikri 1839 yılında Makarius adlı papaz tarafından dile getirilmiştir. 1881 yılında ise özellikle Kazak bozkırlarında yaşayan göçebe halkı Hristiyan dinine geçirmek için Kırgız²⁵⁵ Ortodoks Misyonerliği kurulur. 1881-1917 yılları arasında Kazak bozkırlarında faaliyet yapan Kırgız misyonu, 1895 yılına kadar Altay misyonuna bağlı olmuştur. 1895'ten sonra ise Altay misyonundan ayrılarak bağımsız faaliyetler yürütmüştür. Misyonun asıl amacı Kazak bozkırlarındaki İslam dininin etkisini engellemek ve Kazakları Hristiyanlaştırmaktır.²⁵⁶ Yanı sıra, Ocak 1872'de Türkistan ve Taşkent piskoposluğu da kurulur. Ortodoks papazları

²⁵³ Töreler – Kazak toplumundaki Cengiz Han ailesinden gelen soylular

²⁵⁴ Golubtsov, S. A.g.m 314

²⁵⁵ Çarlık Rusya'da ve Sovyetler Birliğinin ilk dönemlerinden 1925 yılına kadar Kazaklar "Kırgız" olarak adlandırılmaktaydı.

²⁵⁶ Golubtsov, S. A.g.m 313

Türkistan bölgesini işgal eden askerler ile beraber bu coğrafyalara gelmiştir. Bu Hristiyanlığı yaygınlaştırma merkezleri, Kazak bozkırlarında ve Türkistan bölgesinde yaşayan Türk-Müslüman halkları İslam dininden uzaklaştırmayı hedeflemekteydi. Kırgız misyonu ile Türkistan ve Taşkent piskoposluklarının Rusya'nın diğer bölgelerindeki piskoposluklardan farkı, yürüttükleri İslam karşıtı politikalarıydı.²⁵⁷ Ayrıca diğer bölgelerde yeni vaftiz olanlar kendi köylerinde yaşamaya devam ettiyse, Kırgız misyonunda vaftiz olanlar misyonlarda kurulan kamplara taşınıyordu. Bu kamplarda yeni vaftiz olan Kazaklar için Hristiyanlık eğitimi veren okullar ve kütüphaneler vardı.²⁵⁸ Böylece Hristiyan olan Kazakların köylerine geri dönerek akrabalarının etkisiyle tekrar dinini değiştirmesi önlenmekteydi.

Kırgız misyoner derneğinin Kazak bozkırlarında faaliyetlere başlaması sürecinde misyonerler üç meseleye önem vermektedir. Bunlardan birincisi Kazakların misyonerlerden eğitim almaya pek istekli davranmaması ve eğitim için para ödemeye imkanlarının olmamasıdır. Bu bağlamda söz konusu okulların tüm finansal giderleri tamamen Misyoner Derneklerin kendileri, Kutsal Sinod ya da Orenburg ve Sibirya Kozak²⁵⁹ Birlikleri tarafından karşılanır. İkincisi ise göçebe hayat yaşayan Kazak halkı yılın her mevsiminde farklı bölgelere göç ediyordu. Dolayısıyla Kazak çocuklarının eğitim alabilmesi için misyonlarda yatılı okullar yapılır. Bu yatılı okullarda eğitim gören öğrencilerin giderleri de devlet tarafından karşılanır. Böylece Kazaklar Rus devleti desteği ile Hristiyan eğitimi veren okullarda eğitim alır. Üçüncüsü ise imparatorluğun iç bölgelerinden bozkıra göç eden Rus köylüsü çocuklarının Kazaklar ile aynı okulda eğitim görmesini sağlamak. Bu da Kazak halkının kültürel etkileşimini ve Rus dili ve kültürünü benimsemesini hızlandıracaktı.²⁶⁰

Ruslar Orta Asya bölgesinde yürüttükleri Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikalarında eğitime büyük önem veriyordu. Nikolay İlminski'nin Orta Asya'da uyguladığı Ortodoks eğitim sistemi bunun örneği olarak söylenebilir. Yaklaşık 100 Kazak ailesinin Bozkırdan

²⁵⁷ Zaslavski, V. (2006). "Postradavşie za Veru Pravoslavnuyu v Taşkentskoi Eparhii", *Vestnik Pravoslavnogo Svyato-Tihonovskogo Gumanitarnogo Universiteta*. 3 (20). 111

²⁵⁸ Golubtsov, S. A.g.m 315

²⁵⁹ Rusçası "Kazaki" olan, kendilerini ise "Kozaki" olarak adlandıran genelde "Don Kozakları" olarak ta bilinen Slav asıllı Hristiyan gruptur. Müslüman Kazaklar ile sadece isim benzerliği dışında bir bağı bulunmamaktadır.

²⁶⁰ Lysenko, Yulia ve Sturova, Maria. (2012). "Rol i Mesto Pravoslavnih Missionerskih Şkol v Obrazovatelnoi Sisteme Kazakhstana (XIX – načalo XX veka)". *Izvestiya Altaiskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 4-1(76). 153-154

göç ederek Altay'daki Cherniy Anui köyüne yerleşmesi ve Hristiyanlığı kabul etmesi İlminski'nin Orta Asya'da Ortodoks eğitim sistemini kurma fikrinin ortaya atılmasına neden olmuştur. İlminski'nin fikrine göre Kazakların Müslümanlığın etkisinden kurtulması, Hristiyanlığı kabul etmesini kolaylaştırmak ve hızlı bir şekilde Ruslaşması için öncelikle kendi dillerinde okuma yazma öğrenmeleri gerekmektedir. Fakat Kazak dili Rus alfabesi temelinde oluşturulmalıdır. Böylece kendi dilinde okuma yazma öğrenen çocuğun alfabeler benzer olduğu için Rusçayı öğrenmesi kolay olur. Bununla birlikte Arap alfabesinin kaldırılmasıyla Müslümanlığın da etkisi azalmaya başlar.²⁶¹

1869'da Türkistan genel valisi general von Kaufman'ı bozkırda Hristiyanlığı yaygınlaştırmak amacıyla Rus okulları açmaya ikna etmek için girişimlerde bulunan İlminski, Türkistan bölgesindeki eğitimden sorumlu kişi olarak kendisinin Kazan İlahiyat Akademisinden öğrencisi olan İvan Stepanoviç Yastrebov'u tayin etmesini ister.²⁶² Fakat Kaufman İlminski'nin bu teklifini reddeder. Zira Kaufman hem Müslümanları hem Hristiyanları eşit derecede Rus Çarlığının vatandaşları haline getirmek için eğitimde dini unsurların kullanılmaması gerektiği görüşündeydi. Kaufman'a göre bozkırda göçebe hayat yaşayan Kazakların Hristiyan Rus kültürünü kabul etmesi için onların güçle vaftiz edilmesi yanlış politika idi. Ayrıca Orta Asya'daki halkı Ruslar ile yakınlaştırmada Ortodoks misyonlarının kullanılması için daha erkendi ve bu girişimler Rusya'nın bölgedeki varlığına ciddi zarar verebilirdi. Kaufman'ın fikrince Orta Asya'lıları Rus kültürü ile yakınlaştırmamanın yolu Ruslar ile yerli halkın iç içe yaşamasını sağlamak ve bölgede Rus okullarını açmaktır.²⁶³ Orta Asya'da İslam dininin sürekli devlet tarafından desteklendiğini, hanlar ve amirlerin halkı yönetmede onu bir araç olarak kullandığını öne süren Kaufman, İslam'ın etkisini azaltmanın en iyi yolu onu görmezden gelmek olduğunu açıklamıştır. Kaufman'a göre yüksek otorite tarafından desteklenmeyen İslam dininin halk arasındaki etkisi kendi kendine azalacaktır.²⁶⁴

²⁶¹ Asfendiyarov, Sancar. (1935). *İstoriya Kazahstana (S Drevneişi Vremen)*. Cilt I. Almatı: Kazakistan Ölkelik Baspası s.201-202

²⁶² Tomohiko, Uyama. (2007). "A Particularist Empire: The Russian Policies of Christianization and Military Conscription in Central Asia". Uyama Tomohiko (editör). *Empire, Islam and Politics in Central Eurasia*. Sapporo: Slavic Research Center 30

²⁶³ Znamenski, P. (1900). *Uçastie İlminskogo v Dele İnorodçeskogo Obrazovaniya v Turkestanskom Krae*. (İlminski'nin Türkistan Bölgesindeki Yabancı Eğitimi İşlerine Katılması). Kazan: Tipo-Litografiya İmperatorskogo Universiteta 21

²⁶⁴ Adeeb, Khalid. (1998). *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. Berkeley: University of California Press 53

Kaufman, Türkistan bölgesindeki halkı Hristiyanlaştırmak için yapılan girişimlere karşı çıkmasına rağmen, aynı bölgeye bağlı olan ve genelde göçebe Kazakların ve Kırgızların yaşadığı Semireçie (kazakça: Yedisu) eyaletindeki misyonerlik faaliyetlere karşı çıkmamıştır. Dolayısıyla Semireçie eyaleti valisi general Kolpakovski'nin fermanıyla Kazakların ve Kırgızların Hristiyanlaştırılması için Ortodoks eğitim merkezleri kurulur. Ayrıca Türkistan ve Taşkent piskoposluğu Semireçie eyaleti merkezi Verniy (günümüzdeki Almatı şehri) kentinde kurulur. Kaufman piskoposluğun Türkistan bölgesinin merkezi Taşkent'te kurulmasına izin vermemiştir.²⁶⁵ Bütün bunlardan yola çıkarak Kaufman'ın Orta Asya'daki yerleşik hayat tarzında yaşayan halk arasında Hristiyanlaştırma politikalarını uygulamayı tercih etmediği söylenebilir. Zira yerleşik hayat yaşayan toplumların manevi ve sosyo-politik yaşamında İslam'ın rolü çok büyüktü. İslam'ın devlet dini olduğu, Şeriat yasalarına göre yönetilen ve din adamlarının etkili olduğu bu toplumları yönetmede Hristiyan dinini bir araç olarak kullanmak tehlikeli idi. Aksine göçebe hayat yaşayan ve toplum içinde İslam dininin etkisi daha zayıf olan Kazak ve Kırgızların yaşadığı bölgelerde Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikaları uygulanabilirdi.

1892 yılında yürürlüğe giren Türkistan Bölgesinin Yönetimi Yönetmeliğinde İslam'ın toplumdaki durumu hakkında tek bir madde yoktu. Ancak söz konusu yönetmeliğin 141. Maddesinde yerel halkın Rus İmparatorluğuna ve Hristiyan dinine karşı herhangi bir eylemde bulunması halinde cezalandırılacağı yazılmıştı.²⁶⁶ Böylece nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bölgede Hristiyan dini devlet tarafından korunan tek din haline gelmiştir. Ayrıca camilerde Rus Çarı adına hutbeler okunması zorunluluğu da getirilir. Rus Çarı adına ilk hutbe 29 Temmuz 1888 tarihinde Çar'ın bağışlarıyla onarımı yapılan Taşkent'teki Hoca Ahrar Camiinin açılışı için düzenlenen törende okunmuştur. İmamlar Çar'ın İslam dininin ihtiyaçlarını karşıladığı için teşekkür ederek dua etmiştir. Ancak Türkistan bölgesi genel valisi general Rozenbah bu tür hutbenin bütün Taşkent camilerinde okunmasını emretmiştir. Bu doğrultuda Fiyodor Mihailoviç Kerenski Çar ve ailesi için okunması gereken hutbe duası metni hazırlar. Bu hutbe duasının sadece camilerde değil, İslami eğitim veren okullar ve medreselerde de okunması emredilir. Sonradan bu metin yerel halkın inançlarına uygun olmadığı için Kazan İlahiyat Akademisi mezunu Nikolay

²⁶⁵ Tomohiko, Uyama. A.g.m 30

²⁶⁶ "Türkistan Bölgesini Yönetimi Yönetmeliği", (1912). **Svod Zakonov Rossiiskoi İmperii.(Rusya İmparatorluğu Yasaları)** Birinci Kitap, Cilt 2. St. Petersburg 439-440

Petroviç Ostroumov tarafından değiştirilmiştir. Ruslar Türkistan'daki Müslümanların hutbelerinde Çar ve ailesi için dua etmeyi Rusya'daki Müslüman topluluklar gibi, itiraz etmeden kabul edeceği görüşünde olmuştur. Fakat hutbeler bölgedeki camilerin tümünde okunmamış, sadece yöneticilerin kontrol için gittikleri camiler ve okullarda okunmuştur.²⁶⁷

Çarlık Rusya'nın kolonize edilmiş bölgelerde yaşayan halkı ruslaştırmada en temel araç olarak bu bölgelerde açtığı okulları kullandığı söylenebilir. Ancak Rusların bu okulları açmadaki asıl amacının rus olmayan halklara eğitim vermek ve onları ilim öğrenmeye teşvik etmek değil, bölge halkı ile temaslarında kendilerine yardımcı olacak tercüman, sekreter v.b gibi işçiler hazırlamak olduğunu belirtmek lazım.²⁶⁸

2.5 Kazak Aydınlarının Ortaya Çıkışı

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rus eğitim kurumlarında okuyan Kazak aydınları ortaya çıkmaya başlar. Kazak ulusal kimliği inşası sürecinde etkili olan bu aydınların, Kazak kültürünün Rus sömürgeciliği etkisiyle ortadan kaybolmasına engel olduğu söylenebilir. Rus yayılmacı politikaları sonucunda Rus ve Kazak kültürlerinin karşılaşması iki toplum arasındaki sosyal, ekonomik, askeri ve kültürel farklılıkları ortaya çıkardı. İlk nesil Kazak aydınları bu farklılıkları tespit etmeye çalıştı ve Rus kolonizasyonunu Kazak toplumundaki sorunların doğal neticesi olarak değerlendirdi. Dolayısıyla bu aydınlar çalışmalarında genel itibariyle Kazak toplumunun yapısını ve geçmişini incelemektedir. Bununla birlikte Rus eğitim kurumlarında ve askeri okullarında aldıkları bilgiler sayesinde Kazak kültürünü geliştirmeye ve modernleştirmeye çalıştılar. Batı merkezli Rus kültürünü ve eğitimi benimseyen bu ilk kuşak aydınlar göçebe Kazak toplumunun modernleşmesi için Rus eğitim sisteminden faydalanılması gerektiğini savunmaktaydı.

Akiner 1850'lerden sonra Kazak toplumunda ortaya çıkan aydınları dört akıma ayırmaktadır.²⁶⁹ Birinci akım Rus eğitim sistemiyle ilk tanışan entellektüellerden oluşmaktadır. Kazak tarihinde onlara *ağartuşılar* (eğitimciler) denmektedir. Onlar Rusya'nın yayılmacı politikasının bazı olumlu taraflarını görmeye çalıştılar. Kazakların Rusça öğrenerek Avrupa tarzı eğitime ulaşmasını hedeflediler. Yani Rus dilini Kazakları

²⁶⁷ Erkinov, Afandil. (2013). "Religioznaya Politika Rossiskoi İmperii v Turkestane: Oçerk o Hutbe za Russkogo Tsarya N.P. Ostroumova". *İzvestiya Uralskogo Federalnogo Universiteta* 2 (114). 124-124

²⁶⁸ Mirzahmetov, Mekemtas. (1993). **Kazak Kalai Oristandırıldı. (Kazaklar Nasıl Ruslaştırıldı)**. Almatı: Atamura 19

²⁶⁹ Akiner, Şirin. A.g.e s.28

Avrupa aydınlanmasına ulaştıran köprü olarak nitelendirdiler. Bu aydınlar arasında en meşhurleri Abay Kunanbay, Şokan Ualihanov ve İbrahim Altınsarin olmuştur. İkinci akım ise muhafazakar yazarlardan oluşmaktaydı. Rus sömürgeciliğinin Kazakların geleneklerini yıktığını savunan muhafazakar şairler genel itibarıyla Rus düşmanlığı yapmaktaydı. Zar-zaman döneminin²⁷⁰ şairleri olarak da bilinen bu akım mensupları İslami değerlerin ve Kazak toplumunun asırlardır sürdürdüğü göçebe medeniyetin korunmasını desteklemekteydi. Ayrıca Kazak bozkırını ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda kolonize eden Rus emperyalizmine karşı çıkan bu akım şairlerine göre Kazak toplumu hanlık yönetim döneminde altın çağını yaşamıştır. Üçüncü akım Kazak milliyetçilerinden oluşmaktaydı. Milliyetçiler akımı Rus eğitimi ve kültürü ile yakından tanışan Kazak gençleri arasında ortaya çıkmıştır. XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde artık Avrupa kültürünün sadece kopyalanarak Kazak toplumunu modernize edemeyeceğini anlayan Kazak gençleri, kendi ulusal kimliklerini yaratmaya başlar. Bu doğrultuda söz konusu aydınlar ortak Türk Dünyası değerlerine önem verir ve Türkiye ile yakın temaslar kurmaya çalışır. Örnek olarak Mağcan Cumabayev'in Türkiye'deki kurtuluş savaşı sırasında Türk halkına atfen yazdığı "uzaktaki kardeşime" şiirini söylemek mümkündür. Akinerin milliyetçiler olarak nitelendirdiği akımın mensubu olan Mağcan Cumabayev'in bu şiiri Kazak gençlerinin Türkiye'deki durumdan haberdar olduğunu göstermektedir. Alihan Bokeyhan, Mirjakıp Dulatuli gibi bu akım mensupları Alaş hareketını kurdular. Akinerin dile getirdiği diğer bir akım ise sosyal devrimci harekettir. Çoğunlukla Rus aydınlardan oluşan bu akım büyük şehirlerde, maden ocaklarında ve demiryolunda çalışan Kazak işçilerini etkilemiştir. Ayrıca Kazakistan'da sosyalist hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁷¹ Böylece XX. yüzyılın başlarında Kazak toplumunun geleneksel kabilecilikten (tribalism) uzaklaşarak modern anlamda ulus-devlet inşa sürecine geçmeye başladığını söylemek mümkündür.

Steven Sabol XX. Yüzyılın başında Kazak toplumunda göçebe hayatı ve İslam kültürünü en iyi toplum modeli olarak gören muhafazakar grup ile yeni ortaya çıkan Batı eğitimi gören aydınlar arasında tartışmaların ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Yazara göre Rus eğitimi gören aydınların temel hedefi Kazak toplumunu Rusların aracılığıyla Batı'nın kültürü, teknolojisi ve eğitimiyle tanıştırmak olmuştur.²⁷² Bunu yaparken de Kazak halkının kültürel değerlerini ve geleneklerini korumaya çalıştılar. Kazakların göçebe

²⁷⁰ Zar-Zaman (Kederli zaman) dönemi Çarlık Rusya'nın Kazak bozkırında hanlık yönetimi kaldırarak yerine yeni idari düzenin getirildiği XIX. Yüzyılın ortalarını kapsayan dönem.

²⁷¹ Akiner, Şirin. A.g.e s.33

²⁷² Sabol, Steven. A.g.e s. 54

kültüre dayalı geleneklerinin saflığını sadece Rus kültürünün etkisinden değil, aynı zamanda İslam ve Tatar kültürlerinin de etkisinden korumayı hedeflediler.²⁷³ Zira II. Katerina döneminden itibaren Tatar mollalarının Kazak bozkırında İslam dinini yaygınlaştırmasıyla beraber Tatar kültürünün de etkileri hissedilmeye başlamıştır.

Çarlık Rusya, Kazak bozkırını işgal etmeye başlamasıyla bölgede yaşayan göçebe toplumun gündelik hayatı, ekonomisi, kültürü ve dini inançları hakkında bilgi toplamak için bilimsel misyonlar düzenledi. Bozkır halkını etrafıca inceleyen Rus bilim adamları, topladığı bilgileri kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalıştılar. Bu çalışmalar aracılığıyla bozkırda yaşayan “*barbar, vahşi*” göçebe toplumlar hakkındaki bilgiler üretilmeye başladı. Böylece Çar hükümeti işgal ettiği topraklardaki göçebe halkları “geri kalmış” toplumlar olarak ötekileştirerek onların karşısında Rus kültürünün “üstün ve başarılı” olduğuna dair görüşleri yaygınlaştırdı. Burada Postkolonyal yazar Spivak’ın savunduğu “bilginin asla masum olmadığı ve onun her zaman üreticisinin çıkarlarını desteklediği” tezi Ruslar tarafından uygulandığını görmekteyiz. Bu nedenle Çarlık Rusya sonradan ise Sovyetler Birliği döneminde yayımlanan Kazaklar hakkındaki eserler her zaman eleştirel bakış açısıyla incelenmelidir. Zira bu çalışmalar Rus emperyalizmi çıkarları doğrultusunda ortaya çıkan eserlerdir. Diğer yandan, Rusların göçebe Kazaklar hakkındaki görüşlerini Edward Said’in Şarkiyatçılık meseleleri bağlamında da değerlendirmek mümkündür. Rusların yaptığı da aynı Batılıların kendi emperyalist sistemini meşrulaştırmak için yaptığı “gelişmiş Batı ve vahşi Doğu” ikilemine benzemektedir. Burada gelişmiş Batı rolünü üstlenen Rus kolonyal yönetimi Kazakları her zaman vahşi ve gerici göçebe toplumu olarak nitelemiştir. Örnek olarak Gorçakov genelgesindeki Rus kolonyal yayılmacılığının meşrulaştırılması söylenebilir.²⁷⁴ Kazak aydınları her zaman Rus kolonyal yönetiminin aşıladığı bu tür aşağılık kompleksinden kurtulmanın yolu olarak aydınlanmayı tercih etmiştir.

2.5.1 Eğitimci Aydınlar

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Çarlık Rusya’nın kolonyal politikalarına tepki olarak ortaya çıkan Kazak aydınlarının ilk kuşağı genel itibariyle bozkırda yaşayan Kazak

²⁷³ Uyama, Tomohiko. (2000). “The Geography of Civilizations: A Spatial Analysis of the Kazakh İntelligensia’s Activities, from the Mid-Nineteenth to the Early Twentieth Century”, Matsuzato Kimitaka (Editör). *Regions: A Prism to View the Slavic-Eurasian World: Towards a Discipline of “Regionology”*. Sapporo: Slavic Research Center s.78

²⁷⁴ Gorçakov genelgesinin metni bu tezin birinci bölümünde yer almaktadır.

halkının milli bilincini uyandırmaya çalışmıştı. İlk başta kolonyal yönetimin çıkarları doğrultusunda çalışmaları planlanan aydınlar, aksine ulusal bağımsızlık fikrine ve ulusal kültürün gelişmesine, halkın yaşam biçiminin yeniden yapılandırılmasına hizmet etmeye başladı. İlk kuşak Kazak aydınları yazdığı şiirlerde ve eserlerinde Kazak halkının eğitim almasını teşvik etmeye çalışmıştır. Bu nedenle onlar ağartuşılar yani eğitimciler diye adlandırılmaktadır. Kazak halkının ilk modern bilim adamı ve entellektüeli olarak Şokan Ualihanov'u (1835-1865) söylemek mümkündür. Rusların Orta Asya'ya düzenledikleri coğrafi ve askeri seferlerine katılarak elde ettiği bilgileri Batı bilim dünyasına tanıtmakla meşhur olan Şokan Ualihanov, Kazak aydınları için örnek olmuştur. Şokan, Rusların kolonyal yönetimiyle birlikte Orta Asya'daki ayaklanmaları bastırmak için gönderilen askeri seferlere katılmasına rağmen çalışmalarında Çar hükümetinin yönetim şeklini eleştirmiştir. Şokan'a göre kolonyal yönetim Kazak halkı ile birlikte tüm Rus imparatorluğuna bağlı olan azınlık halkların aydınlanmasına engel olmaktaydı. Sibirya Askeri okulu (*Sibirskiy Kadetskiy Korpus*) mezunu olan Şokan Ualihanov, XX. Yüzyılın başındaki Kazak modernistleri için yol gösterici niteliğinde olmuştur. Şokan'ın Kazak halkının tarihi ve etnografyası üzerine çalışmaları Kazakistan tarihi araştırmalarında hala değerlidir. Ayrıca Kazak bozkırındaki sosyo-politik ilişkiler üzerine kaleme aldığı eserleri de büyük bilimsel öneme sahiptir. Şokan Kazak toplumunun sadece rasyonel düşünme ve bilimsel aydınlanma yoluyla modernleşebileceğine inanıyordu. Kazakların Batı toplumuna göre daha az gelişmişliğinin sebebi göçebe toplumun eskiden kalma gelenekleri ve batıl inançları olduğunu ileri sürmüştür.²⁷⁵ Ayrıca Şokan Ualihanov, Orta Asya bozkırının İliyadası olarak nitelendirdiği Kırgızların Manas destanını ilk yazıya döken bilim adamı olmuştur.²⁷⁶ 1858'de Kaşgar ve civarına yaptığı gizli seferi Şokan'ın Batı camiasında tanınan bilim adamı olmasını sağlamıştır. Kaşgar'da altı ay kadar yaşayan Şokan, çok sayıda nadir el yazması ve şifalı bitkiler elde etmiş, Uygurlar hakkında etnografik bilgiler toplamış ve yerli halkın gündelik hayatı ile ilgili değerli malumatlar getirmiştir. Bu sefer sonrası elde ettiği bilgiler Rus Coğrafya Kurumu tarafından Almanca ve İngilizceye çevirilerek Batı dünyasına tanıtılmıştır.²⁷⁷

Kazak yazılı edebiyatının kurucusu ve büyük düşünür Abay Kunanbay (1845-1904), çalışmalarının büyük çoğunluğunda Kazakların sosyal ve ahlaki meselelerine değinmiştir.

²⁷⁵ Segizbayev, Oraz. (2001). *İstoriya Kazahskoi Filosofii*. Almatı: Gılım baspası s.222

²⁷⁶ Christian, David. (2018). *A History of Russia, Central Asia and Mongolia. VOLUME II. Inner Eurasia from the Mongol Empire to Today, 1260-2000*. New Jersey: Wiley Blackwell s.273

²⁷⁷ Sabol, Steven. A.g.e s. 57

Şiirlerinde Kazak halkının gelenek ve göreneklerini dile getiren Abay, içinde bulunduğu toplumun eksikliklerini ve yanlışlıklarını eleştirmiştir. Kazakların modernleşmesi ve gelişmesi için tembellik ve eğitimsizlikten kurtulması gerektiğini ileri sürmüştür. Abay, genç yaşta mescid nezdindeki medresede dini eğitim alır, hemen ardından Rusların açtığı misyoner okulda Rusça öğrenir. Rus klasiklerinin yazıları ile tanışan Abay, onların eserlerini Kazakçaya çevirir. Rus dili aracılığıyla Bayron, Goethe gibi Avrupalı şairlerin şiirlerini de Kazakçaya aktarmıştır. Böylece Abay Kazak halkının Rus ve Avrupa medeniyeti ile tanışmasını sağlamıştır.²⁷⁸ Batı aydınlanmasından çok etkilenen Abay, aydınlanma fikirleri doğrultusunda kendi toplumunu eleştirmiştir. Abay, eserlerinde sosyal ve siyasi meselelere değinerek Kazak halkının aydınlanması için çalışmıştır. Abay'ın Kazak halkına nasihat olarak bıraktığı felsefi düşünceleri Kazak edebiyatında Kara sözler olarak bilinmektedir. Kara sözlerinde Kazakların gelişmesi için Rus dili ve kültürünü öğrenmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Abay 25. sözünde hikmet te, sanat ta, ilim de hepsi Ruslarda var olduğunu yazar. Fakat buradan Abay'ın aşırı Rus yanlısı olduğunu düşünmemek gerek. Zira devamında Abay, Kazakların Ruslar'dan gelecek zarardan korunabilmesi için onların dilini, ilmini ve eğitimini bilmesi gerektiğini vurgular.²⁷⁹ Dolayısıyla Abay, Rus dilini ve kültürünü sadece Batı aydınlanmasına götüren yol olarak değil aynı zamanda Rus kolonyal yönetimine karşı kullanılacak araç olarak da görmekteydi.

İlk kuşak Kazak aydınlarının diğer bir temsilcisi İbrahim (İbray) Altınsarindir (1841-1889). Altınsarin Batı eğitim sistemini Kazak gelenekleriyle sentezlemeyi başaran büyük bilim adamıdır. Kazak halkının modernleşmesinin tek yolu olarak Batı kültürünün ve eğitiminin getirilmesi olduğuna inanan Altınsarin, bozkırdaki eğitimin Kazak dilinde olmasını desteklemekteydi. Kazak bozkırındaki misyonerlik faaliyetlerin uygulanmasında önemli isim olan İlminskiy ile yakın dostluğu ile bilinen Altınsarin, Kazakçanın Kiril harfleri ile yazılmasını desteklemekteydi. Altınsarin misyoner İlminskiy ile dostluğuna rağmen Kazakların Hristiyanlaştırılmasına her zaman karşı çıkmıştır. Zeki Velidi Togan'ın yazdığına göre Altınsarin İlminski'ye yazdığı bir mektupta Kazakların eğitim gördüğü okullarda Hristiyanlaştırma faaliyetleri yürütülürse Kazak çocuklarının okuldan kaçmaya başlayacağını, medeniyet ve kültür sahasındaki tüm çalışmalarının boşa

²⁷⁸ Ayan, Ekrem. (2017). **Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözleri**. Ankara: Ahmet Yesevi Yayınları s.11-12

²⁷⁹ Ayan, Ekrem. A.g.e s.83

çıkacağını dile getirmiştir. Ayrıca Altınsarin Kazak kızlarının da eğitim alması gerektiğini savunarak Irgız bölgesinde ilk Rus-Kazak Kız Okulu açtırmıştır.²⁸⁰ Altınsarin, rusça eğitim ile beraber dini eğitimin de Kazaklar için önemini vurgulamaktaydı. Bu doğrultuda ilk Kazakça ilmiyal kitabı yazmıştır. “*Kazakça Şeriatül İslam. Musilmanşılıktın Tutkasi*” başlıklı kitabı 1883 yılında Kazan’da yayımlanmıştır.²⁸¹

Abay Kunanbay ve Şokan Ualıhanov gibi Altınsarin de tüm halkın eğitim alması gerektiğini savunmaktaydı. Söz konusu üç aydının da Rus kolonyal yönetimi ile yakın ilişkilerde olduğu ve Çar hükümeti tarafından sunulan belirli görevleri üstlendiği bilinmektedir. Bu nedenle çeşitli kaynaklarda onlar aşırı Rus taraftarı ya da Batıcı olarak nitelendirilmektedir. Fakat üç aydının da Rus kolonyal yönetimi baskısı altında ezilen Kazak halkının eğitim almasını ve gelişmesini sağlamayı amaçladığı söylenebilir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Kazak aydınları tüm postkolonyal yazarlar gibi metropol eğitim kurumlarında eğitim almış ve aldığı bu eğitimlerini ezilmiş halkının kolonyal baskıdan kurtulabilmesi için kullanmıştır. Kazak aydınları kendi toplumuna eğitim vererek demokratik yollarla gelişmeyi amaçlamıştır. İlk kuşak Kazak aydınlarının ortak özelliği geleneksel göçebe medeniyetini Rus kültürü aracılığıyla Batı’nın modern düşüncesiyle birleştirmeyi hedeflemeleridir. Modern eğitimin önemini her çalışmalarında vurgulayan bu aydınlar geleneksel göçebe kültürünün artık Rus modeli çerçevesinde geliştirilmesi gerektiğini savundular. Başka bir deyişle Rusların desteği ile kendi halkını modernleştirmek istediler. Birinci kuşak Kazak aydınları genel itibarıyla soylu ailelerden çıktı ve çalışmalarında toplumu eleştirdi.

2.5.2 İkinci Kuşak Aydınlar

İkinci kuşak aydınlar 1905 Rus devrimi sonrası ortaya çıkmaya başladı. Abay Kunanbay, İbrahim Altınsarin ve Şokan Ualıhanov’un yaptığı çalışmaların doğal sonucu olarak ortaya çıkmaya başlayan ikinci kuşak aydınların çoğunluğu soylu aileden değildi. İkinci kuşak aydınlar da aynı öncüler gibi Rus ve Batı model modernleşmeyi tercih ettiler. Rus dili ve kültürü aracılığıyla Kazak toplumunu geliştirmeyi hedefleyen ikinci kuşak aydınları, Kazakların milli bilincini ve ulusal kimliğini inşa etmeye çalıştı. İlk kuşak aydınların

²⁸⁰ Togan, Zeki Velidi. (1981). **Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi**. İstanbul: Enderun Kitabevi s.491

²⁸¹ Togan, Zeki Velidi. A.g.e s.492

Kazak tarihi, etnografyası ve coğrafyası alanlarındaki çalışmaları ve Kazak dilindeki yazılı edebiyatı geliştirmesi Kazak milliyetçiliğinin ortaya çıkmaya başlamasına neden oldu. Milliyetçi aydınlar olarak da nitelendirilen ikinci kuşak aydınlar Kazak kimliğinin temeli olarak dil ve toprağı gördüler. İlk kuşak eğitimci aydınların yaptığı faaliyetler Kazak ulusal kimliğinin oluşmasında bir temel olmuştur. Onlar gelişmiş Rus kültürü karşısında Kazakların bir “öteki” olduğunu fark ettiler ve toplumlarını modernize ederek aydınlanmış Kazak nüfus yaratmak istediler. Altınсарın’ın Kiril alfabesine dayalı Kazak dili geliştirmesi, Abay’ın Kazak yazılı edebiyatı geliştirmesi ve Ualıhanov’un etnografi ve tarih alanlarındaki çalışmaları Kazakların ayrı bir millet olarak kendi kimliğini oluşturmalarına yardımcı olmuştur. Buna rağmen ilk nesil aydınların temel amacı Kazakların ulusal kimliğini oluşturmak değil, toplumu reforme ederek Rus kültürüyle aynı seviyeye getirmek olmuştur. İkinci kuşak aydınlar ise Kazak kültürü ve kimliği üzerine yoğunlaşmışlardır. Kazakları Rus İmparatorluğunun diğer halkları ile eşit derecede vatandaş olmasını sağlamaya çalışmışlardır.

Kazak aydınları Çar hükümetinin ulusal kimliği yok etmeye yönelik yürüttüğü politikalarına karşı ayakta kalabilmesi için Kazak toplumunu yeniden şekillendirmenin en uygun yöntemlerini bulmaya çalıştı. 1905 İhtilali sırasında Rus imparatorluğu’nun parçalanmaya ve imparatorluğun çeşitli bölgelerinden Çar yönetimine karşı seslerin yükselmeye başlaması Kazak aydınlarının siyasi alanda aktifleşmesine yol açtı.²⁸² Çar yönetiminin kolonyal baskılarına karşı siyasi faaliyetler başlatan aydınlar ilk başta Konstitüsyonel Demokrat Parti’yi (Kadet Partisi) desteklediler. Aynı zamanda azınlıklara eşit haklar vaad eden ve kendi kişiliklerine saygı gösteren Rusya içindeki çeşitli politik hareketlere de yakınlık gösterdiler. Türk birliği ve İslam birliği gibi Rusya’daki Müslüman-Türk toplulukların ortaya attığı fikirlere sıcak bakmadılar.²⁸³ Kazakların İmparatorluk içinde Ruslar ve Ukraynalılar gibi eşit haklı vatandaş olması konusu ikinci kuşak aydınlar için önemli mesele idi. Zira o dönemlerde Kazaklar dahil olmak üzere tüm

²⁸² Uyama, Tomohiko. (2015). “Repression of Kazakh Intellectuals as a Sign of Weakness of Russian Imperial Rule: The Paradoxical Impact of Governor A.N.Troinitski on the Kazakh National Movement”. *Cahiers du Monde Russe*, Cilt 56, Sayı 4 s.702

²⁸³ Bennigsen, Alexandre., Quelquejay, Lemercier C. (1994). **Step’de Ezan Sesleri** (Çev: Nezih Uzel). İstanbul: İrgan yayınevi s.84

Orta Asya Müslümanları vatandaş statüsüne sahip değildi ve “yabancı teba” (*inorodsi*) olarak görülmekteydi.²⁸⁴

İhtilal sonrası fikir, basın ve siyasi toplantılar özgürlüğünün tanınmasıyla Kazak aydınları kendi siyasi fikirleri ve düşüncelerini toplumla paylaşmak için Aykap dergisi ve Kazak gazetesini kurdular. Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursinov ve Mirjakıp Dulatulu’nın editörlüğünü yaptığı Kazak gazetesi 1913-1918 yılları arasında Orenburg’da yayımlandı. Gazetenin Kazak olarak adlandırılması da önemli meseleydi. Zira o dönemlerde Kazaklar Kirgiz ya da Kirgiz-Kaysak olarak adlandırılmaktaydı. Dolayısıyla Kazak adını kendi halkına geri kazandırmayı hedefleyen aydınlar, gazete ismini Kazak koymuştur. Kazak dili ve edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sağlayan söz konusu gazetede toprak, yerel yönetim, toplumdaki dinin rolü gibi Kazak toplumunu ilgilendiren önemli meseleleri ele alan makaleler yayınlanmıştır.²⁸⁵ Çar hükümetinin baskı politikalarına rağmen gazete aracılığıyla Kazak milliyetçiliği fikirleri yaygınlaşmaya başladı. Ayrıca Kazak aydınları halkı eski göçebe hayat tarzından vazgeçerek yeni hayat düzenine alışmaları ve uyum sağlamaları gerektiğine inandılar. Göçebe Kazak toplumunun modernleşmesi ve eğitim alması gerektiğini savunan Kazak gazetesi yazarları, çalışmalarında halkı uyandırmaya ve bilinçlendirmeye gayret etmiştir. 1909 yılında yayımlanan Mirjakıp Dulatulu’nın “Oyan Kazak”(Uyan Kazak) adlı kitabı bunlardan biridir. Göçebe Kazak toplumunu uyandırmayı ve Rusların kolonyal yönetimine karşı birlik olmayı teşvik eden bu çalışma ilerkı dönemlerde Alaş hareketinin sloganı oldu. Dulatulu bahsı geçen kitabındaki şiirlerinde bir ulus olarak hayatta kalmak, Kazak gelenekleri ve kültürünü korumak için yeni hayat koşullarına uyum sağlaması gerektiğini vurguladı.

Bir başka Kazak şairi ve ikinci kuşak aydınlardan olan Ahmet Baitursinov da, kültürel gelişmeye ve toplumsal eksiklikleri gidermeye teşvik eden 1911 tarihli “Masa” kitabıyla Kazak zihniyetinde anlamlı bir değişime ilham vermeye çalıştı. Göçebe Kazak halkının bilgiyi aktarmada genellikle sözlü edebiyatı kullandıkları için aydınlar çoğunlukla halka hitap etmede şiirleri kullanmıştır. Bu nedenle ilk iki kuşak aydınları fikirlerinin bazılarını

²⁸⁴ Roy, Olivier.(2007). **Yeni Orta Asya. Ya da Ulusların İmal Edilişi.** (Çev: Mehmet Moralı). İstanbul: Metis Yayınları s.67

²⁸⁵ Uyama, Tomohiko. (2015). A.g.m s.696

halkın daha kolay anlayacağı şiir formatında yazmıştır. Gülnar Kendirbayeva bu tür çalışmaları “şiir türünde yazılan siyasi manifestolar” olarak nitelendirmektedir.²⁸⁶

Kazak aydınları yayımladıkları gazeteler aracılığıyla Kazak toplumunun en önemli meselesi olan toprak sorununu dile getirmekteydi. Hem Kazak gazetesi hem de Aykap dergisi editörleri ve yazarları bu sorunun çözümü olarak Kazak toplumunun yerleşik hayata geçmesini önermekteydi. Fakat Sovyet kaynakları toprak sorununun çözümünde Kazak aydınlarının ikiye ayrıldığını iddia etti. Kasım Beysembiyev, Kazak gazetesi etrafında toplanan aydınların göçebe hayat tarzından yana olduğunu, Aykap dergisine yazan aydınların ise yerleşikleşmeden yana olduğunu yazmaktadır.²⁸⁷ Sancar Asfendiyarov ise 1905 ihtilali sonrası Kazak aydınlarının ikiye ayrıldığını dile getirmektedir. Asfendiyarov’a göre Aykap dergisi etrafında toplanan Kazak aydınları Tatarlar ile birleşerek bütün Türklerin birleşmesi gerektiğini savunan Türkçülük fikirlerini benimsemekteydi. Ayrıca bu aydınlar Kazak halkının göçebe hayat tarzından vazgeçerek yerleşikleşmesi gerektiğini önermekteydi. Diğer bir grup ise Kazak gazetesi yazarlarından oluşan aydınlardır. Bu aydınlar Tatarlar ile birleşmenin Kazak kimliğini ortadan kalkmasına neden olacağını savunarak Kazak dili ve kimliğinin geliştirilmesinden yanaydı. Asfendiyarov, Kazak gazetesi yazarlarının Kazak toplumunun göçebe hayat tarzında yaşamaya devam etmesi fikrini savunduklarını ifade etmektedir.²⁸⁸ Sovyetler Birliği döneminde yayımlanan eserlerde genel itibarıyla buna benzer görüşler yaygındır. Bununla birlikte Sovyet dönemi tarih yazımında Bolşevik Devrimi öncesi Kazak aydınları “burjuva milliyetçileri” ve ya “feodaliteyi savunanlar” olarak nitelendirilmekteydi.²⁸⁹ Yukarıda bahsedilen iki süreli yayın yazarları arasındaki tartışmaları dikkatlice analiz eden Gülnar Kendirbayeva, her iki tarafın da aslında yerleşik hayat tarzından yana olduğunu dile getirmektedir. Aralarındaki fark sadece göçebe hayat tarzından yerleşik hayata geçişin yöntemlerinden ibarettir. Aykap dergisi liderleri Kazakların ne kadar hızlı yerleşik hayata geçerlerse o kadar erken gelişeceğini öne sürdüler. Kazak gazetesi yazarları ise bozkırın iklim koşullarına bağlı olarak yerleşik hayata kademeli ve temkinli bir geçiş fikrini desteklediler. Ayrıca halkın tarımsal bilgiler ve beceriler konusunda eğitilmesi gerektiğini

²⁸⁶ Kendirbayeva, Gulnar. (1999). “We Are Children of Alash. The Kazakh Intelligensia at the Beginning of the 20th Century in Search of National Identity and Prospects of the Cultural Survival of the Kazakh People”, *Central Asian Survey*, Cilt 18 Sayı 1. s.17

²⁸⁷ Beisembiev, Kasım. (1961). **İdeino-Politiçeskie Teçeniya v Kazahstane kontsa XIX veka – načala XX veka**. Alma-Ata: İzdatelstvo Akademii Nauk Kazahskoi SSR s.85

²⁸⁸ Asfendiyarov, Sancar. A.g.e s.225

²⁸⁹ Koygeldiyev, Mambet. (1995). **Alaş Kozgalısı**. Almatı: Sanat Basımevi s.4

ileri sürdüler. 1930-32 yılları arasındaki Kazak bozkırındaki halkın %40'ının ölümüne neden olan kıtlık Kazak gazetesi aydınlarının haklı olduklarını kanıtlamaktadır. Çünkü söz konusu kıtlık Sovyetler Birliği yönetiminin göçebe Kazak halkını zorunlu bir şekilde yerleşik hayata geçirmesi sonucunda başladığı söylenebilir.²⁹⁰

Kazak gazetesi ve Aykap dergisi aydınları arasındaki tartışılan diğer bir konu ise Kazakların kültürel gelişmesi için hangi yolu tercih etmesi gerektiği hakkında idi. Aykap dergisi aydınları Kazakların İslam medeniyeti temelindeki Doğu kültürünü benimsemesini önerdi. Kazak gazetesi aydınları ise Kazak milli kültürel değerlerini koruyarak Batı medeniyetinin gelişme yolunu tercih ettiler.²⁹¹ Tüm bu tartışmalara rağmen hem Aykap dergisi hem de Kazak gazetesi Kazak halkının siyasi ve kültürel hayatında önemli etkiler yarattı. Her iki yayın da Kazakların siyasi aydınlanmasına yol açtı. Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursımov, Mirjakıp Dulatuli, Muhamedjan Seralin ve Bakıtjan Karatayev gibi ikinci kuşak Kazak aydınları kolonyal baskıya maruz kalan Kazak halkının ulusal kurtuluş hareketini yeni düzeye ulaştırmıştır. Aydınlar önderliğindeki Kazak halkı artık kolonyal baskıya karşı ayaklanmayı silahlı devrim yoluyla değil siyasi-entellektüel düzeyde yürütmeye çalıştı.

2.5.3 Kazak Aydınları ve Ulusal Kimlik

Kazak halkı için toprak meselesi her zaman en önemli konulardan biri olmuştur. Ruslar tarafından kolonize edilmeye başladığı tarihten itibaren Kazaklar arasında toprak sorunu ortaya çıkmıştır. XX. Yüzyılın başında Kazak aydınları toprak meselesiyle ilgili düşünce ve fikirlerini gazeteler aracılığıyla halkla paylaştılar ve halkı bu konuda bilgilendirmeye başladılar. Kazak kimliğini oluşturmayı ve Kazak halkının bir ulus olarak gelişmesi gerektiğini ileri süren aydınlar, Kazak halkının tarihi hakkında da çalışmalar başlattı. Bu doğrultuda 1913 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan Kazak gazetesinde *Türük Balası*²⁹² lakaplı yazar tarafından “Kazaktın Tarihi”(Kazak'ın Tarihi) başlıklı makaleler dizisi yayımlanmaya başlamıştır. Bir millet için tarihin ne kadar önemli olduğunu vurgulayan yazar, tarihini unutan bir milletin kendisi de yok olacağını dile getirmektedir. Gazetenin ikinci sayısında *Türük balası* tarih ile ilgili şunları yazmaktadır: “..tarih bir

²⁹⁰ Kendirbayeva, Gulnar. (1999). A.g.m s.8-9

²⁹¹ Kan, G., Şayahmetov, N. (2007). A.g.e s.167

²⁹² *Türük Balası* lakabıyla Kazak Gazetesine makaleler gönderen Kazak aydını, Alaş hareketinin lideri Alihan Bökeyhandır. Ayrıca Bökeyhan'ın “Kır Balası”, “Kır Oğlu”, “Gali Han” gibi çeşitli lakaplarla makaleler yazdığı bilinmektedir.

halkın gerçek varlığını kanıtlayan bilimdir... Biz kendi tarihimizi kaybettik, milletimiz unutuluyor. Sınırlarımızı bilmiyoruz ve geçmişteki başarılarımızı da unuttuk..”²⁹³ Bu alıntıdan Kazak aydınları için Kazak kimliğini oluşturmada tarihe ne kadar önem verdiğini anlamak mümkündür. Tarih bir milletin varlığını ve olduğunu kanıtlayan bilim dalıdır. Aynı zamanda tarih bir milletin anavatanı tanımlamaya da yardımcı olur. Bu nedenle Kazak aydınları halkının tarihini yazmaya gayret ettiler. Rusya İmparatorluğu’nun göç politikaları sonucunda Rus köylülerinin bozkırdaki verimli toprakları Kazakların elinden güçle alması Kazak halkının varlığına tehdit etmekteydi. Kazakların toprağa bağlılığını ve bozkırda eskiden beri var olduğunu tarihi gerçeklerle kanıtlayarak Kazak halkına yaşadığı toprakları *Ata meken*’in²⁹⁴ önemini anlatmaya çalıştı. Aydınlar, bozkırın Kazak kimliğinin oluşturulmasında temel faktör olduğunu ileri sürdüler. *Ata meken*’ini kaybeden halkın kendi ulusal kimliğini ve yaşam biçimini kaybederek başka halklarla asimile olacağı görüşündeydiler. Dolayısıyla Kazak halkının sınırları belirlenmiş *Ata meken*’e ihtiyacı vardı. Aydınlar, Kazak tarihini yazarak Kazakların mekan ettiği toprakların sınırlarını belirlemeyi ve ardından Kazak topraklarını Rusların kolonizasyonundan korumayı hedeflediler. Kazak tarihini inceleyen aydınlar bir halk olarak Kazakların sonradan ortaya çıkmış bir millet değil, kökleri Göktürklerle kadar dayanan eski millet olduğunu kanıtlamaya gayret ettiler.

1905 Rus İhtilali, Kazak bozkırında ulusal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Alihan Bökeyhan liderliğindeki Kazak aydınları, ihtilal sonrası ve Rus-Japon savaşını kaybederek zayıflamaya başlayan Çar hükümetine karşı ulusal kurtuluş hareketlerini başlatır. Kazak aydınları ulusal kurtuluş hareketini silahlı ayaklanmalar ya da şiddetli devrim yoluyla değil, barışçıl yöntemlerle sürdürdüğü bilinmektedir. Bunun için öncelikle İmparatorluk içinde Kazak halkının diğer halklar gibi eşit haklı vatandaş statüsünü alması gerektiğini düşündü. 25 Haziran 1905 tarihinde Karkaralı şehri yakınlarındaki Koyandı panayiri sırasında Alaş hareketi liderlerinin inisiyatifiyle ilk Kazak Kongresi toplanmıştır. Kongreye toplanan Kazak aydınları Çar adına bir dilekçe hazırlar. Tarihte Karkaralı Dilekçesi (*Karkaralı Petitsiyası*) olarak bilinen bu evrak Kazak aydınlarının siyasi ve sosyal taleplerini içeren ve İmparatorluğun yüksek makamlarına gönderilen önemli resmi

²⁹³ Türik Balası. (1913). “Kazaktın Tarihi”, *Kazak gazetesi* Sayı 2. Bu dergide yayımlanan tüm makaleler 1998 yılında Abdimalik Nisanbayev’in editörlüğünde bir kitap olarak yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nisanbayev, Abdimalik. (1998). **Kazak Gazeti**. Almatı: Kazak Ensiklopediyası baspası

²⁹⁴ Ata meken bir milletin atalarının yaşadığı, mekan ettiği topraklar anlamına gelen kavramdır.

evrak olmuştur.²⁹⁵ Yaklaşık 14 500 kişinin imzalayarak St. Petersburg'a gönderdiği Karkaralı Dilekçesindeki Kazak aydınlarının talepleri aşağıdaki gibi olmuştur: Rus köylülerinin göçüne son verilmesi, Kazak halkından zorla alınan toprakların geri verilmesi, Kazak bozkırı için ayrı müftülüğün açılması, Kazaklara seçme ve seçilme hakkının tanınması. Ayrıca Şubat 1906'da Semey şehrinde Kazak Kongresi toplanmıştır. Bu kongre sonucunda Rus köylülerinin göçünün durdurulması ve bozkır topraklarının Kazak halkının mülkiyeti olduğunun tanınması talep edilmiştir. Bununla beraber bozkır topraklarında din hürriyeti, dil eşitliği ve eğitimin ana dilinde yapılması istenmiştir.²⁹⁶ Tüm bu kongreleri Kazak aydınlarının kolonyal baskıya karşı barışçıl yollarla Kazak kimliğini korumaya çalışması olarak nitelendirmek mümkündür.

1905 Rus devrimine yanıt olarak Çar hükümeti Ekim Manifestosunu yayınladı. Manifesto Rusya'da üyelerinin halk tarafından seçildiği Duma oluşturmayı vaat ediyordu. Çar'ın Duma'nın onayı olmadan tek başına kanun çıkartma yetkisi kısıtlandı. Böylece Rusya'da anayasal monarşi dönemi başlamış oldu. Kazak aydınları da Duma'da yer alabilmek için siyasi faaliyetler yürüttü. Zira Manifesto'ya göre Kazak bozkırının da Duma'ya üye seçilmesine izin verilmişti. Neticede Kazak topraklarından 9 üye seçilmiştir. Fakat 9 üyenin dördü Kazak, diğerleri Ruslar idi. Alihan Bökeyhan, Ahmet Beremjanov, Alpıspay Kalmenov ve Baktıkerey Kulmanov I. Duma milletvekilleri olarak seçildi. Onlar Duma işlerinde Müslüman milletvekilleri fraksiyonunda yer aldılar.²⁹⁷ Kazak milletvekillerinin Duma'da ulaşmayı planladığı iki hedefi vardı: Rusya'yı iktidarın halkın elinde olduğu demokratik bir devlet yapmak ve Çar'ın mülkiyeti dahil olmak üzere tüm özel mülkiyete verilen toprakları devlet hazinesine geri almak. Kazak milletvekillerinin savunduğu bu toprak reformu Rus kolonyal devlet yapısının değişmesini ve Rus İmparatorluğuna bağlı tüm halkların ekonomik hayatının iyileşmesini sağlayacaktı. Kazak milletvekilleri toprak meselesi ile beraber tüm Kazak bozkırındaki Rus idari yönetimini kaldırarak yerine özyönetim organı olan *zemstvo*²⁹⁸ kurulmasını önerdi. Fakat toprak meselesi ile ilgili sorunları çözemeyen I. Duma kurulmasından 72 gün sonra 9 Haziran 1906 tarihinde dağıtılmıştır. 20 Şubat 1907 tarihinde kurulan II. Duma'ya Kazak bozkırından 6'sı Kazak olmak üzere toplam 14 milletvekili seçildi. Çarlık Rusya'nın tarım ve göç politikaları üzerinde tartışan bu Duma da 102 gün sonra Çar Hükümeti tarafından güçle dağıtılmıştır.

²⁹⁵ Nazarbayev, Nursultan. (1997). **Tarih Tolkınında**. Almatı: Atamura s.85

²⁹⁶ Kan, G., Şayahmetov, N. (2007). A.g.e s. 154-155

²⁹⁷ Karazhan, Kuanişbek. A.g.e s.190

²⁹⁸ Zemstvo Çarlık Rusya'nın Avrupa'daki topraklarında ve Ukrayna'da kurduğu özyönetim organıdır.

Semey bölgesinden seçilen milletvekili Bakıtjan Karatayev söz konusu Duma oturumunda Kazak halkı için en büyük sorun teşkil eden toprak meselesine değinmiştir. Rus köylülerinin Kazak topraklarına göç etmesine ve Kazakların otlak arazilerinin zorla alınmasına neden olan Çar hükümetinin göç politikasını büyük güç şovenizmi (*velikoderjavny şovenizm*) olarak nitelendirmiştir.²⁹⁹ İki Duma’da da istediği siyasi hedeflerine ulaşamayan Kazak aydınları, ilerki dönemlerde Kazak halkının çıkarlarını savunan Alaş hareketını başlattılar. Kazak milletvekillerinin Duma’ya katılması Kazakların siyasi bilincinin güçlenmesine yardımcı olduğu söylenebilir. Kazaklar Duma’ya katılan aydınlar aracılığıyla siyasi toplantıların nasıl yapılacağını ve İmparatorluğun yüksek makamlarına siyasi taleplerin nasıl gönderileceğini öğrenmiş oldular.

II. Duma güçle dağıtıldıktan sonra Çar II. Nikolay seçim yasasını değiştiren yeni kanuna imza atmıştır. Tarihte “3 Haziran darbesi” ve ya “Stolypin darbesi” olarak bilinen bu yasa değişikliği Rusya’daki toprak ve mülk sahibi sınıfın Duma’da daha çok yer almasını sağlamaktaydı. Köylü ve işçi sınıfı temsil eden milletvekillerinin sayısını azaltarak onların sesini kısıtlamıştır. Alihan Bökeyhan, Kazak gazetesine yazdığı makalesinde bu olayı şu şekilde açıklamıştır: “*İki Duma da dvoryanların sahip olduğu toprakların Rus köylüsüne verilmesi fikrini desteklemekteydi. Bu nedenle köylü sınıfı temsil eden milletvekillerinin sayısı III. Duma seçimlerinde yeni yasa gereği sınırlandırıldı. Duma’da 442 milletvekilinin içinde Rus köylü sınıfını temsil edenler sayısı 40-50 civarındadır. Rus İmparatorluğunu ayakta tutan Rus köylüsüne bunu yapan hükümet, bizim gibi az Kazak’ı ne yapsın? Duma’dan tamamen attılar.*”³⁰⁰ Böylece hükümet başındaki Stolypin tarım reformunu tartışmasız bir şekilde Duma’ya onaylattı. Bu reforma göre toprak ve mülk sahibi Rus dvoryanlarına ait topraklar kendilerinde kaldı. Toprak sahibi olmak isteyen milyonlarca Rus köylüsü ise Kazak bozkırlarına doğru yöneltildi.

2.6 Alaş Partisi’nin Kurulması

Kazak aydınları kendi halkının çıkarlarını savunmak için parti kurma işlerini 1905 Rus devrimi sırasında başlatmıştır. Devrim öncesi Kazak toprakları metropolden uzak olduğu için genel itibariyle Rusya’nın siyasi faaliyetlerinden pek habersizdi. Metropol şehirlerinde eğitim alan Kazak aydınları Rusya’daki bazı muhalefet partilerin faaliyetlerinden

²⁹⁹ Akkulı, Sultan Han. (2019). “I, II Duma jane Kazak Deputattar”. <https://e-history.kz/kz/news/show/1132/> (Erişim Tarihi: 27.08.2021)

³⁰⁰ Kır Balası. (1913). “Duma ham Kazak”, *Kazak Gazetesi* Sayı 23.

etkilenerek Kazak bozkırında siyasi düşünce ve demokratik fikirleri yaymaya başladı. Kazak aydınlarının siyasi düşüncelerinin oluşumunda özellikle Konstitüsyonel Demokrat (Kadet) Parti'nin yürüttüğü faaliyetler etkili oldu. Bu nedenle bazı aydınlar bu partiye üye oldu ve partinin siyasi programlarının Kazak bozkırında yaygınlaşmasına yardım etti. Kazak aydınlarının lideri sayılan Alihan Bökeyhan 1906 yılında Kadet Partisi Merkez Komitesi üyeliğine seçildi.

Kadet Partisinin Rusya'yı parlamenter yönetim sistemine geçirme programı Kazak aydınlarının bu partiye üye olmasına ve desteklemesine neden olmuştu. Kazak aydınları parlamenter sistemin Kazak toplumunu kolonyal baskıdan az da olsa kurtaracağı görüşündeydi. Bu amaçla Aralık 1905'te Alihan Bökeyhan'ın önderliğinde Oral şehrinde *Kazak Anayasal Demokratik Partisi* kurulmuştur. Çeşitli kaynaklarda bu olay farklı yorumlanmaktadır. Kimilerine göre Oral'daki kongrede kurulan parti Kadet Partisinin Kazakistan'daki şubesidir, kimilerine göre ise bağımsız bir partidir. Örneğin Baymirza Hayit, Kazakistan'ın Oral şehrinde Kazak aydınları tarafından düzenlenen kongrede *Kazak Anayasal Demokratik Partisi*'nin kurulmasıyla ilgili karar alındığını yazar. Rusya'daki I. ve II. Duma'ya seçilen Kazak milletvekillerinin de katıldığı bu parti, milli şuuru uyandırmak ve toprak meselesini çözmek gibi önemli konular üzerinde yoğunlaşmıştır.³⁰¹ Söz konusu partinin esas hedefi Kazak halkının kolonyal baskıdan kurtulması ve Rus köylüleri güçle aldığı toprakların Kazaklara geri verilmesi olmuştur. Olivier Roy'a göre bu 1914 öncesinde Rusya'da ortaya çıkan modern anlamıyla milliyetçi tek Müslüman partiydi.³⁰² Görüldüğü gibi Baymirza Hayit ve Olivier Roy Kazak Anayasal Demokratik Partisi'ni Kadet Partisi'nin bir şubesi değil bağımsız bir parti olduğunu dile getirmektedir. İki yazar da Kazak Anayasal Demokratik Partisinin 1917'de yeniden yapılandırılarak Alaş Partisi olarak tekrar ortaya çıktığını savunmaktadır. Olivier Roy, Alaş Partisi'nin 1905 tarihinde ortaya çıktığını yazsa, Baymirza Hayit Kazak Anayasal Demokratik Partisi'nin adı değiştirilerek Alaş Orda denilmeye başladığını dile getirir. Fakat bu görüşler doğruyu yansıtmamaktadır. Kazak tarihçi Mambet Koygeldi'ye göre bu görüşler aslında Alaş Partisi'ni Rusya'daki Kadet Partisi'nin Kazak topraklarındaki bir uzantısı gibi göstererek Alaş'ın siyasi önemini azaltmak için geliştirilmiştir.³⁰³

³⁰¹ Hayit, Baymirza. (1995). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi s.252

³⁰² Roy, Olivier. A.g.e s.78

³⁰³ Koygeldiyev, Mambet. (1995). A.g.e s.293-294

Kazak aydınlarının Alaş Orda'nın kurulmasından önce Kazak halkının bağımsız bir millet olarak yaşaması ile ilgili çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Bu çalışmaların en önemlisi olarak Barlıbek Sırtanov'un 1911 yılında hazırladığı *ustav*'ı söylemek mümkündür. Alihan Bökeyhan'ın isteği üzerine St. Petersburg kütüphanelerinde çalışarak hazırlanan bu Anayasa, tarihi kaynaklarda "Kazak Elinin Tüzüğü" (Kazak Elinin Ustavı) olarak bilinmektedir. Kazak halkının kısaca tarihini beyan ederek başlayan bu belge dört bölümden oluşmaktadır. Onlar: "Kazak Eli Cumhuriyetinin Özerkliği Hakkında", "İnsan Hakları Hakkında", "Kazak Toprakları Hakkında" ve "Yargı Hakkında". Kazak Elinin halk tarafından yönetilen ve Kazak özelliklerini taşıyan bir devlet olduğu belirtilerek başlayan bu belgede, devletin en üst makamının Millet Meclisi olduğu dile getirilmektedir. Halk tarafından seçilen Millet Meclisi üyeleri ülke Cumhurbaşkanı'nı dört yıllık bir süreye seçer. Cumhurbaşkanı en fazla iki kere seçilebilir. Kazak Eli yönetim şekli yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç organdan oluşmaktadır. Her üç organ birbirinden bağımsız bir şekilde çalışmaktadır.³⁰⁴ Sadece 28 maddeden oluşan bu belgeyi Kazak tarihindeki ilk Anayasa olarak değerlendirmek mümkündür. Zira belgenin ana fikri Kazak topraklarının Rus kolonyal baskısından kurtulması ve bağımsız bir devlet oluşturması olmuştur. Ancak belgenin 3. Maddesinde Kazak Eli ile Rusya arasındaki ilişkiler dominyon³⁰⁵ seviyesinde olacağı da belirtilmektedir. Ayrıca belgenin giriş bölümünde Sırtanov, "yeni dönemde savaşı, çatışmasız ve kan dökmeden barışçıl yollarla, tüm devletler ile dostluk ilişkilerde olan bağımsız bir Kazak Eli Cumhuriyeti kuracağız" diye yazmıştır. Gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Kazak Elinin de parlamenter cumhuriyet sistemiyle yönetileceğini dile getiren Sırtanov, insan hakları meselesine de önem vermektedir. Belgenin 10. maddesinde Kazak Elindeki tüm bireylerin eşit haklara sahip olduğu yazılmaktadır. Tüm bunlar Kazak aydınlarının bağımsızlık mücadelelerini sadece demokratik yollarla yürüttüğünü göstermektedir.

1910 yılında A. Kastelyanski'nin editörlüğünde yayımlanan "Modern Devletlerde Ulusal Hareketlerin Biçimleri" (*Formy Natsionalnogo Dvijeniya v Sovremennih Gosudarstvah*) başlıklı kitabında Alihan Bökeyhan'ın Kırgızlar (Kazaklar) adlı makalesi yayımlanmıştır. Kazakların tarihi, kültürü ve gündelik hayatından kısaca bahseden Bökeyhan, Kazak

³⁰⁴ Sırtanov, Barlıbek. (1911). "Kazak Elinin Ustavı", <https://abai.kz/post/4632> (Erişim Tarihi: 28.08.2021)

³⁰⁵ Britanya İmparatorluğuna bağlı ülkeler için kullanılan terimdir. Yasal, iç ve dış ilişkilerde yürütmede bağımsız olan bu devletler aynı zamanda Büyük Britanya'nın hakimiyetini de tanımaktadır.

bozkırındaki siyasi duruma da değinmiştir. Söz konusu makalede siyasi partilerle ilgili şu ifadeler yer verilmektedir:

“Kazak bozkırında siyasi partiler daha yeni ortaya çıkmaya başlamıştır. Çar hükümetinin Ruslaştırma politikalarına maruz kalan tüm halklar gibi Kazaklar da eski hükümete karşıdır ve Rusya’daki muhalefet partileri desteklemektedir. Yakın gelecekte Kazak bozkırında iki akım oluşarak, bu akımlara dayanan iki parti ortaya çıkabilir. Onlardan birincisi ulusal-dini olarak adlandırabileceğimiz akım. Bu akımın amacı Kazakları diğer Müslüman topluluklarla birleştirmek olacaktır. Diğerisi ise Kazak bozkırının geleceğini Batı kültürü ile yakınlaştırmayı hedefleyen Batıcılar akımı. Birinci akım Müslüman-Tatar partilerinden örnek alırsa, ikinci akım ise Halk Özgürlüğü Partisi³⁰⁶ gibi Rusya’daki muhalefet partileri örnek alacaktır.”³⁰⁷

Kadet Partisini destekleyen Kazak aydınları parlamenter sistem aracılığıyla Kazakistan’ı gelecekte Cumhuriyet statüsü olan ulusal özerkliğe kavuşturmayı planladı. Fakat 1917’den sonra Kadet Partisi liderleri Rusya’nın bütünlüğünün korunması için sadece kültürel özerkliğe izin verileceğini açıkladı. Partinin Kazak topraklarındaki üyeleri kültürel özerkliğe karşı çıktılar. Dolayısıyla Kadet Partisinin özerklik ve toprak meselesi ile ilgili tutumlarına karşı çıkarak Alihan Bökeyhan parti üyeliğinden çıkmıştır. Alihan Bökeyhan Kazak gazetesinde yayınladığı “Ben Kadet Partisinden neden ayrıldım?” başlıklı makalesinde bu olayı şöyle anlatıyor:

“Kadet Partisi toprağın özel mülkiyete verilmesini desteklemektedir. Bizim Kazak, toprağı özel mülk olarak alsa onu Başkurdlar gibi Rus köylüsüne satar. Böylece birkaç yıl sonra topraksız kalır.

Kadet Partisi Ulusal Özerkliğe karşıdır. Biz, Alaş halkı birleşerek ulusal özerklik kurmaya çalıştık.

Fransa, Rusya ve diğer ülkelerin tarihine bakınız: molla hükümetten para alırsa, satılmış olur. Manevi faaliyetler yürümez. Hükümetten para alan molla, onun dediklerini yapar. Kazak-Kırgızların gelişmesi için hükümet işinden mollaları ayırmak lazımdır. Buna rusça “*otdelenie tserkvi ot gosudarstva*” (kilisenin devlet işlerinden ayrı tutulması) denmektedir. Kadet Partisi benim bu fikirlerime farklı bakmaktadır.

Bu üç mesele etrafındaki anlaşmazlıklar bu sene ortaya çıktı. Dolayısıyla ben Kazak için Alaş partisini kurmaya karar verdim. Bu meseleyi ben Temmuzdaki Kazak kongresinde konuştum.”³⁰⁸

Kazak aydınları toplumun evrimsel ve demokratik yollarla gelişmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu nedenle devrim yoluyla siyasi gücü elde etme ve sosyalizmin kurulması gibi fikirleri savunan Bolşevik Partisi’nin politikalarını da desteklemediler.

³⁰⁶ Halk Özgürlük Partisi – Çarlık Rusya’daki Kadet Partisi’nin diğer adı

³⁰⁷ Bökeyhan, Alihan. (1910). “Kırgızı”. A.Kastelyanskii (Editör). *Formy Natsionalnogo Dvijeniya v Sovremennih Gosudarstvah*. St. Petersburg: İzdanie Obşestvennaya Polza s.599

³⁰⁸ Galihan. (1917). “Men Kadet Partiyasınan nege şıktım?”, *Kazak Gazetesi*, sayı 256

Böylece ulusal demokratik devlet kurma fikirlerini gerçekleştirmek için Kazak aydınları 1917’de Alaş Partisi etrafında toplanmaya başladılar.

21-26 Temmuz 1917 tarihinde Orenburg şehrinde gerçekleşen 1. Kazak Kongresinde Alaş Partisi kurulmuştur. Alaş Partisi’nin kurulması Kazak halkının siyasi hayatında çok önemli bir olay olmuştur. Çünkü bu parti Kazak halkı arasında kurulan ilk siyasi partidir. Aslında Kazak aydınları arasında siyasi parti kurma çabaları 1913 yılında başlamıştır. Muhamedjan Seralin liderliğindeki Aykap dergisi etrafında toplanan aydınlar Kazak toplumundaki önemli meseleleri tartışmak ve onların çözümü için program hazırlamayı hedefleyen Kazak Kongresi toplamayı önerdi. Fakat 1905-1907 yıllarındaki ihtilal sonrası Kazak bozkırındaki durum buna müsaade etmiyordu. Dolayısıyla Ahmet Baytursinov ve Alihan Bökeyhan bu durumda kongre yapmanın ve bu kongrede alınan kararları uygulamanın mümkün olmadığını dile getirerek karşı çıkmıştır.³⁰⁹ Böylece Kazak kongresini toplamak ve siyasi parti kurmak için uygun zaman 1917’deki Şubat Devrimi sonrası olmuştur.

1. Kazak kongresinde siyasi parti kurduğunu ilan eden Kazak aydınları, bununla beraber toplum için önemli olan bazı meseleleri de tartışmıştır. Kongreye toplanan Kazak aydınları devlet yönetim biçimi, toprak meselesi, kadın meselesi, eğitim, din, yargı meseleleri gibi Kazak toplumunu ilgilendiren çeşitli sorunlar üzerinde kararlar almıştır. Bu kararlar Kazak gazetesinin 31 Temmuz 1917 tarihindeki 238. sayısında yayınlanmıştır.³¹⁰ Söz konusu karar, Kazak topraklarının sadece Kazaklara ait olduğu, Çar hükümeti tarafından güçle alınan toprakların Kazaklara geri verilmesi gerektiği, Kazak toplumundaki kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu, eğitimin zorunlu olması ve ilk iki sene eğitimin mutlaka ana dilinde yapılması gerektiği gibi önemli konuları içermekteydi. Kararın 12. Maddesinde Kazak halkının siyasi partiye ihtiyacı olduğu ve bu partinin programını yapmak için “Şura-i İslam”³¹¹ partisine seçilen Kazak milletvekilleri görevlendirildiği yazılmaktadır. Böylece Kazak halkının tarihinde ilk defa siyasi parti kurma kararı bu kongrede alınır. Yeni kurulan partinin Alaş olarak adlandırılacağı 5 Ekim 1917 tarihinde Kazak gazetesindeki bir makalede yayınlanmıştır. Ayrıca St. Petersburg’te toplanması gereken Şura-i İslam Partisi’ne seçilen Kazak üyeleri bu tarihte bir araya gelemediler.

³⁰⁹ Koygeldiyev, Mambet. (1995). A.g.e s.293-294

³¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Kazak Kongresi Kararları”, *Kazak Gazetesi*, Sayı 238

³¹¹ Şura i İslam – 1917 Devrimi ve Rusya’daki iç savaş sırasında Türkistan bölgesinde kurulan siyasi parti

Dolayısıyla Alaş Partisi'nin programı Kazak gazetesi etrafında toplanan aydınlar tarafından hazırlanmaya başlar.³¹²

21 Ekim 1917'de Kazak gazetesinin 251. sayısında Alaş Partisi programının taslağı yayınlanmıştır. Taslağı hazırlayanlar Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursinov, Mirjakıp Dulatılı, Eldes Gumarov, Esengali Turmuhamedov, Gabdulhamid Jundibayev ve Gazimbek Birimjanov olmuştur. Alaş Partisi'nin programında Rusya'nın Demokratik Federal Cumhuriyet olması gerektiği ifade edilmektedir. Programın devamında ise “demokrasi devleti halkın yönetmesidir. Federasyon ise eşit devletlerin birleşmesidir. Federal Cumhuriyette her devlet kendi işleri ile meşgul olur. Hükümet başında Duma tarafından seçilen Cumhurbaşkanı olur. Duma milletvekilliğine ırk, nesil, din ve cinsiyet ayırımı olmaksızın herkes seçilme hakkına sahiptir” ifadelerine yer verilmektedir. Bu bağlamda Alaş aydınları Kazak bozkırındaki tüm bölgelerin birleşerek özerklik statüsünde Rusya Federasyonu'na bağlı olacağını dile getirmiştir.³¹³ Görüldüğü gibi Alaş aydınları hem 1. Kazak Kongresi kararında hem de Alaş Partisi programının taslağında bağımsızlık konusuna değinmemiştir. İki belgede de Kazak topraklarının Rusya Demokratik Federal Cumhuriyetine bağlı kalacağı beyan edilmektedir. Alaş aydınları bağımsızlık mücadelesini demokratik yollarla yürütmeye kararlıydı. Hedefleri Batılı devletlerin deneyimlerini dikkate alarak Kazak toplumunun evrimsel bir şekilde gelişmesini sağlamaktı. Kazak toplumu herşeyden evvel demokratik bir sistemin içinde kalarak kendi kendini yönetmeyi ve kendi içindeki sosyal sorunları çözmeyi öğrenmelidir. Şubat devrimi sonrası Çarlığın yıkılmasıyla Rusya'da meydana gelen kargaşa dönemde Alaş aydınlarının Kazak kimliği ve topraklarına sahip çıkmak için gayret etmiştir. Dolayısıyla Alaş Partisi'nin kurulduğu yıllarda aydınlar için tam bağımsızlık konusuna değinmek henüz erkendi.

Böylece Kazak aydınları Kasım 1917'de gerçekleşmesi planlanan Tüm Rusya Kurucu Meclisi³¹⁴ (*Vserossiskoe Uçreditelnoe Sobranie*) seçimlerine Alaş Partisinden katılmıştır. Bu seçimde Kazak bozkırında Alaş Partisinin rakipleri Sosyal Devrimci (*SR – Sotsial Revolyutsonery*) partisi ve sosyal-demokrat Bolşevik partisi olmuştur. Sovyet dönemine ait tarihi kaynaklarda genellikle bozkırda Bolşevik Partisinin büyük siyasi güç olduğu yazılmaktadır. Fakat bozkırdaki seçimlerde Alaş Partisi'nin büyük çoğunlukla kazandığı söylenebilir. Seçim sonuçlarına göre Alaş Partisi Yedisu bölgesinde %57.5, Torğay

³¹² Koygeldiyev, Mambet. (1995). A.g.e s.303-304

³¹³ Kul Muhammed, Muhtar. (2000). **Alaş Bağdarlaması: Kiyanat pen Akikat**. Almatı s.50-52

³¹⁴ Rusya'nın devlet yapısını belirlemek için Kasım 1917'de seçilen ve Ocak 1918'de toplanan Meclis.

bölgesinde %75, Oral bölgelerinde %75.6, Semey bölgesinde ise %85 oy alarak bu bölgelerdeki seçimi kazanmıştır.³¹⁵ Buna rağmen Kazakistan'ın sanayi bölgelerinde, şehirlerde ve Rus köylülerinin çoğunluk olduğu yerlerde Alaş Partisi kazanamamıştır. Aktöbe şehrindeki seçimlerde Alaş Partisi 300 oy almışken, sosyal devrimciler 638 ve sosyal demokratlar ise 358 oy almıştır.³¹⁶

Bu dönemde Kazak toplumunda Üç Cüz adlı bir siyasi parti daha ortaya çıkmaya başlar. İlk başta Türk-Tatar toplumundan ve Müslüman topluluklardan destek almayı hedefleyen bu parti istediği desteği alamayınca Bolşeviklere doğru yönelmeye başlar. Rus okulunda eğitim almış olan Kölbay Togısov tarafından kurulan bu parti, Ekim Devrimi sonrası Bolşevikler ile birleşerek Alaş Partisine karşı faaliyetler yürutmeye başlamıştır. Nisan 1918 tarihinde Lenin ve Stalin'e gönderdiği bir mektupta Kölbay Togısov, Kazak bozkırında Sovyetler Hükümetini destekleyen ve Alihan Bökeyhan tarafından kurulan Alaş Partisine rakip olan Üç Cüz adlı partinin olduğunu bildirmiştir.³¹⁷ Bolşeviklerin desteklemesine rağmen Üç Cüz Partisi Kazak bozkırında Alaş Partisine rakip olamadı. Zira Kazak toplumu büyük çoğunlukla Alaş aydınlarını desteklemekteydi. Bu yüzden Üç Cüz Partisi kısa zamanda dağılmıştır.

2.7 Alaş Orda Hükümeti

Ekim devrimi neticesinde Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle Rusya İmparatorluğu genelinde siyasi istikrarsızlık dönemi başlar. Alaş aydınlarının umud ettiği çok etnikli, demokratik federal Rusya Cumhuriyeti'nin kurulması fikri 7 Kasım 1917'de Bolşeviklerin iktidarı ele almasıyla tehlikeye düşmüştür. Kazak aydınları Tüm Rusya Kurucu Meclisi seçimlerine hazırlanmasına rağmen Ekim devrimi onları rahatsız etti. Alaş aydınlarını rahatsız eden geçici hükümetin düşüşü değil, Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle kurulacak olan yeni siyasi yapıda Alaş partisinin ve Kazak halkının durumunun belirsizliği olmuştur.³¹⁸ Böyle belirsizlik durumunda Kazak halkı iki ateşin arasında kalmıştır. Bir taraftan Bolşeviklere karşı mücadele eden kozak birlikleri tehdit etti ise, diğer taraftan bozkırda Bolşevikler güçlenmeye başlamıştır. İlk baştan bolşevizm fikrine karşı çıkan Alaş aydınları, Kasım 1917'den itibaren ulusal devlet kurma faaliyetlerine başladı. Bu dönemde

³¹⁵ Spirin, Leonid. (1987). *Rossiya 1917 god. İz istorii Borbi Politiceskih Partii*. Moskova: İzdatelstvo Mysl s.307-308

³¹⁶ Koygeldiyev, Mambet. (1995). A.g.e s. 318

³¹⁷ Koygeldiyev, Mambet. (1995). A.g.e s. 319

³¹⁸ Sabol, Steven. A.g.e s.142

ulusal devlet kurma meselesini gündeme taşıyan sadece Kazaklar olmamıştır. Ekim Devrimi Rusya İmparatorluğu'nun dağılmasını daha da hızlandırmıştır. Kasım 1917'de Ukrayna Merkez Radası Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Aralık 1917'de Polonya ve Finlandya bağımsızlığını ilan etti. Mart 1918'de Belarus Halk Cumhuriyeti, Nisan 1918'de ise Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti kurulmuştur. Rusya İmparatorluğu'nun Avrupa kısmındaki bu gelişmeler Kazak bozkırındaki aydınları da etkilemiştir.

Kazak aydınlarını etkileyen diğer bir olay Sibiry ve Türkistan bölgelerinde gerçekleşmiştir. 8-15 Ekim tarihleri arasında Tomsk şehrinde Sibiry Kongresi yapılmıştır. Kongrenin amacı Sibiry Özerk Hükümetinin kurulması olmuştur. Bu kongreye Kazak bozkırından 9 temsilci katılmıştır. Onlar Kazak toplumunun geçici olarak Sibiry Özerk Hükümetine dahil olacağını bildirmiştir. Kongre sonucunda Sibiry Meclisi kurulur, Alihan Bökeyhan ve Muhammedjan Tınışpayev bu meclise Kazak halkının temsilcileri olarak üye olmuştur. Alihan Bökeyhan Kazak gazetesine yazdığı makalesinde Kazakların Sibiry Özerk Hükümetini desteklemesini şu şekilde açıklar: “biz önce Sibiry Özerk Hükümeti ile birleşerek büyük devletin hakimiyetinden kurtulmayı, sonradan ise bağımsızlığı ilan etmeyi düşündük”.³¹⁹ Fakat Bolşevikler Sibiry Özerkliğinin kurulmasına engel olmuştur.

Bununla birlikte birlikte 26-29 Kasım 1917 tarihinde Özbekistan'ın Hokand şehrinde IV. Olağanüstü Türkistan Kongresi gerçekleşti. Açılış konuşmasını Mustafa Şokay'ın yaptığı kongrede Rusya Federal Demokratik Cumhuriyetine bağlı olan Türkistan Özerk Hükümeti kurulduğu ilan edildi. Geçici Konsey kuruldu ve başkan olarak Alaş aydınlarından olan Muhammedjan Tınışpayev görevlendirildi. Sonradan bu görev Mustafa Şokay'a devredilmiştir. Aynı zamanda Taşkent'te toplanan Sovyet asker, işçi ve köylü vekiller kongresi Türkistan bölgesi Halk Komiserler Konseyi tarafından kontrol edildiğini ilan etti. Böylece Türkistan'da aynı anda biri devrimci diğeri ise ulusal kurtuluş olmak üzere iki idari merkez kuruldu. Türkistan Muhtariyatı olarak da bilinen bu Özerk Hükümet kurulduğundan kısa bir süre sonra Bolşeviklerin Taşkent'teki askeri birlikleri tarafından ortadan kaldırılmıştır.³²⁰ Mustafa Şokay Türkistan Özerk Hükümeti güçle dağıtıldıktan sonra Avrupa'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Fakat hiçbir zaman bağımsız Türkistan

³¹⁹ Koygeldiyev, Mambet. (1995). A.g.e s. 328

³²⁰ Nurpeisov, Kenes. (1995). **Alaş ham Alaş Orda**. Almatı: Atatek Yayınevi s.140

Devleti kurma fikrinden vazgeçmemiştir. Bunun için Şokay, Çar Hükümeti yıkıldıktan sonra kurulan Aleksandr Kerenskiy başkanlığındaki Geçici Hükümette bakanlık görevi teklifini ve Bolşeviklerin sunduğu Türkistan bölgesindeki Sovyetler Hükümetinin başkanlığı yapma teklifini reddetmiştir.³²¹ Türkistan bölgesinde Sovyetler Birliği Hükümetinin kurulmasına karşı çıkan Şokay, Sovyetlere karşı mücadelesini Avrupa'da devam ettirmiştir.

Etrafındaki bölgelerde böyle olaylar gerçekleşirken Alaş aydınları da Kazak halkının özerk bir devlet olarak gelişmesi gerektiği görüşündeydi. Bu nedenle aydınlar Kazak topraklarında Sovyetler Hükümetinin kurulmasına karşı çıktılar. Onlar Sovyetler Birliği'nin Kazak topraklarını sadece hammadde kaynağı olarak kullanacağını öngörmekteydiler. Böylece Alaş aydınları 5-13 Aralık 1917 tarihinde Orenburg şehrinde II. Kazak Kongresini yaptılar. Kongrede Alaş Orda Hükümetinin kurulduğunu duyurdu ve Kazak dergisi onun basın merkezi oldu. Alihan Bökeyhan ise Alaş Orda Hükümeti'nin başkanı olarak seçildi. Alaş aydınları mevcut olan siyasi istikrarsızlık döneminde Kazak halkının varlığını ve kültürel değerlerini sadece ulusal-bölgesel özerklik ilan ederek koruyabileceklerini düşündüler.³²² Bu hususta değinilmesi gereken önemli mesele Alihan Bökeyhan Kazak özerkliğini sadece Kazaklar değil bozkırda yaşayan Rus köylülerinin de desteklemesi gerektiğini savunmaktaydı. Zira Bökeyhan'ın kurmak istediği özerklik ulusa dayalı değil toprağa dayalı bir özerklik olmuştur. Bökeyhan bu fikrini şu şekilde açıklamaktadır: “Oral, Torğay, Akmola ve Semey bölgelerinde çok sayıda Rus köylüleri vardır. Bu bölgelerde Kazaklar ve Ruslar iç içe yaşamaktadır. Eğer ulusa dayalı bir özerklik kurarsak bu bölgelerdeki Kazakların göç etmesi gerekir. Fakat bu topraklar bizim atalarımızın yaşadığı topraktır dolayısıyla burayı terkedemeyiz. Bozkırdaki en verimli topraklar Ruslar ve Kazakların karışık yaşadığı bölgelerdir. Bu nedenle Kazak özerkliği kurulursa Rus köylüleri de bizimle beraber olacak. Ulusa bağlı değil toprağa bağlı özerklik kuracağız. Rus köylüleri de bunu destekler gibi..”³²³ Bökeyhan'ın bu açıklaması Alaş Orda Hükümetinin çok etnikli yapı olarak kurulmaya başladığını göstermekteydi.

II. Kazak Kongresinde alınan kararlar 25 Ocak 1918 tarihinde Sariarka gazetesinin 29. sayısında yayınlanmıştır. Kongrede alınan kararlar:

³²¹ Nurpeisov, Kenes. A.g.e s.143

³²² Artıkbayev, Jambıl., Pirmanov, Adilhan. (2008). **Kazakistan Tarihi. Entsiklopedialik basılım.** Almatı: Atamura yayınevi s.448

³²³ Koygeldiyev, Mambet. (1995). A.g.e s.331-332

1. Bökey Ordası, Oral, Torğay, Akmola, Semey, Yedisu, Sır Derya bölgeleri, Fergana ve Semerkant bölgesine bağlı olan Kazak toprakları, Trans-Hazar bölgesi ve Altay vilayetine bağlı Kazak toprakları üzerinde Alaş ulusal-bölgesel özerkliği kurulması gerektiği kararı alınmıştır;
2. Kazak özerk bölgesi Alaş olarak adlandırılacaktır;
3. Alaş özerk bölgesindeki tüm yeraltı ve yer üstü kaynaklar Alaş mülküdür;
4. Alaş özerkliği Tüm Rusya Kurucu Meclis tarafından onaylanacaktır;
5. Kazak bozkırında yaşayan tüm halklar eşit haklara sahiptir. Alaş özerk bölgesine bağlı olan tüm azınlık halklar sayısına göre devlet kurumlarında görevler alabilecektir;
6. Alaş topraklarının kontrolü Geçici Ulusal Meclis olan Alaş Orda'nın kontrolünde olacaktır. Alaş Orda 25 üyeden oluşacaktır. 10 üyesi Kazaklar arasında yaşayan diğer halkların (Ruslar) temsilcilerinden seçilecektir. Alaş Orda'nın merkezi geçici olarak Semey şehri olacaktır. Alaş Orda bugünden itibaren Kazak halkının iktidarını devralacaktır;³²⁴

Tüm bunlarla beraber Rusya'da patlak veren iç savaşta Kazak halkını korumak için ulusal asker kurma meselesi de kongrede görüşüldü. Böylece Rusya'da başlayan iç savaşın bozkıra sıçramasından endişelenen Kazak aydınları, Alaş Orda'ya bağlı olan ulusal milis (*narodnaya militsiya*) kurmuştur. Kurulan bu milis birliklerine 30-35 yaş aralığındaki gençler gönüllü olarak alınmıştır ve onlara aylık maaş verilmiştir.³²⁵ Ayrıca söz konusu kongrede eğitim konusuna da değinilmiştir. Eğitim meselesini incelemek için Ahmet Baytursınlı, Mağcan Cumabay gibi aydınların dahil olduğu komisyon kurulmuştur. Komisyona Kazak okulları için yeni eğitim programı hazırlanması ve Kazakça ders kitapları yazması görevi verilmiştir.³²⁶

Kazak aydınlarının ilan ettiği bu özerklik aslında bir ayrılıkçı hareket değildi. Sovyet tarih yazımında öne sürüldüğü gibi burjuva milliyetçiliği de değildi. Alaş aydınlarının özerklik ilanını Bolşeviklerin devrim yoluyla iktidarı ele geçirerek mevcut düzeni bozmasına karşı tepki olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Rusya genelindeki belirsizlik durumu Alaş aydınlarının Kazak topraklarında hükümet işlevini yerine getirecek bir meclis kurmasına yol açtı. Bu bir iktidarı güçle ele geçirme eylemi olarak da nitelendirilemez.

³²⁴ Nurpeisov, Kenes. A.g.e s. 152-153

³²⁵ Abdigaliuli, Berik. (2017). **Alaş Askeri 1918-1920**. Astana: KİSİ yayınları s.22

³²⁶ Omarbekov, T. (1992). "Kos Tonkeris jane Alaş Kozgalısı", *Akikat dergisi*, Sayı 11 s.45

Ayrıca Alaş Orda'nın kurulmasını Kazak etnik milliyetçi hareketi gibi göstermek yanlış olur. Zira Alaş Orda Meclisine Kazak bozkırında yaşayan tüm halkların temsilcileri katılabilirdi.

Nitekim Alaş aydınları Bolşeviklerin iktidarı ele almasına rağmen Tüm Rusya Kurucu Meclisinin toplanmasıyla Rusya'nın federal demokratik cumhuriyet olarak yeniden kurulacağını ümit ediyordu. Fakat Ocak 1918'de toplanan Tüm Rusya Kurucu Meclisi sadece bir oturum yapabilmiştir. Yaptığı tek oturumda bu meclis üyeleri Bolşevik iktidarını tanımadı, Rusya'yı federal cumhuriyet olarak ilan etti. Dolayısıyla ertesi gün Bolşevikler tarafından güçle tasfiye edilmiştir. Böylece Rusya'daki halkların federal cumhuriyet kurma fikirleri son bulmuştur. Alaş Orda liderleri Bolşeviklere karşı mücadele eden Beyaz Ordu'yu destekledi. Ancak Beyaz ordu komutanları Dutov ve Kolçak Alaş Orda'nın tüm faaliyetlerini yasak etmesiyle Alaş liderleri Bolşeviklerle müzakerelere başladı ve askeri birliklerini dağıtma kararı aldı. Bolşeviklere karşı mücadelede Beyaz Ordu'dan destek alamayan Alaş liderleri, Sovyet yönetimi ile uzlaşmaya gitmek zorunda kalmıştır. Neticede Ahmet Baytursınulı liderliğindeki Alaş Orda'nın Batı kısmı Aralık 1918'de Bolşeviklere katılmıştır. Alihan Bökeyhan liderliğindeki Doğu Alaş Orda ise Bolşeviklere Kasım 1919'da katılmıştır.³²⁷ Bolşevikler Kazak bozkırına özerklik sözü verdi, fakat Alaş Orda Hükümetini dağıttı.

Alaş Orda Hükümeti dağıtıldıktan sonra Sovyet yönetimi Alaş liderlerine Kazakistan'daki Sovyet Hükümetinde çalışmalarına müsaade etti. Bolşevikler Kazak bozkırındaki halkın desteğini kazanmak için Alaş aydınlarını kullanmayı tercih etti. Bu Lenin'in 1920'lerde daha belirgin hale gelecek olan *korenizatsiya* ya da yerlileştirme politikasının bir parçasıydı.³²⁸ Alaş aydınları siyasi faaliyetlerine son verdikten sonra da Kazakistan'ın kültür, eğitim ve ekonomisinin gelişmesine katkılarda bulunmuştur. Nitekim 1920'lerin sonlarına doğru Bolşeviklerin sözde “milliyetçiler” ve “halk düşmanları” ile mücadele kampanyası sonucunda Alaş Orda Hükümetinin liderleri ve onları destekleyen aydınlar hapse atılmaya başlar. 1930-1938 yılları arasında Stalin'in fermanıyla Kazak aydınlarının

³²⁷ Kendirbay, Gulnar. (1997). “The National Liberation Movement of the Kazakh Intelligensia at the Beginning of the 20th Century”, *The Central Asian Survey*. Cilt 16, Sayı 4 s.511-512

³²⁸ Korenizatsiya 1920-1930 yıllarında Sovyetler Birliği'nin Rus olmayan nüfus ile aradaki düşmanlığı bertaraf etmek için tasarlanmış siyasi ve kültürel politikasıdır. Sovyetler Birliğine bağlı olan ulusal özerk bölgelerdeki yerli halkın temsilcilerini çeşitli makamlara getirmek, ulusal-bölgesel özerklikler oluşturmak, ulusal azınlıkların kendi dillerinde eğitim almasını sağlamak ve kendi dillerinde gazete-dergiler yayınlamaya teşvik etmek yoluyla onları Sovyet Hükümetini desteklemesine yol açmak.

çoğunluğu “halk düşmanı” suçuyla idama mahkum edilmiştir. Böylece Sovyetler döneminde Alaş aydınlarının tüm eserleri ve şiirleri yasaklanmıştır. 1988-1989 yıllarında Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi kararıyla Stalin döneminde idam edilen Alaş aydınları aklanmıştır.

Alaş aydınlarının Kazak halkını modernleştirme ve eğitim almaya teşvik etme yolundaki çabaları Postkolonyal teori açısından ele alındığında Homi Bhabha’nın ortaya attığı melez kimlik kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Daha önce dile getirildiği gibi melez kimlik iki veya daha çok kültür/ırkın karşılıklı etkileşiminden sonra ortaya çıkan yeni kimliktir. Kolonyal söylem bağlamında kolonici ve kolonize edilenin kültürel etkileşimi, kolonize edilmiş toplumda yeni tip melez kimlik oluşturmaktadır. Homi Bhabha’ya göre ilk başta kolonize edilen için bir kimlik kaybetmek gibi görünen bu süreç belli bir noktadan sonra olumlu yöne çevrilebilmektedir. Melezliğin meydana getirdiği çok kültürlülük teorisyene göre tek kültürlülük karşısında üstünlük sağlamaktadır. Melezlik sadece koloncinin kimliğini kopyalamak değil, hem koloncinin hem kolonize edilenin kimliklerinin karışımı sonrası daha önce hiç olmamış yeni bir kimliğin ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda Alaş aydınlarını Rus kültürü ile Kazak kültürünün karışımından ortaya çıkan melez kimlik sahipleri olarak nitelendirmek mümkündür. Doğuştan Kazak toplumunda büyümüş olan bu aydınlar, Rus okullarında eğitim aldıktan sonra Rus kültürü ile yakından tanışma fırsatı bulmuştur. Dolayısıyla iki kültürü de benimseyerek etrafındaki olaylara her iki açıdan da yaklaşabilmiştir. Çarlık Rusya’nın bozkırdaki kolonyal yönetim için çalıştırılacak eleman yetiştirme politikası gereğince metropol okullarında eğitim almışlardır. Ancak belli bir noktaya geldikten sonra aldıkları eğitimi ilk başta hedeflediği gibi bozkırdaki Rus kolonyal yönetimini pekiştirmek için değil, Kazak halkının milli bilincini geliştirmeye yönelik kullanmaya başlar. Ayrıca ilk etapta Kazakların Rus İmparatorluğu içerisinde eşit haklara sahip vatandaş olması doğrultusunda, sonradan ise Kazakların bağımsızlığı için çalışmaya başlar. Tüm bunlar Bhabha’nın melez kimliğin her zaman kolonici için değil bazen kolonici aleyhine de çevirilebileceğinin örneğidir.

2.8 Sovyetler Birliği Döneminde Kazakistan

Sovyet Hükümeti Kazakistan topraklarındaki yönetimi Ekim 1917 – Mart 1918 tarihleri arasında ele geçirmiştir. Bazı yerlerde bu barışçıl bir şekilde gerçekleşti ise bazı yerlerde silahlı çatışmalar yoluyla gerçekleşmiştir. Sır Derya, Akmola bölgeleri ve Bökey Ordası

topraklarındaki yönetimi barışçıl yollarla ele geçiren Bolşevikler, Torğay, Oral, Orenburg, Semey ve Yedisu'da silahlı çatışmalar çıkmıştır. Bolşeviklerin halka barış, işçilere fabrikalar, köylülere toprak, etnik gruplara eşitlik ve özgürlük vaad etmesi onların Kazakistan'da yönetimi ele geçirmesini kolaylaştıran faktör olmuştur. Nisan 1918'de Taşkent'te gerçekleşen V. Türkistan Sovyetleri Kongresinde Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. Kazakistan'ın güneyindeki Yedisu ve Sır Derya bölgeleri bu Özerk Cumhuriyete dahil edilir. Akmolâ ve Semey bölgeleri Batı Sibirya vilayetine, Torğay ve Oral bölgeleri Orenburg vilayetine, Bökey Ordası ise Astrahan vilayetine dahil edildi.³²⁹ 26 Ağustos 1920'de Kazak topraklarında Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. Orenburg şehri yeni kurulan özerk cumhuriyetin başkenti olarak seçilir. 30 Aralık 1922 tarihinde Moskova'da yapılan Sovyetler Hükümetinin ilk kongresinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulduğu ilan edilir. Kurucuları Rusya SFSC, Ukrayna SSC, Beyaz Rusya SSC ve Transkafkasya SFSC olmuştur. Kırgız ÖSSC Rusya SFSC'ya bağlı oldu.³³⁰ 1924-25 yıllarında Türkistan ÖSSC'ne bağlı olan Sır Derya ve Yedisu bölgeleri Kırgız ÖSSC topraklarına dahil edilmiştir. Çünkü bu bölgelerin nüfusunun çoğunluğu Kazaklardan oluşmaktaydı. 1925'te Kırgız ismi Kazak olarak değiştirilmiştir.³³¹ Bu dönemde Orenburg bölgesi Rusya topraklarına bağlı olur ve Kazak ÖSSC başkenti 1929 yılına kadar Kızıl Orda şehrine taşınır. 1929 yılında Kazak ÖSSC başkendi Almatı'ya değiştirilir. 1936'da Kazak ÖSSC yeniden yapılandırılarak SSCB'ye bağlı Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyet olur.

Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle Kazakistan topraklarındaki durum Çar Hükümetinin kolonyal yönetim döneminden pek farklı olmadı. Her ikisi de Kazak geleneksel göçebe hayat tarzını vahşilik gibi algılayarak onları yerleşik hayata geçirmeye gayret ettiler. Hem Çar hükümeti, hem de Sovyetler Hükümeti Kazak toplumunu Rusların egemen olduğu çok etnikli bir devlet yapısının parçası haline getirmeye çalıştı. Çar hükümeti bunun için Kazak topraklarındaki kontrolü ele geçirerek bozkıra milyonlarca Rus köylüsün göç etmesini sağladı. İç Rusya'dan göç eden bu köylüler göçebe Kazak toplumunu çiftçiliğe geçirmede etkili olacağı düşünülmekteydi.³³² Bu politikanın kısmen başarılı olduğu söylenebilir. Zira

³²⁹ Kairatuli, Beken. (2020). "Kazak Tarihinin Bir Kezeni" *Egemen Kazakistan*, <https://egemen.kz/article/246574-qazaq-tarikhynynh-bir-kezeni> (Erişim Tarihi: 06.09.2021)

³³⁰ Kadirkulova, Gulim. A.g.e s.231

³³¹ Akiner, Shirin. (1995). *Sovyet Müslümanları*. (Çev. Tufan Buzpınar ve Ahmet Mutu). İstanbul: İnsan Yayınları s.248

³³² Olcott, Martha Brill. (1983). "Intellectuals and the Development of Nationalism in Kazakhstan", *Final Report to National Council for Soviet and East European Research*. Hamilton: Colgate University Press s.6

Kazakların göç ettiği topraklar zorla alınarak Rus köylülerine verilmesi sonucunda bozkırdaki göçebe hayvancılık için toprak sorunu ortaya çıktı. Neticede Kazaklar zorla da olsa yerleşik hayata geçmeye başladı. Bolşevikler ise iktidara geldikten sonra Çar Hükümetinin başlattığı göçebe toplumları yerleşikleştirme politikasını devam ettirdi. Tüm Sovyetlerin hükmettiği coğrafyada olduğu gibi Kazak bozkırlarında da iç savaş sonucunda ekonomik durum kötüye gitmişti. Ülke genelinde açlık başlamıştır ve neticesinde Bolşeviklere karşı ayaklanmalar meydana gelmiştir. Lenin önderliğindeki Bolşevikler 1921 yılında ekonomiyi canlandırmak için Yeni Ekonomik Politika (*NEP-Novaya Ekonomiçeskaya Politika*) adıyla bilinen yeni iktisadi reformları başlatmıştır. Tarım ile uğraşan çiftçilere devlet tarafından çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Böylece Kazak bozkırında göçebe hayvancılıkla uğraşan Kazakları çiftçiliğe teşvik ederek yerleşik hayata alıştırmaya çalışmıştır.³³³ Kazakların yerleşikleşmesi Sovyetler için iki açıdan önemli idi. Birincisi Kazakların yerleşikleşmesiyle bozkırda geniş tarım arazileri meydana gelecek. İkincisi ise göçebe hayat yaşayan Kazakların kontrolü onların yerleşikleşmesiyle daha kolaylaşacaktı.

Sovyet yönetimi iktidara geldiğinde Kazak bozkırı neredeyse 200 yıldır Çarlık Rusya idaresindeydi. Fakat Çarlık Rusya'nın uyguladığı kolonyal politikayla kıyaslandığında Sovyetler yönetiminin bölgede yürüttüğü ekonomik, kimlik ve kültür politikaları daha da tehlikeli olduğu görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin kolektifleştirme politikası neticesinde bozkırda açlık meydana gelmiştir. Kazak bozkırında yaşayan halkın dörtte birini oluşturan 1,5 milyon insan bu açlık nedeniyle hayatını kaybetmiştir.³³⁴ Başka bir veriye göre 1931-1933 yılları arasında meydana gelen bu açlıktan 2,3 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Zira 1939 yılında SSCB'de yapılan nüfus sayımında Orta Asya'daki diğer milletlerin çoğunun sayısı artarken Kazaklar 2,3 milyona azalmıştır.³³⁵ Sovyetler Hükümetinin yanlış politikaları neticesinde meydana gelen bu açlık hakkında Kazak aydınları Moskova'ya mektuplar göndererek seslerini duyurmaya çalışmıştır. Kazakistan Komünist parti üyesi Turar Rıskulov'un bozkırdaki açlık hakkındaki gerçekleri beyan ederek Stalin'e 1932-1933 yıllarında iki defa mektup yolladığı bilinmektedir. Açlık ve siyasi baskı nedeniyle Kazakistan topraklarından 1 milyondan fazla insan başka topraklara göç etmiştir.

³³³ Kadirkulova, Gulim. A.g.e s. 228

³³⁴ Cameron, Sarah. (2018). **The Hungry Steppe. Famine, Violence and the Making of Soviet Kazakhstan**. İthaca: Cornell University Press s.144

³³⁵ Tatimov, Makaş. (1990). "Demografyalık Derektege Süyensek", Zahardin Kıstaubayev (Editör). *Naubet*. Almatı: Jalın Baspası s.85

Günümüzde Çin, Moğolistan, Afganistan, Pakistan, İran ve Türkiye gibi ülkelerde yaşamakta olan Kazaklar 1930-32 yıllarındaki açlık zamanında bozkırdan göç etmek zorunda kalan insanların torunlarıdır. Bu zor durum hayvancılığı da etkilemiştir. Kollektifleştirme politikası başlamadan önce Kazak bozkırında 40,5 milyon hayvan var ise 1933 yılındaki sayıma göre ondan sadece 4,5 milyon hayvan kalmıştır.³³⁶

Kazakların Sovyet yönetimi döneminde karşılaştıkları diğer bir felaket 1937-1938 yıllarında yaşanan *repressiyalar* olmuştur. Stalin'in iktidara gelmesiyle Kazak bozkırında başlayan siyasi baskılar neticesinde Kazak aydınlarının büyük çoğunluğu “halk düşmanı” suçlamasıyla hapse atılmış sonrasında ise idam edilmiştir. Sovyetler Birliği kurulduğu günden itibaren Sovyet yönetimi tarafından siyasi muhalifleri tasfiye etmede kullanılan ideolojik siyasi yöntemlerden biri olan “halk düşmanı” kavramı, Stalin döneminde bir kampanya şekline dönüştü ve büyük boyut kazandı. “Halk düşmanının babası”, “halk düşmanının kardeşi”, “halk düşmanının arkadaşı” gibi insanlara korku veren sözler o dönemde yaşayan insanların dilinde çok uzun zamana kadar kullanılmıştı.³³⁷ Kazak toplumunun modernleştirmeye gayret eden ve onları eğitim almaya teşvik eden Alaş aydınlarının yanısıra okuma yazma bilen eğitimli sıradan vatandaşların birçoğu Stalin'in başlattığı kırmızı terör kurbanı olmuştur. Hatta Bolşevik Parti'nin Kazak topraklarında yönetimi ele geçirmesinde önemli katkılarda bulunan, Komünist Parti'nin Kazakistan'daki teşkilatlarını kuran Turar Rıskulov, Oraz Jandosov ve Sakıpkerey Arğınşaeve gibi komünistler de söz konusu politikanın kurbanı olmuştur.³³⁸ KGB arşivinen alınan bilgilere göre 1921-1953 yılları arasında Sovyetler Birliği genelinde siyasi görüşleri için idam edilenler sayısı 800 bindir. Bunların 681 692'si 1937-38 yılları arasındaki 18 ayda idam edilmiştir. 115 bin kişi ise soruşturma esnasında şiddete dayanamayıp vefat etmiştir. Stalin'in iktidarda olduğu dönemde SSCB'de siyasi görüşleri için tutuklanan her 20 kişiden biri idam ediliyordu. 1937-38 yıllarında ise tutuklanan her iki kişiden biri idam edilmiştir.³³⁹ 1937-1938 yılları arasında Kazakistan'ın Almatı şehrinde 631 bin kişi idam edildiği bilinmektedir. Bu idam edilenlerin listesine bakıldığında %75'i Kazak aydınlar

³³⁶ Kan, G., Şayahmetov, N. (2007). A.g.e s. 206

³³⁷ Khairmukhanmedov, Nurbek. (2007). “Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları”, *Bilig*, Sayı 41, s.157

³³⁸ Kozıbayev, Manaş. (1993). **Kazakstan Tarihi**. Almatı:Atamura s.146

³³⁹ Kreçetnikov, Artem. (2012) “Bolşoi Terror. 75 let spustya”,

http://www.bbc.com/russian/russia/2012/10/121030_stalin_big_terror (Erişim Tarihi: 06.09.2021)

olduğu tespit edilmiştir.³⁴⁰ Stalin'in tasfiye ve cezalandırma siyasetinden tüm Sovyetler Birliği etkilendi. Fakat Kazak halkının bu siyasetin etkisini diğer halklarla kıyasla daha çok hissettiği söylenebilir. Verilere göre “halk düşmanı” olarak idam edilen Kazakların sayısı Ruslardan 3 kat, Tatarlardan 4 kat, Özbeklerden ise 5 kat daha çok olmuştur.³⁴¹ Sovyet rejiminin Kazak halkına yönelik yaptığı bu siyasi baskı politikası halkın hafızasında derin izler bırakmıştır. Kazakistan'ın bağımsızlık almasıyla her yıl 31 Mayıs “Siyasi baskı, Sürgün ve Açlık Kurbanlarını Anma Günü” olarak anılmaktadır.

Tüm Avrupalı kolonyal güçler ve Çarlık Rusya gibi Sovyetler Birliği de işgal ettiği topraklarda kolonyal politikalar uygulayan bir devlettir. Sovyetlerin kolonyal politikaları özellikle Orta Asya bölgesinde etkin olmuştur. İdeolojik bir devlet olan Sovyetler Birliği, egemenliği altındaki Orta Asya halklarının dönüşümü için radikal reformlar yapmıştır. Alfabe değişiklikleri, Kazakça, Özbekçe, Kırgızca vd. gibi Türk dilinin çeşitli lehçelerini ulusal dil olarak bir birlerinden ayırması, yüzyıllar boyunca iç içe yaşamış olan Orta Asya'daki Türk halklarını sınırlarla bölerek ulusal kimlikleri yaratması, Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Rusya'nın iç kısımlarından göçmenleri bölgeye yerleştirerek Orta Asya'nın toplumsal yapısını değiştirmesi gibi projeler uygulanmıştır. Bu uygulanan kolonyal politikalar neticesinde Sovyetler yönetimi ülke genelinde olduğu gibi Orta Asya'da da yeni tip toplum inşa etmeyi hedeflemekteydi. Bu yeni tip toplumun temelinde Sovyet ideologları tarafından geliştirilen Halklar Dostluğu (Drujba Narodov) konsepti yer almaktaydı.

Çarlık Rusya ile Sovyetler Birliği'nin yürüttüğü kolonyal politikaların farklı olduğu söylenebilir. Çarlık Rusya işgal ettiği topraklarda yaşayan yerli halkı asimile ederek Ruslaştırmaya ve Hıristiyanlaştırmaya çalıştı ise, Sovyetler Birliği'nin ana hedefi tam asimile etmek olmamıştır. Sovyetler yönetimi enternasyonalizm ideolojisine dayanan yeni tip çok uluslu toplum yaratmayı hedefledi. Bu hedefe ulaşmak için öncelikle ulusların inşa edilmesi gerekiyordu ve akabinde enternasyonalizm ideolojisini savunan “sovyet insanı” (*homo soveticus*) kimliği inşa edilecekti. Böylece Sovyetlerin geliştirdiği bu proje bir birine zıt olan iki hedefi gerçekleştirmeye yönelik çalışmaktaydı. Bir taraftan işgal edilen

³⁴⁰ Taldıbayev, Jetpis. (2014). “Kazakstandağı Repressiyalık Jazalau İs Areketterine Uşırağan Kazak İntelligentsiyasının sanı men Kuramındağı Demografiyalık Maseleler”, <http://e-history.kz/kz/contents/view/2322> (Erişim Tarihi: 06.09.2021)

³⁴¹ Omarbekov, Talas. (2001). **XX Gasırdagı Kazakstan Tarihının Özekti Maseleleri**. Almatı: Kazakparat s.306

halkların ulusal kimliği inşa edildi. Her ulusa kendi dilini, edebiyatını ve kültürel değerlerini geliştirme hakkı tanındı. Diğer taraftan ulusal kimlik az çok belirgin hale gelmeye başlamasıyla ortaya çıkan aydınlar “burjuva milliyetçiliği” yapmakla suçlanarak baskıya maruz kaldı. Neticede Sovyetler yönetimi bir yandan ulusal kimlikleri inşa etmesine rağmen, öte yandan onları zorla bastırdı, ama tamamıyla yok etmedi. Sonunda Sovyet halkı tek bir ulus değil, uluslar topluluğu olması gerekiyordu. Bu uluslar topluluğunun barış ve huzur içinde yaşaması için ise Halklar Dostluğu konsepti geliştirildi.³⁴² 1930’larda geliştirilmeye başlayan bu tür politikaların Sovyet iktidarına karşı pantürkizm ya da panislamizm hareketlerinin oluşmasını engellemek için tasarlandığını söylemek mümkündür. Tüm bu halklar dostluğu, halkların eşitliği gibi söylemlere rağmen Sovyetler Birliği’ni büyük Rus halkı ve küçük ulusal devletlerin bir araya gelmesiyle kurulan devlet olarak nitelemek mümkündür. Resmi olarak hiç bir yerde vurgulanmasa da Rus kimliği ve Rus dili her zaman diğer uluslara ve onların ulusal dillerine göre daha üstün olmuştur. Bu Sovyetler Birliği’nin milli marşında da belli olmaktadır. “*Hür cumhuriyetlerin yıkılmaz birliği, Büyük Rusya seni topladı! Mücadele ile kuruldu halkların iradesiyle, Birleşik ve güçlü Sovyetler Birliği*”.³⁴³ Marşın ilk dört satırından anlaşıldığı gibi halkların kendi iradesi ile kurulan bu birlik Büyük Rusya’nın (*Velikaya Rus*) önderliğinde toplandığı vurgulanmaktadır.

Komünist Parti Sovyetler Birliği’ni eşit derecedeki cumhuriyetlerin birliği olarak göstermeye çalışmaktaydı. Fakat Moskova’nın çıkarları Cumhuriyetlerin çıkarlarından her zaman daha üstün olmuştur. Merkezde alınan kararlar Cumhuriyetlerdeki yöneticiler tarafından eksiksiz yerine getirilmesi gerekmektedir. Merkezin emirlerine karşı çıkanlar milliyetçi olarak suçlanarak görevinden alındı. Örnek olarak Kazak SSC Bakanlar Kurulu Başkanı görevini yapan Jumabek Taşenev’i söylemek mümkündür. Taşenev, Sovyetler Birliği yöneticisi Nikita Kruşçev’ün inisiyatifi ile Kazakistan’ın Kuzey bölgelerindeki verimli toprakların tarıma açılmasını öngören Bakır Topraklar Projesi’ne (*Tselinnıy Kray*) karşı çıkmıştır. Bu projeye göre Kuzey Kazakistan bölgesindeki 5 eyalet (Akmola, Kokşetau, Kuzey Kazakistan, Pavlodar ve Kostanay) toprakları tarıma açılarak bölgeye Rus çiftçilerinin yerleşmesi planlandı. Bölge yönetimi ise Kazak SSC elinden alınarak Moskova’ya devredilecekti. Bu topraklar Kazakistan topraklarının %21’ini, burada

³⁴² Lurye, Svetlana. (2011). “Drujba Narodov v SSSR. Natsionalniy Proekt ili Primer Spontannoy Mejetniçeskoy Samoorganizatsy?”, *Obşestvenniye Nauki i Sovremennost*. Sayı 4 s. 147-148

³⁴³ Sovyetler Birliği Marşının ilk dört satırı

yaşayan halk ise Kazakistan nüfusunun %31'ini oluşturmaktaydı. Taşenev söz konusu projenin uygulanması Kazak SSC'nin toprak bütünlüğü ilkelerine aykırı olduğunu dile getirerek Kruşçev'a karşı çıkmıştır. Ayrıca bu kararın SSCB Anayasasının ihlali olarak değerlendirilebileceğini ve eğer proje hayata geçerse Anayasanın iptal edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Hatta bu toprakların Moskova'nın yönetimine geçmesi durumunda kendisinin uluslararası kuruluşlara başvuracağını açıklamıştır. Sonuç itibariyle Kruşçev bu projeden vazgeçmiştir. Ancak Jumabek Taşenev milliyetçilikle suçlanarak görevinden uzaklaştırılmıştır.³⁴⁴

Sovyetler Birliği yönetimi Kazakistan topraklarını hammadde kaynağı ve nükleer silah deneme alanı olarak kullandı. Bunu yaparken de bozkırdaki ekolojik durum ile pek ilgilenmediler. Özbekistan'daki pamuk tarlalarının sulanması için aşırı derecede su kullanımı Aral Denizi'nin kurumasına yol açtı. Bu çevresel sorun bölgedeki iklim değişikliğine ve halk arasında çeşitli bulaşıcı hastalıkların çoğalmasına neden oldu. Ayrıca onkoloji hastalıkları Aral Denizi kıyılarına yakın bölgelerde Sovyetler Birliği'nin diğer bölgeleriyle kıyasla 15 kat daha artmıştır.³⁴⁵ 1960'larda başlayan bu çevresel felaket günümüzde halen aktüelliğini korumaktadır. Bununla birlikte Kazakistan'ın Semey bölgesi 1949 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nin nükleer deneme poligonu olarak kullanılmıştır. 1949-1989 yılları arasında aktif olarak kullanılan bu poligonda toplam 460'tan fazla nükleer silah denemesi yapılmıştır. Yaklaşık 1 milyon insan bu denemelerin yarattığı tahribatin kurbanı olmuştur. Denemeler ağırlıklı olarak Kazak nüfusun yaşadığı bölgelerde yapıldı ve yerli halk ilk yıllarda yapılan denemelerden habersiz oldu. 1949-1964 yılları arasında Semey poligonunda 113 nükleer deneme atmosferde yapıldı. Bu Orta ve Doğu Kazakistan bölgelerinin radyoaktif kirlenmesine yol açtı.³⁴⁶

Mihail Gorbaçov'un SSCB iktidarına gelmesinden sonra iç politikada yaşanan gevşemeler Kazak yöneticilerin daha da cesur adımlar atmasına neden oldu. Gorbaçov'un uyguladığı reformlar üç ana slogan altında gerçekleşti. Onlar: *glasnost* (açıklık), fikir ve ifade özgürlüğünün tanınması, *uskorenie* (hızlanma), ekonomik gelişimin hızlandırılması, *perestroyka* siyasi ve ekonomik sistemin yeniden yapılandırılması. Gorbaçov'un yaptığı

³⁴⁴ Kaliyev, Jabay. (2014). "Jumabek Taşenev. On Protivostoyal Hruşevu", http://history-state.kz/ru/?ELEMENT_ID=398 (Erişim Tarihi: 07.09.2021)

³⁴⁵ Kan, G., Şayahmetov, N. (2007). A.g.e s. 226

³⁴⁶ Kuzenbayulı, Amanjol., Abil, Erkin., (2006). **İstoriya Kazahstana. Uçebnik dlya Vıssih Uçebnih Zavedenii.** 8. Baskı Kostanay: Kostanayskii Regionalnyı İstitut İstoriçeskii İssledovanii s.310

reformlar ülkeyi ekonomik krizden kurtaramadı. Aslında Gorbaçov'un yaptığı reformlar siyasi ve ekonomik alanların temelden değişimi değil sosyalizmin biraz yenilenmesiydi. Buna rağmen Gorbaçov'un sürekli demokratikleşme ve açıklık getirme gibi çağrıları halk arasında bir coşku uyandırdı. Kazakistan başkenti Almatı'da gerçekleşen Aralık 1986 olayları gösterdi ki, Sovyet yönetimi kürsülerde demokratikleşme ile ilgili çağrılarda bulunmasına rağmen yönetim tarzı eskisi gibi terör ve şiddete dayalı olarak kalmıştır. Kazakistan'ın yöneticisi Dinmuhammed Konayev'i bir günde görevden alarak yerine Ulyanovsk Komünist Partisi birinci sekreteri Gennadi Kolbin'i getirmiştir. O dönemde 75 yaşta olan Konayev'in görev süresinin sona ermesi gerektiği herkes tarafından kabul edilmekteydi. Fakat bu sürecin demokratik bir şekilde gerçekleşmesi bekleniyordu. Bu nedenle Kazakistan'da yönetim deneyimi olmayan, yerel koşulları bilmeyen ve yerel parti örgütlerinin hiç birine kayıtlı olmayan Rus asıllı Kolbin'in bir günde Kazakistan Komünist Partisi birinci sekreteri görevine getirilmesi Kazaklara karşı bir hakaret olarak algılandı ve halk arasında protestolara yol açtı.

18 Aralık 1986'da Almatı'da Kazak gençleri Kazakların çıkarları gözardı edilmesini protesto ederek sokaklara çıktı. Bu bir barışçıl gösteriydi ve hükümet karşıtı sloganlar kullanılmadı. Kazak gençleri Anayasal haklarını kullandılar. Fakat Kazak gençleriyle diyaloga girmek istemeyen Sovyet yönetimi, şiddete başvurdu ve yürüyüşe çıkan gençlere karşı asker ve polisi kullandı. Böylece Gorbaçov'un sürekli dile getirdiği toplumun ve siyasi sistemin demokratikleşmesi fikirleri sadece sözde kalmıştır. Yetkililer Rus asıllı olan sanayi işçilerini Kazak gençlerine karşı kışkırtarak olayları kasıtlı olarak etnik temelli çatışma gibi göstermeye çalıştı.³⁴⁷ Kazakistan tarihinde Jeltoksan olayları olarak bilinen Kazak gençlerinin ayaklanmasına 60 bin civarında kişi katılmıştır. Onların yaklaşık 8 bini tutuklandı, sonradan 200 kişi 1,5 - 15 yıl arasında hapis cezası aldı. İki kişi idam cezası aldı, fakat sonradan idam cezası 20 yıl hapis cezasına değiştirildi. Ayrıca 1500'den fazla kişinin siyasi baskıya uğradığı ve idari ceza aldığı bilinmektedir. Ayaklanmaya katılan yüzlerce üniversite öğrencisi ihraç edilmiştir.³⁴⁸

1987 yılında SSCB Komünist Parti Merkez Komitesi Jeltoksan olaylarını "Kazak milliyetçiliğinin tezahürü" olarak değerlendirdi. Sovyet yönetimi bu olayın siyasi önemini küçültmek için sıradan bir başkaldırma olarak göstermeye çalıştı. Fakat Jeltoksan

³⁴⁷ Kuzenbayulı, Amanjol., Abil, Erkin., (2006). A.g.e s.327-328

³⁴⁸ Koyşibayev, Beybit. (2011). "Jeltoksan turalı oy-tolgamdar", *Egemen Kazakistan*, <https://egemen.kz/article/9991-zheltoqsan-turaly-oy-tolghamdar> (Erişim Tarihi:07.09.2021)

ayaklanması asırlardır Kazak halkının sürdürmekte olduğu kolonyal yönetime karşı ulusal kurtuluş hareketlerinin devamı niteliğindedir. Aralık 1991’de Kazakistan’ın bağımsızlık aldığı ilk günlerde Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in kararı ile Jeltoksan olaylarına katıldığı için cezalandırılan tüm Kazak gençleri aklanmıştır.³⁴⁹

³⁴⁹ Kan, G., Şayahmetov, N. (2007). A.g.e s. 232

III. BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN KÜLTÜR POLİTİKALARI: KAZAK KÜLTÜRÜNÜN DEKOLONİZASYONU

3.1 Bağımsız Kazakistan'ın Kültür Politikalarının Oluşumu

1980lerin sonlarına doğru Kazakistan'da egemenlik ve milli kimlik meseleleri ön plana çıkmaya başladı. 1988 yılında Kazak SSC Komünist Parti Merkez Komitesi 1920-1950 yıllarında totaliter rejimin başlattığı siyasi baskı nedeniyle idam cezası alan aydınları aklama kararı aldı. Böylece Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursınulı, Mirjakıp Dulatuli, Mağcan Cumabay gibi Alaş aydınları ve diğer Kazak aydınları aklandı. Onların yazdıkları edebi ve bilimsel eserlerin de tekrar basılmasına izin verildi. Ayrıca bu dönemde meydana gelen en önemli olay 22 Eylül 1989 tarihinde ilk defa Dil Hakkında Kanunu'nun kabul edilmesi olmuştur. Bu kanuna göre Kazak diline “devlet dili” statüsü, Rus diline ise “uluslararası iletişim dili” (*yazık mejnatsionalnogo obşenie*) statüsü verilmiştir. 24 Nisan 1990'da Kazakistan Cumhurbaşkanlık sistemine geçmiştir ve Yüksek Konsey oturumunda Nursultan Nazarbayev Kazakistan SSC Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Sovyetler Birliği'ni egemen devletler birliğine dönüştürme reformları başlatıldı. 25 Ekim 1990 tarihinde Kazakistan Yüksek Konseyi “Kazakistan SSC devlet egemenliği hakkında deklarasyonu” kabul etti. Deklarasyonun kabul edilmesi Kazakistan'ın bağımsızlığı için atılan önemli adımlardan biri olmuştur. 29 Ağustos 1991'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Semey nükleer deneme poligonunu kapatma kararı aldı. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kazakistan topraklarında kalan nükleer silahlardan vazgeçme kararı alındı. Bu tarihi karar Kazakistan'ın barışçıl bir dış politika yürütmeye doğru ilerlediğini göstermekteydi. Zira SSCB'den miras kalan nükleer silah cephaneliği Kazakistan'ın dünyadaki 4. büyük nükleer güç olmasına fırsat verdi. Günümüzde Kuzey Kore ve İran'ın nükleer silah üretmeye çalışmasından dolayı çeşitli yaptırımlara maruz kaldığı göz önünde bulundurulduğunda Nazarbayev'in aldığı kararın ne kadar doğru olduğu anlaşılmaktadır.

16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan kendi bağımsızlığını elde etmiştir. Kazakistan, Sovyetler Birliği'nden en son ayrılan devlet olmuştur. Bunun nedeni olarak Kazakistan'daki demografik sorun söylenebilir. Çünkü 1989 yılında SSCB'de yapılan

nüfus sayımına göre Kazakistan'ın toplam nüfusu 16,5 milyondur. Toplam nüfusun %39,7'sini Kazaklar, %37,8'ini Ruslar diğer kalanını ise Ukraynalar, Özbekler, Almanlar gibi çeşitli etnik gruplar oluşturmaktaydı.³⁵⁰ Buna ek olarak ülkedeki Kazak nüfusun bazı kesimi özellikle Kuzey'de yaşayanlar kendi dili ve kültürüne yabancılaşmış durumda idi. Ayrıca Kazak nüfusun çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşamaktaydı. 1980'lerin sonuna doğru Kazak SSC başkenti Almatı nüfusunun sadece %15-17'si Kazaklardan oluşmaktaydı. Kazakistan'ın bağımsızlığını en son ilan etmesindeki diğer bir sebep ekonomik sorunlar oldu. Kazakistan ekonomisinin %93'ü Sovyet Hükümetine bağlıydı. Kazakistan'daki tüm fabrikalar, sanayi bölgeleri ve üretim tesisleri Kazak SSC'nin değil, doğrudan Moskova'nın kontrolü altında idi. Bu sebeple Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın 8 Aralık 1991'de SSCB'nin dağıldığını ilan etmesinden sonra, Kazakistan bağımsızlığını duyurmuştur.³⁵¹

Bağımsızlığını ilan ettikten hemen sonra Kazakistan'da yeni siyasi sistem oluşturma süreci başlatılmıştır. 1992 yılında Kazakistan aktif bir şekilde uluslararası arenaya açıldı. 3 Mart 1992'de Birleşmiş Milletler üyesi oldu, sonra diğer uluslararası kuruluşlara katılmaya başladı. Ayrıca Ocak 1993'te Anayasa kabul edildi. Anayasa'ya göre Kazakistan üniter, laik ve demokratik bir devlet olarak ilan edildi. Bağımsızlığın ilk yıllarında ekonomik ve etnik sorunlarla karşı karşıya kalan ve onları çözmeye çalışan Kazakistan hükümeti, aynı zamanda kolonyal dönemin getirdiği kültürel etkileri yıkmaya çalışmıştır. Dekolonizasyon ya da desovetizasyon süreci olarak adlandırabileceğimiz bu süreçte Kazak halkının kimliği ve kültürel değerleri canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Kazakistan'da aynı anda iki kimlik inşa edilmiştir. Birincisi Kazak kimliği ise diğeri Kazakistanlı kimliğidir. Kazakistan'daki ulusal kimlik konusunu ele aldığı "Tarih akışında" başlıklı kitabında Nursultan Nazarbayev, öncelikli hedefin Kazakistanlı kimliğin kurulması olduğunu dile getirmektedir. Nazarbayev, demokratik bir devlet sisteminde tüm etnik grupların hakları kanunla korunmalıdır diyerek etnik milliyetçiliği devlet milliyetçiliği ile değiştirmeye çalışmıştır. Kazak devleti yerine daha kapsayıcı olan Kazakistan devleti adını kullanmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte Kazak kimliğinin de geliştirilmesi uzun vadeli bir hedef

³⁵⁰ "Vsesoyuznaya Prepis Naseleniya 1989 goda. Natsionalnyy Sostav Naseleniya po Respublikam SSSR", http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=5 (Erişim Tarihi:07.09.2021)

³⁵¹ Jubatkanov, Kerimsal. (2018). "Pochemu Kazahstan Vyshel iz Sostava SSSR Poslednim?", <http://www.matritca.kz/news/59178-pochemu-kazahstan-vyshel-iz-sostava-sssr-poslednim.html> (Erişim Tarihi: 07.09.2021)

olduğunu yazmaktadır.³⁵² Bağımsızlığın ilk yıllarındaki şartlar Kazak kimliğine dayalı ulusal devlet inşa etmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Zira çok kültürlü ve çok etnili bir devlet olan Kazakistan'da son nüfus sayımına göre 130'dan fazla millet yaşamaktadır. Bunların barış ve huzur içinde yaşaması için Kazakistanlı kimliği altında birleştirilmesi gerekmektedir. Ülke içindeki çeşitli etnik grupların çatışmasını önlemek ve Kazakistan'ın toprak bütünlüğünü korumak Kazak yöneticilerin öncelikli hedefi olmuştur.

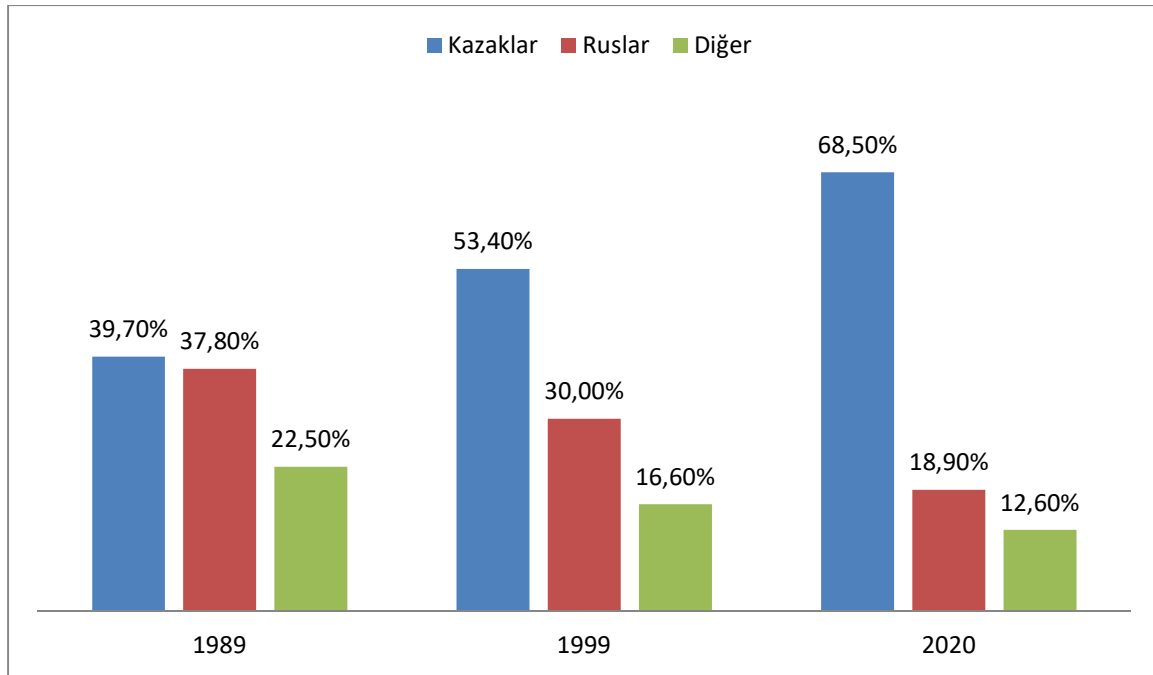
Bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan'ın karşılaştığı etnik meseleler 2000 yılından itibaren değişmeye başladı. Kazak nüfusun artışı ve Rus nüfusun azalmaya başlaması Kazakistan'ın kültür politikalarında yeni dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. En önemli dönüşüm ise Kazak kimliğinin ön plana çıkarılmaya başlaması olmuştur. Bu dönemde Kazak kültürünün canlandırılması ve Kazak dilinin ülke genelinde yaygınlaşması için bir takım projeler geliştirilmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Kazak nüfusu oranının artması ve Rusların sayısının azalması tamamen evrimsel yollarla gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bazı postkolonyal yazarların iddia ettiği gibi dekolonizasyon süreci Kazakistan'da şiddetli bir eylemler aracılığıyla değil, uygulanan başarılı siyasi yaklaşımlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böylece Frantz Fanon'un "dekolonizasyon bir birine düşman olan iki tarafın karşı karşıya gelmesi ve bu süreç her zaman şiddet içermektedir" tespiti Kazakistan örneğinde doğrulanmamıştır. Kazakistan'da hiçbir zaman Ruslara karşı şiddeti ve etnik temelli gerilimleri teşvik eden politikalar izlenmemiştir. Hem Nazarbayev, hem Tokayev tüm konuşmalarında Kazakistan'ın çok etnili bir devlet olduğunu ve ülkenin gelişiminin devrim yoluyla değil evrim yoluyla gerçekleşmesi gerektiğini defalarca vurgulamıştır. Uygulanan denge politikası sayesinde Kazakistan etnik çatışmaların çıkmasını engellemiştir. Rus nüfusun azalması bağımsızlık sonrası Rusların anavatanlarına gönüllü bir şekilde göç etmesinden kaynaklanmıştır.

Çizelge 3.1'de görüldüğü gibi her geçen yıl Kazak nüfusun sayısı artmaktadır. Bu artış Kazakistan hükümetinin Kazak kimliğinin ön plana çıkmasına ilişkin bazı çalışmaları ortaya koymasına neden olmuştur. Sovyet döneminden kalan kolonyal dönemin meydana getirdiği eserlerin yeri Bağımsız Kazakistan'ın yarattığı eserlerle değiştirilmektedir. Kazak hanlığı'nın 550. yıldönümünün ve Altın Orda Devletinin 750. yıldönümünün kutlanması, Kazak hanlığı ile ilgili eserlerin yazılması ve filmlerin çekilmesi Kazakistan'ın Kazak kimliğini güçlendirmeye çalıştığını göstermektedir. Bununla birlikte 2015 yılından itibaren

³⁵² Nazarbayev, Nursultan. (1999). Tarih Tolkinında. Almatı: Atamura s.190

Kazakistan kendini “Büyük Bozkır Devleti” olarak tanımlamaktadır. Tarihe bakıldığında Kazak halkı asırlardır bozkır halkı olarak bilinir. Dolayısıyla bozkır Kazak kimliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ayrıca Kazakistan “Mangilik El” (Bengü İl/ Ebedi Devlet) ideolojisini geliştirilmektedir. G kt rler döneminden kalan Orhun abidelerinde kullanılan “Mangilik El” kavramı, Kazakistan’ın milli ideolojisidir. Böylece Kazakistan kendi ulusal tarihinin G kt rklere kadar dayandığını göstermektedir.

Çizelge 3.1 *Kazakistan’da Etnik Gruplara göre nüfus oranı*

(Kaynak: Bu tablodaki 1989 yılına ait veriler Demoscope Weekly dergisinden, 1999 ve 2020 yıllarına ait veriler ise Kazakistan Ulusal İstatistik Bürosu kaynaklarından alınarak hazırlanmıştır)

3.2 Kazakistan’da Kültürel Dekolonizasyon Süreci

Dekolonizasyon basitçe kolonyal yönetimin getirdiği etkilerden kurtulmak anlamına gelmektedir. Kültürel ve politik anlamda gerçekleştirilebilen bu eylem, kolonyal politikaya maruz kalan tüm devletler tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Çarlık Rusya’nın ve Sovyetler Birliği’nin kültürel asimilasyon politikalarına maruz kalan Kazakistan da bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren kendi kültürel değerlerini dekolonize etmeye gayret etmektedir. Kolonyal dönemin bıraktığı kültürel etkileri ortadan kaldırarak dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu doğrultuda ulusal kimlik ve ulusal tarih konuları toplumu yakından ilgilendirmeye başlamıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan hükümeti

siyasi ve ekonomik meseleler ile daha çok ilgilenmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde artık ülke istikrarlı bir şekilde ekonomik ve siyasi alanda gelişme göstermekteydi. Dolayısıyla Kazakistan’ın kendi kültürel politikasını geliştirmeye başlaması 2000 yılının başlarında gerçekleşmiştir.

Kazakistan’ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in inisiyatifi ile “*Madeni Mura*” (Kültürel Miras), “*Halık Tarih Tolkıında*” (Halk Tarih Akışında), “*Ruhani Jangıru*” (Manevi Yenilenme), “*Ulı Dalanın Jeti Kırı*” (Ulu Bozkırın Yedi Özelliği) ve “*Sakraldı Kazakistan*” (Kutsal Kazakistan) gibi stratejik ulusal kültür programları kabul edilmiştir. Bu programlar Kazakistan’ın geçmiş zamandaki kültürel ve tarihi meselelerine farklı açıdan bakmaya fırsat vermiştir. Dünyanın çeşitli yerlerindeki arşivler ve kütüphanelerde bulunan Kazakistan tarihi ve kültürü ile ilgili kaynaklar ülkeye getirildi ve incelendi. Böylece kolonyal dönemde zorla unutturulmaya çalışılan ve ya yanlış değerlendirilen tarihi meseleler bağımsız Kazakistan’ın bilim adamları tarafından yeniden incelenmeye başlandı. Sovyet döneminde isimlerinin bile anılması bir suç olan Alaş aydınlarının suçsuz olduğu ıspatlanarak aklanması ve onların bıraktığı eserlerin yaygınlaşmaya başlaması bunun bir örneği olabilir. Alaş aydınları Sovyetler Birliği’nin dağılmaya başladığı 80’lerin sonlarına doğru aklanmasına rağmen, bu konuyu inceleyen bilim adamları 2000 yılından sonra çoğalmaya başladığına tanık olmaktadır. 2004 yılında kabul edilen “Kültürel Miras” programı sayesinde Alaş aydınları ile ilgili arşiv belgeleri Avrupa, Rusya ve Türkiye arşivlerinden Kazakistana getirilerek Kazak dilinde yayımlanmıştır.

Kazakistan hükümetinin kültürel değerleri canlandırarak Kazakistan kimliğini güçlendirmeye odaklandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Sovyet döneminin mirasları ve sembolleri yıkılarak kültürel yaşamın birçok alanı “Kazaklaştırılmaya” çalışılmaktadır. Bunun en göze çarpan örnekleri arasında Sovyet anıtlarının kademeli olarak Kazak tarihi ve kültürü ile ilgili anıtlara değiştirilmesi söylenebilir. Ayrıca Sovyet döneminde isimleri değiştirilen şehirlere eski isimlerinin tekrar verilmesi de Kazak kültürünün canlanmasında önemli yer almaktadır. Örneğin Kazakistan’ın bağımsızlığa kavuşmasıyla Alma-Ata şehri Almatı, Guryev şehri Atırau, Şevçenko şehri Aktau, Tselinograd şehri Akmola ve Çimkent şehri Şımkent olarak tarihi isimlerini geri kazanmıştır. Şehirlerdeki Komünist Parti liderleri ve üyelerinin isimleriyle adlandırılan caddelerin isimleri de değiştirilmiştir. Artık şehirlerde Lenin, Frunze, Furmanov gibi cadde ve sokak adları kullanılmamaktadır.

Bununla beraber Güney Kazakistan eyaleti 2018 yılından itibaren Türkistan eyaleti olarak değiştirilmiştir. Türkistan şehri, Türklerin İslamiyeti benimsemesinde önemli rol oynayan Ahmet Yesevi'nin yaşadığı ve defnedildiği şehirdir. 1500 yıldan fazla tarihi olan bu şehir Kazak Hanlığının başkenti olmuştur. Ahmet Yesevi Türbesi yanında Kazak halkının büyük hanları ve sultanları defnedilmiştir. Kazakistan tarihi ve Kazak kimliği açısından çok önemli olan bu şehir, Sovyet döneminde kasıtlı olarak yıkılmaya çalışılmıştır. Ticari ve idari anlamda şehri zayıflatmak için Sovyet iktidarı Şımkent şehrini bölgenin merkezi yapmıştır. Bu nedenle Türkistan'ın eyalet merkezi yapılması ve Güney Kazakistan eyaleti adının Türkistan olarak değiştirilmesi Kazak kimliğinin canlandırılması açısından büyük önem taşımaktadır.³⁵³

Kültürel dekolonizasyon sürecinde Nazarbayev'in ülke başkentini Almatı'dan Akmola'ya değiştirme kararı önemli yer almaktadır. Zira bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan'ın nüfus dağılımına bakıldığında Rusların daha çok kuzeyde, Kazakların ise güney bölgelerde yoğunlaştığı görülmekteydi. Bu durumun üstesinden gelmek için Nursultan Nazarbayev 1994 yılında başkenti güneydeki Almatı şehrinden kuzeydeki Akmola şehrine taşıma kararı almıştır. 1994 yılında alınan bu karar 1997 yılında başkent in Akmola şehrine taşınmasıyla ve şehrin ismi Astana olarak değiştirilmesiyle sonuçlanmıştır. 2017 yılında Cumhurbaşkanı Kasım Jomart Tokayev'in kararıyla başkent in ismi Nur-Sultan olarak değiştirilmiştir. Başkent in taşınma sebebi Akmola'nın Kazakistan'daki ekonomik bölgeleri bir biriyle bağlayan karayolları ve demiryollarının kavşağında yer almasıdır. Ayrıca Akmola'nın tüm eyalet merkezlerine neredeyse eşit uzaklıkta olması ve ülkenin merkezden yönetilmesi daha kolay olacağı faktörleri de başkent in taşınmasına neden olmuştur.³⁵⁴ Kazakistan ulusal kimliğinde “bozkır boyutu” her zaman ön plana çıkmaktadır. Kendisini “Ulu Bozkır Devleti” olarak tanımlamaya başlaması açısından bakıldığında başkent in Tanrı Dağları'ndan bozkırın kalbi olan Akmola şehrinde taşınması Kazak kimliğinin güçlendirilmesi olarak değerlendirilebilir.³⁵⁵

³⁵³ Ametbek, Dinmuhammed. (2018). “Kazak Ulusal Kimliğinin İnşasında Türkistan Şehrinin Önemi”, Ankasam, <https://www.ankasam.org/kazak-ulusal-kimliginin-insasinda-turkistanin-onemi/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

³⁵⁴ Nazarbayev, Nursultan. (2017). **Tauelsizdik Dauiri**. Astana s.118

³⁵⁵ Ametbek, Dinmuhammed. (2018). “Kazak Ulusal Kimliğinin İnşasında Yeni Başkent Astana'nın Önemi”, Ankasam, <https://www.ankasam.org/kazak-ulusal-kimliginin-insasinda-yeni-baskent-astananin-onemi/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

Başkent'in güneyden kuzeye değiştirilmesinin diğer sebebi olarak güvenlik tehdidini söylemek mümkündür. Ülkenin siyasal ve ekonomik ağırlığını Kazakların kalabalık yaşadığı güneyden Rusların çoğunluk olduğu kuzey bölgelere doğru taşıyarak Kazak nüfusun Kuzey Kazakistan topraklarına göç etmesi teşvik edilmiştir. Kuzeydeki Rus çoğunluğunu dengelemek için yapılan bu politikanın kısmen de olsa başarılı olduğunu söylemek mümkündür. 1999 yılındaki nüfus sayımına göre Nur-Sultan şehrindeki toplam nüfusun %41,8'ini Kazaklar, %40,5'ini Ruslar oluşturmaktaydı.³⁵⁶ 2020 yılındaki verilere göre ise Nur-Sultan nüfusunun %79,8'ini Kazaklar, %12,3'ünü Ruslar oluşturmaktadır.³⁵⁷ Kazakistan'ın kuzeyindeki diğer eyaletlerdeki Kazak ve Rus nüfusun oranındaki değişimler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Çizelge 3.2 Kuzey Kazakistan topraklarındaki eyaletlerde Kazak ve Rus nüfusun oranındaki değişimler

Eyaletler	1999		2020	
	Kazaklar	Ruslar	Kazaklar	Ruslar
Nur-Sultan Şehri	133 585/ % 41,8	129 480/ % 40,5	906 391/ % 79,8	139 443/ % 12,3
Akmola	313 488/ % 37,5	329 454/ % 39,4	381 885/ % 51,8	239 825/ % 32,5
Kuzey Kazakistan	214 697/ % 29,6	361 461/ % 49,9	193 670/ % 35,3	270 806/ % 49,3
Pavlodar	311 862/ % 38,6	337 924/ % 41,9	399 150/ % 53	262 619/ % 34,9
Kostanay	314 801/ % 30,9	430 242/ % 42,3	357 638/ % 41,2	353 609/ % 40,7
Toplam	1 288 433/%34,8	1 588 561/%42,9	2 238 734/%55,4	1 266 302/%31,3

Çizelge 3.2'de görüldüğü gibi 1999 yılındaki nüfus sayımı ile kıyaslandığında 2020 yılında Kuzey Kazakistan topraklarında Kazak nüfusun oranı artarken, Rus nüfus sayısı azalmaktadır. Bunun temel sebebi Rus nüfusun ülkeden göç etmesi ve güneyde yaşayan Kazakların kuzey eyaletlere yerleşmesi olmuştur. Kazakların kuzeye göç etmesinde ülke başkentinin Almatı'dan Nur-Sultan'a değiştirilmesi büyük rol oynamaktadır.

³⁵⁶ Smailova, A. (2000). **Natsionalniy Sostav Naseleniya Respubliki Kazahstan. İtogi Perepisi Naseleniya 1999 goda. Statistiçeskiy Sbornik.** Almatı: Agentsvo Statistiki Respubliki Kazahstan s.233

³⁵⁷ Kazakistan Cumhuriyeti, Stratejik Planlama ve Reform Ajansı, Ulusal İstatistik Bürosu, <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/7> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

Ayrıca Sovyetler Birliği dönemindeki devletin eliyle kasıtlı olarak yapılan açlık ve siyasi baskı nedeniyle Kazakistan topraklarından göç etmek zorunda kalan Kazakların bağımsızlık aldıktan sonra ülkeye geri gelmesi teşvik edilmektedir. Çin, Moğolistan, İran, Afganistan gibi ülkelerden anavatanına dönmek isteyen Kazaklar için çeşitli yardımlar sağlanmıştır. *Oralman*³⁵⁸ olarak bilinen bu vatanına geri dönen Kazaklar, çoğunlukla Kuzey topraklara yerleştirilmiştir. Bunun sayesinde kuzeyde Kazakların sayısı artmaya başlamıştır. Bununla birlikte 2014 yılından itibaren “Serpın” programı da Kazakların kuzey eyaletlere yerleşmesinde önemli rol üstlenmektedir. “Serpın” programı Kazakistan’ın güney eyaletlerindeki gençlerin kuzeydeki üniversitelerde eğitim almasını ve mezun olduktan sonra da orada yerleşerek çalışmasına imkan sağlamaktadır. Bu program sayesinde üniversite giriş sınavında düşük puan alan gençler kuzey Kazakistan’daki üniversitelerde devlet bursu ile okumaya hak kazanmıştır. Böylece Kazakistan hükümeti kalabalık nüfusa sahip güney eyaletlerindeki gençleri kuzeye yerleşmesi için kolaylıklar sağlamaktadır.

3.3 “Kültürel Miras” programı

“Kültürel Miras” Devlet Programı Kazakistan’ın ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in inisiyatifi ile başlatılmıştır. 2003 yılında halka sesleniş konuşmasında Nazarbayev, Kazakistan’ın tarihi, kültürel ve mimari anıtlarını restore etmeyi amaçlayan ve onların hem yurt içinde hem de yurt dışında tanıtılmasını sağlayan bir program hazırlanması gerektiğini dile getirmiştir. Bu doğrultuda söz konusu programın amaçları aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Ulusal kültür, folklor, gelenekler ve örf-adetler dahil olmak üzere Kazak halkının zengin kültürel mirasını incelemek için bir sistemin oluşturulması;
- Kazak halkının tarihinde önemli olan tarihi, kültürel ve mimari anıtların restore edilmesini sağlamak;
- Ulusal edebiyat ve çeşitli yazılı kaynakların toplanarak milli arşive getirilmesi, ayrıntılı bir şekilde sanatsal, bilimsel, biyografik dizilerin oluşturulması;

³⁵⁸ Oralman kavramı – Geri Dönmek anlamındaki Kazakça Oralı fiilinden gelmektedir. 2020 yılından itibaren anavatanına geri dönen bazı Kazakların isteği üzerine bu kavram *Kandas* (Türkçe anlamı kandaş) kelimesine değiştirilmiştir.

- Kazak dilinde, dünya bilimsel düşünce, kültür ve edebiyatının en iyi başarılarına dayanan tam teşekküllü bir insani eğitim fonu oluşturmak.³⁵⁹

Genel anlamda Kazak halkının kültürel mirasının canlandırılması ve Kazakistan'ın bağımsızlığı sırasında kültürel sürecin güçlendirilmesi için tasarlanan bu program 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Programın öncelikli hedeflerinden biri olan tarihi ve arkeolojik anıtların sistemleştirilmesi, korunması ve restore edilmesi alanında bugüne dek çok önemli çalışmalar yapılmaktadır. Kazakistan topraklarında 25 binden fazla anıt ve 2 milyondan fazla değerli kültürel mekan vardır.³⁶⁰ Ahmet Yesevi Türbesi, Tamgalı Petroglifleri, Sariarka Kuzey Kazakistan bozkırı ve gölleri gibi kültürel mekanlar UNESCO Dünya Kültürel Miras listesine girmiştir.³⁶¹ Söz konusu program kapsamında tarihi Otırar şehrinin UNESCO listesine dahil edilmesi planlanmaktadır.

“Kültürel Miras” Devlet Programı kapsamında yapılan önemli çalışma Kazak edebiyatı ile ilgili eserlerin incelenmesi ve çok ciltli yayın halinde tekrar basılması olmuştur. Bu bağlamda edebiyat, tarih, etnografi ve arkeoloji gibi alanlarda 400’den fazla kitap ve yeni ansiklopedik sözlükler basılmıştır. Eski Kazak masalları ve modern edebi hikayeleri içeren “Babalar Sözi” (Ataların Sözü) başlıklı yüz ciltlik eser yayımlanmaya başlanmıştır. Bununla beraber, Kazak halkının felsefi düşüncelerini kapsayan 20 ciltlik eser, El-Farabi’nin felsefi eserlerinin toplandığı 10 ciltlik kitap ve 20 ciltlik dünya felsefesi kitabı Kazak dilinde yayımlanmıştır.³⁶²

“Kültürel Miras” Devlet Programı kapsamında sadece Kazakistan topraklarında bulunan anıtlar değil yurt dışında bulunan ve Kazak topraklarından çıkan büyük şahısların da türbeleri restore edilmektedir. Suriye’nin başkenti Şam’da bulunan Sultan Baybars Türbesi’nin restorasyonu Kazakistan hükümeti tarafından yapılmıştır. 1260 yılında Mısır tahtına çıkan, Memlûklerin Hükümdarı Sultan Baybars Kıpçak Türküdür.

³⁵⁹ Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Resmi Web Sitesi: “Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Kazakistan Halkına Seslenişi”, 16 Nisan 2003, https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevty-n-kazakstan-khalkyna-zholdauy-2003-zhyly-16-sauir-n (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

³⁶⁰ Karamanova, S. (2013). “Kazakstanın Memlekettik “Madeni Mura” Bagdarlaması: Onın Juzege Asırılı Kезenderi men Magınası.”, <https://e-history.kz/kz/first-president/show/12320/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

³⁶¹ UNESCO World Heritage List, <https://whc.unesco.org/en/list/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

³⁶² Şelegina, O., Jetpisbayev, S. (2020). “Mejdunarodnoe Znaçenie Gosudarstvennoi Programmy Respubliki Kazahstan Kulturnoe Nasledie”, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*. Sayı 40. s. 284-285

Bununla birlikte Batı’da Alfarabius adıyla bilinen Ebü Nasır El-Farabi’nin Türbesi de Şam’da bulunmaktadır. Kazakistan’ın Türkistan eyaletindeki Farab kentinde (Otırar) doğmuş olan El-Farabi, tüm İslam aleminin ünlü filozofu ve bilim adamıdır. 2003 yılında Kazakistan’ın Suriye’deki Büyükelçisi Bağdat Amreev ve Kazakistan Cumhurbaşkanı danışmanı Muhtar Kul-Muhammed tarafından El-Farabi’nin türbesinin bulunduğu yer tespit edilmiştir. 2007 yılında Nursultan Nazarbayev’in Suriye’ye yaptığı resmi ziyaret sırasında Suriye Hükümeti ile El-Farabi’nin türbesinin bulunduğu yerde tarihi-kültürel merkez inşası ve Sultan Baybars Türbesinin restorasyonu konusunda işbirliği imzalanmıştır. Bu iki proje için Kazakistan 10 milyon dolar tahsis etmiştir. Ayrıca Suriye hükümeti Kazakistanlı turistlerin kalabileceği otelin inşası için Kazakistan’a arazi vermiştir. El-Farabi tarihi-kültürel merkezi’nin inşası 2008 yılında başlamış ve 2012 yılında tamamlanmıştır. Fakat Suriye’de başlayan iç savaş nedeniyle açılışı yapılamamıştır.³⁶³ “Kültürel Miras” programı kapsamında restore edilen diğer bir önemli yapı Kahire’deki Sultan Baybars Camisi olmuştur. 2007 yılında Kazakistan ile Mısır hükümetleri arasında yapılan anlaşmada Sultan Baybars Camisi restorasyonu 12 milyon dolar civarında olacağı belirlenmiştir. Kazakistan tarafı bu restorasyon için 4,5 milyon dolar tahsis etmiştir.³⁶⁴ Görüldüğü gibi Kazakistan hükümeti Sultan Baybars ve El-Farabi gibi Kazak topraklarından çıkan büyük şahıslara sahip çıkmaktadır. Yapılan bu tür çalışmalar Kazak tarihi ve Kazak kimliği açısından büyük önem taşımaktadır. Böylece Kazakistan kendisinin Orta Çağlarda Kazakistan topraklarında yaşayan halklar ile bağlarını canlandırmaktadır. Kolonyal dönemde kopmuş olan bu bağların tekrar canlandırılması Kazak kimliğinin oluşumunda ve Kazak kültürünün dekolonize edilmesinde önemli rol aldığı söylenebilir.

“Kültürel Miras” programı çerçevesinde Kazak halkının ulusal tarihi ile ilgili kaynaklar toplanarak Kazakistan’daki tarih yazıcılığı yeni seviyeye ulaşmıştır. Sovyet döneminde yazılan Kazakistan tarihini konu edinen bilgiler ağırlıklı olarak Rus bilim adamlarının geliştirdiği ya da Sovyet ideolojisinin etkisi altında yazılan kaynaklardan oluşmaktadır. Antik ve Orta Çağ dönemlerinde Kazakistan topraklarındaki tarihi bilgilerin ana kaynağı bozkırı ziyaret eden tüccarlar, gezginler ve elçilerin günlük notları olmuştur. Dünyanın

³⁶³ Batalova, Akmaral. (2020). “Tsentr Al-Farabi i Mavzolei Sultana Beybarsa v Sirii. Çto s Nimi Seiças?”, <https://tengrinews.kz/opinion/tsentr-al-farabi-mavzoley-sultana-beybarsa-sirii-s-seychas-1071/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

³⁶⁴ Otemurat, Orimbek. (2019). “Sultan Beybars Meşiti Kayta Jangırady”, <https://egemen.kz/article/198335-sultan-beybars-meshiti-qayta-dganhghyady> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

çeşitli bölgelerindeki kütüphaneler ve arşivlerde bulunan bu birincil kaynaklara ulaşmak Sovyet döneminde imkansızdı. Bu nedenle bağımsızlık kazandıktan sonra Kazak tarihçileri devlet desteği ile bu kaynaklara ulaşma fırsatı bulmuştur.

Tarihi her zaman kazananlar yazar. Çünkü tarih ideolojiyi, emperyal politikayı, fetihleri ve kolonileştirmeyi meşrulaştırmak için kullanılan bir araçtır. Kolonyal yönetim, işgal ettiği halkların tarihini yeniden yazarlar, tarihin “kononik” versiyonu geliştirilir ve onları çeşitli yöntemlerle toplum hafızasına yerleştirilir. Bu nedenle, tarihin çarpıtılmış gerçeklerden, mitlerden ve yanlış yorumlamalardan arındırılması üzerinde çalışmak çok önemlidir. Dolayısıyla bağımsızlığa kavuşan devletler kolonyal döneme ait tarihini yeniden değerlendirirler. Aksi durumda kolonyal dönemin bıraktığı kültürel ve kimliksel etkiler halkın tamamen bağımsız olmasını engeller. Hatta kolonyal dönemdeki aşılana aşağılık kompleksi halkın bilincinde yaşamaya devam edecektir.

Bu doğrultuda Kazakistanlı tarihçiler de bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren Rus egemenliği altında geçen dönemde geliştirilen tarihi kaynakları ve tarihsel söylemleri yeniden değerlendirmeye başladılar. Tarihçi Manaş Kozıbayev’in başkanlığında toplanan heyet 1995 yılında Kazakistan Cumhuriyeti’nde tarihsel bilincin oluşumu konseptini geliştirmiştir. Konsept Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla bağımsız Kazakistan’daki tarih bilincinin Sovyet ideolojisinden temizlenmesini sağlamak için tasarlanmıştır. Manaş Kozıbayev Kazakistan’ın Rusya Çarlığı’nı “dahil” olması sürecinin yeniden değerlendirilmesi gerektiği görüşündeydi. Sovyet kaynaklarında kullanılan “*prisoedinenie Kazahstana k Tsarskoi Rossii*” (Kazakistan’ın Çarlık Rusya’ya dahil edilmesi) söyleminin yanlış olduğunu öne süren Kozıbayev, *prisoedinenie* (dahil edilme) kavramının yerine *zavoevanie* (işgal etme) kavramının kullanılması doğru olacağını öne sürmüştür. Ayrıca Rus Çarlığı’nın Kazak bozkırlarını işgal etmesi Rusya’nın kolonyal politikaları çerçevesinde Astrahan, Kırım, Kazan, Sibir hanlıklarının işgal edilmesiyle beraber değerlendirilmelidir.³⁶⁵

³⁶⁵ Kozıbayev, Manaş. (2006). **Problemy Metodologii, İstoriografii i İstočnikovidenii v İstorii Kazahstana**. Almatı: Gılım s.16

3.4 “Geleceğe Bakış. Manevi Yenilenme”

12 Nisan 2017 tarihinde Kazakistan’ın Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in “Geleceğe Bakış. Manevi Yenilenme” başlıklı makalesi yayımlanmıştır.³⁶⁶ Makalede Kazak halkının manevi canlanmasının vizyonu sunulmaktadır. Ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişme ile beraber halkın manevi modernleşmesi gerektiği görüşü öne sürülmektedir. Ayrıca teknolojik süreçlerin hızlanması ve dünya ekonomilerinin rekabet gücünün artması nedeniyle çok değişken ve zor görünen geleceğe Kazak toplumunun nasıl adım atabileceğine dair fikirler geliştirilmektedir. Modern uluslararası ilişkiler hızlı dinamiklerle gelişmektedir. Bu gelişim manevi değerler ve geleneklere dayanan özel bir bilinç gerektirir. Bu koşullarda toplumun manevi değerlerini koruması ve yeniden değerlendirmesi öncelikli meselelerden biri haline gelmiştir. Bağımsızlık kazandıktan sonra ülke genelinde başlatılan büyük ölçekli dönüşümlere toplum bilincinin modernizasyonu da eşlik etmelidir. Bugüne kadar önemli çalışmalar yapıldığına vurgu yapan Nazarbayev, Kazakistan’ın başarılı bir devlet olduğunu dile getirmiştir. Fakat güçlü milli kimlik inşa etmek için toplum bilincini değiştirecek daha büyük ve daha önemli adımların atılması gerekmektedir. Böylece Nazarbayev’in söz konusu makalesinin temel fikri Kazakistan’da büyük ölçekli değişimlerin başlatılması sadece toplum bilincinin dönüşümü veya modernleşmesi ile gerçekleşecektir.³⁶⁷

Akademik literatürde modernleşme ekonomik faaliyetlerden sosyal hayata ve siyasi kurumlara kadar hayatın tüm alanlarını etkileyen kapsamlı bir kitlesel sosyal değişim süreci olarak belirtilmektedir. Modernleşme, toplumun ilerlemekte olduğu fikriyle bağlantılı olarak yoğun bir değişim ve yenilik bilinci getirmektedir.³⁶⁸ Modernleşmenin nihai hedefi, devleti kendi kendini geliştirebilen ve mekanizmalarını sürekli yenileyen bir sisteme dönüştürerek çağdaş dünyanın taleplerine uygun hale getirmektir. Bu bağlamda Kazakistan bağımsızlığını kazanarak ilk modernleşmeyi başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Akabinde ekonomik ve siyasi alanlarda gelişerek dünyanın 50 gelişmiş

³⁶⁶ Nazarbayev, Nursultan. (2017). “Bolaşakka Bağdar. Ruhani Jangıru”, https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (Erişim Tarihi: 11.09.2021)

³⁶⁷ A.g.m

³⁶⁸ Inglehart, Ronald., Welzel, Christian. (2007). “Modernization”, George Ritzer (editör). **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**. Malden: Blackwell Publishing s. 3071

ülkesi listesine girmeyi başarmıştır.³⁶⁹ Bu da ikinci modernleşmenin sonucudur. 2017 yılından itibaren Kazakistan küresel rekabet gücünü artırmayı amaçlayan üçüncü modernleşme dönemine girmiştir.³⁷⁰ Üçüncü modernizasyonun ana hedefi dünyanın önde gelen 30 ülkesinden biri olmaktır.

Makalede Nazarbaev Kazak halkının modernleşme sürecinin kendine has özellikler taşıyacağına değinmiştir. XX. Yüzyıldaki Batı modernleşme modelinin en belirgin eksikliklerinden biri Batı'nın kendine özgü kültürel değerleri çeşitli halklar ve medeniyetlerin farklılıklarını göz önünde bulundurmada herkese dayatması olmuştur. Oysa her toplum sadece kendine özgü kültürel ve manevi kodlara sahiptir. Bu kültürel ve manevi kodların korunması yeni tür modernleşmenin en önemli şartı olmalıdır. Tarihi değerlere ve ulusal geleneklere tepeden bakmanın, onları eski toplumun nitelikleri olarak değerlendirmenin sona erdirilmesi gerekmektedir. Aksine, gelenekler ve halkın tarihi deneyimleri modernleşmenin bir önkoşulu haline getirilmelidir. Ulusal ve kültürel köklere dayanmadan yapılan modernleşme her zaman eksik kalır. Dolayısıyla Kazak halkının kültürel kodları ve ulusal bilinci yeni tür modernleşmede dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda üçüncü modernizasyon Kazak halkının dün, bugün ve geleceğini bir birine bağlayan platformda geliştirilmelidir.³⁷¹

Makalede Kazak halkının manevi yenilenmesinin yönleri de belirtilmiştir. Onlar: Rekabet edebilirlik kabiliyeti, pragmatizm, milli kimliğin korunması, eğitimin yükseltilmesi, Kazakistan'ın devrim yoluyla değil, evrim yoluyla kalkınması ve bilincin açıklığı. Manevi yenilenmenin bu yönleri geliştirilirse tüm Kazakistan toplumunun modernleşmesi doğru yönde ilerlediğinin göstergesi olacaktır.

Küreselleşme çağında her bir Kazakistan vatandaşının rekabet edebilir kabiliyete sahip olması önemlidir. XXI. Yüzyılda bir devletin gelişmişliği onun sahip olduğu doğal kaynaklarının çokluğu ile değil, vatandaşlarının tüm dünyada rekabet edebilir derecede bilgiye sahip olması ile değerlendirilecektir. Bu nedenle, Kazak gençleri, XXI. Yüzyılda

³⁶⁹ World Economic Forum tarafından yapılan 2015-2016 yılları Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi Sıralamasında 42. olmuştur. bkz. *The Global Competitiveness Report 2015*.

<https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2015> (Erişim Tarihi: 11.09.2021)

³⁷⁰ Nazarbayev, Nursultan. (2017). "Kazakistan'ın Üçüncü Modernizasyonu: Küresel Rekabet Gücü", 31 Ocak 2017 tarihinde Halka sesleniş konuşması

https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvary-2017-g (Erişim Tarihi: 11.09.2021)

³⁷¹ A.g.m

tüm bireylerin sahip olması gereken niteliklere ulaşmaya çalışmalıdır. Kazakistan’da uygulanan “Dijital Kazakistan”, “Üç Dilli Eğitim” ve “Kültürel ve Dinsel Uyum” programları Kazak gençlerini yeni hayata hızlı adapte olmasını sağlayan programlardır.

Manevi modernleşme kavramı ulusal bilincin değişimi anlamına gelmektedir. Ancak ulusal bilinç çerçevesinde gerçekleşen bu değişim, milli kimliğin tamamen değişimiyle sonuçlanmamalıdır. Şu anda yaygın olan modernleşme modeli milli kimlik için bazı tehlikeler teşkil etmektedir. Bu tehlike modernleşmenin milli kimlik çerçevesinde gelişmeden daha çok “evrensel” olarak kabul edilen gelişme modeline geçiş olarak algılanmasıdır. Bu yanlış bir algılamadır. Zira her bölge ve ülke kendi modernleşme modellerini geliştirmelidir. Bu doğrultuda Nazarbayev, Kazak halkının milli gelenekleri, müzikleri, dili ve edebiyatı her zaman halkın bilincinde kalması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü bu Kazak halkının milli kimliğinin belkemiğini oluşturmaktadır. Fakat buna rağmen çağdaş hayata uymayan bazı eski alışkanlıkların ve geleneklerin de geride bırakılması şarttır. Örneğin hanlıklar döneminde meydana gelen kabilecilik ve bölgecilik gibi bölünmeler milli kimliğin modernleşmesini zorlaştırmaktadır.

Nazarbayev’in bu makalede önerdiği modernleşme modeli Alaş aydınlarının modernleşme modeline benzemektedir. Alaş aydınları da Kazak halkının milli kimliği ve kültürüne sahip çıktılar. Rus kolonyal yönetimi tarafından dayatılan Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma politikalarına rağmen Kazak halkının kültürel değerlerinin günümüze kadar ulaşmasında önemli rol oynadılar. Nazarbayev ise küreselleşen dünyada modernleşmenin Batılılaşma ya da Avrupalılaşma olarak yanlış yorumlandığını öne sürmektedir. Batı dünyasının evrensel olarak nitelendirdiği modernleşme modelinin aslında evrensel olmadığını savunmaktadır. Kazak kültürel değerlerinin ve milli kimliğinin korunarak da modernleşmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Nazarbayev aynı Alaş aydınları gibi çağdaş bilim ve eğitimin halkın bilincini geliştirmedeki önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda Alaş aydınlarının başlattığı fakat Sovyet iktidarının kurulmasıyla bitiremediği modernleşme faaliyetlerinin günümüzde devam ettiği söylenebilir.

Nursultan Nazarbayev “Geleceğe Bakış. Manevi Yenilenme” makalesinde modernleşme ile ilgili fikirleri ile beraber bu sürecin hızlandırılması için yapılması gereken projeler hakkında da bilgi vermiştir. Bu projelerden en önemlisi Kazak dilinin Latin alfabesine geçişidir. Kazak dilinin kademeli olarak Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçmesini

öngören bu proje dilin gelişmesine yeni bir ivme kazandıracaktır. Latin alfabesine tamamen geçiş 2025 yılına planlanmıştır. 2025 yılından sonra ülke genelinde basından evrak işlerine kadar tüm yazılı yayınlar Latin harflerinde olacaktır. Makalenin yayımlandığı tarihten itibaren Kazakistan'daki Ahmet Baytursınoğlu adındaki Dil Bilimi Enstitüsü uzmanları Latin alfabesi projesi üzerinde çalışmaktadır.

Makalede sunulan diğer bir önemli proje “Kazak dilinde sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanında 100 ders kitabı” olmuştur. Bu projenin amacı sosyal bilimler ve beşeri bilimler alanlarında yayımlanan dünyadaki en iyi 100 kitabı Kazak diline tercüme ederek üniversite öğrencilerinin kaliteli eğitim almasını sağlamaktır. Böylece Kazakistan'daki üniversitelerden mezun olan gençlerin uluslararası işgücü piyasasında daha rekabetçi hale gelmesi öngörülmektedir. Söz konusu projenin gerçekleşmesi için “Ulusal Tercüme Merkezi” kuruldu. Projenin başlatıldığı 2017 yılından 2021 yılına kadar bu tercüme merkezi tarafından 100 kitap Kazak diline çevirilmiştir. Tercüme edilen kitaplar ülke genelindeki tüm üniversitelere dağıtılmıştır.³⁷² Ayrıca kitapların elektronik versiyonu Kazakistan'ın Açık Üniversitesi internet platformuna yüklenmiştir.³⁷³

3.4.1 Kazak dilinin Latin alfabesine geçişi

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev “Geleceğe Bakış. Manevi Yenilenme” makalesinde Kazak dilinin Latin alfabesine kademeli olarak geçiş sürecininin başlatılması gerektiğini dile getirmiştir.³⁷⁴ 27 Ekim 2017 tarihinde ise resmi olarak Kazak dilinin Latin alfabesine geçişi kararnamesini imzalamıştır.³⁷⁵ Bu kararın Kazak kültürü ve Kazak dili açısından çok önemli olduğu söylenebilir. Zira Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş Kazak dilinin yeniden canlanmasına yol açacaktır. Ayrıca Latin alfabesine geçiş sürecini Kazak toplumunun dilbilimsel dekolonizasyonu (linguistic decolonization) olarak nitelendirmek mümkündür. Yeni alfabe Kazak dilinin modernleşmesine katkı sağlamakla beraber, bilişim teknolojileri alanına uyarlanmasını da kolaylaştıracaktır.

³⁷² Kazakçaya tercüme edilen tüm kitaplar listesine Ulusal Tercüme Merkezi sitesinden ulaşabilirsiniz. <https://100kitap.kz/kz/books> (Erişim Tarihi: 12.09.2021)

³⁷³ Tercüme edilen kitapların elektronik versiyonlarına ulaşmak için “Kazakistan'ın Açık Üniversitesi” Platformunun sitesine bkz. <https://openu.kz/kz> (Erişim Tarihi: 12.09.2021)

³⁷⁴ Nazarbayev, Nursultan. (2017). A.g.m

³⁷⁵ Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi web sitesi: “Kazak Tili Alipbiyin Kirilitsadan Latin Grafikasına Köşiru Turalı”, https://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/kazak-tili-alipbiin-kirilicadan-latyn-grafikasyna-koshiru-turaly (Erişim Tarihi: 12.09.2021)

Latin alfabesine geçiş Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren sıklıkla gündemde olan meselelerden biridir. Fakat bağımsızlığın ilk yıllarında bu sürecin başlatılması çeşitli siyasi ve etnik nedenlerden dolayı imkansızdı. Ülke nüfusunun çoğunluğunun Kazak olmayan etnik gruplardan oluşması ve o dönemlerdeki ekonomik sıkıntılar Latin alfabesine geçiş sürecinin başlatılmasına engel olmaktaydı. Buna rağmen, Latin alfabesine geçiş ile ilgili çalışmalar bağımsızlığın ilk yıllarında başlamıştır. 18-20 Kasım 1991 tarihinde İstanbul'da biraraya gelen Türk Dünyası dilbilimcileri "Çağdaş Türk Alfabeleri" sempozyumunda 34 harfli Ortak Türk alfabesinin taslağını yapmışlardır. 8-10 Mart 1993'te Ankara'da düzenlenen Türk Cumhuriyetleri bilim adamlarının katıldığı "alfabe ve imla" konferansında ve 21-23 Mart 1993 tarihinde Antalya'da yapılan Türk Dünyası Kurultayında alfabe konusu ele alınmıştır.³⁷⁶ Ayrıca Kazakistan'daki dilbilimciler alfabe değişikliği konusu hakkında bilimsel makaleler yayımlamıştır.³⁷⁷ Kazakistan'da zaman zaman gündeme gelen Latin alfabesine geçiş meselesi 2006 yılında ilk kez devlet başkanı tarafından dile getirilmiştir. Ekim 2006'da Kazakistan Halkı Assamblesi oturumunda konuşan Nursultan Nazarbayev, Latin alfabesine geçiş sürecinin başlatılması için hazırlıkların yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında bu meselenin ertelendiğini vurgulayan Nazarbayev, artık Latin alfabesine geçme vaktinin geldiğini açıklamıştır.³⁷⁸

Tarihsel sürece bakıldığında Kazaklar çeşitli alfabeleri kullandığı görülmektedir. Onların en eskisi Kazakların da içinde bulunduğu tüm Türk halkları tarafından kullanılan eski Türk yazısıdır. Orhun abideleri olarak da bilinen Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk anıtlarında rastlanan bu yazı örnekleri Orhun, Yenisey ve Talas nehirleri kıyılarında bulunmuştur. VIII. Yüzyılda Orta Asya topraklarına İslam dininin yayılmaya başlaması Arap alfabesinin bölgede hakim olmasına neden olmuştur. Son 100 yıla bakıldığında ise Kazaklar üç alfabe kullanmıştır. Arap alfabesi Kazak bozkırında 1929 yılına kadar kullanılmıştır. 1912 yılında Alaş aydını Ahmet Baytursınulı Arap harflerini Kazak dilinin kurallarına uyarlayarak Kazak alfabesini yapmıştır. 24 harften oluşan bu alfabe Kazak dilinin fonetik özelliklerine dayanarak yapılan ilk alfabe olmuştur. Kazak modernleşmesini başlatan Alaş aydınları tüm eserlerini bu alfabede yazmışlardır. Kazak yazılı kaynakları

³⁷⁶ Kara, Abdulvahap. (2012). "Türk Keneşi ve Türk Dünyasının 34 Harfli Ortak Alfabe Sistemi", <https://www.abdulvahapkara.com/turk-kenesi-ve-alfabe/> (Erişim Tarihi: 12.09.2021)

³⁷⁷ Bkz. Kaydarov, Abduali. (1991). "Latin Alipbiyinin Keleşegi Jarkın", *Ana Tili Gazeti*. Kaydarov, Ebduali. (1997). "Kazakistan'da Latin Alfabeti Meselesi", *Bilig*, Sayı 5 s.191-196

³⁷⁸ Nursultan Nazarbayev'in Kazakistan Halkları Assamblesinin XII. Oturumunda konuşması, 24 Ekim 2006, <https://www.zakon.kz/77635-vystuplenie-prezidenta-respubliki.html> (Erişim Tarihi: 12.09.2021)

tarihinde önemli yeri olan Kazak Gazetesi ve Aykap Dergisi de aynı alfabede yazılmıştır. Günümüzde Çin Halk Cumhuriyetinin Altay bölgesinde yaşayan Kazaklar halen bu alfabeyi kullanmaktadır.

1929-1940 yılları arasında Kazaklar Latin alfabesini kullanmıştır. 1924-28 yılları arasında tüm Türk halkları gibi Kazaklar da Latin harflerine geçmeye başlamıştır. 29 harften oluşan bu alfabe 1940 yılına kadar kullanıldı. 1940'tan sonra Sovyet Hükümeti'nin kararı ile Kazaklar diğer Sovyet toplumları gibi Kiril alfabesine geçmiştir. Günümüze kadar kullanılan Kiril harfleri temelinde geliştirilen Kazak alfabesi 42 harften oluşmaktadır.

Resim 3.1 1929 Yılında Kazakistan'da Kabul Edilen Latin Alfabesi.³⁷⁹

Latin alfabesine geçme süreci Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetleri tarafından başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Kazakistan da bu ülkelerin deneyimlerini dikkate alarak bu konuya temkinli bir şekilde yaklaşmaktadır. Günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık %70'i Latin alfabesini kullanmaktadır.³⁸⁰ Bu eğitim, bilim, siyaset, teknoloji, kültür ve spor gibi tüm alanlardaki yazılı kaynakların ve bilgi akışının büyük çoğunluğu bu alfabede yazıldığına işaret eder. Dolayısıyla Kazakistan'ın gelişmiş 30 ülkeden biri olma hedefine ulaşması için Latin alfabesine

³⁷⁹ Kara, Abdulvahap.(2018). "İstanbulda Alıpbıy Sempozyumu jane Türki Aleminin Til Maseleleri", <https://www.abdulvahapkara.com/alıpbıy-jane-türki-tilderin-maseleleri/> (Erişim Tarihi: 13.09.2021)

³⁸⁰ Pariona, Amber. (2019). "The Worlds Most Popular Writing Scripts", <https://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-most-popular-writing-scripts.html> (Erişim Tarihi: 13.09.2021)

geçmesi büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte Kazakistan'ın manevi modernleşme sürecini daha da hızlandıracaktır.

Kırgızistan ve Kazakistan hariç tüm bağımsız Türk Cumhuriyetleri Latin alfabesini kullanmaktadır. Kazakistan'ın bu süreci geç başlatmasına birkaç neden vardır. Birinci sebep demografik sorun olmuştur. Diğer Orta Asya bölgeleriyle kıyasla Kazakistan'da çok sayıda Ruslar yaşamaktaydı ve buna ek olarak azımsanmayacak derecede Rusça konuşan Kazak nüfus vardı. Ayrıca Kazakistan hem Sovyet döneminde hem Çarlık Rusya döneminde kolonyal yönetimin Ruslaştırma politikasından en çok etkilenen ülke olmuştur. Dolayısıyla ülke genelindeki Rus dilinin kullanım alanı diğer komşularına göre daha geniştir. İkinci sebep ekonomik olarak bu sürece hazır olmamasıdır. Üçüncüsü ise Özbekistan ve Türkmenistan'ın Latin alfabesine geçiş sürecinde karşılaştıkları sorunların aynısını yaşamamak için daha çok hazırlık yapması Kazakistan'ın alfabe değiştirmesini geciktirmiştir. Kazakistan'ın Latin alfabesine geçiş sürecinin başlatılmasıyla beraber aynı konu Kırgızistan'da da tartışılmaya başlamıştır.³⁸¹ Tüm bağımsız Türk Cumhuriyetlerin Latin alfabesini kullanması 1991'de başlatılan ortak alfabe çalışmalarını olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Bu bağlamda Uluslararası Türk Akademisi başkanı Darhan Kızıralı Türk Cumhuriyetlerinin aynı alfabe kullanması dil birliğine, dil birliğinin ise düşünce birliğine yol açacağını dile getirmiştir.³⁸²

Kazak dilinin latin alfabesine geçmesi ülke genelindeki Rus dili ve kültürünün etkisini azaltacağını söylemek mümkündür. Çarlık Rusya döneminde İlimski, Kazakları Ruslaştırmak için Kazak dilinin Kiril alfabesi temelinde oluşturulması gerektiğini önermişti. İlimski, Kiril alfabesi Kazakları Rus dili ve kültürüne daha yakınlaştıracığı görüşündeydi. Bu görüş Sovyet hükümeti tarafından başarılı bir şekilde uygulandığını görmekteyiz. Şimdi ise Kazakistan bağımsız bir ülke olarak İlimski'nin önerdiği fikrin tam tersini uygulamaktadır. Latin alfabesine geçerek Rus dili ve kültüründen uzaklaşmaya çalışmaktadır.

Kiril alfabesinden Latin'e geçişi, Kazakistan'ın Sovyetler Birliği döneminden kalan miraslardan uzaklaşarak ulusal kimlik inşa etme politikasının bir parçası olduğunu

³⁸¹ Altınbayev, Kanat. (2019). "V Kırgızistane Obsujdaetsya Perehod na Latinitu", https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/09/24/feature-02 (Erişim Tarihi: 13.09.2021)

³⁸² Aliyev, Jeyhun. (2021). "Turkic Languages Unite Nations Across 3 Continents", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/-turkic-languages-unite-nations-across-3-continents-/2156351> (Erişim Tarihi: 13.09.2021)

söylemek mümkündür. Başka bir deyişle Kazakistan'daki kültürel dekolonizasyon sürecinin önemli parçası olan alfabe değişikliği, Kazakların ulusal kimliğini daha da güçlendirecektir. Dilbilimcilerin yaptığı araştırmalara göre Kazakistan'daki 18-25 yaş aralığındaki gençlerin yaklaşık %80'i Latin alfabesine geçişi desteklemektedir. Kiril harflerine dayalı şimdiki alfabe Sovyet dönemi ile ilişkilendirilmektedir.³⁸³

Kazakistan'ın Latin alfabesine geçme kararı aldığından itibaren dilbilimciler tarafından yeni alfabenin 40'a yakın versiyonu geliştirilmiştir. Geliştirilen tüm versiyonlar halkın görüşüne sunulmaktadır. En son versiyon olan 31 harfli ve “bir ses – bir harf” prensibine uygun olarak geliştirilen alfabe (Resim 3.2) Ocak 2021'de kabul edilmiştir. Kazakistan hükümeti Latin alfabesine 2023-2031 yılları arasında kademeli olarak geçileceğini duyurmuştur.³⁸⁴ Latin alfabesine geçiş sürecini yönetmek için ulusal komisyon 2017 yılından itibaren faaliyet göstermektedir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Askar Mamin'in başkanlığını yaptığı bu komisyonda dilbilimcilerle beraber eğitim ve teknoloji alanında çalışan uzmanlar da yer almaktadır.

ЖАҢА ҚАЗАҚ ӘЛІПБИІ							
№	латынша	кирилше	әріптің атауы	№	латынша	кирилше	әріптің атауы
1	A a	А а	а	18	O o	О о	о
2	Ä ä	Ә ә	ә	19	Ö ö	Ө ө	ө
3	B b	Б б	бы	20	P p	П п	пы
4	D d	Д д	ды	21	Q q	Қ қ	қы
5	E e	Е е	е	22	R r	Р р	ыр
6	F f	Ф ф	фы	23	S s	С с	сы
7	G g	Г г	гі	24	Ş ş	Ш ш	шы
8	Ğ ğ	Ғ ғ	ғы	25	T t	Т т	ты
9	H h	Х х, Н н	һы	26	U u	У у	ұу
10	I i	Й й, И и	ий	27	Ü ü	Ұ ұ	ү
11	J j	І і	і	28	Ū ū	Ү ү	ү
12	K k	Ж ж	жы	29	V v	В в	еы
13	L l	К к	кі	30	Y y	Ы ы	ы
14	M m	Л л	лы	31	Z z	З з	зы
15	N n	М м	мы	*С, X, W таңбалары инициалдық принциппен жазылатын шеттілік сөздерде қолданылады.			
16	O o	Н н	һы				
17	Ð ð	Ң ң	ңы				

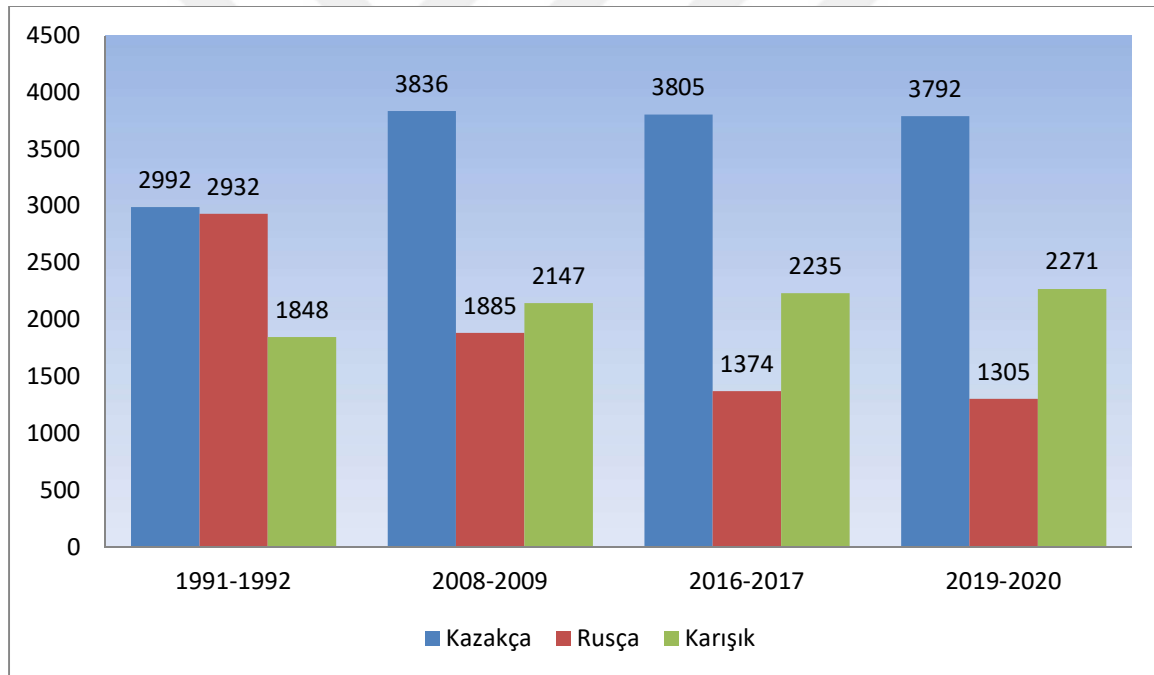
Resim 3.2 Ocak 2021 'de Kabul Edilen Yeni Kazak Alfabesi

³⁸³ Franceschini, Elizabeth. (2021). “Linguistic Decolonization? Exploring Kazakhstan’s Switch from the Cyrillic to Latin Alphabet”, *The McGill International Review*, <https://www.mironline.ca/linguistic-decolonization-exploring-kazakhstans-switch-from-the-cyrillic-to-latin-alphabet/> (Erişim Tarihi: 13.09.2021)

³⁸⁴ Kazakistan Cumhuriyeti Başbakanı Resmi Web Sitesi, “Askar Mamin Kazak tili alipbiyin Latin Grafikasına Kōşiru Jōnindegі Ultıtk Komissiya Otırısın Ötkizdi”, <https://primeminister.kz/kz/news/a-mamin-kazak-tili-alipbiin-latyn-grafikasyna-koshiru-zhonindegі-ultıtyk-komissiya-otyrysın-otkizdi-280941> (Erişim Tarihi: 14.09.2021)

Ulusal kimlik inşası sürecinin en önemli parçası eğitim sisteminin geliştirilmesidir. Eğitim sisteminin dekolonizasyonu (decolonizing education) olarak da adlandırabileceğimiz bu süreç ulusal kimliğin oluşturulmasında merkezi konumda yer almaktadır. Kazakistan'ın eğitim sistemi Sovyet döneminde geliştirilen ve dolayısıyla kolonyal yönetimin çıkarlarına hizmet etmekteydi. Bağımsızlık sonrası eğitim sistemini çeşitli reformlar aracılığıyla dekolonize etmeye çalışan Kazakistan'da, bu süreç halen devam etmektedir. Çok etnili bir nüfus yapısına sahip olması Kazakistan'da aynı anda farklı dillerde eğitim veren okulların faaliyet göstermesine neden olmaktadır. 2019-2020 eğitim yılında Kazakistan'daki tüm orta okulların³⁸⁵ sadece %51,3'ü Kazakça eğitim vermektedir. Geri kalanı Rusça ve Karışık dillerde eğitim veren okullardır.

Çizelge 3.3 *Kazakistan'daki Okulların Eğitim Dillerine Göre Ayırımı*³⁸⁶

Çizelge 3.3'e bakıldığında her geçen yıl Kazakistan'da sadece Rusça eğitim veren okullar sayısının azalmakta olduğunu görmekteyiz. Dikkat edilmesi gereken başka bir husus bağımsızlıktan bu güne kadar karışık dillerde eğitim veren okulların artmasıdır. Burada karışık okullar genelde Kazakça, Rusça ve İngilizce eğitim vermektedir. Ayrıca 2007 yılından itibaren üç dilli eğitim politikası üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Nazarbayev

³⁸⁵ Kazakistan eğitim sisteminde ilk okul, orta okul ve lise dahil 11-12 yıllık eğitim veren okulların genel adı Orta Okuldur.

³⁸⁶ Kazakistan Cumhuriyeti, Stratejik Planlama ve Reform Ajansı, Ulusal İstatistik Bürosu, <https://stat.gov.kz/official/industry/62/publication> (Erişim Tarihi: 14.09.2021)

2007 yılındaki halka sesleniş konuşmasında Kazak gençlerinin üç dili iyi derecede bilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Onlar Kazak dili devlet dili, Rusça etnik gruplar arası iletişim dili ve küresel ekonomi dili olan İngilizce.³⁸⁷ Bu doğrultuda Kazakistan'daki okullarda Kazakistan tarihi Kazakça, Dünya tarihi Rusça, kimya, biyoloji, fizik ve bilgisayar dersleri İngilizce gerçekleşmesi planlanmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlerin İngilizce eğitilmesi çalışmaları yürütülmektedir. Şu anda halen pilot çalışma olarak çeşitli bölgelerdeki bazı okullarda uygulanmakta olan üç dilli eğitime gelecekte ülke genelindeki tüm okulların geçmesi planlanmaktadır.

Böylece üç dilli eğitim sistemi aracılığıyla Kazakistan'da mevcut Rus dilinin etkisi azaltılmaya çalışıldığı söylenebilir. Kazakça eğitim veren okulların çoğalması ve İngilizce eğitimin artırılması doğal bir şekilde Rus dilinin etkisinin azalmasına yol açacaktır. Buna rağmen ülke genelinde Rus diline ve Ruslara karşı bir ötekileştirme söz konusu değildir. Zira Kazakistan her zaman kendisini çok etnili bir devlet olarak tanıtmaktadır ve Anayasaya göre Rusça, Kazak dili ile eşit düzeyde kullanılan bir dildir. Dolayısıyla Kazak dilinin kullanım alanı devrimsel değil evrimsel yollarla genişletilmektedir.

3.4.2 “Kazakistan’ın Kutsal Coğrafyası” Programı

“Kazakistan’ın Kutsal Coğrafyası” projesi Kazak halkının tarihsel süreçte yaşadığı bölgeleri halkın hafızasında yeniden canlandırmayı amaçlamaktadır. Kazakların tarihsel olarak yaşadıkları topraklar üzerindeki haklarına ilişkin söylem, bugün Kazakistan’ın kimlik inşa politikasında önemli bir yer tutmaktadır. Zira son zamanlarda Rusya siyasetçileri Kazakistan’ın toprak bütünlüğüne tehdit eden söylemler dile getirmeye başlamıştır. Rusya Devlet Duması milletvekilleri Vyacheslav Nikonov ve Evgenii Fedorov’un Kuzey Kazakistan topraklarının Sovyetler Birliği tarafından hediye olarak verildiğini ifade etmesi, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in geçmişte Kazak devletinin olmadığını dile getirmesi bunun örneğidir. Kazakistan hükümeti ise Rus yetkililer tarafından söylenen buna benzer söylemlere yanıt olarak Kazakistan topraklarında Kazak halkının tarihi geçmişi ve kültürel değerleri ile ilgili anıtlar ve kalıntıları tanıtmaktadır. Böylece bu topraklarda Kazak halkının her zaman var olduğunu

³⁸⁷ Nazarbayev, Nursultan. (2007). “Jana Alemdegi Jana Kazakstan” Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Kazakistan halkına sesleniş konuşması, https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2007-zhylygy-28-akpan (Erişim Tarihi: 14.09.2021)

ve bu toprakların Kazak halkına ait olduğunu tespit etmek, Kazak halkının tarihi hafızasını canlandırmak, Rus kolonyal yönetimi sırasında kaybolan Kazak kimliğini yeniden inşa etmek günümüz Kazakistan yöneticilerinin temel amacı olmuştur. “Kutsal Kazakistan Coğrafyası” programı da bu amaçların hayata geçirilmesinde önemli yer almaktadır. Bu doğrultuda Kazakistan’daki Kazak kimliğinin öne çıkarılmaya çalışılmasında uygulanan politikaların bir parçası olan “Kutsal Kazakistan Coğrafyası” programı, Kazak halkı ile Kazak toprağı arasındaki bağı canlandırmak için tasarlanmıştır.³⁸⁸

“Kazakistan’ın Kutsal Coğrafyası” programı Kazakistan topraklarında bulunan kutsal mekanlar ve kültürel anıtların hem yurt içinde hem yurt dışında tanıtılması, korunması ve restore edilmesi için devlet tarafından geliştirilmiştir. 2017 yılında başlatılan bu program çerçevesinde Kazakistan Ulusal Müzesi bünyesinde “Kutsal Kazakistan” araştırma merkezi kurulmuştur. Araştırma Merkezinde Kazakistan’daki ulusal ve yerel düzeydeki kutsal mekanların ve kültürel anıtların tespiti ve incelenmesi ile ilgilenen bilimsel kurul faaliyet göstermektedir. Bu kurulun temel hedefi Kazakistan’ın çeşitli bölgelerindeki kutsal mekanları ve anıtları biraraya getirerek ortak bir coğrafik kuşak yaratmaktır. Kazak halkının manevi ve kültürel değerlerinden oluşturulan bu kutsal mekanlar güzergahı ülkedeki kültür turizminin gelişmesine katkı sağlayacaktır.³⁸⁹

Programın başlatıldığı tarihten itibaren 780 kutsal mekan ve tarihi anıtın listesi yapılmıştır. 205 anıt ulusal öneme sahip kültürel değerler listesine, 575 anıt ise bölgesel öneme sahip kültürel değerler listesine dahil edilmiştir. Bu listelere dahil edilen anıtların ve kutsal mekanların 3D formatında haritası yapılmıştır.³⁹⁰ Harita aracılığıyla söz konusu tarihi mekanlar hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür. Ayrıca 5 ciltlik Kutsal Kazakistan Ansiklopedisi hazırlanmıştır. Günümüze kadar 4 cildi yayımlanan ansiklopedi, Kazakistan topraklarındaki arkeolojik, tarihi ve kültürel anıtlarla beraber coğrafik mekanlar hakkındaki bilgileri içermektedir. Ansiklopedinin 5. Cildi 2022 yılında yayımlanacaktır.³⁹¹

³⁸⁸ Tsyrempilov, Nikolay., Bigozhin, Ulan. ve Zhumabayev, Batyrkhan. (2021). “A Nation’s Holy Land: Kazakhstan’s Large-Scale National Project to Map Its Sacred Geography”, *Nationalities Papers*, Mayıs 2021, s.2-3

³⁸⁹ “Kazakstanın Kieli Jerlerinin Geografiyası”, <https://ruh.kz/kz/page/sakralnaya-geografiya-kazahstana> (Erişim Tarihi: 18.09.2021)

³⁹⁰ Kutsal Kazakistan Coğrafyası programı çerçevesinde yapılan 3D haritaya <http://www.kieliqazaqstan.kz/kz/#tradition> linkinden ulaşmak mümkündür.

³⁹¹ Kuzekbay, Akbota. (2020). “Vışel v Svet Çetvertiy Tom Entsiklopedii Sakralnyy Kazahstan”, https://www.inform.kz/ru/vyshel-v-svet-chetvertyy-tom-enciklopedii-sakral-nyy-kazahstan_a3733312 (Erişim tarihi: 18.09.2021)

Bu program çerçevesinde Kazakistan’ın kuzey ve batı bölgelerindeki kültürel ve turistik sektörün gelişmesi için devlet tarafından üç büyük müze ve ulusal park kurulmuştur. Onlar “Bozok” müzesi, “Botay” tarihi müzesi ve ulusal parkı, “Han Ordalı Sarayşık” tarihi müzesidir. Kazakistan başkenti Nur-Sultan şehrinin yakınlarında bulunan Bozok kenti kalıntıları bu topraklarda VI. Yüzyılda Göktürklerin yaşadığını kanıtlamaktadır. 1998 yılından itibaren ünlü arkeolog Kemal Akişev tarafından incelenen Bozok kentinin kalıntıları Nur-Sultan şehrinin güney batısında yer almaktadır. Arkeolojik incelemelere göre Bozok Göktürkler’in kalekenti ve manevi merkezi olmuştur. Daha sonra Kıpçak hükümdarlarının merkezi olan Bozok kenti, İslam’ın bozkırda yaygınlaşmasıyla bölgedeki dini merkez olarak gelişmiştir.³⁹² Günümüzde Bozok kentinin kalıntıları yeniden restore edilmiştir ve açık hava müzesi olarak 2018 yılından itibaren hizmet vermektedir.

Diğer bir önemli tarihi müze Botay kültürüne ait yerleşim yeri kalıntılarının restore edilmesiyle kurulmuştur. İlk atların evcilleştirilmesiyle bilinen Botay kültürü Kazakistan topraklarında yaşayan en eski medeniyet olarak bilinmektedir. Botay müzesinde Kazakistan topraklarında yaşayan halkların maddi ve manevi kültürünün tarihsel kökleri hakkında bilgilere ulaşmak mümkündür.³⁹³ “Han Ordalı Sarayşık müzesi” Batı Kazakistan topraklarında bulunan eski Sarayşık şehrinin kalıntılarının restore edilmesiyle kurulmuştur. Altın Orda devletinin merkezi olan bu şehir, Kazak hanlığının kurulmasıyla Kazakların da önemli kentlerinden biri olmuştur. Söz konusu şehirde Kazak hanı Kasım defnedilmiştir. Avrupa ve Asya’nın birleştiği coğrafyada yerleşen Sarayşık müzesi Kazak halkının tarihi hafızasının yeniden canlandırılmasında önemli yer almaktadır. Çünkü Rus tarih yazıcılığında genellikle batı ve kuzey Kazakistan topraklarının Kazakların yerleşim yerlerinin bulunmadığı, bu topraklar ilk Rus askerlerinin kale inşa etmesiyle yerleşim yeri haline geldiği öne sürülmektedir. Bu nedenle daha önce de bahsedildiği gibi Rus devlet adamları kuzey Kazakistan topraklarının hediye olarak verildiğini dile getirmektedir. Dolayısıyla tarihi ve kültürel müzelerin kurulması Kazak tarihinin ve kültürünün derin köklere dayandığını göstermektedir.

Böylece “Kazakistan’ın Kutsal Coğrafyası” programı bir taraftan iç ve dış turizmin gelişmesi için çalışmaktadır. Diğer taraftan ise halkın tarihi hafızasını canlandırarak milli kimliğin oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Ayrıca Kazak halkının geçmişi ile ilgili

³⁹² “İz İstorii Naşei Stolitsy”, <https://bozok.kz/en/> (Erişim Tarihi: 18.09.2021)

³⁹³ Botay tarihi ve kültürel müzesinin resmi web sitesi. <https://botai-museum.kz/kz/> (Erişim tarihi: 18.09.2021)

kolonyal dönemde üretilen bilgilerin objektif olmadığını da ortaya koymaktadır. Program çerçevesinde oluşturulan kutsal mekanlar ve kültürel değerler listesine bakıldığında çoğunluğunun sadece Kazak halkının değil tüm Türk halklarının ortak mirası olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bağımsızlık sonrası Kazakistan’da Kazak kimliği ile beraber Türk kimliğinin de canlanmaya başladığı söylenebilir. Sovyetler döneminde halklar dostluğu projesi çerçevesinde Orta Asya halklarının milletlere ayrılması ve etnik milliyetçiliğin yaratılması bölge halkının Türk kimliğinden uzaklaşmaya başlamasına neden olmuştur. 2000’li yıllardan sonra ülke genelinde başlatılan kültürel mirasları canlandırma politikaları çerçevesinde ise hem Kazak kimliği hem de Türk kimliği inşa edilmeye çalışılmaktadır.

Bu bağlamda, her ne kadar kendini çok etnili sivil devlet olarak tanımlamasına rağmen Kazakistan’ın kültürel politikaları incelendiğinde Kazak kimliğinin ve kültürünün üstün olduğu bir ulusal devlet olmaya doğru ilerlediğini görmek mümkündür. Postkolonyal devlet olarak bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan için zor olan kültürel ve kimliksel dekolonizasyon süreci günümüz şartlarında uygun koşullara sahiptir. Zira ülke nüfusunun çoğunluğu artık Kazaklardan oluşmaktadır ve bağımsızlık döneminde dünyaya gelen bir “bağımsızlık kuşağı” yetişmiş durumdadır.³⁹⁴ Sovyet geçmişi olmayan bu yeni nesil Kazak gençleri Kazakistan’daki dekolonizasyon sürecinin hızlanmasına katkı sağlayacaktır.

3.5 Ulu Bozkırın Yedi Özelliği

21 Kasım 2018 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in “Ulu Bozkırın Yedi Özelliği” başlıklı makalesi yayımlanmıştır. 2017 yılında yayımlanan Manevi Yenilenme programının devamı niteliğinde olan bu makalede Nazarbayev, Kazak halkının tarihi ve Kazak topraklarında yaşayan halkların dünya tarihindeki yeri hakkında görüşlerini beyan etmektedir. Makalenin giriş bölümünde Kazak tarihinin Sakalar ve Hunlar dönemlerine uzanabilecek kadar derin olduğu söylenmektedir. Bu bağlamda Alman, İtalyan ve Hindistan tarihine dikkat çeken Nazarbayev, onların kendi tarihlerine bir bütün olarak baktığını ifade eder. Eski Roma İmparatorluğu ile günümüz İtalya devletinin aynı olmadığı, buna rağmen İtalyanların kendi geçmişleri ile haklı olarak gurur duydukları söylenmektedir. Benzer şekilde günümüzdeki Almanlar da eski cermen kavimlerinden olan

³⁹⁴ Satpayev, Dosım. (2018). “Lingvističeskaya Dekolonizatsiya”, https://forbes.kz/life/opinion/dosyim_satpaev_lingvisticheskaya_dekolonizatsiya/ (Erişim Tarihi: 20.09.2021)

Gotlar ile aynı millet değildir. Fakat hepsi ortak Almanya tarihinin bir parçası niteliğindedir. Nazarbayev bu yaklaşımın doğru olduğunu savunmaktadır. Kazakistan tarihinin incelenmesi de benzer şekilde Kazak topraklarında yaşayan en eski medeniyetlerden başlanmalıdır. Nazarbayev'e göre Avrupa merkezli bakış açısı bugüne kadar Sakaların, Hunların ve Eski Türk kabilelerinin aslında Kazak halkının tarihi köklerinin bölünmez bir parçası olduğu gerçeğinin engellenmesine neden olmuştur.³⁹⁵

Bu doğrultuda Nazarbayev'in görüşünü postkolonyal teorisinin en temel sorunsalı ile ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü postkolonyal teori Batı merkezli ya da Avrupa merkezli dünya görüşünü eleştirmektedir. Batılı akademisyenler arasında Hunların ve Sakaların Türk olup olmadıkları konusunda çeşitli düzeylerde tartışmalar halen devam etmektedir.³⁹⁶ Fakat konuştukları dil ve kültürel özelliklerine dikkat ederek Sakaları ve Hunları Türk halklarının öncüleri olarak nitelendiren bilim adamları da vardır. Akademik çevrelerdeki bu tür tartışmalara ve anlaşmazlıklara rağmen Kazakistan kendini derin bir tarihe sahip ülke olarak tanıtmaktadır. Kazakistan tarihinin Sakalara ve Hunlara kadar dayandığını öne süren Nazarbayev, bunun diğer halkları küçültmek ya da kendi halkını yüceltmek amaçlı yapılmadığına dikkat çekmektedir. Buradaki temel amaç bilimsel verilere ve bilgilere dayanarak küresel tarihteki Kazak halkının rolünü objektif bir şekilde anlamaktır.

“Ulusal Tarihte Mekan ve Zaman” başlığı altındaki makalenin birinci bölümünde Nursultan Nazarbayev modern çağda hayatın bölünmez parçası haline gelen bazı eşyaların ve icatların ilk Kazak bozkırında meydana geldiğini öne sürmektedir. Makalede insanlık tarihinde önemli değişimlerin yaşanmasına neden olan ve bozkırda meydana gelen yedi olaydan bahsedilmektedir. 1. Ata binme kültürü. Atın ilk evcilleştirilmesi Kazak bozkırındaki Botay kültüründe gerçekleştiği bilinmektedir. Bozkır halkı atın evcilleştirilmesi sayesinde hayal edilemez bir üstünlüğe sahip olmuştur. Dolayısıyla yüzyıllar boyunca bozkır halkı hem ekonomik hem de askeri alanda güç merkezi olmuştur. Ata binme kültürü sayesinde süvarinin at üzerinde rahat edebilmesi için kıyafetler alt ve

³⁹⁵ Nazarbayev, Nursultan. (2018). “Ulu Bozkırın Yedi Özelliği”, https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-uly-dalanyn-zheti-kyry-atty-makalasy (Erişim Tarihi: 22.09.2021)

³⁹⁶ Pohl, Walter. (2018). “Ethnicity and Empire in the Western Eurasian Steppes”, Nicolo Di Cosmo ve Michael Maas (Editörler). **Empires and Exchanges in Eurasian Late Antiquity**, Cambridge: Cambridge University Press s.191

üst olarak ikiye ayrılmaya başlamıştır. Böylece ilk pantolonlar da bozkırda icat edildiği söylenebilir.³⁹⁷

2. Ulu Bozkırdaki Eski Metalurji. Çeşitli metal madenleri bakımından zengin olan Kazak bozkırı aynı zamanda metalurjinin ortaya çıktığı ilk merkezlerden biridir. Arkeolojik kazılarda bulunan metal eritme fırınları Kazak bozkırında yaşayan eski uygarlıkların yüksek teknolojik gelişimlere sahip olduklarını göstermektedir.

3. Hayvan Stili. Bozkır halkı her zaman çevre ile uyum içinde yaşadılar ve kendilerini doğanın ayrılmaz bir parçası olarak gördüler. Günlük yaşamda hayvan tasvirlerinin kullanılması insan ve doğa arasındaki ilişkinin simgesi olarak sayılmıştır ve bozkır halkının manevi hayatının gelişimini belirlemiştir. Genel olarak “hayvan stili” olgusu sanatın en yüksek zirvelerinden biri olmuştur.

4. Altın Adam. Kazakistan’da yapılan arkeolojik kazılarda bulunan en ünlü arkeolojik keşiflerden biri kuşkusuz 1969 yılında Esik kurganında bulunan Altın elbiseli adam olmuştur. Kazakistan tarihine farklı bakış açısıyla bakmaya fırsat sunan Altın adam sanat uzmanları arasında “Kazakistanlı Tutanhamun” olarak bilinmektedir. Kazakistan tarihi açısından en önemli arkeolojik keşif olan Altın elbiseli adam “Manevi Yenilenme” programı çerçevesinde 2017 yılından itibaren dünyanın çeşitli büyük müzelerinde sergilenmiştir. “Altın Elbiseli Adam Dünya Müzelerinde” projesi kapsamında söz konusu eser Eylül 2019 yılında Türkiye’de Anadolu Medeniyetler Müzesinde sergilenmiştir.³⁹⁸

5. Türk Dünyasının Beşiği. Kazak halkı ile beraber tüm Türk halkları için önemli olan Altay Dağlarının bir kısmı Kazakistan topraklarındadır. Altay Dağları Türk boylarının ata yurtdur. Dolayısıyla Kazak toprakları tüm Türk halklarının ortaya çıktığı merkez konumundadır. Uçsuz bucaksız bozkırda göçebe ve yerleşik medeniyetin beraber yaşanmasına neden olan Türkler, Ortaçağ şehirlerinin gelişmesine yol açmıştır. Neticede Otırar, Sayram, Türkistan gibi şehirler zamanında sanat, bilim ve ticaretin merkezleri olmuştur.

³⁹⁷ Nazarbayev, Nursultan. (2018). A.g.m

³⁹⁸ Özden, E. (2019). “2500 yıllık Altın Elbiseli Adam Türkiye’de”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/2500-yillik-altin-elbiseli-adam-turkiyede-/1583436> (Erişim Tarihi: 22.09.2021)

6. Büyük İpek Yolu. Tüm Avrasya halklarının kullandıkları siyasi ve ekonomik işbirliğinin simgesi olan İpek Yolu'nun önemli kısımları Kazakistan topraklarından geçmiştir. Jeopolitik konumu nedeniyle Kazakistan toprakları her zaman Batı dünyasını Asya ile bağlayan bir köprü niteliğinde olmuştur. Orta Asya topraklarına Türk halkları hükmettiği dönemlerde İpek Yolu yükselişinin zirvesine ulaşmıştır.

7. Elma ve Lale'nin Ana Vatanı. Tanrı Dağları'nın bir parçası olan Alatau dağları elma ve lale'nin vatanı olduğu bilimsel açıdan kanıtlanmıştır. Sıradan gibi görünmesine rağmen dünya için önemli olan bu bitkiler Kazak topraklarından diğer ülkelere yayılmıştır. Kazakistan'ın en önemli şehrinden biri olan Almatı şehri de adını bu elmadan almaktadır.

Tarihi bilincin modernizasyonu başlıklı makalenin ikinci bölümünde Nazarbayev yukarıda söz edilen konuların daha derinden incelenmesi gerektiğine değinmiştir. Zira bu konular Kazak halkının dünya görüşünü, tarihi geçmişini, bugününü ve geleceğini etkilemektedir. Bu doğrultuda birkaç projenin hayata geçirilmesini de teklif etmiştir.

Nazarbayev'in teklif ettiği projelerden biri "Arşiv – 2025" olmuştur. Yedi yıl için tasarlanan bu proje Kazakistan tarihi ile ilgili arşiv belgelerinin dijital ortama aktarılmasını sağlayarak bu belgelere bilim adamlarının daha kolay erişmesine yol açacaktır. 2004 yılında başlatılan "Kültürel Miras" programı çerçevesinde yapılan çalışmalar neticesinde tespit edilen tarihi ve arkeolojik kaynaklar henüz bilimsel çalışmalarda kendi yerini alamamıştır. Dolayısıyla bu kaynaklara ve belgelere ilgili uzmanların erişmesi kolaylaştırılmalıdır. Nazarbayev'e göre ulusal tarihle gurur duymak ve vatanseverlik gibi duygular okulda öğrenilmelidir. Bu bağlamda tüm bölgelerdeki okullarda ve tarihi müzelerde tarihi-arkeolojik hareketler oluşturulması gerekmektedir. Ulusal tarihe bağlılık Kazakistan halkının birliğini pekiştirecektir.

Ayrıca makalede "Büyük Bozkırın Büyük İsimleri" ve "Türk Dünyasının Kökleri" gibi projelerin de başlatılması önerilmiştir. Kazak halkı her zaman ecdadı ile gurur duymalıdır. Bozkır tarihine bakıldığında dünya tarihini şekillendiren büyük isimler mevcuttur. Kül-Tigin, Tomris, El-Farabi, Sultan Baybars, Ahmet Yesevi gibi büyük şahıslar bunların bazılarıdır. Bunlarla beraber Kazak kimliğinin oluşmasında önemli rol oynayan Kazak devletinin oluşmasında büyük katkıları olan isimler de vardır. Kazak halkının bu meşhur şahısların başarılarını bilmeleri ve gelecek nesillere aktarması büyük önem taşımaktadır.

Bu nedenle Nazarbayev, “Büyük Bozkırın Büyük İsimleri” adlı ansiklopedik eēitim parkının kurulması gerektiēini önermiştir. Bu parkta ünlü tarihi şahsiyetlerin ve onların başarılarını anlatan kültürel anıtlar dikilecektir.

Makalede dile getirilen diēer bir mesele “Türk Medeniyeti. Bařlangıŗtan Günümüze” başlıklı projenin gerçekleştirilmesidir. Kazak toprakları tüm Türk dünyasının beřiēidir. Dünya tarihinin önemli parçası olan ve dünyanın dört bir yanına daēılan Türkler bu topraklarda ortaya çıkmıştır. Bu baēlamda, söz konusu proje çerçevesinde Astana’da “Dünya T rkbilimciler Kurultayı” ve “Türk Ulusları Kültür Günleri” gibi faaliyetleri gerçekleştirmenin mümkün olduēu dile getirilmiştir. Ancak 2020 yılındaki pandemi nedeniyle bu faaliyetler ertelenmiştir.

Makalede  nerilen projelerin hepsi Kazak tarihi ve kültürünün ülke genelinde tanıtılması için tasarlandığını söylemek mümkündür. “Ulu Bozkırın Yedi  zelliēi” makalesinin ne amaçla yazıldıēı sorulduēunda Nursultan Nazarbayev şöyle yanıtlamıştır: *“Sovyetler döneminde biz bütün tarihin 1917 Ekim Devrimi ile bařladıēına inanıyorduk. Devrim  ncesi tarihi kimse pek bilmezdi. Kazaklar sadece Kazak olduklarını bilirdi. Fakat nereden geldiēi, köklerinin nereye dayandıēı sorulduēunda kimse cevap veremezdi. Bizim tarihimiz diēer halkların tarihi kadar derindir. Rusya’nın, İngilterenin olduēu kadar Kazakların da derin tarihi vardır. Kazakların mekan ettiēi ulu bozkırın tarihi Sakalara, Hunlara, G kt rklere kadar uzanır”*³⁹⁹ G r ld ēu gibi Nazarbayev Sovyetler Birliēi döneminde tarih yazımında eksik kalan bazı tarihi meselelere deēinmektedir. Sovyetler Birliēi’nin kimlik ve etnik politikaları neticesinde kendi ulusal tarihinden uzaklaştırılan Kazak halkı, baēımsızlık sonrası bu eksiklerin yerini doldurmaya çalışmaktadır. SSCB’nin yıkılmasıyla başlatılan bu sürecin halen devam ettiēi söylenebilir. Bu baēlamda “Ulu Bozkırın Yedi  zelliēi” makalesi ulusal tarih ve ulusal kimlik meseleleri ile ilgili önemli konuyu gündeme getirmiştir.

3.6 Kazakistan’ın Kültür Politikalarının Uluslararası Boyutu

Kültür bir dış politika aracı olarak devletler tarafından kendi ulusal çıkarlarını korumak için ve amaçlarına ulaşmak için kullanılmaktadır. Ülkenin yurt dışındaki imajının olumlu

³⁹⁹ Jienbay, Marlan. (2018). “Prezident Uly Dalanın Jeti Kırı attı Makalanı Nege Jazdı?”, https://www.inform.kz/kz/prezident-uly-dalanyn-zheti-kyry-atty-makalany-nege-zhazdy_a3468516 (Erişim Tarihi: 22.09.2021)

yönde olmasını sağlayan kültürel diplomasi, XXI. Yüzyılda devletlerin sıkça başvurduğu yöntem olarak bilinmektedir. Ayrıca kültürel diplomasi yumuşak güç kaynaklarından biridir. Yumuşak güç kavramını ilk ortaya atan Joseph Nye, ulusal kültürün yumuşak gücü oluşturan temel unsurlardan biri olduğunu dile getirmektedir.⁴⁰⁰ Bu bağlamda, bir devletin kültürel değerleri onun uluslararası arenada çekici olmasını sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Kazakistan da bir bağımsız devlet olarak uluslararası arenada olumlu imajını geliştirmek için kültürel unsurlara başvurmaktadır. Fakat bağımsızlığın ilk yıllarında ekonomik ve siyasi meselelere öncelik veren Kazakistan yöneticileri, dış politikada kültürel unsurlara ancak 2004 yılından itibaren başvurmaya başlamıştır. Nitekim, 1990'lı yıllarda Kazakistan aynı anda üç geçiş dönemini yaşamaktaydı. Onlar Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber komünizmden demokrasi sisteme geçiş, sosyalist ekonomik sistemden piyasa ekonomisine geçiş ve iki kutuplu uluslararası ilişkiler sisteminin yarattığı sürekli çatışma halinden barışçıl ve çok vektörlü dış politika sistemine geçiştir. Bu geçişler döneminde Kazakistan kültürel politikalara ağırlık vermemiştir. 2000'li yılların başına kadar Kazakistan'da kabul edilen dış politika stratejilerinde ve konseptlerinde kültürel unsurlardan söz edilmemesi bunun göstergesidir. Temel olarak bağımsızlık kazandıktan sonraki ilk on yılda Kazakistan'ın dış politikası toprak bütünlüğünü koruma ve bağımsızlığını sürdürme hedefine dayalı geliştirildiğini söylemek mümkündür. Nazarbayev 1997 yılında yayımlanan "Kazakistan 2030" stratejisinde Kazakistan'ın kendi güvenliğini sağlaması ve toprak bütünlüğünü koruması için ülke gücünün artırılması ve komşularıyla iyi ilişkilerde olması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁰¹ Ayrıca ilk on yıldaki Kazakistan'ın dış politika stratejisi "önce ekonomi, sonra siyaset" prensibine göre geliştirilmiştir.

Bağımsızlığın ilk yıllarındaki Kazakistan'ın dış politikasını değerlendiren dönemin Dışişleri Bakanı Tokayev, Kazakistan'ın Çin ve Rusya ile aradaki ilişkilerini dengeli politika olarak nitelendirmiştir.⁴⁰² 1997 yılında Kazakistan enerji alanındaki güvenliğini sağlamak için Çin ile ortak petrol boru hattı inşa etmeye başlamıştır. 2005 yılında tamamlanan bu Atası-Alaşankou boru hattı Kazakistan'ın Hazar havzasındaki petrolünün Çin üzerinden dünya pazarına açılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Kazakistan hükümeti

⁴⁰⁰ Nye, Joseph S. (2005). **Soft Power. The Means to Success in World Politics**. New York: Public Affairs S.X

⁴⁰¹ Nazarbayev, Nursultan. (1997). "Kazakistan 2030. Barlık Kazakstandıktardıń ösip örkendeui, kauipsizdigi jane al-aukatının artıu", <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K970002030> (10.12.2021)

⁴⁰² Tokayev, Kasım-Jomart. (1997). **Pod Styagom Nezavisimosti**. Almatı: Bilim Yayınevi s.28

enerji alanında Rusya'nın etkisini biraz da olsa azaltmış oldu. Buna benzer denge politikaları sayesinde Kazakistan sert retorikler kullanmadan ve yabancı düşmanlığı yapmadan kendi bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaktadır.⁴⁰³ Aynı şekilde, denge politikasını Kazakistan'ın kültür alanında izlediği dış politikalarında da görmek mümkündür. Örneğin Kazakistan, Rusya ve BDT ülkeleriyle olan kültürel ilişkilerinde daha çok ortak Sovyet geçmişine vurgu yaparken, Türkiye ve Türk Dünyası ile ilişkilerinde ise Türk kimliği ve tarihi üzerindeki çalışmalara önem vermektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesinde 2011 yılından itibaren gerçekleştirilmekte olan “BDT Kültür Başkentleri” projesine katılan Kazakistan, aynı zamanda 2012 yılından itibaren “Türk Dünyası Kültür Başkentleri” projesine de katılmaktadır. Böylece Kazakistan hem BDT ülkeleriyle hem de Türk Dünyasıyla aradaki kültürel işbirliğini geliştirmektedir. Nur-Sultan (2012), Almatı (2014) ve Şımkent (2020) şehirleri BDT kültür başkenti unvanını aldıysa⁴⁰⁴, Nur-Sultan (2012) ve Türkistan (2017) şehirleri Türk Dünyası kültür başkenti olmuştur⁴⁰⁵. Görüldüğü gibi Kazakistan hükümeti Rusya liderliğindeki BDT gibi kurum bünyesinde yapılan kültürel faaliyetleri Türk Dünyasının birleşmesini ve işbirliği yapmasını sağlayan TÜRKSÖY'un kültürel faaliyetleri ile dengelemektedir.

2004 yılında Kültürel Miras programının başlatılmasıyla Kazakistan, kolonyal dönemde kaybettiği kültürel değerlerini canlandırmaya çalışmıştır. Bu tarihten itibaren Kazakistan, dış ve iç politikada yoğun bir şekilde kültürel unsurlara başvurmuştur. Kazak halkının zengin manevi ve kültürel mirasını oluşturan tarihi eserlerin geniş halk kitlesine ulaşmasını sağlayan bu program, Kazakistan'daki kültürel dekolonizasyon sürecinde önemli yer almaktadır.

Nazarbayev, “Geleceğe Doğru Yol. Manevi Yenilenme” adlı makalesinde Kazakistan'ın kültürel değerlerinin geliştirilmesi ve dünyaya tanıtılması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun için “Küresel Dünyada Çağdaş Kazakistan Kültürü” adlı yeni bir projenin geliştirilmesi gerektiğini önermiştir. Söz konusu makalesinde Nazarbayev, Kazakistan'ın sadece doğal kaynakların çokluğu ve dış politikadaki inisiyatifleriyle değil, kültür alanındaki

⁴⁰³ Starr, Frederick S. (2007). “Kazakhstan's Security Strategy: A Model for Central Asia?”, *Central Asia Affairs*, (3), s.4

⁴⁰⁴ “Ob opite realizatsii Mejsosudarstvennoi programmy Kulturniye Stolitsy Sodrujestvo”, <https://e-cis.info/cooperation/3143/78881/> (Erişim Tarihi: 10.12.2021)

⁴⁰⁵ Yaldız, Fırat. (2020). **Türk Dünyası Kültür Başkentleri**. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

başarılarıyla da tanınması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁶ Nazarbayev'in önerdiği bu projenin amacı Kazakistan'ın edebiyat, müzik, sanat, tiyatro ve sinema gibi çağdaş kültür alanlarındaki başarılarının yurt dışında tanıtılması olmuştur. Bu proje kapsamında “Çağdaş Kazakistan şiiri Antolojisi” ve “Çağdaş Kazakistan düzyazısı Antolojisi” başlıklı iki eser BM'nin 6 resmi diline tercüme edilmiştir. Ayrıca Kazakistanlı sanatçıların çeşitli ülkelerde konserleri ve sergileri yapılmaktadır. Abay Devlet Akademik Opera ve Bale Tiyatrosunun ve Nur-Sultan Senfoni Orkestrasının konserleri Fransa'da gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Kazak tarihinin ve kültürünün tanıtılması için “Altın Elbiseli Adam Dünya Müzelerinde” projesi gerçekleştirilmiştir. Almatı yakınlarında bulunan Altın Elbiseli Adam, günümüz Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet sembollerinde yer alan en önemli eserlerden biridir. Saka kültürüne ait olan ve Türk halklarının tarihine yeni bir bakış getiren bu önemli eserle birlikte Büyük Bozkır kültürüne ve burada yaşayan medeniyetlere ait 200'den fazla tarihi eserin yer aldığı sergi, 2019 yılından itibaren 12 ülkenin büyük müzelerinde sergilenmiştir.⁴⁰⁷ “Büyük Bozkır: tarih ve kültür” adlı bu sergi 12 Eylül-12 Ekim 2019 tarihleri arasında Ankara'daki Anadolu Medeniyetler Müzesinde de yapılmıştır.⁴⁰⁸ Kazak kültürü ve tarihinin tanıtılması için yapılan bu tür faaliyetler Kazakistan devlet kurumları ve yurt dışındaki temsilcilikleri tarafından dünyanın çeşitli büyük şehirlerinde gerçekleşmektedir.

Kazakistan'ın uluslararası arenadaki bazı inisiyatifleri de ülkenin imajının olumlu yönde gelişmesini sağlamaktadır. Asya'da Etkileşim ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (CICA), Dünya ve Geleneksel Din Liderleri Kongresi ve UNESCO Uluslararası Kültürel Yakınlaşma On Yılı (2013-2022) Kazakistan'ın uluslararası ölçekte sunduğu inisiyatiflerin bazılarıdır. Görüldüğü gibi Kazakistan'ın barışçıl ve çok yönlü dış politika anlayışı uluslararası arenadaki inisiyatiflerine de yansımaktadır.

Bağımsızlık kazandıktan sonra Kazakistan, Asya kıtasında özel bir işbirliği ve güvenlik sürecinin başlatılması için ilk adımları atmıştır. 5 Ekim 1992'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Asya'da Etkileşim ve Güven Arttırıcı

⁴⁰⁶ Nazarbayev, Nursultan. (2017). A.g.m

⁴⁰⁷ Kuzmin, Nikolay. (2019). “Kulturnaya Diplomatiya: Novıye tseli, formıy, metody”, <http://www.matritca.kz/news/68179-kulturnaya-diplomatiya-novye-celi-formy-metody.html> (Erişim Tarihi: 29.11.2021)

⁴⁰⁸ Özden, Eda. (2019). “2500 yıllık Altın Elbiseli Adam Türkiye’de”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/2500-yillik-altin-elbiseli-adam-turkiyede-/1583436> (Erişim Tarihi: 29.11.2021)

Önlemler Konferansı fikrini dile getirmiştir. Kazakistan'ın öncülüğünde başlatılan bu süreç Asya'da barış ve güvenliği sağlayan AGİT gibi bir teşkilatın kurulmasını hedefliyordu. İlk başta Asya ülkeleri bu tür inisiyatife pek sıcak bakmadılar. Zira Asya kıtasındaki devletlerin aşırı çeşitliliği ve sıcak çatışma çıkma ihtimalinin çok yüksek olduğu bazı bölgelerin olması bu fikrin hayata geçmesinde büyük engel oluşturmaktaydı.⁴⁰⁹ Özellikle Çin ve Rusya bu konferansın bir uluslararası kuruluş haline gelmesine karşı çıkmıştır. Hem Rusya hem de Çin Kazakistan'ın bu girişimi Şangay İşbirliği Örgütü'nün faaliyetlerine engel olacağı görüşündeydi.⁴¹⁰ Dünyanın diğer bölgelerinden farklı olarak Asya Kıtası, o dönemler böyle bir yapıya sahip değildi ve daha önceleri uygun bir yapı oluşturma girişimleri pek başarılı olmamıştı. Fakat Kazakistan'ın bu girişimi, birkaç Asya ülkesi tarafından desteklenmiştir. 1996 yılında Almatı'da düzenlenen toplantı CİCA'ya katılmayı kabul eden 15 ülkenin Dışişleri Bakan yardımcılarını bir araya getirmiştir. Üç yıl sonra, 1999'da CICA Dışişleri Bakanlarının ilk toplantısı yapılmıştır. 2002'de ise Almatı'da birinci CICA Zirvesi toplanarak CICA Tüzüğü'nü kabul etmiştir.⁴¹¹ CICA, üye devletlerin egemenlik, eşitlik, birbirlerinin içişlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde Asya Kıtası'nda barış, güvenlik ve istikrarı koruyucu çok taraflı yaklaşımları benimseme yoluyla ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğine dayalı politikalar geliştirmekte ve izlemektedir. Günümüzde CICA, Asya kıtasal topraklarının ve nüfusunun yaklaşık %90'ını oluşturan yirmi yedi üye devlete sahiptir. Birleşmiş Milletler de dahil olmak üzere beş çok uluslu kuruluş ve dokuz ülke gözlemci statüsüne sahip durumdadır.⁴¹² CİCA gibi barış ve güvenliği sağlamaya yönelik kurulan yapıyı kurma fikrini ortaya atan ve ısrarlı bir şekilde bu süreci ilerleten Kazakistan, uluslararası ilişkilerde sorunların barışçıl ve işbirliği yöntemleriyle çözülmesi gerektiğini benimsemiştir.

Uluslararası alanda Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in öncülük ettiği diğer bir önemli girişim Dünya ve Geleneksel Din Liderleri Kongresini Astana'da toplaması olmuştur. 23-24 Eylül 2003 tarihinde Nur-Sultan'da ilk kez yapılan söz konusu

⁴⁰⁹ Bakishev, Dulat. (2009). "Asian Security: A Way Forward", *International Journal of Non-Aligned Movement*, http://www.s-cica.org/news_detail/?newsid=4 (Erişim Tarihi: 29.11.2021)

⁴¹⁰ Tokayev, Kasım-Jomart. (2015). *Svet i Ten. Oçerki Kazahstanskogo Politika*. Almatı: Meloman Publishing s.275

⁴¹¹ Cornell, Svante E., Starr, Frederick S. (2020). **Kazakhstan's Role in International Mediation under First President Nursultan Nazarbayev**, Washington :Central Asia- Caucasus Institute and Silk Road Studies Program s.32-33

⁴¹² Taş, Cesurhan. (2021). "Kazakistan'ınÖncülük ve Önderliğindeki bir Kurum", <https://sahipkiran.org/2021/11/22/kazakistanin-onculuk-ve-onderligindeki-bir-kurum/> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)

kongrenin amacı dinler arası ve medeniyetler arası diyalogu teşvik etmektir. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra dini ve mezhepsel çatışmaların ve krizlerin giderek artması Kazakistan'ın böyle bir platform oluşturmaya neden olduğu söylenebilir. Nazarbayev'in bu girişiminin Kazakistan'ın iç politikalarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmek lazımdır. Zira bilindiği üzere Kazakistan çeşitli etnik ve dini kökene sahip olan insanların barış ve huzur içinde yaşadığı bir ülkedir. Dolayısıyla ilk bağımsızlığını kazandığı zaman bazı uzmanlar Kazakistan'da etnik ve dini temelli çatışmanın yaşanacağını öngörmüştür.⁴¹³ Başka bir deyişle 1990ların başında Kazakistan'ın bağımsız bir devlet olarak ayakta kalabileceği sorgulanmaktaydı. Fakat izlenen barışçıl politikalar neticesinde Kazakistan'daki tüm etnik ve dini gruplar güvenli ve uyumlu bir şekilde yaşam sürdürmektedir. Bu yönüyle Kazakistan iç politikadaki başarısını bölgesel ve küresel boyuta taşımayı hedeflemiştir. Dünya ve Geleneksel Dini Liderler Kongresi bu hedefe ulaşmak için yapılan girişim olarak değerlendirilmelidir.

Ekim 2018 tarihinde gerçekleşen 6. Kongrenin konusu “Dini liderler güvenli dünya için” olarak belirlenmiştir. Bu kongreye tüm dünya ve geleneksel dinlerin mensupları, ayrıca dini ve uluslararası kuruluşları temsil eden 82'den fazla delege katılmıştır.⁴¹⁴ Dünya ve Geleneksel Dini Liderler Kongresi'ne ev sahipliği yapmak için Kazakistan'ın başkenti Nur-Sultan'da özel olarak Barış ve Hoşgörü Sarayı inşa edilmiştir. Kazakistan'ın oluşturduğu bu platformun temeli olan barışçıl politikada Kazak halkının hoşgörü anlayışı önemli unsur olmuştur. Kendi halkının tarihini, kültürel değerlerini, dünya görüşünü, duygu ve algılarını çok iyi bilen Nazarbayev, Kazak halkının diğer dini ve etnik gruplarla uyum içinde yaşayabileceğine inanmıştır. Dolayısıyla Kazakistan'ın tüm barışçıl politikaları bu anlayış üzerine inşa edilmiştir. Kazakistan'ın uluslararası alandaki kartviziti haline gelen Dünya ve Geleneksel Dini Liderler Kongresi, farklı inanç, kültür ve medeniyetlerin temsilcilerinin biraraya geldiği önemli platform olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Kazakistan'ın inisiyatifi ile başlatılan başka bir önemli girişim olarak UNESCO bünyesinde gerçekleşmekte olan “Uluslararası Kültürel Yakınlaşma On Yılı (2013-2022)”

⁴¹³ Ametbek, Dinmuhammed. (2019). “Nazarbayev'in Dinler Kongresi Girişiminin Tarihsel Derinliği”, Ankasam, <https://www.ankasam.org/nazarbayevin-dinler-kongresi-girisiminin-tarihsel-derinligi/> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)

⁴¹⁴ “VI. Dünya ve Geleneksel Din Liderleri Kongresi”, <http://religions-congress.org/ru/news/uchastniki-VI> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)

projesini söylemek mümkündür. Bu proje UNESCO'nun 34. Genel Konferansı'nda tanıtılmıştır. Kùltürlerin yakınlaşması, uluslararası güvenlik ve sosyal bütünlük gibi olgulara önem veren bu proje, Kazakistan'ın imajının daha olumlu ve barışçıl yönde geliştiğinin bir göstergesidir. Kùltürlerin yakınlaşması, uluslararası güvenliğın ve sosyal bütünlüğün; tüm inançlarda ve seküler ideolojilerdeki insan özünün köşe taşı olan şefkat, dayanışma, kardeşlik misafirperverlik ve eğlence gibi bazı kavramlara olan bağıllık olmadan devam edemeyeceğini ifade eder. Her şeyden önemlisi, diyalog ırksal, etnik ve sosyal önyargılardan arınmış, evrensel küresel bilinç gelişiminde artan role sahiptir.⁴¹⁵ Kazakistan, sadece ““Uluslararası Kùltürel Yakınlaşma On Yılı” inisiyatifiını UNESCO Genel Konferansı gündemine getiren ÷lke olarak kalmamış, hem bu projenin resmi açılışına ev sahipliğı yaparak hem de bu girişimin hayata geçirilmesine yönelik faaliyet planının uygulanmasına maddi destek sağlayarak öncü rolünü sürdürmüştür.⁴¹⁶

2020 yılında Kazakistan Kùltür ve Spor bakanlığı ve UNESCO arasında yapılan anlaşma ile Uluslararası Kùltürel Yakınlaşma Merkezi Almatı'da kurulmuştur. Ünlü yazar, siyasetçi ve diplomat Olcas Süleymenov'un başkanı olduğı bu merkez, uluslararası kùltür araştırmaları alanında uzmanların ve akademisyenlerin bir araya gelmesini sağlayan önemli kuruluş olacağı öngörülmektedir.⁴¹⁷ Böylece Kazakistan dinler arası, etnik gruplar arası ve kùltürler arası diyalog fikrini sadece ÷lke içinde değil, küresel boyutta da uygulamaya çalışan bir devlettir.

Küresel politikada aktif rol oynamaya başlayan Kazakistan, uluslararası krizlerde kendini tarafsız arabulucu olarak konumlandırarak etki alanını genişletmektedir. Astana ve Almatı gibi büyük şehirlerin ev sahipliğinde gerçekleşen çeşitli uluslararası müzakereler Kazakistan'ı Orta Asya'da diplomasi merkezi haline getirmektedir. Özellikle 2013 yılında Almatı'da gerçekleşen İran'ın nükleer programıyla ilgili görüşmeler ve 2017 yılında gerçekleşen Suriye'deki iç savaşı sona erdirmeyi amaçlayan Astana süreci, Kazakistan'ın arabulucu rolünün güçlenmesine, Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in ise “uzlaştırıcı lider” olarak tanınmasına neden olduğı söylenebilir. Ülkenin arabulucu rolünün bu iki

⁴¹⁵ “International Decade for the Rapprochement of Cultures (2013-2022)”, <https://en.unesco.org/decade-rapprochement-cultures/about> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)

⁴¹⁶ Purtaş, Fırat. (2018). “Kazakistan Türkiye Arasında Kùltür ve Sanat Alanındaki İlişkiler”, Laura Bolatova (Editör). **Nursultan Nazarbayev. Büyük Bozkır'ın Manevi Dirilişi**. Ankara: Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliğı s.204

⁴¹⁷ Uluslararası Kùltürel Yakınlaşma Merkezi resmi web sitesi, <http://icrc.kz/site/mandat> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)

olaydan sonra görünürlük kazanmasına rağmen, Kazakistan bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren çeşitli krizlerde arabuluculuk girişimlerde bulunmuştur. 1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasında patlak veren Karabağ sorununda da uzlaştırıcı rolünü üstlenen Kazakistan, Ukrayna ile Rusya arasındaki krizde ve Türkiye ile Rusya arasında yaşanan “uçak krizinde” de arabuluculuk girişimlerde bulunmuştur.⁴¹⁸ Tüm bu krizler Orta Asya bölgesinin jeopolitik durumunu doğrudan etkilemekteydi. Avrasya kıtasındaki herhangi bir çatışma ve ya kriz Kazakistan için tehdit oluşturmaktadır. Çin ve Rusya gibi büyük güçlerle komşu olan, nüfusu az ve geniş topraklara sahip olan Kazakistan’ın ekonomik gelişimi ve siyasi istikrarı doğrudan bölgedeki devletlerin barış ve huzur içinde yaşamasına bağlıdır. Dolayısıyla, Kazakistan arabulucu ve uzlaştırıcı rolünü sadece olumlu imaj oluşturmak için değil, toprak bütünlüğü ile bağımsızlığını sürdürmek için de üstlenmektedir. Bununla birlikte, Kazakistan’ın arabuluculuk girişimleri ve barışçıl dış politika anlayışı ülke içindeki başarılı kültür politikalarının etkileri olduğu söylenebilir.

⁴¹⁸ Cornell, Svante E., Starr, Frederick S. (2020). A.g.e s.38

SONUÇ

Postkolonyalizm teorisi eski Sovyet coğrafyasındaki güncel olayları açıklamada daha sık kullanılmaya başlayan yeni bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan eski Sovyet Cumhuriyetleri kimlik inşa ve kültür politikalarında son dönemlerde postkolonyal söylemlere başvurmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında bu tür söylemler çok temkinli bir şekilde kullanıldı ise, 2000'li yıllardan sonra daha açık bir şekilde kullanılmaya başladı. Bu bağlamda Kazakistan yöneticilerinin halka sesleniş konuşmalarında ve stratejik makalelerinde postkolonyal söylemlere rastlamak mümkündür. Bağımsız Kazakistan'ın birinci Cumhurbaşkanı 1997 yılında yaptığı ilk halka sesleniş konuşmasında Kazakistan'ı diğer postkolonyal devletler ile kıyaslayarak Kazakistanlı kimliğinin inşa edilmesi sürecinin belli bir zamana ihtiyacı olduğunu dile getirmiştir. Söz konusu konuşmasında Komünist rejimin 70 yıl içinde bir Sovyet insanı kimliğini inşa etmeyi başaramadığını dile getiren Nazarbayev, bazı postkolonyal devletler de bağımsızlık kazanmasına rağmen kendi ulusal kimliğini halen geliştiremediğini ifade etmiştir.⁴¹⁹ Nazarbayev postkolonyal devletler ile kıyaslayarak Kazakistan'ın da bir kolonyal geçmişi olduğunu ve bağımsızlıkla beraber yeniden kimlik inşa sürecinin başlatıldığını ilk defa resmi düzeyde dile getirmiştir.

Kazakistan'ın 2004 yılından itibaren izlediği kültürel politikalar incelendiğinde ülke genelinde yoğun bir şekilde Kazak kimliğini güçlendirmeye yönelik çalışmaların yapıldığını görmek mümkündür. Eski ve Orta Çağlarda Kazakistan topraklarında yaşayan göçebe toplumlara ait tarihi anıtların ve mezarlıkların restore edilmesi bu konuda yapılan en önemli çalışmalardan biridir. Bu tür çalışmalar aracılığıyla Kazak bozkırının büyük medeniyetlerin ortaya çıktığı ve dünya tarihini şekillendiren olayların yaşandığı mekan olduğu kanıtlanmaktadır. Ayrıca Kazak kültürü ile ilgili çalışmalar ve eserler dünyanın çeşitli bölgelerindeki müzelerden ve kütüphanelerden ülkeye getirilmektedir. Bu doğrultuda değinilmesi gereken önemli husus 2016 yılında Kazak halkının kahramanlarından biri Keyki Batır'ın kafatası St.Petersburg'teki antropoloji ve etnografi müzesinden Kazakistan'a getirilmiştir. Keyki Batır 1916 yılında Kazak halkının Çarlık Rusya'ya karşı yürüttüğü ulusal kurtuluş hareketinin kahramanıdır. Ekim Devrimi sonrası

⁴¹⁹ Nazarbayev, Nursultan. (1997). "Refah, Güvenlik ve Tüm Kazakistanlıların Durumunun İyileştirilmesi", Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Halka Sesleniş Konuşması, https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakistan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakistan-halkyna-zholdauy-1997-zhylyg-y-kazan (Erişim Tarihi: 25.09.2021)

hem Bolşeviklere hem de Çarlık askerlerine karşı savaşıyan Keyki Batır, Bolşevikler tarafından şehit edilmiştir. 2016 yılına kadar söz konusu müzede saklanan Keyki Batır'ın kafatası ülkeye getirilerek Kostanay eyaletinde toprağa verilmiştir. Kazak halkının özgürlüğü için mücadele eden Keyki Batır'ın kafatasının ülkeye geri getirilmesi Kazak halkının milli duygularını olumlu yönde etkilemiştir. Kazakların son hanı Kenesarı'nın kafatasının ülkeye getirilmesi için çalışmalar da sürdürülmektedir. Sovyet döneminde St. Petersburg'teki Ermitaj müzesinde sergilendiği bilinen Kenesarı hanın kafatası Kazakistan tarafının gayretlerine rağmen ülkeye henüz getirilememiştir. Rus yetkililer Kenesarı han'a ait olan kafatasın Rusya'da bulunmadığını iddia etmektedir.

Bağımsızlığın elde edilmesiyle birlikte Kazakistan'da tarih yazıcılığı da farklı yönde gelişmeye başladı. Sovyet döneminde geliştirilen bilgilerin tekrar gözden geçirilmesi, Çarlık Rusya'nın işgal etmesinden önceki Kazak tarihinin yeniden yorumlanmaya başlaması bunlardan bazılarıdır. Özellikle tüm Türk halklarına ortak olan Türk kimliğinin güçlendirilmeye çalışılması ve Türk mirasına sahip çıkması Kazakistan'ın kendi kültürel kodlarını canlandırmaya gayret ettiğinin göstergesidir. Bu yönde yapılan ilk adımlardan biri Sovyet tarih yazımında geliştirilen yerleşik hayat tarzının bir gelişmişlikle, göçebeliliğin ise bir geri kalmışlıkla ilişkilendirilmesi görüşünün yapısökümü (*deconstruction*) olduğu söylenebilir. Postkolonyal söylem çerçevesinde değerlendirildiğinde göçebelerin yerleşik hayata geçirilmesi bir “medenileştirme” misyonu olarak algılanır. Dolayısıyla Sovyet tarih yazımındaki göçebe Kazak halkının Ruslar tarafından yerleşik hayata geçirildi söylemini Kazaklar Ruslar tarafından medenileştirildi olarak okumak mümkündür. Bağımsızlık sonrası Kazakistan'daki tarih yazımında ise artık göçebe hayat tarzı bir geri kalmışlık değil, aksine yüksek medeniyet biçimi olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Göçebe medeniyetin en az yerleşik halkların medeniyeti kadar eski ve kendine özgü üstünlüklerinin olduğu savunulmaktadır. Kazak ulusal kimliğinin önemli parçasını oluşturan bu görüş Nazarbayev'in yazdığı stratejik makalelerin ve programların da ana konusudur. Tarih alanının dekolonizasyonu olarak adlandırabileceğimiz bu tür çalışmaların milli tarihin geliştirilmesinde ve kolonyal söylemlerden arındırılmasında önemi çoktur.

Postkolonyal dönemde Kazakistan'da geliştirilen yeni tarih yazıcılığın diğer bir özelliği modern Kazakistan topraklarında eski çağlardan beri Kazakların da bir parçası olduğu Türk halklarının yaşadığını savunmasıydı. Bu çalışmanın ikinci bölümünde anlatıldığı gibi modern Kazakistan toprakları Sakalardan itibaren sürekli bir şekilde Türk boyları

tarafından yönetilmiştir. Böylece son dönemlerde Rus siyasetçileri ve tarihçilerinin sıklıkla dile getirdikleri Kazakistan topraklarının Sovyetler tarafından hediye edildiği iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Kazak bozkırları tarihsel süreçte sadece Türklerin yaşadığı bölge olarak bilinmektedir. Devletin desteği ile son 10 yıl içinde “Tomris”, “Kültigin”, “Kazak Hanlığı” gibi filmlerin çekilmesi genç nesile Kazak tarihinin filmler ve belgeseller aracılığıyla öğretilmeye çalışılması olarak değerlendirmek mümkündür. Bu filmler ve belgeseller başka dillere tercüme edilerek yurtdışında da gösterilmektedir. Kazakistan’ın kültürel dış politikası çerçevesinde gerçekleştirilen bu çalışmalar yurtdışında Kazak kültürünün ve Kazak tarihinin tanıtılmasında önemli rol oynamaktadır.

Tüm bu çalışmaları dikkate alarak Kazakistan’da dekolonizasyon sürecinin her geçen gün ivme kazandığını söylemek mümkündür. Bu hususta Kazakistan’daki dekolonizasyon sürecinin çok dikkatlice gerçekleştiği görülmektedir. Zira Kazakistan’ın durumu klasik postkolonyal devletlerden farklıdır. Afrika ve Asya’daki postkolonyal devletler kolonize eden emperyal güçler genelde Avrupalı devletler olmuştur. Kolonyal dönemin sona ermesiyle eski metropol ile koloni arasında doğrudan bir sınır söz konusu değildir. Eski metropol ile yeni bağımsızlık kazanan devlet arasında coğrafi sınırın olmaması kültürel dekolonizasyon sürecini farklı bir şekilde etkilemektedir. Her ne kadar yeni bağımsız olan devletin siyasi ve ekonomik anlamda eski metropole bağımlılığı devam etse de kültürel anlamda postkolonyal devletin daha rahat hareket etmesi mümkündür.

Kazakistan’ın durumunda ise Rusya ile arada yedi bin kilometreden fazla sınır vardır. Ayrıca bağımsızlığın ilk yıllarında ülke nüfusunun yaklaşık %40’ı Ruslardan oluşmaktaydı. Bu durum bağımsızlığın hemen ardından radikal değişimlerin gerçekleştirilmesine ve kolonyal dönemin getirdiği kültürel etkilerin hızlı bir şekilde yok edilmesine engel olmaktaydı. Dolayısıyla Kazakistan’ın kültürel politikalarını postkolonyal teori çerçevesinde değerlendirirken bu husus her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tez çalışmasının üçüncü bölümünü oluşturan Kazakistan’ın kültürel politikaları incelendiğinde Kazakistan’daki kültürel dekolonizasyon sürecinin kademeli olarak gerçekleştiği görülmektedir. Kazakistan yöneticilerinin izlediği denge politikaları sayesinde ülkedeki dekolonizasyon süreci barışçıl bir şekilde gerçekleşmekte olduğu söylenebilir. Nitekim, bu süreç içerisinde Kazakistan’da bugüne kadar Kazaklar ve Rusları karşı karşıya getirecek kadar bir etnik sorun yaşanmamıştır.

Bağımsızlık sonrası Kazakistan'da izlenen kültürel ve etnik meselelere yönelik politikalar incelendiğinde tüm kararların dikkatli ve dengeli bir şekilde alındığına tanık olmaktadır. 1992 yılından itibaren gerçekleştirilmekte olan Dünya Kazakları Kurultayı, 1995 yılında Nazarbayev'in inisiyatifi ile kurulan Kazakistan Halkları Assamblesi ile dengelenmektedir. Kazakistan'ın Rusya önderliğindeki Gümrük Birliğine üye olması ise Türk Cumhuriyetleri arasındaki entegrasyon süreçlerinin güçlendirilmesi ile dengelenmektedir. Dil konusunda da bu tür dengeli politikalar görülmektedir. 2017 yılında Nazarbayev'in Kazak dilinin Latin harflerine geçiş sürecini başlatmasından sonra 2018 yılında Rus dili ile ilgili önemli bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamasında Nazarbayev ülke genelinde her kimse Rusça bir soru sorulduğunda cevabın da mutlaka Rusça verilmesi gerektiğini söylemiştir ve bir daha Rusçanın Kazak dili ile eşit düzeyde kullanılması gerektiğinin altını çizmiştir. Böylece Kazak dilinin Latin harflerine geçişinin Rus diline karşı bir ayırmacılık olarak algılanmasının önüne geçilmiştir. Aynı zamanda bu karar Rusya'daki siyasetçilere de verilen bir mesaj olarak değerlendirilebilir. Çünkü Kazakistan'daki Rus nüfusun hakları ve Rus dilinin statüsü her zaman Moskova'nın ciddi gözetiminde olmuştur. İzlenen denge politikaları sayesinde Kazakistan istikrarlı ve barışçıl bir şekilde ulusal kimlik inşa sürecini devam ettirmektedir.

Kazakistan'ın kültür politikalarına bakıldığında, bazı postkolonyal yazarların iddia ettiği gibi dekolonizasyon süreci Kazakistan'da şiddetli bir eylemler aracılığıyla değil, uygulanan başarılı siyasi yaklaşımlar aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Böylece Frantz Fanon'un "dekolonizasyon bir birine düşman olan iki tarafın karşı karşıya gelmesi ve bu süreç her zaman şiddet içermektedir" tespiti Kazakistan örneğinde doğrulanmamıştır. Kazakistan'da hiçbir zaman Ruslara karşı şiddeti ve etnik temelli gerilimleri teşvik eden politikalar izlenmemiştir. Üstelik resmi makamlar tarafından Kazakistan'ın Sovyet geçmişi radikal söylemlerle sorgulanmamaktadır. Zira Sovyetler Birliği'nin Kazak halkı tarafından bir kolonyal yönetim olarak nitelendirilmesine rağmen, Kazak toplumu Sovyetler döneminin olumlu yönlerini de görmüştür. Kazakistan'ın ekonomik anlamda gelişmeye başlaması, Almatı gibi modern anlamda büyük şehirlerin inşa edilmesi ve eğitim sisteminin geliştirilmesi Sovyet döneminde gerçekleştiği tartışmasız bir gerçektir. 1926 yılındaki nüfus sayımına göre Kazakistan'da okuryazarlık oranı %22,8 iken, 1939 yılındaki nüfus sayımında bu rakam %76,3'e yükselmiştir.⁴²⁰ Ayrıca Kazakistan'da kültür alanındaki

⁴²⁰ Asılбек, М., Асылбекова Ж. (2018). "Население Казахстана Между Всесоюзными Переписями Населения 1926 и 1939", <https://iic.kz/?p=4615> (Erişim Tarihi: 12.12.2021)

gelişmeler de Sovyet döneminde gerçekleşmiştir. İlk tiyatrolar, sinemalar ve üniversitelerin kurulması Sovyet dönemiyle bağlantılıdır. Bu nedenle Kazakistan'ın Sovyetler Birliği'nin bir parçası olduğu dönemi değerlendirmede tamamen tek taraflı olumsuz bakmak yanlış olur. Dolayısıyla Kazakistan'ın Sovyet geçmişine postkolonyal perspektiften bakarken olumlu gelişmelerin her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç olarak, Kazakistan'ın kültür politikalarının temelinde Kazak halkının milli bilincinin güçlendirilmesi ve Kazak ulusal kimliğinin inşası yer almaktadır. Kolonyal dönemde kendi kültüründen ve kimliğinden uzaklaştırılmaya çalışılan Kazak halkı, bağımsızlıkla beraber kendi kültürel kodlarını canlandırmaya başlamıştır. Bunu yaparken de kolonyal geçmişe yönelik radikal eleştiriler yapmaktan kaçınıldığı ve ülkedeki diğer etnik grupların ötekileştirilmediği söylenebilir.

KAYNAKLAR

1. Abaşın, Sergei. (2011). “Nations and Postcolonialism in Central Asia, Twenty Years Later: Rethinking Categories of Analysis/Practice”. **Ab Imperio**. (3), 193-211
2. Abdakimov, Abdijappar. (1994). **İstoriya Kazakhstana (s drevneşih vremen do naših dnei)**. Almatı: RİK yayınları
3. Abdıkalkov, M., Pankratova, A., (2011). **İstoria Kazahstana. S Drevneşih Vremen do Naşih Dnei**, Almatı: BolathanTaizhan Vakfı
4. Abdigaliuı, Berik. (2017). **Alaş Askeri 1918-1920**. Astana: KİSİ yayınları
5. Adams, Laura L. (2008). “Can We Apply Postcolonial Theory to Central Eurasia?”, *Central Eurasian Studies Review*, Sayı 1, Cilt 7 s.2-7
6. Adeeb, Khalid. (1998). **The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia**. Berkeley: University of California Press
7. Adle, Chahryar ve Habib, İrfan. (2003). *History of Civilizations of Central Asia. Volume V. Development in contrast: from the sixteenth to the mid-nineteenth century*. Paris: UNESCO Publishing
8. Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National statistics, <https://stat.gov.kz/official/industry/61/statistic/7> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
9. Ağır, Ahmet. (2013). “Cengiz Aytmatoı’un Gün Olur Asra Bedel’inde Kimlik Oluşturma Süreçleri”, **Bilig**. (65).
10. Akiner, Shirin. (1995). **Sovyet Müslümanları**. (Çev. Tufan Buzpınar ve Ahmet Mutu). İstanbul: İnsan Yayınları
11. Akiner, Shirin. (1995). **The formation of Kazakh identity: from tribe to nation-state**, London: Royal İnstitute of International Affairs

12. Akişev, K., Baipakov, K., Erzakoviç, L. (1972). **Dervnii Otrar**, Almatı: Nauka Yayınevi
13. Akişev, Kemal. (1978). **Kurgan İssyk. İskusstvo Sakov Kazahstana**. Moskova: İsusstvo
14. Akişev, Kemal. (2013). **Drevnie i Srednevekovie Gosudarstva na Territorii Kazahstana (Etyudi İssledovaniya)**. Almatı
15. Akişev, Kemal., Baipakov, Karl., İsmagulov, Orazak., Komekov, Bolat. (1996). **Kazakistan Tarihi. Cilt I**. Almatı: Atamura
16. Aliyev, Jeyhun. (2021). “Turkic Languages Unite Nations Across 3 Continents”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/-turkic-languages-unite-nations-across-3-continents-/2156351> (Erişim Tarihi: 13.09.2021)
17. Allsen, Thomas. (1987). **Mongol İmperialism. The Policies of the Grand Qan Monke in China, Russia and İslamic Lands**, Los Angeles: University of California Press
18. Altınbayev, Kanat. (2019). “V Kırgızistane Obsujdaetsya Perehod na Latinitsu”, https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2019/09/24/feature-02 (Erişim Tarihi: 13.09.2021)
19. Amanzholov, K. (2004). **Kazakistan Tarihi**. Almatı: Bilim baspası
20. Ametbek, Dinmuhammed. (2018). “Kazak Ulusal Kimliğinin İnşasında Türkistan Şehrinin Önemi”, *Ankasam*, <https://www.ankasam.org/kazak-ulusal-kimliginin-insasinda-turkistanin-onemi/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
21. Ametbek, Dinmuhammed. (2018). “Kazak Ulusal Kimliğinin İnşasında Yeni Başkent Astana’nın Önemi”, *Ankasam*, <https://www.ankasam.org/kazak-ulusal-kimliginin-insasinda-yeni-baskent-astananin-onemi/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

22. Ametbek, Dinmuhammed. (2019). “Nazarbayev’in Dinler Kongresi Girişiminin Tarihsel Derinliği”, Ankasam, <https://www.ankasam.org/nazarbayevin-dinler-kongresi-girisiminin-tarihsel-derinligi/> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)
23. Amirhanov. M., Sandıkbayeva, Ö. (2007). **Ejelgi jane Orta Gasırlardağı Kazakistan Tarihi**. Almatı: Nur-Press
24. Anderson, Benedict. (1991). **Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**. London: Verso
25. Arı, Tayyar. (1999). **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları
26. Armaoğlu, Fahir. (2017). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**. İstanbul: Timaş Yayınları.
27. Arslanoğlu, İbrahim. (2000). “Kültür ve Medeniyet Kavramları”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, (15).
28. Artıkbayev, Jambıl., Pirmanov, Adilhan. (2008). **Kazakistan Tarihi. Ensiklopedialik basılıım**. Almatı: Atamura yayınevi
29. Asfendiyarov, Sancar. (1935). **İstoriya Kazahstana (S Drevneışih Vremen)**. Cilt I. Almatı: Kazakistan Ölkelik Baspası
30. Ashcroft Bill., Griffiths Gareth ve Tiffin Helen. (2003). **The Post-Colonial Studies Reader**. London ve New York: Routledge s. 183
31. Ashcroft, Bill., Griffiths, Gareth., Tiffin, Helen. (2002). **The Empire Writes Back. Theory and Practice in Post-Colonial Literatures**. (İkinci Baskı). London ve New York: Routledge
32. Ashcroft, Bill., Griffiths, Gareth., Tiffin, Helen. (2007). **Post-Colonial Studies. The Key Concepts**. (İkinci Baskı). London ve New York: Routledge.

33. Asilbek, M., Asilbekova J. (2018). “Naselenie Kazahstana Mejdü Vsesoyuznımi Perepisyami Naseleniya 1926 i 1939”, <https://ie.kz/?p=4615> (Erişim Tarihi: 12.12.2021)
34. Ayan, Ekrem. (2017). **Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözleri**. Ankara: Ahmet Yesevi Yayınları
35. Bacon, Elizabeth. (1980). **Central Asia under Russian Rule**. İthaca: Cornell University Press
36. Bağce, H.Emre. (2003). “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi”. **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. No.28
37. Baipakov, K., Komekov, B. (2003). “The Kazakhs”. Chahriyar Adle, İrfan Khabib, Karl Baipakov (Editörler). *History of Civilizations of Central Asia*. Cilt V. Paris: UNESCO Publishing
38. Baipakov, Karl. (2001). **Kazakistan Tarihi**. Almatı: Mektep yayınevi
39. Barthold, V. (1963). **Soçineniya. Tom II. Obşıye Rabotıy po İstorii Srednei Azii**. Moskova: İzdatelstvo Vostoçnoi Literaturıy
40. Batalova, Akmaral. (2020). “Tsentr Al-Farabi i Mavzolei Sultana Beybarsa v Sirii. Çto s Nimi Seiças?”, <https://tengrinews.kz/opinion/tsentr-al-farabi-mavzoley-sultana-beybarsa-sirii-s-seychas-1071/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
41. Beisembiev, Kasım. (1961). **İdeino-Politiçeskie Teçeniya v Kazahstane kontsa XIX veka – načala XX veka**. Alma-Ata: İzdatelstvo Akademii Nauk Kazahskoi SSR
42. Bennigsen, Alexandre., Quelquejay, Lemercier C. (1994). **Step’de Ezan Sesleri** (Çev: Nezih Uzel). İstanbul: İrgan yayınevi
43. Bhabha, Homi K. (1994). **The Location of Culture**. New York: Routledge

44. Bhabha, Homi. (1985). "Signs Taken for Wonders: Question of Ambivalence and Authority under a Tree Outside Delhi, May 1817", *Critical Inquiry*, Cilt 12, Sayı 1 s.144-165
45. Bilgin, Pınar. (2018). "Securing the Postcolonial", Olivia U. Rutazibwa ve Robbie Shilliam. (Editörler). *Routledge Handbook of Postcolonial Politics*. Birinci Baskı. London. Routledge
46. Bobrovnikov, Vladimir. (2006). "İslam in the Russian Empire". Dominic Lieven (editör). *The Cambridge History of Russia. Volume II. Imperial Russia, 1689-1917*. Cambridge: Cambridge University Press 202-223
47. Bodger, Alan. (1980). "Abulkhair, Khan of the Kazakh Little Horde, and His Oath of Allegiance to Russia of October 1731", *The Slavonic and East European Review*, Cilt 58, Sayı 1. s.40-57
48. Bohanov, A., Gorinov M., Dmitrenko V.(2001). **Istoriya Rossii. XX vek. (Rusya Tarihi. XX. yüzyıl)**. Moskova: İzdatelstvo AST
49. Bökeyhan, Alihan. (1910). "Kırgızıy". A.Kastelyanskii (Editör). *Formıy Natsionalnogo Dvıjenıya v Sovremennih Gosudarstvah*. St. Petersburg: İzdanıe Obşestvennaya Polza s.575-600
50. Cameron, Sarah. (2018). **The Hungry Steppe. Famine, Violence and the Making of Soviet Kazakhstan**. İthaca: Cornell University Press
51. Carrere d'Encausse, Helene. (1994). "Organizing and Colonizing the Conquered Territories", Edward Allword (Editör). *Central Asia. 130 years of Russian Dominance, A Historical Overview*. 3.Baskı. London: Duke University Press s.151-171
52. Cesaire, Aime., (1972). **Discourse on Colonialism**. Çev: Joan Pinkham. Monthly Review Press, Eserin Orijinali 1955 tarihinde Discours sur le colonialisme adıyla yayınlanmıştır.

53. Chatterjee, Partha. (1993). **The Nation and Its Fragments. Colonial and Postcolonial Histories.** Princeton: Princeton University press
54. Chatterjee, Partha., (1993). **Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse.** London: Zed Books
55. Cheha, Andrei. (2017). “İstoriya İssledovanie Kamennogo Veka Kazakhstana”, **Vestnik NGU** 16(7) s.15-25
56. Chibber, Vivek. (2016). **Post-Kolonyal Teori ve Kapitalizmin Hayaleti.** Afife Yasemin Yılmaz (çev.) İletişim Yayınları.
57. Christian, David. (2018). **A History of Russia, Central Asia and Mongolia. Vollume II. Inner Eurasia from the Mongol Empire to Today, 1260-2000.** New Jersey: Wiley Blackwell
58. Cohen, Benjamin J. (1973). **The Question of Imperialism. The Political Economy of Dominance and Dependence.** London: Palgrave Macmillan
59. Cornell, Svante E., Starr, Frederick S. (2020). **Kazakhstan’s Role in International Mediation under First President Nursultan Nazarbayev,** Washington :Central Asia- Caucasus Institute and Silk Road Studies Program s.32-33
60. Çatıbekova, K. (2012). “Antikolonyalnaya Borba Kazahov v XVIII veke”, *Nauka i Novie Tehnologii*, Sayı 3 s.172-175
61. Çıtak, Emre. (2014). “Postkolonyalizm ve Batı Sinemasında Doğu-Batı Ayrımına Yönelik Postkolonyal Öğeler”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2).
62. Daulethan, Alimgazı., (2018). **Tarihi Zertteuler. Ejelgi jane Orta Gasırdagı Turkiler,** Astana: Gılım Yayınevi
63. Dirlik, Arif. (1994). “The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism”. *Critical Inquiry* (20) s.328-356

64. Edgar, Adrienne. (2006). “Bolshevism, Patriarchy, and the Nation: The Soviet “Emancipation” of Muslim Women in Pan-Islamic Perspective”, *Slavic Review*, Sayı 2, Cilt 65, s.252-272
65. Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/imperialism> adresinden 15 Eylül 2018 ‘de alınmıştır
66. Erkinov, Afandil. (2013). “Religioznaya Politika Rossiskoi İmperii v Turkestane: Oçerk o Hutbe za Russkogo Tsarya N.P. Ostroumova”. *İzvestiya Uralskogo Federalnogo Universiteta* 2 (114). 123-133
67. Fanon, Frantz, (2008). **Black Skin White Masks**, (Çev. Charles Lam Markman). London: Pluto Press Eserin orijinali 1952 yılında Peau Noire, Masques Blanc adıyla yayımlanmıştır
68. Fanon, Frantz., (1963). **The Wretched of the Earth**. (Çev. Constance Farrington). New York: Grove Press Eserin orijinali 1961 yılında Les Damnés de la Terre adıyla yayınlanmıştır.
69. Franceschini, Elizabeth. (2021). “Linguistic Decolonization? Exploring Kazakhstan’s Switch form the Cyrillic to Latin Alphabet”, *The McGill International Review*, <https://www.mironline.ca/linguistic-decolonization-exploring-kazakhstans-switch-from-the-cryllic-to-latin-alphabet/> (Erişim Tarihi: 13.09.2021)
70. Gabdelganeeva, G. (2012). “Tatarskaya Kniga Kazani v Pervoi Polovine XIX veka”. *Vestnik Kazanskogo Gosudarstvennogo Universiteta Kulturi i İskusstv*. (3)1 126-130
71. Galafa, Beaton, (2018). “Negritude in Anti-colonial African Literature Discourse”, *Africology: The Journal of Pan-African Studies*, 12(4)
72. Galihan. (1917). “Men Kadet Partiyasınan nege şıktım?”, *Kazak Gazetesi*, sayı 256
73. Gandhi, Leela., (1998). **Postcolonial Theory: A Critical Introduction**. Sydney: Allen&Unwin

74. Gilyazov, İskender. "XVI-XVIII. Yüzyıllarda Çarlık Rusyası'nda İdil-Ural Tatarları". <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=356172&/XVI-XVIII.-Yüzyıllarda-Çarlık-Rusyasında-İdil-Ural-Tatarları-/Prof.-Dr.-İskender-Gilyazov-> adresinden 21 Aralık 2019 tarihinde alındı
75. Gluşenko, Evgeni. (2010). **Rossiya v Srednei Azii. Zavoevaniya i Preobrazovaniya**. Moskova: Tsentrpoligraf
76. Gluşenko, Evgenii. (2010). **Rossia v Srednei Azii. Zavoevaniya i Preobrazovaniya (Rusya Orta Asya'da. Fetih ve Dönüşüm)** Moskova: Tsentrpoligraf
77. Golubtsov, S. (2011). "Kirgizskaya (Kazakhskaya) Missiya Russkoi Provaslavnoi Missii". *Vestnik Omskogo Universiteta*. (2) 313-316
78. Gorşenina, Svetlana. (2007). "İzveçna li Marginalnost Russkogo Kolonialnogo Turkestana, ili Voidet li Post Sovetskaya Srednyaya Aziya v Oblast Post-İssledovaniı", *Ab Imperio*, 2/2007, s.209-258
79. Gorşenina, Svetlana. (2007). "Krupneišie Proekty Kolonialnih Arhivov Rossii: Utopiçnost Ekzostivnoi Turkistaniki General-Gubernatora Konstantina Petroviça fon Kaufmana", *Ab Imperio*, 3/2007, s.291-354
80. Gökalp, Ziya. (2018). **Türk Medeniyeti Tarihi**. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat
81. Gönlübol, Mehmet. (2014). **Uluslararası Politika. İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**. (Altıncı Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi
82. Grekov, Boris., Yakubovski, Aleksandr. (1941). **Zolotaya Orda**, Leningrad: Gospolitizdat
83. Grousset, Rene. (1970). **The Empire of the Steppes: A History of Central Asia**. New Brunswick: Rutgers University Press
84. Gumilev, Lev., (1967). **Drevniye Tyurki**. Moskova: Nauka Yayınevi

85. Halfin, Naftullah. (1960). **Politika Rossii v Srednei Azii (1867-1868). (Rusya'nın Orta Asya Politikası)**. Moskova: İzdatelstvo Vostočnoj Literaturi
86. Hayit, Baymirza. (1995). **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
87. Hirsch, Francine. (2005). **Empire of Nations: Ethnographic Knowledge and the Making of the Soviet Union**. İthaca: Cornell University Press
88. Horvath, Ronald J. (1972). "A Definition of Colonialism". **Current Anthropology**. 13 (1).
89. Inglehart, Ronald., Welzel, Christian. (2007). "Modernization", George Ritzer (editör). **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**. Malden: Blackwell Publishing s.3071-3078
90. İpek, Volkan., Oyman, Çağlar. (2014). "Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler", Ramazan Gözen (Editör). **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. İletişim Yayınları
91. Jacobs, Jane M. (2002). **Edge of Empire: Postcolonialism and the City**. New York: Routledge
92. Jelenin, Aleksandr. (Mayıs 2017). "K Istarii Sovetskogo İmperializma" (Sovyet Emperyalizmi Tarihine). <https://www.rosbalt.ru/blogs/2017/05/07/1613551.html> adresinden 30 Kasım 2019'da alınmıştır
93. Jienbay, Marlan. (2018). "Prezident Uly Dalanın Jeti Kırı attı Makalanı Nege Jazdı?", https://www.inform.kz/kz/prezident-uly-dalanyn-zheti-kyry-atty-makalany-nege-zhazdy_a3468516 (Erişim Tarihi: 22.09.2021)
94. Jubatkanov, Kerimsal. (2018). "Poçemu Kazahstan Vyşel iz Sostava SSSR Poslednim?", <http://www.matritca.kz/news/59178-pochemu-kazahstan-vyshel-iz-sostava-sssr-poslednim.html> (Erişim Tarihi: 07.09.2021)
95. Kadirkulova, Gulim. (2005). **Kazakistan Tarihi**. Almatı: Kazakparat yayınevi

96. Kairatılı, Beken. (2020). “Kazak Tarihının Bir Kezeni” Egemen Kazakistan, <https://egemen.kz/article/246574-qazaq-tarikhynynh-bir-kezenhi> (Erişim Tarihi: 06.09.2021)
97. Kaliyev, Jabay. (2014). “Jumabek Taşenev. On Protivostoyal Hruşevu”, http://history-state.kz/ru/?ELEMENT_ID=398 (Erişim Tarihi: 07.09.2021)
98. Kan, G., Şayahmetov, N., (2007). **Kazakistan Tarihi**, Almatı: Almatıkitap Yayınevi
99. Kandiyoti, Deniz. (2002). “Post-Colonialism Compared. Potentials and Limitations in the Middle East and Central Asia”, *International Journal of Middle East Studies*, Sayı 34, s.279-297
100. Kara, Abdulvahap. (2012). “Türk Keneşi ve Türk Dünyasının 34 Harfli Ortak Alfabe Sistemi”, <https://www.abdulahapkara.com/turk-kenesi-ve-alfabe/> (Erişim Tarihi: 12.09.2021)
101. Kara, Abdulvahap.(2018). “İstanbulda Alıpbıy Sempozyumu jane Türki Aleminin Til Maseleleri”, <https://www.abdulahapkara.com/alipbiy-jane-turki-tilderinin-maseleleri/> (Erişim Tarihi: 13.09.2021)
102. Karamanova, S. (2013). “Kazakstannın Memlekettik “Madeni Mura” Bagdarlaması: Onın Juzege Asırılı Kezenderi men Magınası.”, <https://e-history.kz/kz/first-president/show/12320/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
103. Karazhan, Kuanışbek. (2009). **Kazakistan Tarihi**. Almatı: Nur-Press
104. Kasumzade, F. (2013). “Kultura i Politika v Sisteme Mezhdunarodnih Otnoşenii” (Uluslararası İlişkiler Sisteminde Kültür ve Politika). *Vektor Nauki TGU*. 15 (4).
105. Kaydarov, Abduali. (1991). “Latin Alıpbıyının Keleşegi Jarkın”, *Ana Tili Gazeti*.
106. Kaydarov, Ebduali. (1997). “Kazakistan’da Latin Alfabesi Meselesi”, *Bilig*, Sayı 5 s.191-196

107. Kazakistan Cumhuriyeti Başbakanı Resmi Web Sitesi, “Askar Mamin Kazak tili alipbiyin Latin Grafikasına Köşiru Jönindegi Ulttyk Komissiya Otyrysın Ötkizdi”, <https://primeminister.kz/kz/news/a-mamin-kazak-tili-alipbiin-latyn-grafikasyna-koshiru-zhonindegi-ulttyk-komissiya-otyrysyn-otkizdi-280941> (Erişim Tarihi: 14.09.2021)
108. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Resmi Web Sitesi: “Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Kazakistan Halkına Seslenişi”, 16 Nisan 2003, https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevtyyn-kazakstan-khalkyna-zholdauly-2003-zhyly-16-sauir-n (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
109. Kendirbay, Gulnar. (1997). “The National Liberation Movement of the Kazakh Intelligensia at the Beginning of the 20th Century”, *The Central Asian Survey*. Cilt 16, Sayı 4 s.487-515
110. Kendirbayeva, Gulnar. (1999). “We Are Children of Alash. The Kazakh Intelligensia at the Beginning of the 20th Century in Search of National Identity and Prospects of the Cultural Survival of the Kazakh People”, *Central Asian Survey*, Cilt 18 Sayı 1.
111. Khairmukhanmedov, Nurbek. (2007). “Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları”, *Bilig*, Sayı 41 s.155-174
112. Khalid, Adeeb. (1997). **The Politics of Cultural Change**. Berkeley: University of California Press
113. Khalid, Adeeb. (2007). “The Soviet Union as an Imperial Formation. A View from Central Asia. Ann Stoler, Carole McGranahan and Peter Perdue (editörler). *Imperial Formations*. Santa Fe: School of Advanced Research Press 124
114. Khalid, Adeeb. (2009). “Culture and Power in Colonial Turkestan”, *Cahiers d’Asie Centrale*, 17/18 s.413-447
115. Khazanov, A. (1984). **Nomads and the Outside World**. Cambridge: Cambridge University Press

116. Khodarkovskiy, Michael. (2014, Nisan). *Empire of the Steppe: Russia's Colonial Experience on the Eurasian Frontier*. Eurasian Empires and Central Asian Peoples seminerinde sunuldu, Los Angeles
117. Kır Balası. (1913). "Duma ham Kazak", *Kazak Gazetesi* Sayı 23
118. Kirchgassner, Brooks., (2016). "On Frantz Fanon: An Interview with Lewis R. Gordon", <https://www.aaihs.org/on-frantz-fanon/> (Erişim Tarihi: 15.03.2021)
119. Klyastorniy, S., Sultanov, T. (1992). **Kazakhstan. Letopis Treh Tısyacıletii**. Almatı: Prosveşenie Yayınları
120. Koç, Nurgün. (2011). "Kültür ve Medeniyet Kavramları Etrafındaki Tartışmalar ve Atatürk'ün Düşünceleri", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 7(13).
121. Koygeldiyev, Mambet. (1995). **Alaş Kozgalısı**. Almatı: Sanat Basımevi
122. Koyşıbayev, Beybit. (2011). "Jeltoksan turalı oy-tolgamdar", *Egemen Kazakstan*, <https://egemen.kz/article/9991-zheltoqsan-turaly-oy-tolghamdar> (Erişim Tarihi: 07.09.2021)
123. Kozıbayev, Manaş. (1993). **Kazakstan Tarihi**. Almatı:Atamura
124. Kozıbayev, Manaş. (2006). **Problemy Metodologii, İstoriografii i İstočnikovidenii v İstorii Kazahstana**. Almatı: Gılım
125. Kreçetnikov, Artem. (2012) "Bolşoi Terror. 75 let spustya", http://www.bbc.com/russian/russia/2012/10/121030_stalin_big_terror (Erişim Tarihi: 06.09.2021)
126. Kreiten, İrma. (2009). "A Colonial Experiment i Cleansing: the Russian Conquest of Western Caucasus 1856-65". *Journal of Genocide Research* 11(2), 213-241

127. Kuzekbay, Akbota. (2020). “Vışel v Svet Çetvertıy Tom Entsiklopedii Sakralnıy Kazahstan”, https://www.inform.kz/ru/vyshel-v-svet-chetvertyy-tom-enciklopedii-sakral-nyy-kazahstan_a3733312 (Erişim tarihi: 18.09.2021)
128. Kuzenbayulı, Amanjol., Abil, Erkin., (2006). **İstoriya Kazahstana. Uçebnik dlya Vısshıh Uçebnıh Zavedenii**. 8. Baskı Kostanay: Kostanayskii Regionalnıy İstitut İstoriçeskih İssledovanii
129. Kuzmin, Nikolay. (2019). “Kulturnaya Diplomatiya: Novıye tseli, formıy, metodıy”, <http://www.matritca.kz/news/68179-kulturnaya-diplomatiya-novye-celi-formy-metody.html> (Erişim Tarihi: 29.11.2021)
130. Laumulin, Murat. (2015). **İstoriya Kazahstana i Tsentralnoi Azii v Mirovoi Orientalistike. Cilt 2**. Astana: Kisi Yayınları
131. Laumulin, Murat. (2016). **İstoriya Kazakhstana i Tsentralnoi Azii v Mirovoi Orientalistike (Dünya Şarkiyatçılığında Kazakistan’ın ve Orta Asya’nın Tarihi)** Cilt IV. Astana: KİSİ yayınları
132. Lenin, V. (1969). **İmperializm Kak Vısshaya Stadia Kapitalizma** (Emperyalizm Kapitalizmin en Yüksek Aşaması). (Beşinci Baskı). Moskova: İzdatelstvo Politıçeskoi Literaturıy
133. Levine, Marsha. (2005). “Domestication and Early History of the Horse”, **The Domestic Horse: The Origins, Development, and Management of its Behaviour**, (editörler) D. S. Mills ve S. M. McDonnell, Cambridge University Press. s. 5-22
134. Loomba, Ania. (2005). **Colonialism/Postcolonialism**. (İkinci Basım). London and New York: Routledge
135. Lopez, Alfred J. (2001). **Posts and Pasts. A Theory of Postcolonialism**. New York: A State University of New York Press

136. Lurye, Svetlana. (2011). “Drujba Narodov v SSSR. Natsionalny Proekt ili Primer Spontannoy Mejetniçeskoy Samoorganizatsy?”, *Obşestvenniye Nauki i Sovremennost*. Sayı 4 s. 145-156
137. Lysenko, Yulia ve Sturova, Maria. (2012). “Rol i Mesto Pravoslavnih Missionerskih Şkol v Obrazovatelnoi Sisteme Sisteme Kazakhstana (XIX – naçalo XX veka)”. *İzvestiya Altaiskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 4-1(76). 153-158
138. Margulan, Alkey. (1998). **Ortalık Kazakstandağı Begazı-Dandibay Madenieti**. Almatı: Atamura
139. Memmi, Albert., (2003). **The Colonizer and the Colonized**. (Çeviren: Howard Greenfield). Earthscan Publication Ltd, Eserin Orijinali 1957 tarihinde *Portrait du Colonise precede du Portrait du Colonisateur* adıyla yayınlanmıştır
140. Meriç, Cemil. (2015). **Umrandan Uygarlığa**. (Yirmi ikinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
141. Meriç, Cemil. (2017). **Kültürden İrfana**. (Beşinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
142. Mirzahmetov, Mekemtas. (1993). **Kazak Kalai Oristandırıldı. (Kazaklar Nasıl Ruslaştırıldı)**. Almatı: Atamura
143. Mishra, Vijay., Hodge, Bob. (2005). “What Was Postcolonialism?”. **New Literary History**. 36 (3).
144. Moore, David Chioni. (2001). “Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Towards A Global Postcolonial Critique”, *PMLA Journal of the Modern Language Association of America*, Sayı 1, Cilt 16 s.111-128
145. Moore-Gilbert, Bart, (1997). **Postcolonial Theory Contexts, Practices, Politics** London: Verso
146. Morgan, David. (2007). **The Mongols**. Oxford: Blackwell Publishing

147. Mutman, Mahmut. (2010). “Post-kolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatıra Defteri”. *Toplumbilim*. (25)
148. Nazarbayev, Nursultan. (1997). “Kazakistan 2030. Barlık Kazakstandıktardın ösip örkendeui, kauipsizdigi jane al-aukatının artı”,
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K970002030> (10.12.2021)
149. Nazarbayev, Nursultan. (1997). “Refah, Güvenlik ve Tüm Kazakistanlıların Durumunun İyileştirilmesi”, Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in Halka Sesleniş Konuşması, https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakistan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakistan-halkyna-zholdauy-1997-zhylgy-kazan (Erişim Tarihi: 25.09.2021)
150. Nazarbayev, Nursultan. (1997). **Tarih Tolkınında**. Almatı: Atamura
151. Nazarbayev, Nursultan. (1999). Tarih Tolkınında. Almatı: Atamura
152. Nazarbayev, Nursultan. (2007). “Jana Alemdegi Jana Kazakistan” Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Kazakistan halkına sesleniş konuşması, https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakistan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakistan-halkyna-zholdauy-2007-zhylgy-28-akpan (Erişim Tarihi: 14.09.2021)
153. Nazarbayev, Nursultan. (2017). “Bolaşakka Bağdar. Ruhani Jangıru”,
https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (Erişim Tarihi: 11.09.2021)
154. Nazarbayev, Nursultan. (2017). “Kazakistan’ın Üçüncü Modernizasyonu: Küresel Rekabet Gücü”, 31 Ocak 2017 tarihinde Halka sesleniş konuşması
https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvary-2017-g (Erişim Tarihi: 11.09.2021)
155. Nazarbayev, Nursultan. (2017). **Tauelsizdik Dauiri**. Astana

156. Nkrumah, Kwame. (1965). **Neo-Colonialism, The Last Stage of Imperialism**. New York: International Publishers
157. Nurpeisov, Kenes. (1995). **Alaş ham Alaş Orda**. Almatı: Atatek Yayınevi
158. Nye, Joseph S. (2005). **Soft Power. The Means to Success in World Politics**. New York: Public Affairs s.x
159. Nye, Joseph. (2005). **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç** (Çev. Rayhan İnan Aydın), Ankara: Elips Kitap
160. Olcott, Martha Brill. (1983). "Intellectuals and the Development of Nationalism in Kazakhstan", *Final Report to National Concil for Soviet and East European Research*. Hamilton: Colgate University Press
161. Olcott, Martha Brill. (1983). "Pastoralism, Nationalism and Communism in Kazakhstan", *Canadian-American Slavic Studies*, Cilt 17, Sayı 4. s.528-544
162. Olcott, Martha Brill. (1995). **The Kazakhs**, Stanford: Hoover Institution Press
163. Olsen, Sandra. "The Early Horse Herders of Botai", <https://biodiversity.ku.edu/archaeology/research/early-horse-herders> (Erişim Tarihi: 13.11.2020)
164. Omarbekov, T. (1992). "Kos Tonkeris jane Alaş Kozgalısı", *Akikat dergisi*, Sayı 11
165. Omarbekov, Talas. (2001). **XX Gasırdagı Kazakstan Tarihının Özekti Maseleleri**. Almatı: Kazakparat
166. Ongur, H.Ö ve Yavçan, B. (2014). "Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar". Ramazan Gözen (Editör). A.g.e
167. Otemurat, Orınbek. (2019). "Sultan Beybarıs Meşiti Kayta Jangıradı", <https://egemen.kz/article/198335-sultan-beybarys-meshiti-qayta-dganhghyrad> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

168. Oxford Sözlüğü, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/imperialism> adresinden 15 Eylül 2018 'de alınmıştır
169. Özden, Eda. (2019). "2500 yıllık Altın Elbiseli Adam Türkiye'de", Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/2500-yillik-altin-elbiseli-adam-turkiyede-/1583436> (Erişim Tarihi: 22.09.2021)
170. Özden, Eda. (2019). "2500 yıllık Altın Elbiseli Adam Türkiye'de", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/2500-yillik-altin-elbiseli-adam-turkiyede-/1583436> (Erişim Tarihi: 29.11.2021)
171. Panarin, Sergei. (1999). "Etničeskaya Migratsiya v Postsovetском Prostranstve" (Post-Sovyet Bölgelerinde Etnik Göç). Vyatkin A, Kosmarskaya N ve Panarin S. (editörler). **V Dvijenii Dobrovolnom i Vinujdenom. Postsovetskie Migratsii v Evrazii**. Moskova: Natalis Yayınevi
172. Pariona, Amber. (2019). "The Worlds Most Popular Writing Scripts", <https://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-most-popular-writing-scripts.html> (Erişim Tarihi: 13.09.2021)
173. Pişulina, K. (1969). "Prisırdarinskie Goroda i ih Znaçenie v İstorii Kazahskih Hanstv v XV-XVIII vekah", Suleymenov B. (Editör). *Kazahstan v XV-XVIII vekah*, Almatı: Nauka yayınevi s.5-49
174. Pithouse, Richard., (2016). "Violence: What Fanon Really Said", <https://mg.co.za/article/2016-04-07-violence-what-fanon-really-said/> (Erişim Tarihi: 15.03.2021)
175. Pohl, Walter. (2018). "Ethnicity and Empire in the Western Eurasian Steppes", Nicolo Di Cosmo ve Michael Maas (Editörler). **Empires and Exchanges in Eurasian Late Antiquity**, Cambridge: Cambridge University Press s.189-205
176. Poujol, Catherine. (2000). **Le Kazakhstan** Paris: Presses Universitaires de France

177. Prazauskas, Algimantas. (1992). "SNG kak Postkoloniyalnoe Prostranstvo", *Novaya Gazeta*, 02 Şubat 1992
178. Presbey, Gail M. (1996). "Fanon on the Role of Violence in Liberation: A Comparison with Gandhi and Mandela", Lewis R. Gordon, T. Denean Sharpley Whiting ve Rene T. White (Editörler). *Fanon: A Critical Reader*. Massachusetts: Blackwell Publishers
179. Purtaş, Fırat. (2013). "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", *Gazi Akademik Bakış*, 7 (13).
180. Purtaş, Fırat. (2018). "Kazakistan Türkiye Arasında Kültür ve Sanat Alanındaki İlişkiler", Laura Bolatova (Editör). **Nursultan Nazarbayev. Büyük Bozkır'ın Manevi Dirilişi**. Ankara: Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği s.199-207
181. Reeves, J. (2004). **Culture and International Relations. Narratives, natives and tourists**. (Birinci Baskı). New York. Routledge
182. Remnev, Anatoli. (2006). "Tatari v Kazakhskoi Step: Soratniki i Soperniki Rossiiskoi İmperii". *Vestnik Evrazii*, (4), 5-32
183. Rottier, Peter. (2003). "The Kazakness of Sedentarization: Promoting Progress as Tradition in Response to the Land Problem", *Central Asian Survey*, Cilt 22, Sayı 1 s.67-81
184. Roy, Olivier.(2007). **Yeni Orta Asya. Ya da Ulusların İmal Edilişi**. (Çev: Mehmet Moralı). İstanbul: Metis Yayınları
185. Rumelili, Bahar. (2016). "Batı-Merkezcilik ve Postkolonyalizm", Evren Balta (Editör). **Küresel Siyasete Giriş. Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**. (İkinci Baskı). İletişim Yayınları
186. Sabitov, Zhaxılık., Kuşumbayev, Aibolat. (2013). "Ulusnaya Sistema Zolotoi Ordıy v XIII-XIV vekah: k voprosu o lokalizatsiy Ak Ordıy i Kok Ordıy", *Golden Horde Review*, Sayı 2, s.60-72

187. Sabitov, Zhaxılık., Kuşkumbayev, Aibolat. (2016). “Terminiy Ak Orda i Kok Orda v Pismennih i Ustnih Istochnikah”, *Mangilik El konferansı bildiri kitabı*, Astana: Ulusal Tarih Enstitüsü s.557-572
188. Sabol, Steven. (2003). **Russian Colonization and the Genesis of Kazak National Consciousness**, New York: Palgrave Macmillan
189. Safarov, Georgiy. (1921). **Kolonyalnaya Revolyutsia: Opıt Turkestana**. Moskova: Gosudarstvennaya İzdatelstvo
190. Said, Edward W. (2010). **Şarkiyatçılık. Batı’nın Şark Anlayışları**, (Çev. Berna Yıldırım). İstanbul: Metiş Yayınevi. (Eserin orijinali 1978’de yayımlandı)
191. Said, Edward. (2016). **Kültür ve Emperyalizm**. (Dördüncü Baskı). (Çev. Necmiye Alpay). İstanbul: Hil Yayınları. (Eserin orijinali 1993’de yayımlandı).
192. Sartkojaulı, Karjaubay., Joldasbekov, Mırzatay., (2007). **Orhon Eskertkişterinin tolık Atlası**, Astana: Kültegin
193. Satpayev, Dosım. (2018). “Lingvistiçeskaya Dekolonizatsiya”, https://forbes.kz/life/opinion/dosyim_satpaev_lingvisticheskaya_dekolonizatsiya/ (Erişim Tarihi: 20.09.2021)
194. Schamiloglu, Uli. (2002). “Altın Ordu”, H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). *Türkler*. Cilt 8. Ankara. Yeni Türkiye Yayınları s.705-732
195. Segizbayev, Oraz. (2001). **İstoriya Kazahskoi Filosofii**. Almatı: Gılım baspası
196. Sembayev, Abdihamit. (1962). **İstoriya Razvitiya Sovetskoi Şkolıy v Kazahstane**. Almatı: Kazakhskoe Gosudarstvennoe Učebno-Pedagogičeskoe İzdatelstvo
197. Sheila Nair.,(2017). “Postcolonialism”, Steven McGlinchey, Rosie Walters, Christian Scheinpflug, (Editörler), *International Relations Theory* , E-International Relations Publishing s. 69-75

198. Sırtanov, Barlıbek. (1911). “Kazak Elinin Ustavı”, <https://abai.kz/post/4632> (Erişim Tarihi: 28.08.2021)
199. Sinor, Denis. (1969). **Inner Asia. History-Civilizations-Languages. A Syllabus.** Bloomington: Indiana University Press 199
200. Smailova, A. (2000). **Natsionalnyy Sostav Naseleniya Respubliki Kazahstan. İtogi Perepisi Naseleniya 1999 goda. Statistiçeskiy Sbornik.** Almatı: Agentsvo Statistiki Respubliki Kazahstan
201. Smith, Philip., Riley, Alexander. (2016). **Kültürel Kurama Giriş.** (Çev. S. Güzelsarı, İ. Gündoğdu). Ankara: Dipnot Yayınları
202. Spirin, Leonid. (1987). **Rossiya 1917 god. İz istorii Borbi Poliitiçeskih Partii.** Moskova: İzdatelstvo Mysl
203. Spivak, Gayatri Chakravorty. (1988). “Can the Subaltern Speak?”, C. Nelson ve L. Crossberg (Editörler), *Marxism and the Interpretation of Culture*, Basingstoke: Macmillan Education ss. 271-313
204. Starr, Frederick S. (2007). “Kazakhstan’s Security Strategy: A Model for Central Asia?”, *Central Asia Affairs*, (3), s.4
205. Steger, Manfred B.,(2000). “Mahatma Gandhi on Indian Self-Rule: A Nonviolent Nationalism?”, *Strategies: Journal of Theory, Culture and Politics*, Cilt 13, Sayı 2, s.247-263
206. Stelowska, Diana. (2015). “Culture in International Relations. Defining Cultural Diplomacy”. *Polish Journal of Political Science*. 1(3).
207. Şelegina, O., Jetpisbayev, S. (2020). “Mejdunarodnoe Znaçenie Gosudarstvennoi Programmy Respubliki Kazahstan Kulturnoe Nasledie”, *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*. Sayı 40

208. Şirokorad, Aleksandr. (2011). **Anglia. Ni Voini Ni Mira (İngiltere. Ne savaş ne de barış)**. Moskova: İzdatelstvo Veçe
209. Taldıbayev, Jetpis. (2014). “Kazakstandağı Repressiyalık Jazalau İs Areketterine Uşırağan Kazak İntelligentsiyasının sanı men Kuramındağı Demografiyalık Maseleler”, <http://e-history.kz/kz/contents/view/2322> (Erişim Tarihi: 06.09.2021)
210. Taş, Cesurhan. (2021). “Kazakistan’ınÖncülük ve Önderliğindeki bir Kurum”, <https://sahipkiran.org/2021/11/22/kazakistanin-onculuk-ve-onderligindeki-bir-kurum/> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)
211. Tatimov, Makaş. (1990). “Demografiyalık Derekterge Süyensek”, Zahardin Kıstaubayev (Editör). *Naubet*. Almatı: Jalın Baspası
212. Thieme, John., (2011). “Aime Cesaire: Founding father of Negritude”, Independent, <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/aime-cesaire-founding-father-negritude-811812.html> (Erişim Tarihi: 20.02.2021)
213. Tillet, Lowell R. (1964). “Soviet Second Thoughts on Tsarist Colonialism”. **Foreign Affairs**, 42(2), 309-319
214. Togan, Zeki Velidi. (1981). **Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi**. İstanbul: Enderun Kitabevi
215. Tokayev, Kasım-Jomart. (1997). **Pod Styagom Nezavisimosti**. Almatı: Bilim Yayınevi s.28
216. Tokayev, Kasım-Jomart. (2015). **Svet i Ten. Oçerki Kazahstanskogo Politika**. Almatı: Meloman Publishing
217. Tomohiko, Uyama. (2007). ”A Particularist Empire: The Russian Policies of Christianization and Military Conscription in Central Asia”. Uyama Tomohiko (editör). **Empire, Islam and Politics in Central Eurasia**. Sapporo: Slavic Research Center 23-63

218. Tsyrempilov, Nikolay., Bigozhin, Ulan. ve Zhumabayev, Batyrkhan. (2021). “A Nation’s Holy Land: Kazakhstan’s Large-Scale National Project to Map Its Sacred Geography”, *Nationalities Papers*, Mayıs 2021, s.1-18
219. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <http://www.tdk.gov.tr>
220. Ualihanov, Şokan. (1961). **Bes Tomdık Şıgarmalar Jınağı. I. Cilt.** Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyası Baspası
221. Uluslararası Kültürel Yakınlaşma Merkezi resmi web sitesi, <http://icrc.kz/site/mandat> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)
222. UNESCO World Heritage List, <https://whc.unesco.org/en/list/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
223. Uyama, Tomohiko. (2000). “The Geography of Civilizations: A Spatial Analysis of the Kazakh İntelligensia’s Activities, from the Mid-Nineteenth to the Early Twentieth Century”, Matsuzato Kimitaka (Editör). *Regions: A Prism to View the Slavic-Eurasian World: Towards a Discipline of “Regionology”*. Sapporo: Slavic Research Center s.70-99
224. Uyama, Tomohiko. (2015). “Repression of Kazakh İntellektuals as a Sign of Weakness of Russian İmperial Rule: The Paradoxical İmpact of Governor A.N.Troinitski on the Kazakh National Movement”. *Cahiers du Monde Russe*, Cilt 56, Sayı 4 s.681-703
225. Uygur, Erdoğan., Uygur, Fatma. (2013). “Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 17 (3).
226. Wang, Yufeng. (2018). “The Cultural Factors in Postcolonial Theories and Applications”, *Journal of Language Teaching and Research*. 9(3) 650-654
227. Wendelken, Rebecca W. (2000). “Russian Immigration and its Effect on the Kazak Steppes, 1552-1965” Andrew Bell-Fialkoff (Editör). *The Role of Migration in the*

History of the Eurasian Steppe. Sedentary Civilization vs. "Barbarian" and Nomad.
London: Macmillan Press s.71-98

228. Xie, Shaobo. (1997). "Rethinking the Problem of Postcolonialism". *New Literary History*, 28 (1)
229. Yaldız, Fırat. (2020). **Türk Dünyası Kültür Başkentleri**. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
230. Young, Robert J. (2016). **Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş**. (Birinci Baskı). İstanbul: Matbu Kitap
231. Young, Robert, (1995). **Colonial Desire Hybridity in Theory, Culture and Race**, London: Routledge
232. Zabcı, Filiz. "Marksizm ve Kültür Üzerine Bazı Değİnmeler ve Sorular". https://www.academia.edu/12999461/Marksizm_ve_K%C3%BClt%C3%BCr_%C3%9Czerine_Baz%C4%B1_De%C4%9Finnmeler_ve_Sorular adresinden 10 Eylül 2018 'de alınmıştır
233. Zaslavski, V. (2006). "Postradavşie za Veru Pravoslavnuyu v Taşkentskoi Eparhii", *Vestnik Pravoslavnogo Svyato-Tihonovskogo Gumanitarnogo Universiteta*. 3 (20). 111-125
234. Znamenski, P. (1900). **Uçastie İlminkogo v Dele İnorodçeskogo Obrazovaniya v Turkestanskom Krae**. (İlminko'nin Türkistan Bölgesindeki Yabancı Eğitimi İşlerine Katılması). Kazan: Tipo-Litografiya İmperatorskogo Universiteta
235. "International Decade for the Rapprochement of Cultures (2013-2022)", <https://en.unesco.org/decade-rapprochement-cultures/about> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)
236. "Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Jomart Tokayev'in 2 Eylül 2019 tarihindeki "ulusa sesleniş" konuşması",

- https://akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy (Erişim Tarihi: 20.07.2021)
237. “Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in Uludağ’daki Röportajı”, 25 Ağustos 2014,
https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/akorda_other_events/kazakstan-prezidenti-nenazarbaevty-n-ulytau-torindegi-suhbaty (Erişim Tarihi: 20.07.2021)
238. “Kazakstanın Kieli Jerlerinin Geografiyası”, <https://ruh.kz/kz/page/sakralnaya-geografiya-kazahstana> (Erişim Tarihi: 18.09.2021)
239. “Ob opite realizatsii Mejsudarstvennoi programmy Kulturniye Stolitsy Sodrujestvo”, <https://e-cis.info/cooperation/3143/78881/> (Erişim Tarihi: 10.12.2021)
240. “Türkistan Bölgesini Yönetimi Yönetmeliği”, (1912). **Svod Zakonov Rossiiskoi İmperii.(Rusya İmparatorluğu Yasaları)** Birinci Kitap, Cilt 2. St. Petersburg
241. “VI. Dünya ve Geleneksel Din Liderleri Kongresi”, <http://religions-congress.org/ru/news/uchastniki-VI> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)
242. “Vsesoyuznaya Prepis Naseleniya 1989 goda. Natsionalny Sostav Naseleniya po Respublikam SSSR”, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=5 (Erişim Tarihi:07.09.2021)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Abzal DOSBOLOV
Uyruğu: Kazakistan Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi	Devam Ediyor
Yüksek Lisans	Yalova Üniversitesi	2014
Lisans	Ahmet Yesevi Üniversitesi	2011

Yayınlar

Abzal Dosbolov. (2014). “Arap-İsrail Sorununda Rusya Federasyonu’nun Rolü”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. Cilt 2. No.1. 2014. s. 1-8

Prof. Dr. Fırat Purtaş ve Abzal Dosbolov. (2021). “Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin diplomatik, ekonomik ve toplumsal boyutu”, *Türkiye Günlüğü*. Bahar 2021, Sayı 146

Kitap bölümü

Abzal Dosbolov. (2018). “İran’ın Güvenlik Politikalarında Rusya”. Cemal Öztürk, Asem Nauşabayeva Hekimoğlu, Ayşe Nur Buyruk Akbaba (ed.) **Yönetim ve Siyaset Değerlendirmeleri**. 11. Bölüm. s. 201-233

Yayın Değerlendirmesi

Abzal Dosbolov. (2019). Ayşe Çolpan Yıldız ve Murat Yılmaz (ed.) (2018). Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı Yay. *Bilig* Sayı: 89. Bahar

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

